

T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Coğrafya Anabilim Dalı

**Boru Hatları Ulaşımı ve Potansiyelinin Türkiye'nin Siyasi
Coğrafyası'ndaki Etkileri ve Önemi**

Yüksek Lisans Tezi

Fahrettin TEPEALTI

İstanbul-2009

T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Coğrafya Anabilim Dalı

Boru Hatları Ulaşımı ve Potansiyelinin Türkiye'nin Siyasi
Coğrafyası'ndaki Etkileri ve Önemi

Yüksek Lisans Tezi

Fahrettin TEPEALTI

2501060022

Danışman: Doç. Dr. Orhan GÜRBÜZ

İstanbul-2009

ÖZET

Boru hatları, ekonomi adı verilebilecek organizmaya ihtiyaç duyduğu enerjiyi taşıyan damarlar gibidir. Bu nedenle boru hatları, geçtiği ve ulaştığı bölgelerin ekonomik ve politik anlamda kalkınabilmesi için stratejik bir önemi ifade etmektedir. Bu yaşamsal değeri nedeniyle enerji üreticisi ve tüketicisi ülkeler, boru hatları siyasetinde etkin olmaya çalışmakta ve kendileri için güçlü bir pozisyon elde etmeye çalışmaktadır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile beraber ortaya çıkan politik boşluklar, dünya enerji siyaseti açısından Hazar ve Orta Asya gibi iki önemli petrol ve doğal gaz zengini bölgenin paylaşım mücadelesini gündeme getirmiştir. Bu yeni dönem güç rekabeti, iki ana aktör konumundaki ABD ile Rusya etrafında şekillenmekte ve bu ülkelerin müttefiklerinin de katılımı ile çok boyutlu bir özellik kazanmaktadır.

Günümüz enerji politikalarının en önemli gündemini oluşturan Hazar ve Orta Asya çıkışlı boru hatlarının muhtemel geçiş güzergâhı, coğrafi konumu ve tarihi birikiminin sağladığı imkânlarla Türkiye'yi, bu yeni mücadelenin en değerli taraflarından birisi haline getirmektedir. Sahip olduğu enerji kaynaklarını ekonomisinin kalkınması için temel dinamik olarak gören doğu komşuları ile gelişmiş ekonomisine dinamizm sağlamaya çalışan enerji fakiri Avrupa arasında kalan Türkiye, birbirine ihtiyaç duyan bu iki bölge arasındaki konumu ile kendisine politik üstünlük sağlamaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin boru hatları siyasetindeki yeri, etkileyen tüm faktörler göz önünde tutularak incelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmadaki bakış açısı, Türkiye'nin stratejik bir geçiş ülkesi olabilmesinin yanında, ihtiyaç duyduğu enerjiyi farklı kaynaklardan sürekli olarak temin edilebilmesi için gerekli şartların ortaya konulabilmesi merkezli olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin boru hatları siyasetindeki üstün ve zayıf yanları ile etken ve edilgen yanları bu çalışmanın ana gündemini oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Pipelines are just like streaks that transport necessary energy to the organism called economy. Therefore, pipelines convey a strategic severity for economical and politic development where they pass and access. On account of this existence value, energy breeder and consumer countries try to be active on pipelines politics and try to gain a powerful position for themselves.

Arised geopolitical spaces through passing the cold war have brought up an explaitation contest of the rich zones of the petroil and natural gas such as two important power Khazar and Middle Asia in terms of world policy. This new period's contention is taken on a shape by the United States of America and Russia, which are two main factors of the position, and have become more multi-faceted characteristic with their allies's joining.

The potential transition zone of the pipeline routes starting from Caspian Sea and Central Asia, which has become the most substantive issue of today's energy policies, renders Turkey one of the most indispensable parties in this contest thanks to the opportunities with which its geographical position and historical background provide. Lying between its eastern neighbors who see energy sources they have as basic dynamics for their economics to develope and Europe that is trying to add dynamizm to its developed economy with scarce energy, Turkey is struggling to gain political edge through its position between the two regions that need each other.

In this scope of study, it has been attempted to examine all the factors of Turkey's pipelines in the area of politics. The point of view in the aforementioned study, of the conditions, the centerization is on Turkey being a strategic bridge country and and that she can continually obtain the energy she needs from various resources. For this reason, the main actuality of the study is Turkey's active and passive, superior and inferior aspects in pipeline politics.

ÖNSÖZ

Adı, eski Arapçada “Barış” anlamına gelen ama geçmişte olduğu gibi günümüzde de istikrasızlık, çatışma ve savaflara sahne olan Hazar, her zaman ilgimi çeken bir bölge oldu. Sahip olduğu petrol ve doğal gaz nedeniyle büyük güçlerin paylaşım savaşındaki büyük ödüllerden biri olan Hazar, günümüzde de boru hatları mücadelesinin en stratejik alanlarından biri haline geldi. Pek tabii ki Türkiye’nin, hinterlandında yer alan bu sahadaki mücadeleden etkilenmemesi düşünülemez. Bu nedenle, Hazar ve yakın çevresi kaynaklı boru hatları ile Türkiye arasındaki ilişkinin, özel bir çalışmaya konu olabilecek değerde olduğu kanaatindeyim.

Bu bakış açısıyla kendime konu edindiğim “Boru Hatları Ulaşımı ve Potansiyelinin Türkiye’nin Siyasi Coğrafyası’ndaki Etkileri ve Önemi” tezimin hazırlanması sırasında karşıma çıkan en dikkat çekici şey, boru hatları siyasetinin dinamikliği ve değişkenliği oldu. Yıllardır dondurulmuş gerginliklerin birdenbire çözülmesi, ya da üçüncü ülkelerin siyasi gerginlikleri ve sıcak çatışmaları kaynaklı olumsuzlukların kontrol edilememesinden doğan sıkıntıların boru hatlarının yapımını ve işletmesini ne kadar olumsuz etkileyebileceğini fark ettim. Kısacası konunun incelenmesi zorlaştıran ve boru hatları siyasetini etkileyen sayısız etken ve faktörün olduğunu gözlemledim. Ayrıca çalışmalarım sırasında beni şaşırtan bir diğer unsur ise “müthiş” olarak nitelendirilebilecek bir bilgi kirliliğinin varlığı oldu. Farklı kaynakların sunduğu verilerin birbiri ile ciddi şekilde çelişmesi, konunun incelenmesindeki hassasiyetin ne kadar büyük olması gerektiğinin en önemli kanıtı olarak karşıma çıktı. Bu nedenle çalışmam sırasında, verilerini sistematik olarak yayınlayan ve olabilecek hataların nedenlerini de ifade eden kaynakları tercih etmeye çalıştığımı belirtmek isterim. Ayrıca, üç yıla yaklaşan bir zaman dilimini kapsayan bu çalışmanın ortaya çıkmasında yol göstericiliklerini benden esirgemeyen ve sırasıyla danışmanlık görevimi üstlenen değerli hocalarım Prof. Dr. İ. Yaşar Hacısalihoğlu ile Doç. Dr. Orhan Gürbüz’e ve bu süre zarfında bana hem manevi hem de editoryal destek veren eşim ve meslektaşım Esra Tepealtı’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Fahrettin TEPEALTI

Eylül 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO VE GRAFİKLER.....	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM HİDROKARBON KAYNAKLARININ ÖNEMİ

1.1. Petrol	1
1.1.1. Petrol Nedir?	1
1.1.2. Petrolün Ekonomik Değeri.....	2
1.2. Doğal Gaz	8
1.2.1. Doğal Gaz Nedir?	8
1.2.2. Doğal Gazın Ekonomik Değeri	9

İKİNCİ BÖLÜM BORU HATTI PROJELERİNİN GEREKÇESİ: ÜRETİM-TÜKETİM PROJEKSİYONLARI

2.1. Hazar Üretimi.....	13
2.1.1. Hazar Havzası Petrol Üretimi	13
2.1.2. Hazar Havzası Doğal Gaz Üretimi	17
2.2. AB Tüketimi	21
2.3. Türkiye'nin Üretim–Tüketim Durumu	27
2.3.1. Türkiye Üretimi.....	27
2.3.1.1. Türkiye'nin Petrol Üretimi	27
2.3.1.2. Türkiye'nin Doğal Gaz Üretimi.....	30
2.3.1.3. Türkiye'de Arama Faaliyetleri.....	32
2.3.2. Türkiye Tüketimi.....	39
2.3.2.1. Türkiye'nin Petrol Tüketimi	39
2.3.2.2. Türkiye'nin Doğal Gaz Tüketimi.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’NİN BORU HATLARI SİYASETİNE ETKİ EDEN KÜRESEL VE
BÖLGESEL GÜÇLERİN TUTUMLARI

3.1. ABD.....	52
3.2. AB	56
3.3. Rusya	62
3.2.1. Rusya’nın Üretim Potansiyeli	62
3.2.2. Rusya’nın Boru Hatları Siyasetindeki Stratejik Hedefleri.....	65
3.2.3. Rusya’nın Boru Hatları Siyasetindeki Sorunları.....	73
3.2.3.1. Kafkaslar.....	74
3.2.3.2. Hazar’ın Statüsü.....	78
3.4. İran	82
3.5. Kazakistan	88
3.6. Türkmenistan.....	91
3.7. Azerbaycan.....	98
3.8. Ermenistan	104
3.9. Gürcistan	107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN BORU HATLARI
SİYASETİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

4.1. Sovyet Boru Hattı Sisteminin Yetersizliği	111
4.2. Türkiye’nin Boru Hatları Siyasetindeki Konumu	114
4.2.1. Türkiye’nin Coğrafi Konumunun Boru Hatları Siyasetine Etkileri	114
4.2.2. Türk Boğazları ve Boru Hatları Siyaseti.....	122
4.2.3. Türkiye’nin Boru Hatları Siyasetinde Ceyhan Terminali’nin Önemi	130
4.3. Türkiye’nin Enerji Politikasının Temeli: Enerji Koridoru Olma İddiası	134
4.3.1. Üstünlükler (Strengths).....	135
4.3.1.1. Enerji Güzergâhlarına Göre Konumu	135
4.3.1.2. Önemli Bir İthalatçı Ülke Olması	137
4.3.1.3. Uluslararası Sisteme Entegre Siyasi Yapısı.....	138
4.3.1.4. İşletme Şartlarının Uygunluğu.....	141
4.3.1.5. Boğazlar.....	142
4.3.2. Zayıflıklar (Weaknesses)	143

4.3.2.1. Arz-Talep Projeksiyonlarının Dengesizliği	143
4.3.2.2. Uygulanan Enerji Stratejisinin Yetersizliği	144
4.3.2.3. Ekonomik Zayıflık	146
4.3.2.4. Enerji Şirketlerinin Yapılanma Bozukluğu	147
4.3.2.5. Enerji Kullanımının Verimsizliği.....	148
4.3.3. Fırsatlar (Opportunities).....	148
4.3.3.1. Orta Asya ve Hazar'daki Politik Boşluk	148
4.3.3.2. AB'nin Tedarikçi Çeşitlendirmeye Yönelik Politikaları.....	149
4.3.3.3. Alternatif Enerji Kaynaklarının Yüksek Potansiyeli	150
4.3.3.4. Potansiyel Üretim Alanlarının Varlığı	151
4.3.3.5. Yurt Dışı Üretim Projeleri	152
4.3.3.6. Alternatif Pazarlar	152
4.3.4. Tehditler (Threats).....	153
4.3.4.1. Enerji Tüketiminde Yüksek Seviyede Dışa Bağımlılık	153
4.3.4.2. Hinterlandındaki İstikrarsız Sahalar.....	155

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN HİTERLANDINDA YER ALAN BORU HATTI PROJELERİ

5.1. Petrol Boru Hattı Projeleri	159
5.1.1. Mevcut Petrol Boru Hatları	159
5.1.1.1. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı	159
5.1.1.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı	164
5.1.2. Planlanan Petrol Boru Hatları	176
5.1.2.1. Trans Anadolu (Samsun-Ceyhan) Ham Petrol Boru Hattı	176
5.1.2.2. Burgaz-Dedeoğaç Ham Petrol Boru Hattı	179
5.1.2.3. Akdeniz (Med Stream) Ham Petrol Boru Hattı	182
5.2. Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri.....	184
5.2.1. Mevcut Doğal Gaz Boru Hatları	184
5.2.1.1. Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı	184
5.2.1.2. İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı	187
5.2.1.3. Mavi Akım (Blue Stream) Doğal Gaz Boru Hattı	191
5.2.1.4. Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı	195
5.2.1.5. Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı.....	198
5.2.2. Planlanan Doğal Gaz Boru Hatları	201

5.2.2.1. Türkiye–Bulgaristan–Romanya–Macaristan–Avusturya (Nabucco) Doğal Gaz Boru Hattı	201
5.2.2.2. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı.....	212
5.2.2.3. Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans Hazar) Doğal Gaz Boru Hattı	215
5.2.2.4. Irak-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı	219
5.2.2.5. Mısır-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı	221
SONUÇ.....	224
EKLER.....	230
KAYNAKÇA	252

TABLolar

Tablo 1. Dönemlere Göre Dünya’da Keşfedilen Petrol Miktarı	4
Tablo 2. Avrupa-Avrasya Petrol Tüketimi	5
Tablo 3. Yıllara Göre Ortalama Petrol Fiyatları.....	6
Tablo 4. Avrupa-Avrasya Doğal Gaz Tüketimi	10
Tablo 5. Hazar Havzası Petrol Rezervi	14
Tablo 6. Hazar Havzası Doğal Gaz Rezervi.....	17
Tablo 7. Türkiye’nin Petrol ve Doğal Gaz Üretim Hedefleri.....	29
Tablo 8. Türkiye’nin Petrol ve Doğal Gaz Tüketim Hedefleri	39
Tablo 9. Türkiye’nin Ham Petrol İthalatının Ülkelere Göre Dağılımı	41
Tablo 10. Türkiye’nin Doğal Gaz Alım Anlaşmaları.....	44
Tablo 11. Avrupa’nın Doğal Gaz İthalatı ve Rusya’ya Bağımlılık Oranı.....	57
Tablo 12. Hazar Kaynakları İçin Alternatif Yükleme Limanları ile Cebel-i Tarık Boğazı Arasındaki Uzaklık	119
Tablo 13. Türkiye’nin Yıllara Göre Enerji Talebi.....	138
Tablo 14. Türkiye’nin Hinterlandında Yer Alan Petrol Boru Hattı Projelerinin Özellikleri.....	139
Tablo 15. Türkiye’nin Hinterlandında Yer Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projelerinin Özellikleri.....	140
Tablo 16. Türkiye’nin Doğal Gaz Arz-Talep Durumu.....	143
Tablo 17. Türkiye’nin Kontrata Bağlanmış Doğal Gaz Alım Miktarı	145
Tablo 18. Türkiye’nin Yıllara Göre Petrol ve Doğal Gaz Yeterlilik Durumu	153

GRAFİKLER

Grafik 1. Dünya Yeraltı Gaz Depolama Ortamları	11
Grafik 2. Hazar Bölgesi Petrol Üretimi, Yerli Tüketim ve Net İhracat	15
Grafik 3. Hazar Bölgesi Gaz Üretimi, Yerli Tüketim ve Net İhracat	18
Grafik 4. AB’nin Enerji İthalatı	22
Grafik 5. AB Gaz Talep, Üretim ve İthalatı.....	23
Grafik 6. AB’nin Petrol İthalatı Yaptığı Üreticiler	24
Grafik 7. AB’nin Doğal Gaz İthalatı Yaptığı Üreticiler	25
Grafik 8. Yıllar İtibariyle Türkiye’nin Doğal Gaz Üretimi	31
Grafik 9. Türkiye’de Elektrik Üretimine Yakıt Cinslerine Göre Dağılımı	46
Grafik 10. Yıllara Göre Rusya’nın Doğal Gaz Üretimi	64

Grafik 11. Rusya'nın Gaz Satışı Yaptığı Başlıca Ülkeler.....	66
Grafik 12. İstanbul Boğazı'ndan Toplam Geçişler	124
Grafik 13. İstanbul Boğazı'ndan Tankerlerle Taşınan Tehlikeli Yük Miktarı	125
Grafik 14. İstanbul Boğazı'ndan Taşınan Ham Petrol Miktarı.....	126
Grafik 15. Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatının Ülkelere Göre Dağılımı	154

ŞEKİLLER

Şekil 1. Azerbaycan'ın Petrol ve Doğal Gaz Yataklarının Dağılımı	99
Şekil 2. Gürcistan Geçişli Boru Hatları	108
Şekil 3. Türkiye'nin Yakın Çevresindeki Ülkelerin Petrol ve Doğal Gaz Rezerv Dağılımı.....	115
Şekil 4. Hazar Petrolleri İçin Muhtemel Taşıma Güzergâhları.....	116
Şekil 5. Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Boru Hattı Projeleri.....	120
Şekil 6. Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Petrol Boru Hattı Projeleri	135
Şekil 7. Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri	136
Şekil 8. Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan İstikrarsız Sahalar	156
Şekil 9. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı	160
Şekil 10. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	165
Şekil 11. Trans Anadolu Petrol Boru Hattı.....	177
Şekil 12. Burgaz-Dedeoğaç Petrol Boru Hattı	180
Şekil 13. Akdeniz Petrol Boru Hattı	182
Şekil 14. Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı.....	185
Şekil 15. İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı.....	187
Şekil 16. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı.....	191
Şekil 17. BTE Doğal Gaz Boru Hattı.....	195
Şekil 18. Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı	199
Şekil 19. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı	202
Şekil 20. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı	212
Şekil 21. Trans Hazar Doğal Gaz Boru Hattı	216
Şekil 22. Irak-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı.....	219
Şekil 23. Mısır-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı	221

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.r.	Adı geçen rapor
a.g.y	Adı geçen yayın
AIOC	Azerbaijan International Operating Company
A.y.	Aynı Yayın
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BIL	Botaş International Limited
Bcm	Billion centimeters
Bkz	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	British Petroleum
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	Bakü-Tiflis-Erzurum
BTK	Bakü-Tiflis-Kars
CNG	Compressed Natural Gas
CPC	Caspian Pipeline Consortium
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DWT	Dead Weight Tons
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development
EIB	European Investment Bank
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HPBH	Ham Petrol Boru Hattı
IEA	International Energy Agency
INOGATE	Interstate Oil Gas Transport to Europa

İGSAŞ	İstanbul Gübre Sanayii Anonim Şirketi
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
Kwh	Kilowatt hour
LNG	Liquefied Naturel Gas
MEP	Main Export Pipeline
mcf	Milyar kübik feet
M/T	Metrik Ton
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OGEC	Organisation of Gas Exporting Countries
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PİGM	Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
PVC	Poli Vinil Chlorideden
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic
SPR	Strategic Petroleum Rezerve
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
tcf	Trilyon kübik feet
mtep	Milyon ton eşdeğeri petrol
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğı
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	Trans Corridor Europe Caucasus-Asia

GİRİŞ

Tarih boyunca insanoğlu, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için üretimde bulunmak, ticaret yapmak ve kazanç sağlamak amacıyla ekonomik karakterli çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek içinse ihtiyaç duyduğu dinamizmi bir enerji kaynağından sağlamıştır. Tarım faaliyetlerinin başladığı dönemde bu enerji, insan ve hayvan gücünden karşılanırken, zamanla ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi ile yeni enerji kaynakları ön plana çıkmıştır. Sanayi devriminin gerçekleşmesi ile buhar gücü ve kömür önem kazanmış; ancak üretim şekillerinin akıl almaz bir hızla gelişmesi karşısında bu enerji kaynakları da yetersiz kalmıştır.

Enerji üretiminde, sanayi devrimden bu yana her dönem belli bir enerji kaynağı önem kazanmış ve ekonomik gelişime damgasını vurmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan süreç ise ekonomik hayata, etkisini bugün de sürdüren bir enerji kaynağı olan petrolü dâhil etmiştir. Özellikle yanmalı motorların kullanılmaya başlanması ile yakın tarihin ve günümüz ekonomisinin temelini oluşturan petrol, en değerli enerji kaynağı olarak karşımıza çıkmıştır. Son dönemlerde stratejik derecede değer kazanan bir başka enerji kaynağı ise doğal gazdır. Artık insanlığın ürettiği binlerce ekonomik sistemden, başta petrol ve doğal gaz kullanılarak yararlanılabilmektedir.

İşte bu yüzden sanayi devriminden itibaren, insan topluluklarının meydana getirdiği devletlerin faaliyetlerini, karakterini ve de kaderini belirleyen coğrafi faktörlerin en başında enerji kaynakları gelmektedir.¹ Günümüzde bu kaynaklara sahip olmak, üretimini elinde tutmak ve taşıma güzergâhlarını denetim altında bulundurmak devletlerin temel önceliği haline gelmiştir. Petrolün önümüzdeki dönemde de tüm enerji kaynakları arasında en fazla paya sahip olmaya devam edeceği ve tüm enerji kaynakları içinde en yüksek talep artışının doğal gazda görüleceği tahmini dikkate alınırca bu önceliğin süreceği söylenebilir.

¹ Süha Göney, **Siyasi Coğrafya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 21.

Genel anlamda petrol ve doğal gazı ifade eden hidrokarbonlar, uluslararası siyasi ekonomiyi belirleyen en önemli unsurlardır. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar devam eden süreçte enerji kaynaklarına erişim, ülkelerin dış politikalarının odağına oturmuş ve enerji arz güvenliği devletlerin hedefleri içinde ilk sırada yer almıştır. Günümüzde devletler dış güvenliklerinin ayrılmaz bir parçası olarak gördükleri enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelere ve taşınma güzergâhlarına her zamankinden daha fazla önem vermektedirler. Bu nedenden dolayı söz konusu hedef sahalar üzerinde yeni paylaşım mücadeleleri yaşanmaktadır.

İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in, "Baltık Denizi'ndeki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar Avrupa'nın üstüne bir demir perde çöktü." ifadesi ile vücut bulan Soğuk Savaş döneminde zengin enerji kaynakları ile dikkat çeken bölgeler paylaşılmıştır. Ortadoğu, ABD ve İngiltere'nin hegemonyasındayken, Orta Asya ve Hazar'daki kaynaklar ise SSCB'ye bırakılmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemin temel özelliği olan iki kutuplu dünya, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile son bulmuştur. Doğal olarak bu tarihi kırılma, dünyadaki enerji kaynaklarının yeniden paylaşılması mücadelesini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemle birlikte tarihte "Büyük Oyun"² olarak ifade edilen enerji mücadelesine yeni oyuncular katılmıştır. Eski dönemin Çarlık Rusya'sı, İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu gibi eski oyuncuları yeni dönemde yerlerini ABD, AB, Rusya Federasyonu, Çin, Japonya, İran, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye gibi yeni oyunculara bırakmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu aktörler, "Avrasya" adı verilen coğrafyada yeni bir güç mücadelesine girişmişlerdir.

Günümüzde enerji mücadelesine taraf olan güçlerin odaklandığı bölgelerin başında ise Ortadoğu petrol alanlarına alternatif olabilecek derecede zengin rezervlere sahip olduğu iddia edilen Hazar Havzası gelmektedir. Bu sahanın son dönemde büyük önem kazanmasında zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmasının

² Dünyanın en ünlü ve en önemli casusluk romanları yazarı John Le Carre, eserlerinde Kafkaslar ve Orta Asya'daki nüfuz mücadelesi için bu ifadeyi kullanmıştır.

yanında, bölge ülkelerinin az gelişmiş olmasından dolayı dış güçlerin müdahalesine açık olması da etkili olmaktadır. Soğuk Savaş döneminde kesin bir Rus kontrolü altındaki bölge, artık büyük tüketici ülkelerin ve dış siyasette büyük etkisi olan enerji şirketlerinin etkisine açık bir hale gelmiştir. Bu edilgen yapı bölgeyi, siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle küresel rekabet alanında daha fazla enerji kaynaklarına erişebilme mücadelesinin en yeni çekişme alanı haline getirmektedir. Şüphesiz bu çekişme alanının merkezini ise bölgede yer alan enerji kaynaklarının tüketici ülkelere taşınma güzergâhları oluşturmaktadır. Çünkü dünyada eşit dağılmamış enerji kaynaklarının, tüketimin az ama rezervin yüksek olduğu ülkelere, tüketimin fazla ama rezervin az olduğu ülkelere taşınması gerekmektedir.

Hazar ve yakın çevresindeki petrol ve doğal gazın tüketici ülkelere ulaştırılmasında çeşitli engeller bulunmaktadır. Bunların başında rezerv sahibi ülkelerin ekonomik ve teknolojik bakımdan gelişmemiş olması ve bölgenin Rusya dışında yeni çıkışlara ihtiyaç duyması sayılabilir. Teklif edilen boru hattı güzergâhlarındaki arz güvenliğini tehdit eden merkezler, yatırım için gerekli olan finansman zorlukları ve pazar belirsizlikleri ise diğer bir problemler silsilesini oluşturmaktadır.

Bölgenin sahip olduğu petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına ulaştırılması başlangıçta önemli ölçüde Rusya'nın tercihlerine göre şekillendirilmiştir. Çünkü petrol ve doğal gaz daha önce sadece Rusya aracılığı ile dağıtılabilmekteydi ve mevcut altyapının kullanılması zorunluluğu vardı. Ancak mevcut yapının bölge ülkelerinin ve tüketici ülkelerin aleyhine olduğu gerçeği, tarafları yeni çıkış yolları bulmaya yöneltmiştir. Bu yönelimde Rusya'nın mevcut durumu devam ettirebilecek ekonomik ve siyasi güçten yoksun olduğunun fark edilmesi de büyük rol oynamıştır. Böylece bölgede, enerji kaynaklarının taşınması anlamında Rus tekelinin kırılabileceği bir dönem başlamıştır.

ABD'nin başını çektiği batı dünyası, bölge kaynaklarının çoklu boru hatları ile taşınması fikrini desteklemekte, Rusya ise mevcut durumun korunması ya da en az şekilde değişmesi için mücadele etmektedir. Bu güç çekişmesi, Soğuk Savaş'ın

bitmesi ile yepyeni bir jeopolitik pozisyona sahip olan Türkiye'yi de derinden etkilemektedir. SSCB'nin dağılması ile jeopolitik değerinin azaldığı söylenen Türkiye, kendisine yeni bir hareket alanı sağlamaktadır. Böylece donup kalmış jeopolitik konumdan aktif olabileceği bir jeopolitik konuma kavuşan Türkiye'nin, bölge ile Rusya merkezli politikalar yerine, doğrudan temas kurma imkânı ortaya çıkmıştır.

Zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip Hazar Havzası ülkelerinin en büyük sıkıntısı, bu enerji kaynaklarının uluslararası tüketicilere ulaştırılmasında geçiş ülkelerine ihtiyaç duymalarıdır. Bu sıkıntı, bölge ülkeleri ile Türkiye'nin enerji merkezli dış siyasetlerinde ortak paydayı teşkil etmektedir. Sahip oldukları kaynakları pazarlamak için çıkış yolu arayan ülkelere Türkiye, coğrafi konumu ile bu imkânı tanımaktadır. Çünkü coğrafi şartlara göre, bölge kaynaklarının Akdeniz'e taşınması gerekmektedir ve Türkiye bu anlamda en ideal çözümdür. Ancak uluslararası enerji taşımacılığı, sadece coğrafi şartlarla açıklanamayacak kadar karmaşık bir mücadele alanıdır. Bu rekabetin temelinde pek çok taraf ve sayısız çıkar çatışması yer almaktadır. Bu sebeple günümüzde boru hatları ile petrol ve doğal gaz taşımacılığının ekonomik sonuçlarından çok siyasi sonuçları ön plandadır. Bölgedeki enerji kaynaklarının taşınmasında Rusya dışındaki birçok ülke için batı istikameti ilk tercihtir. Çünkü batılı ülkeler, Rusya'nın enerji kaynakları temelinde siyaset yapmasının önüne geçmeye çalışmakta ve tek bir kaynağa yüksek oranda bağımlı olmak çıkmazına düşmemeyi hedeflemektedir. Rusya'nın Ukrayna ve Gürcistan ile yaşadığı siyasal krizlerin enerji merkezli yansımaları bu düşüncüyü desteklemektedir. "Bu nedenle ülke yönetimlerini üstlenenler, toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir, temiz ve ucuz yollardan bulmak ve kaynakları da mutlaka çeşitlendirmek durumundadırlar."³

³A. Necdet Pamir, "Türkiye'nin Enerji Gereksinimi, Uluslararası Boru Hatları ve Jeostratejisi", **Stratejik Analiz**, C.I, No:1, Mayıs 2000, s. 46.

Modern dünyada ülkelerin en stratejik uğraş alanını, uluslararası siyasi ve ekonomik olayları ve hatta savaş nedenlerini belirleyen enerji olgusu oluşturmaktadır. Bu durumun Türkiye’yi etkilememesi muhakkak ki düşünülemez. Coğrafi konumunun sağladığı “Kıtalar arası köprü” olma durumu ve tarihi geçmişinin yüklediği “Bölgesel güç” pozisyonu, Türkiye’nin bu alanda elini güçlendiren en önemli argümanlardır. Ancak son dönemlerde ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, Türkiye için stratejik bir komşu olan Gürcistan ile Rusya arasındaki savaş, İsrail’in Gazze saldırıları ve ülkemizin enerji alanında hem ekonomik hem de teknolojik açıdan yeterli güce sahip olmaması, Türkiye’nin boru hatları siyasetine olumsuz etki eden başlıca faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Türkiye, söz konusu bu sorunların aşılmasına katkılar sağlayabileceği gibi önemli oranda edilgen durumdadır.

Türkiye’nin yukarıda sözü edilen enerji kaynaklı politikalarına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu tezin merkezini, coğrafyanın temelini oluşturan iki unsur; yani insan ve mekân olguları oluşturmaktadır. Bu nedenle tezin konusu olan “Boru Hatları Ulaşımı ve Potansiyelinin Türkiye’nin Siyasi Coğrafyası’ndaki Etkileri ve Önemi”, coğrafi ölçütler referans alınarak durum tespiti yapıp, ileriye dönük öngörülerde bulunarak incelenecektir. Konunun sınırlarının belirlenebilmesi bakımından coğrafi alan olarak Türkiye’nin hinterlandında kalan bölge, başlangıç zamanı olarak ise Soğuk Savaş’ın bitişi kabul edilen SSCB’nin dağılması esas alınmıştır. Ayrıca kullanılan istatistikî verilerin güncel olması ve ilk elden temin edilmesi, bu sağlanamadığı durumlarda ise güvenilir kabul edilen ikinci kaynaklardan sağlanması yoluna gidilmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında ilgili kurumlar olan, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Botaş Genel Müdürlüğü, Botaş Ceyhan Bölge Müdürlüğü, BTC Ceyhan Direktörlüğü, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu Başkanlığı ile Kıyı Emniyeti ve Gemi Kurtarma Genel Müdürlüğü’nde incelemeler yapılarak en gerçekçi ve güvenilir verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM:

HİDROKARBON KAYNAKLARININ ÖNEMİ

1.1. Petrol

1.1.1. Petrol Nedir?

Petrol sözcüğü Latince “Petro” (Taş) ve “Oleum” (Yağ) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Taşyağı anlamına gelen petrol, ağırlıklı olarak hidrojen ve karbondan oluşur. Bunların dışında içinde daha farklı bileşenler de bulunan petrol, oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Rezerv alanlarında sıvı, katı ve gaz halinde bulunabilir.

Petrolün oluşum dönemleri de içeriği gibi oldukça çeşitlidir. “En çok Mezozoik (% 70) sonra Neozoik (Tersiyer, % 20) ve en az da Paleozoik (% 10) dönemlerde oluşmuş katmanlarda bulunur. Petrol katmanlarının oluşumunu kıvrımlaşma, faylanma ve kırılma belirler. Katman tipleri ise; antiklinaller, faylar, diskordanlar ve resifler olarak adlandırılır. Petrole hemen her seviyede rastlanabilir. Eski metotlarla yapılan çalışmalara göre petrolün % 52’si, 1000-2000 metrelerde, % 34’ü ise 2000-3000 metre derinlikte tespit edilmiştir.”¹ Ancak petrol arama teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ışığında bu derinliklerin altında daha yüksek oranlarda petrol bulunabileceği ortaya çıkmıştır.

“Rafine edilmiş petrolden ayırt etmek için ham petrol diye isimlendirilen sıvı petrol, ticari açıdan en önemli olanıdır. Gaz halindeki petrol, imal edilmiş gazdan ayırt etmek için genelde doğal gaz olarak adlandırılır. Yarı katı ve katı haldeki petrol ise ağır hidrokarbon ve katrandan oluşur. Bu türden petrole, özelliklerine ve yöresel kullanımlarına bağlı olarak asfalt, zift, katran ve diğer isimler verilir. Ham petrol ve doğal gazın ana bileşenleri hidrojen ve karbon olduğu için “Hidrokarbon” olarak da isimlendirilirler. Çoğunlukla hafif (yüksek graviteli) petroler açık kahverengi, sarı veya yeşil renkli, ağır (düşük graviteli) petroler ise

¹ Hakan Yılmaz Çebi, **Türkiye’nin Petrol Savaşları**, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2006, s. 27.

koyu kahverengi veya siyah renklidirler. Yüksek graviteli petrolün rafinajından çoğunlukla benzin, gazyağı ve motorin gibi hafif ve beyaz ürünler, düşük graviteli petrolün rafinajından ise daha ziyade fuel oil ve asfalt gibi ağır ve siyah ürünler elde edilir.”²

1.1.2. Petrolün Ekonomik Değeri

İnsanlık tarihi boyunca kullanım alanı geniş olan her türlü malzeme ekonomik açıdan büyük değer taşımıştır. Eski çağlardan bu yana insanoğlunun kullanımında olan petrol için de bu durum geçerlidir. Hatta denebilir ki, tarih boyunca hiçbir doğal kaynak petrol kadar stratejik bir öneme sahip olmamıştır.

Günümüzde çok çeşitli ekonomik faaliyetler için hammadde sağlama özelliğine sahip olan petrolün kullanımı, oldukça eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Milattan önceki dönemlerde bile petrol birçok alanda kullanılabilen bir malzemedir. O dönemlerde petrol, harç olarak inşaat işlerinde, mumyalama faaliyetlerinde, silah işlemeciliğinde, gemi kalafatlamada, çeşitli sağlık işlerinde ve hatta mücevher yapımında bile kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise petrol, kolay yanma özelliğine bağlı olarak aydınlatma ve silah yapımında da kullanılmıştır.

Eski çağlarda bile toplumların paylaşım anlaşmazlığı nedeni ile uğruna savaştıkları petrolün önem anlamında kırılmaya uğradığı dönem ise 19. Yüzyıl’ın ortalarına rastlamaktadır. Bu dönemde “Kanadalı Abraham Gesner’in doğal olarak yeryüzüne sızan petrolden gazyağı rafine edişi, petrol sanayisinin doğuşunu simgelemektedir. Gerçekte gazyağının üretilişi, aydınlanma alanında tam bir devrim olmuş ve gazyağına kısa sürede büyük talep doğmuştur. Dünyada ticari amaçlı ilk petrol arama faaliyeti ise ‘Pennsylvania Rock Oil Company’ isimli bir şirket tarafından 1850’li yılların sonlarına doğru ABD’nin Pennsylvania eyaletinde gerçekleştirilmiştir.”³ Üretilen petrol ise tahta variller içinde tutulduğu için, varil ile ölçülmeye başlanmıştır.⁴ Böylece, üretiminin şirketler tarafından yapılmaya başlanması ile ticarileşen petrol, endüstride kömürün yerini almaya başlamıştır.

² PİGM, “**Petrol Nedir?**”, (çevrimiçi) http://www.pigm.gov.tr/petrol_nedir.php, 28 Şubat 2008.

³ A.e.

⁴ 1 varil: 159 litre ya da 0.153 metre küp, 1 ton: 7,3 varildir.

Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ABD ve Avrupa’da petrol kullanımı büyük yaygınlık kazanmıştır. Şüphesiz bu duruma neden olan en önemli faktör, içten patlamalı motorların kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak otomotiv sanayisinde yaşanan hızlı gelişim olmuştur. Bu dönemle birlikte otomobil sayısında ve kullanımında yaşanan büyük artış, petrole olan talebi de yükseltmiştir. O zamanki hâkim ulaşım sistemi olan demiryoluna göre daha fazla petrol tüketen karayolu ulaşımının yaygınlaşması ve petrolü hammadde olarak kullanan kimya sanayisindeki gelişim de bu talep artışını desteklemiştir.

Petrole olan talebin artmasında şüphesiz kullanım alanının geniş olması en önemli etkidir. Petrolün ham madde ya da doğrudan enerji kaynağı olarak kullanılabilmesi onu vazgeçilmez bir doğal kaynak haline getirmektedir. Böylece kömürün yerine geçen petrol, küresel çapta bir mücadelenin en önemli unsuru haline gelmekte ve rezerv alanları, işletme hakları ile taşınma güzergâhları bu mücadelenin alanlarını oluşturmaktadır.

Petrolün kolay taşınabilir olması ve depolama imkânlarının geniş olması da çekiciliğini artırmaktadır. Ayrıca petrolün farklı tiplerdeki ekonomik faaliyetler için kullanışlı formu, tüketim alanlarını çeşitlendirmektedir. Bu üstün özelliği ile petrol, otomobil ve uçak gibi ulaşım araçlarında akaryakıt olarak, gübre, naylon, akrilik, polyester gibi tekstil malzemelerinin imalatında, elektrik kablosu üretiminde, gliserin, PVC, deterjan, ilaç, kozmetik, boya gibi çeşitli kimya sanayilerinde ve asfalt olarak yol yapımı gibi yaklaşık 85.000⁵ farklı alanda kullanılabilmektedir. Bunların yanı sıra günümüzde, savaş sanayisinin de petrole dayalı olması onun stratejik önemini pekiştirmektedir. Bu kadar çok seçici özelliğe sahip olan petrolün en azından yakın bir zaman için bile olsa yerini alternatif bir enerji kaynağına kaptırması olası görünmemektedir ve petrol gelecek açısından siyasal rekabetin en önemli unsuru olmaya devam edecektir.

⁵ Doğan Aydal, **Petrolsüz Dünya**, Truva Yayınları, İstanbul, 2008, s. 21.

Tablo 1: Dönemlere Göre Dünya’da Keşfedilen Petrol Miktarı (milyar varil)⁶

1960 - 1969	440
1970 - 1979	340
1980 - 1989	226
1990 - 1999	141

Ekonomik kriz dönemleri dışında petrole olan talebin artmasına karşın, keşif miktarının azalması, artık stratejik bir önem kazanmış olan petrole güvenli, ekonomik ve sürekli ulaşımı daha da önemli kılmıştır. “Zira elli sene içerisinde ABD’nin petrol kullanımı 3 kat, Avrupa’nın 15 kat, Japonya’nın 137 kat artmış durumdadır.”⁷

Kullanım alanı ve talebi bu derece fazla olan petrolün kesinleşmiş rezervi ise Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) verilerine göre, 2005 yılı sonu itibari ile 1,293 milyar varildir. Bu miktarın dünyadaki cari üretim düzeyini 42 yıl daha sürdürebilecek seviyede olduğu ifade edilmektedir.

“2007 yılında ise dünya petrol rezervi bir önceki yıla göre binde 1 oranında azalmıştır. Dünya toplam petrol arzı ise 2005 yılında 84,63 milyon varil/gün, 2006 yılında 84,60 milyon varil/gün, 2007 yılında ortalama olarak 84,64 milyon varil/gün düzeyinde istikrarlı olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında ise dünya petrol talebi bir önceki yıla göre 85,59 milyon varil yükselerek % 1,3 artış göstermiştir. Bu miktarın 20,70 milyon varil ile % 24,2’si en büyük petrol tüketicisi ABD’den, 7,68 milyon varil ile % 9’u ise Çin’in talebinden kaynaklanmıştır.”⁸ BP’nin Enerji İstatistikleri Raporu’na göre, 2008 yılında dünyanın toplam enerji tüketimi, 2001 yılından beri

⁶ Mesut Atalay, “Türkiye’de Petrol Aramacılığının Önemi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s.180.

⁷ Çebi, a.g.e., s. 69.

⁸ **2007 Petrol Piyasası Sektör Raporu**, (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/446851.asp>, 20 Mayıs 2008.

gerçekleşen en düşük miktartlı artış ile % 1,4 yükselmiştir. Söz konusu yılda gelişmiş ülkelerde enerji tüketimi küresel krizin etkisiyle % 1,3 düşerken, en büyük düşüş, % 2,8 ile krizin merkezi konumundaki ülke olan ABD’de görülmüştür.

Söz konusu dönemlerdeki en büyük talep artışı, dünya petrol talebindeki artışın çok üzerinde bir oranla hızlı bir sanayileşme süreci içinde bulunan Çin’den kaynaklanmıştır. ABD kaynaklı küresel krizin etkili olacağı dönem boyunca ise dünya petrol talebinde düşüş olması beklenmektedir. Ancak, önceki ekonomik krizlerden edinilen tecrübelerden hareketle bu durumun geçici olduğu ve kriz sonrası dönemde talep artışının tekrar yükselme eğilimine gireceği söylenebilir.

Tablo 2: Avrupa-Avrasya* Petrol Tüketimi (milyon ton)⁹

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Avrupa - Avrasya	929.5	934.6	931.4	940.8	957.3	960.0	970.1

Bu verilere bakıldığında petrol, dünya ekonomisinin ihtiyaç duyduğu dinamizmi sağlayan en önemli unsurdur. Ayrıca petrol, doğrudan veya dolaylı olarak diğer ekonomik enstrümanların fiyatlarının belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artış, diğer ekonomik ürünlerin fiyatlarını artırırken, petrol fiyatlarındaki düşüş de bu ürünlerin maliyetini ve fiyatını azaltmaktadır. Örneğin, çeşitli petrol ürünlerinin karma bir ortalamasına dayanılarak belirlenen doğal gazın fiyatı, bu petrol ürünlerinin fiyatına endekslenmektedir. Buna göre, doğal gaz fiyatlarındaki değişim, petrol fiyatlarındaki değişime paralellik göstermektedir.

⁹ BP Statical Rewiew of World Energy 2007.

*Ortadoğu, Doğu ve Güneydoğu Asya dışında kalan tüm Avrupa ve Asya ülkelerini ifade etmektedir.

Tablo 3: Yıllara Göre Ortalama Petrol Fiyatları¹⁰

Yıl	Ortalama varil fiyatı (\$)
29 Haziran 1960	3.00
1971	2.30
1975	10.75
1978	14.22
1979	25.08
1980	37.96
1986	14.64
1996	20.46
1998	11.91
2002	22.81
2003	27.69
2004	37.41
2005	50.04
2006	58.30
2007	64.20
Temmuz 2008	147.0
Şubat 2009	33.9
23 Eylül 2009	70.14

Küresel ekonominin en önemli hammaddesi durumundaki petrolün yıllara göre ortalama fiyatlarına bakıldığında ise önemli dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. Petrol fiyatları, küresel ekonominin büyüdüğü dönemler ile savaş ve siyasi gerginliklerin yaşandığı zaman dilimlerinde artarken, ekonomik daralmanın yaşandığı dönemlerde ise talep azalmasına bağlı olarak düşmektedir. Ayrıca petrol tankerlerine karşı girişilen korsan saldırılar, iklimsel sıkıntılar, arz-talep dengesizliği, boru hatlarına yapılan sabotajlar, üretici ülkelerdeki grevler, petrol alışverişinde kullanılan Amerikan dolarının değerinde son dönemlerde görülen istikrarsızlık, alternatif enerji kaynaklarındaki gelişimin yavaşlığı ve spekülasyon müdahaleleri de

¹⁰ www.ioga.com.,www.ntvmsnbc.com. vb. yayın arşivleri.

petrol fiyatlarını etkilemektedir. Bu değişken faktörler, petrol ihracatçısı ülkelerin gelirlerinde dalgalanmalara neden olmakta ve buldukları coğrafyaları siyasi yönden de istikrarsızlaştırmaktadır.

Dünya ekonomisi ve siyaseti üzerinde bu derece büyük etkiye sahip olan petrol, günümüzde birincil enerji tüketiminde ilk sırada yer almaktadır. Yapılan projeksiyonlarda ise petrolün bu konumunu en azından yakın gelecekte de devam ettireceği ön görülmekte ve ciddi bir alternatifinin ortaya çıkması beklenmemektedir. Çünkü günümüzde geliştirilmeye çalışılan alternatif enerji kaynakları en azından şimdilik petrolü ikame etmekten oldukça uzaktır.

Modern ekonominin ve yaşamın itici gücünü oluşturan petrol, bu özelliği ile günümüz dış politikasının odağında yer almaktadır. Petrol fakiri zengin ülkeler, rezerv alanlarının bulunduğu ülkelerle ilgili stratejiler geliştirmekte ve arz güvenliklerini en ekonomik şekilde güvence altına almayı hedeflemektedirler. Petrol zengini ülkeler ise sahip oldukları bu doğal zenginliği ekonomik kalkınmalarının temel dayanağı haline getirerek güçlenmeye çalışmaktadırlar.

Hampshire Üniversitesi'nde barış ve dünya güvenliği üzerine çalışmalar yapan Profesör Michael T. Klare'e göre petrol, askeri güç ve coğrafya arasındaki ilişki, XX. Yüzyıl'ın ilk yıllarında, İngiltere'nin kömürle çalışan donanmasını petrole çalışan donanmaya dönüştürdüğü zamana rastlar.¹¹ XX. Yüzyıl'da ortaya çıkan ve içinde bulunduğumuz yüzyılda da devam edecek olan petrol temelli bu ilişki, birçok devletin parçalanmasına, bölgesel ve küresel uyuşmazlıklara neden olmaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise petrol stratejilerinin devletlerin dış politika stratejilerine dönüştüğü gerçeğidir. Denilebilir ki, siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda yansımaları görülen petrolün etkinliğini ve gücünü sınırlandırmak imkânsızdır.

¹¹ Yunus Şen, "Hazar'ın Kanı: Orta Asya'nın Petrole Yazılan Tarihi", Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 233.

1.2 Doğal Gaz

1.2.1. Doğal Gaz Nedir?

“Doğal gaz hafif hidrokarbonların bir karışımı olup, ana bileşeni metandır. Dünya gaz rezervlerinin yaklaşık 2/3’ü ham petrolden ayrı olarak (non-associated gas) bulunur. Kalan kısmı ise ham petrolle birlikte veya ham petrol içinde çözülmüş halde (associated-gas) bulunur. Doğal gazın bileşenleri dünyada çok değişken olmakla birlikte, değişen oranlarda başlıca metan ve etan ile birlikte doğal gaz sıvıları olarak bilinen propan, bütan ve diğer daha ağır hidrokarbonlardır.”¹² Doğal gaz, diğer fosil yakıtlar gibi yer altında biriken bitki ve hayvan atıklarının sıcaklık ve basınç etkisinde kalarak değişime uğramaları sonucu oluşur. Petrol gibi kayaçların mikroskopik gözeneklerinde bulunur ve imal edilmiş gazdan ayırt etmek için genelde doğal gaz olarak adlandırılır. Renksiz, kokusuz, zehirli olmayan ve havadan hafif bir yakıttır. Doğal gaz, kokusuz olmasından dolayı kullanımı sırasında fark edilememesinden kaynaklanabilecek riskleri ortadan kaldırmak için özel olarak kokulandırılmaktadır. Ayrıca doğal gaz, kullanımı sonucunda havayı kirleten kükürt oksit ve karbon tanecikleri oluşturmadığı için karbon salınımı, diğer fosil yakıtlara göre oldukça düşük bir seviyededir. Bu yönü ile doğal gaz, doğaya zarar vermeyen çevre dostu bir enerji kaynağıdır. Kaynağından çıkarıldığı haliyle kullanılabilirdiği gibi işleme tabi tutularak taşınması kolaylaştırılabilmektedir. “Doğal gaz atmosferik basınçta yaklaşık olarak -164 santigrat derecenin altında soğutulduğu zaman sıvılaşmakta ve hacmi 600 kere daha küçülmektedir.”¹³ Sıvılaştırılmış doğal gaz haline getirilen bu yakıtta LNG (Liquefied Naturel Gas) denir ve bu formu ile doğal gazın taşınmasının yanında depolanması da kolaylaşmaktadır.

¹² PİGM, a.g.e., (çevrimiçi) http://www.pigm.gov.tr/petrol_nedir.php, 28 Şubat 2008.

¹³ TMMOB Makine Mühendisleri Odası, “**Türkiye’nin Doğal Gaz Temin ve Tüketim Politikalarının Değerlendirilmesi Raporu**”, Ankamat Matbaacılık, Ankara, 2008, s. 6.

1.2.2. Doğal Gazın Ekonomik Değeri

Petrol gibi birincil (primer) enerji kaynağı olarak tanımlanan doğal gazın özellikle son yıllarda kullanım alanı ve miktarı hızla artmaktadır. Sahip olduğu özellikleri ile ekonomik anlamda önemli bir değer derecesine ulaşan bu doğal kaynak, 21. Yüzyılın enerjisi olarak adlandırılmaktadır.

Eski dönemlerde petrol kuyularının basınçlandırılmasında yaygın olarak kullanılan ve petrolle beraber çıktığı yerlerde ekonomik değer taşıyamaması gerekçesi ile yakılan doğal gaz, günümüzde kullanım alanının genişlemesinden dolayı tüketim değerini hızla artırmaktadır. Gaz halinde bulunan, direkt kullanılabilen ve taşıma pratikliği sağlayan doğal gaz, dünya birincil enerji tüketiminde hızla yükselerek petrolün ardından ikinci sıraya yerleşmiştir.

Doğal gazın kullanımının kolay, etkin ve rahat olması, kolay ulaşılabilirliği, günlük hayatta da kullanılabilmesi ve en temiz fosil enerji kaynağı olmasından dolayı çevreye zarar vermemesi tüketimini ve değerini artıran diğer özellikleridir. Ayrıca doğal gaz, konutlarda ve sanayi üretiminde enerji sağladığı gibi sanayide de hammadde olarak kullanılabilen bir doğal kaynaktır. “Bileşiminde bulunan hidrokarbonlar nedeniyle birçok sanayi prosesinde, amonyak, metanol, hidrojen ve petrokimya ürünlerinin sentezinde, mürekkep, zambak, sentetik lastik, fotoğraf filmi, plastik, gübre vb. maddelerin üretiminde hammadde olarak kullanılmaktadır.”¹⁴ Kullanım alanının yaygınlığının yanında doğal gaz, konut ve sanayide en ucuz yakıt olma özelliğine de sahiptir. Kullanımı sırasında kontrollü tüketilebilmesi ise doğal gazın verimini artırmakta ve ekonomik değerini yükseltmektedir.

Sanayisi gelişmiş ülkelerde çevresel kaygıların etkisiyle elektrik üretiminde doğal gaz kullanımı yaygınlaşmaktadır. IEA'nın öngörülerine göre, 2025 yılında dünya doğal gaz tüketiminin 2000 yılındakinden yaklaşık iki kat daha fazla olması beklenmektedir. Ayrıca küresel karbon salınımını azaltmayı amaçlayan Kyoto

¹⁴ A.e., s. 6.

Protokolü'ne taraf olan ülke sayısının artmasının bu yönelimi artırması beklenmektedir. Çünkü bu protokolün hedeflerine ulaşılabilmesi için kullanılabilir en önemli enerji kaynağı olarak doğal gaz görülmektedir.

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle kullanım alanı genişleyen doğal gaz, petrol bağımlısı ülkeler tarafından bu bağımlılığı azaltacak ve enerji güvenliğine katkıda bulunacak en önemli yakıt olarak görülmektedir. Petrol tüketiminin en yoğun olduğu ulaşım sektöründe kullanılan yakıtın çeşitlendirilmeye çalışılması bu duruma en iyi örnek olarak verilebilir. Sıkıştırılmış doğal gaz olarak adlandırılan CNG (Compressed Natural Gas) kullanımı, başta otomobiller olmak üzere çeşitli ulaşım araçlarında hızla yaygınlaşmakta ve doğal gaza olan talep yükselmektedir.

Tablo 4: Avrupa-Avrasya* Doğal Gaz Tüketimi (mtep)¹⁵

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Avrupa - Avrasya	911.6	923.1	937.4	967.4	997.7	1.012.8	1.031.7

Son yıllarda süreklilik gösteren doğal gaz tüketim artışının, artan nüfus ve buna bağlı olarak gerçekleşecek talepten dolayı devam edeceği öngörülmektedir.

Doğal gazın petrole göre en önemli dezavantajı ise büyük miktarda depolanamadığı için kaynağından çıkarıldığında veya ithal edildiğinde hemen tüketime sunulması zorunluluğudur. Ayrıca doğal gazın depolama maliyetinin yüksek olması ve genelde anlaşmaların 'al ya da öde' şeklinde yapılması doğal gazın ekonomik değerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum ise ithalatçı ülkelerin arz-talep projeksiyonlarını gerçeğe en yakın seviyede yapmaları zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Çünkü doğal gaz ihracatçısı ülkeler, Rusya'nın Ukrayna

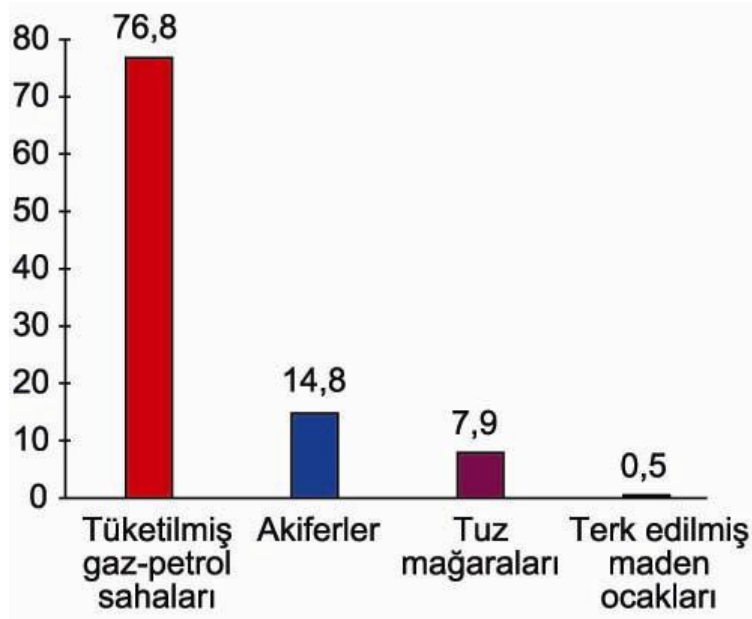
¹⁵ BP Statical Rewiew of World Energy 2007.

*Ortadoğu, Doğu ve Güneydoğu Asya dışında kalan tüm Avrupa ve Asya ülkelerini ifade etmektedir.

ve Gürcistan ile yaşadığı siyasi krizlerde olduğu gibi alıcı ülkelere karşı bu gerçeği bir silah olarak kullanabilmektedirler.

İthalatçı ülkeler günümüzde stratejik bir değere ulaşmış olan doğal gaz temini konusunda olası bir kesintiyle karşılaştıklarında yeniden arz-talep dengesini kurabilmek amacıyla zaman kazanabilmek için yer altı depolama tesislerine büyük önem vermeye başlamışlardır. Doğal gaz fiyatlarındaki değişimden de en az şekilde etkilenmeyi hedefleyen ülkeler, arzın fazla, tüketimin az olduğu yaz döneminde ihtiyaç fazlası gazı depolayarak, talebin yüksek olduğu kış döneminde kullanıma sokmaktadır.

Grafik 1: Dünya Yeraltı Gaz Depolama Ortamları (%)¹⁶

“ABD, dünyada yeraltı doğal gaz depolamasında lider konumunda bulunmaktadır. Dünyanın en fazla gaz tüketen bölgelerinin başında Avrupa yer almaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı’nın 2001 yılı verilerine göre, Fransa tüketimin % 31’i, İtalya % 25’i, Almanya % 12’si, İspanya % 7’si, İngiltere % 5’i, Belçika %

¹⁶ TMMOB, a.g.r., s. 28’deki veriler esas alınarak hazırlanmıştır.

4'ü oranında depolama kapasitesine sahiptir. Dünyada çalışan doğal gaz yeraltı depolama kapasitesinin toplam doğal gaz tüketiminin % 11'ine karşılık geldiği belirlenmiştir. Yapılan çalışmalara göre; dünya doğal gaz tüketiminin yıldan yıla % 2 artması dikkate alındığında 2010 yılında 200 milyar metreküp yeni depolama kapasitesine ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir.”¹⁷

IEA verilerine göre, petrol gibi doğal gazın da yakın zamanda tükenmesi beklenmemekte ve mevcut rezervlerin yaklaşık 50 yıl daha cari tüketimi karşılayabileceği öngörülmektedir. Ayrıca doğal gazda yaygın kullanım, petrole göre daha geç gerçekleştiği için rezervlerinin daha az tüketildiği ve çok az bir kısmının kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir.

Doğal gaz, petrolden yeni nesil enerji kaynaklarına geçişte bir çeşit ‘geçiş yakıtı’ işlevi görecektir ve dünyadaki enerji tüketiminde eğilim doğal gazdan yanadır. Bu durum ise doğal gazın dünya siyasetinde ve dış politika stratejilerinde daha uzunca bir süre kritik öneme sahip olacağı anlamına gelmektedir.

¹⁷ A.e. s. 29.

2. BÖLÜM:

BORU HATTI PROJELERİNİN GEREKÇESİ: ÜRETİM-TÜKETİM PROJEKSİYONLARI

2.1. Hazar Üretimi

2.1. 1. Hazar Havzası Petrol Üretimi

SSCB'nin dağılması ile sonlanan iki kutuplu dünya yerini, tek süper gücün hâkim olduğu birçok politik boşluklarla dolu yeni bir düzene bırakmıştır. Bu politik boşluklardan şüphesiz en önemlisi Hazar ve Orta Asya alanlarıdır. Bu süreç sonunda Sovyet Rusya'sının mutlak egemenliğinden kurtulan bölge, başta batı merkezli dış dünya olmak üzere uluslararası güçlerin etkisine açık hale gelmiştir. Bölgeyi bu derece önemli kılan ise sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır. Bu yeni çekim alanının merkezini ise Hazar Havzası oluşturmaktadır.

Hazar Denizi, Asya'nın Avrupa ile birleştiği önemli bir mevkide normal deniz seviyesinden 27 metre daha alçak seviyede oluşmuş, 78.000 kilometreküplük su kütlesi ile diğer okyanuslar ve denizlerle bağlantısı olmayan dünyada ki en büyük su kütlesidir.¹ Hazar Havzası ise Rusya, İran, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın bu su kütlesine kıyı alanları ile Özbekistan'ın Aral Gölü'ne kadar uzanan sahasını ifade eder.

Hazar Havzası'nın enerji kaynakları bakımından zengin olduğu genel bir kabul görse de, rezerv miktarları konusunda farklı tahminler mevcuttur. Bu durumun nedeni ise tarafların kendi çıkarlarını gözetme istekleridir. Rezerv sahibi ülkeler ve bu rezerv alanlarının işletme imtiyazını elinde bulunduran şirketler tahminlerini yüksek tutarken, rakip ülke ve şirketler ise bu tahminlerin gerçekçi olmadığını ifade etmektedirler. Bu mücadelenin temelinde ise ilgili ülke ve şirketlerin ihtiyaç

¹ Meftun Metin, **Politik ve Bölgesel Güç Hazar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 15.

duydukları finansmanı temin etme ve boru hattı projelerini gerçekleştirebilme arzuları yatmaktadır.

Tablo 5: Hazar Havzası Petrol Rezervi²

	Kesinleşmiş Petrol Rezervi (milyar varil)	Kesinleşmemiş Petrol Rezervi (milyar varil)	Toplam Petrol Rezervi (milyar varil)
Azerbaycan	3,6 - 12,5	32	36 - 45
Kazakistan	10 - 17,6	92	45 - 102
Türkmenistan	1,7	80	82
Toplam	15,3 - 3,8	204	220 - 237
Rusya	2,7	14	17
İran	0,1	15	15,1
Özbekistan	0,3	2	2
Toplam	3,1	31	34,1
Hazar Toplamı	18,4 - 34,9	235	254 - 271

Hazar Havzası'nın gerçek petrol rezervinin ne olduğunun tespitinde yaşanan zorlukta tarafların çıkar çatışmasının yanında, bölgenin Sovyet döneminde yeterince araştırılmamasından dolayı bir kapalı kutuyu andırması da etkili olmaktadır. Çeşitli kuruluşların bölge ile ilgili yaptıkları petrol rezerv tahminlerinde yaklaşık 3 kata kadar farklar görülmektedir. Ancak şu kesindir ki, bölge başlarda ifade edildiği gibi yeni bir Ortadoğu olmaktan oldukça uzak bir görüntü sergilemektedir. BP'nin 2007 verileri esas alındığında, Hazar Havzası'nın kanıtlanmış petrol rezervi, dünya kanıtlanmış petrol rezervinin yaklaşık % 9'una karşılık gelmektedir. Ortadoğu'nun bu alandaki payı ise % 61,5'tir.

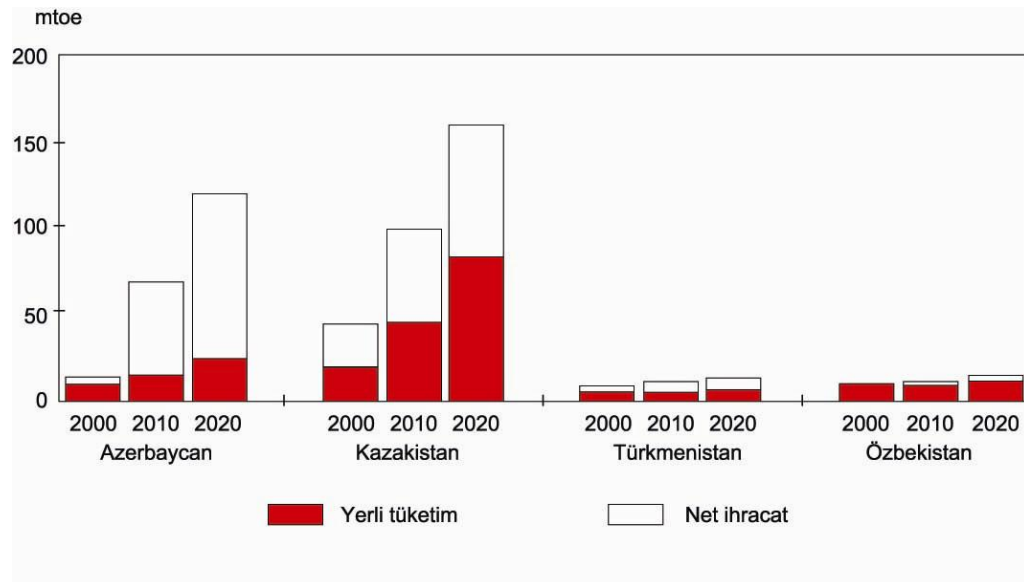
Bölgede, sahip olduğu petrol rezervleri ile en fazla dikkat çeken ülkeler Kazakistan ve Azerbaycan'dır. Bu ülkelerin sadece kesinleşmiş petrol rezervleri bile dikkate alınsa düşük senaryoya göre 13,6 milyar varil, yüksek senaryoya göre ise

² Mert Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 176.

30,1 milyar varillik bir petrol varlığına sahip oldukları görülmektedir. Bu miktarlar ise Hazar Havzası kesinleşmiş petrol rezervinin düşük senaryoya göre yaklaşık % 73'üne, yüksek senaryoya göre ise % 86'sına karşılık gelmektedir. Diğer ülkelerin petrol rezervleri, bu iki ülkeye göre çok daha sınırlı miktarları ifade etmektedir. Tüm bu verilerin ortaya koyduğu ortak sonuç ise Hazar Havzası'nın her şeye rağmen uğruna mücadele etmeye değer bir petrol bölgesi olduğu gerçeğidir.

Hazar Havzası'nın sahip olduğu petrol rezervleri ile ciddi bir üretim bölgesi olabileceği görülmektedir. Bu durum uluslararası petrol şirketlerinin dikkatini çekmiş ve sahip olduğu rezervleri kalkınmalarının temel dinamiği olarak gören bölge ülkeleri ile işbirliğine yönelmelerine neden olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak Hazar Havzası'nda petrol üretimi zaman içinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

Grafik 2: Hazar Havzası Petrol Üretimi, Yerli Tüketim ve Net İhracat (Yüksek Senaryo/ 1998)³

2000 yılına kadar ciddi bir artış gerçekleşmeyen Hazar petrol üretiminin, bu dönemden sonra büyük bir artış gösterdiği söylenebilir. Rezerv miktarlarına paralel olarak petrol üretim miktarının en yüksek olduğu ülkeler Kazakistan ve

³IEA, *Caspian Oil and Gas*, (çevrimiçi) www.iea.org, 05 Aralık 2007.

Azerbaycan'dır. "2010 yılında günlük 3.900.000 varil olması beklenen Hazar Havzası petrol üretiminin, 2.000.000 varilini Kazakistan'ın, 1.200.000 varilini ise Azerbaycan'ın sağlayacağı tahmin edilmektedir."⁴ Bu miktarlar söz konusu ülkelerin Hazar Havzası'nda 2010 yılında üretilmesi beklenen petrolün % 82'sini karşılayacağı anlamına gelmektedir. Kazakistan ve Azerbaycan'ın petrol üretimi ve net ihracatının 2020 yılında ise maksimum miktarlara ulaşacağı ve söz konusu oranının daha da yükseleceği ön görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkmenistan ve Özbekistan'ın üretim ve net ihracat değerlerinin bu iki ülkeye göre oldukça sınırlı kalacağı öngörülmektedir. Hazar Havzası'nın petrol ihracatı ise petrol üretimine paralel olarak 2000 yılından sonra ciddi bir artış göstermiştir. Bu artış durumunun devam etmesi ve 2020 yılında en üst seviyeye ulaşması beklenmektedir. Bölgede ihracat potansiyeli en yüksek ülkeler olarak Kazakistan ve Azerbaycan öne çıkmaktadır. Söz konusu ülkeler bu özellikleri ile uluslararası petrol şirketlerinin ilgisini çekmiş ve çeşitli anlaşmalar imzalamışlardır. Buna göre, bölgede üretim için oluşturulmuş konsorsiyumlarca yapılacak çalışmalarla ihraç edilecek petrol miktarının artacağı söylenebilir.

Hazar Havzası'nın sahip olduğu petrol rezervleri beklendiği kadar yüksek olmasa da, bu miktarın Kuzey Denizi'ndeki rezervlerden fazla ve Kuzey Denizi ile ABD'nin rezervleri toplamına yakın olduğu bilinmektedir. BP'nin verilerine göre ise Hazar Havzası, dünyada üretilen petrolün yaklaşık % 3'ünü karşılamaktadır. Ancak yapılacak yeni yatırımlarla genişleyecek arama ve üretim faaliyetlerinin bölgede üretilen petrol miktarını ve dünya üretimindeki payını artırması beklenebilir. Bu durum ise bölgeyi batı dünyasına yönelik yeni bir ihracat alanı yapmaktadır. Bu özelliği ile öne çıkan Hazar Havzası için en önemli sorun ise üretilen petrolün tüketici ülkelere ulaştırılmasıdır. Böylelikle açık denizlere kapalı olması nedeniyle Hazar Havzası'nda üretilen petrolün boru hatları ile taşınması zorunluluğu ortaya çıkmakta ve bu durum ise bölge petro-politiğindeki mücadelenin merkezini oluşturmaktadır.

⁴ Bilgin, a.g.e., s. 235.

2.1.2. Hazar Havzası Doğal Gaz Üretimi

SSCB'nin dağılması ile önemi artan Hazar Havzası, petrol kaynaklarından daha fazla doğal gaz kaynakları ile dikkati çekmektedir. Öyle ki, Hazar Havzası'nın dünya doğal gaz rezervleri içindeki payı, petrol rezervleri içindeki payından daha yüksektir. Bu özelliği ile bölge, doğal gaz üretimi ve boru hattı projeleri çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 6: Hazar Havzası Doğal Gaz Rezervi⁵

	Kesinleşmiş Gaz Rezervi (tcf)	Kesinleşmemiş Gaz Rezervi (tcf)	Toplam Gaz Rezervi (tcf)
Azerbaycan	11	35	46
Kazakistan	53 - 83	88	141- 171
Türkmenistan	98 - 155	159	257 - 314
Toplam	162 - 249	282	444 - 531
İran	Veri yok	11	11
Özbekistan	74 - 88	35	109 - 123
Toplam	74 - 88	46	120 - 134
Hazar Toplamı	236 - 337	328	564 - 665

Bölgede doğal gaz rezervleri ile dikkat çeken en önemli ülke Türkmenistan'dır. Sovyetler Birliği zamanında da rezervleri etkin bir şekilde kullanılan ülke, bölgede en fazla gaz rezervine sahip ülke konumundadır. Türkmenistan, sadece kesinleşmiş gaz rezervleri bile dikkate alınsa düşük senaryoya göre, 95 tcf⁶'lik miktarı ile Hazar Havzası'nın kesinleşmiş gaz rezervinin yaklaşık % 40'ına, yüksek senaryoya göre ise 155 tcf'lik miktarı ile yaklaşık % 45'ine sahiptir. Gaz rezervleri ile dikkat çeken diğer bir ülke olan Kazakistan'ın ise bölgenin

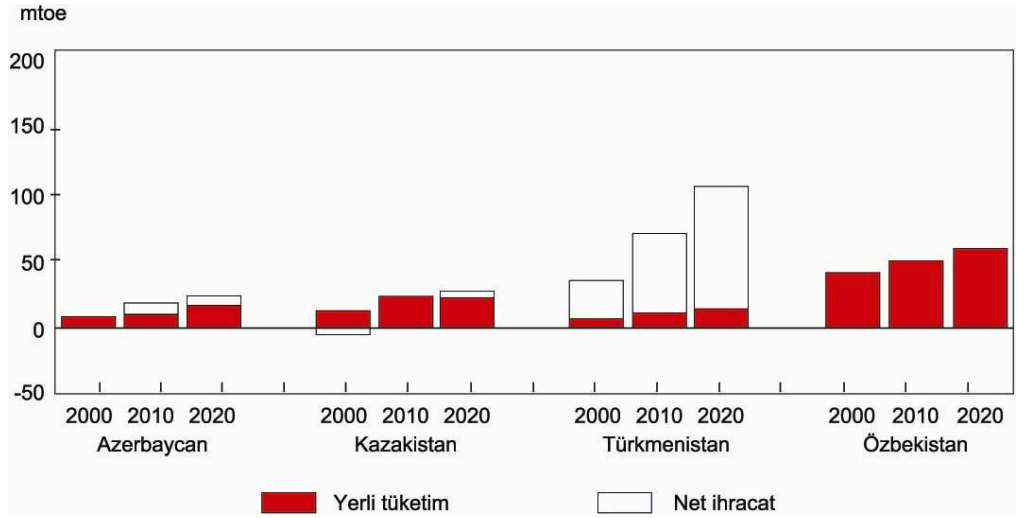
⁵ A.e., s. 178.

⁶ 1 kübik feet = 28,32 cm³

kesinleşmiş gaz rezervleri içindeki payı düşük senaryoya göre yaklaşık % 22, yüksek senaryoya göre ise yaklaşık % 24'tür. Özbekistan ve Azerbaycan'ın sahip olduğu gaz rezervleri ise Türkmenistan ve Kazakistan'a göre çok daha sınırlı miktarlardadır.

Günümüzde daha çok doğal gaz kaynakları ile enerji politikalarının gündeminde olan Hazar Havzası ülkeleri, batılı şirketlerin dikkatini çekmekte ve çeşitli üretim ve taşıma anlaşmalarına imza atmaktadırlar. Taraflara bu motivasyonu sağlayan en önemli faktör ise bölgenin doğal gaz üretim potansiyelidir.

Grafik 3: Hazar Havzası Gaz Üretimi, Yerli Tüketim ve Net İhracat (Yüksek Senaryo/1998)⁷

Hazar Havzası doğal gaz üretiminde, petrol üretiminde olduğu gibi yatırımlara bağlı olarak 2000 yılından sonra belirgin bir artış görülmektedir. Bölgede, sahip olduğu gaz rezervlerine paralel olarak en fazla üretimi yapan ülke ise Türkmenistan'dır. "2010 yılında 8500 mcf/yıl olması beklenen Hazar Havzası doğal gaz üretiminin 3900 mcf/yıllık kısmının bu ülke tarafından karşılanacağı tahmin

⁷ IEA, a.g.e., (çevrimiçi) www.iea.org, 05 Aralık 2007.

edilmektedir.”⁸ Bu miktar Türkmenistan’ın 2010 yılında Hazar Havzası’nda üretilmesi planlanan doğal gazın yaklaşık % 45’ini karşılayacağı anlamına gelmektedir.

Bu tabloda dikkati çeken önemli bir durum ise Azerbaycan’ın, Kazakistan’a göre daha az gaz rezervine sahip olmasına rağmen 2010 ve 2020 yıllarında bu ülke kadar üretim yapacağı beklentisidir. Bu durum Azerbaycan’ın bölge ülkeleri içinde batılı şirketlerle en fazla yatırım anlaşması imzalayan ve hayata geçiren ülke olması ile açıklanabilir. Tablo aynı gözle incelendiğinde Kazakistan’ın, yabancı şirketlerle işbirliğine gitmekte geç kaldığı veya çekingen davrandığı sonucu da çıkarılabilir. Buna neden olarak ise Kazakistan’ın, Rusya etkisine daha açık olması ve batılı şirketlerle üretim anlaşmaları yapma konusunda tereddütler yaşaması gösterilebilir. Ayrıca Türkmenistan ve Özbekistan’ın, tablodaki üretim miktarlarına ulaşabilmesi de yapılması gereken yatırımların gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bunun içinse söz konusu ülkelerin gerekli teknolojik imkânlarla sahip ülkelerle işbirliğine gitmesi gerekmektedir. Ancak bu ülkeler de Kazakistan örneğinde olduğu gibi Rusya faktörüne bağlı olarak batılı şirketlerle ortaklık yapma konusunda çekingen davranmaktadırlar.

Hazar Havzası doğal gaz ihracatının neredeyse tamamına yakınının Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan tarafından sağlandığı söylenebilir. Bölgede doğal gaz ihracatında tereddütsüz en önemli ülke olarak Türkmenistan öne çıkmaktadır. “2010 yılında 4350 mcf/yıl olması beklenen Hazar Havzası doğal gaz ihracatının 3300 mcf/yıllık kısmının bu ülke tarafından karşılanacağı tahmin edilmektedir.”⁹ Bu miktar Türkmenistan’ın 2010 yılında Hazar Havzası’nda ihraç edilmesi planlanan doğal gazın yaklaşık % 75’ini karşılayacağı anlamına gelmektedir. Aynı yılda Azerbaycan’ın ürettiği gazın yaklaşık yarısını, Kazakistan’ın üçte birini, Türkmenistan’ın ise yaklaşık % 85’ini ihraç edeceği ön görülmektedir. Söz konusu ülkelerin doğal gaz ihracat oranlarının bu derece yüksek olmasındaki

⁸ Bilgin, a.g.e., s. 238.

⁹ A.e., s. 239.

temel etken ise sanayi alt yapılarının gelişmemiş olmasına bağlı olarak enerji tüketimlerinin düşük olmasıdır.

Sahip olduğu gaz rezervleri ile dünya enerji politikalarında önemli bir yer tutmaya başlayan Hazar Havzası, özellikle 2010 sonrası dönemde gaz talebi artan AB tarafından ciddi bir stratejik alternatif olarak görülmektedir. Bölgedeki doğal gaz rezervlerinin henüz geliştirilme aşamasında olduğu ve arama faaliyetlerinin tamamlanamadığı düşünülürse, Rusya faktörüne rağmen Hazar Havzası'nın tüketici ülkelerden gördüğü ilginin ve bölgenin dünya doğal gaz ihracatındaki payının hızla artacağı söylenebilir. Çünkü günümüzde enerji tüketimi yavaş yavaş petrolden doğal gaza dönmektedir ve bu durum da doğal gaza olan talebi yükseltecektir. Ancak bölge, doğal gaz rezervleri bakımından zengin olmasına karşın çok ciddi pazarlama sorunları yaşamaktadır. Üretici ülkelerin, tüketici ülkelere uzak olması, açık denizlere çıkışının olmaması, sermaye ve teknolojik imkânlarının sınırlı olması, politik açıdan henüz tam olarak istikrara ulaşamaması ve dış güçlerin etkisine fazlası ile açık olması bu sorunların temelini oluşturmaktadır. Bu durum ise petrole göre, taşınma işlemlerinde boru hatlarına daha fazla ihtiyaç duyan doğal gazı, bölge enerji politikalarının merkezine taşımaktadır.

2.2. AB Tüketimi

AB, sahip olduğu enerji kaynakları rezervi ve üretim miktarlarına göre dünyada en fazla enerji tüketim oranına sahip olan ekonomik bölgedir. Ayrıca “AB, dünya enerji tüketiminde % 16’lık payla, % 25’lik bir paya sahip ABD’nin ardından ikinci sıradadır.”¹⁰ Dünya’nın en büyük ikinci enerji tüketicisi konumunda olan AB, “dünya nüfusunun % 6’sını oluşturan nüfusu ile dünya petrol tüketiminin % 19’unu, doğal gaz tüketiminin ise % 16’sını gerçekleştirmektedir.”¹¹ Bu derece yüksek tüketim oranlarına ulaşan AB, petrol ve doğal gaz rezervleri ve üretimi bakımından oldukça sınırlı kaynaklara sahiptir. “AB, dünya gaz rezervlerinin % 2’sine sahiptir ve bu rezervlerin 20 yıllık bir kullanım ömrü olduğu düşünülmektedir. Bu rezervlerin % 56’sı Hollanda’da, % 24’sü ise İngiltere’de bulunmaktadır.”¹² Ayrıca AB’nin rezerv miktarının düşük olmasının yanı sıra, doğal gaz üretimi de sürekli bir azalma eğilimi göstermektedir. “2000 yılında, 224 milyar metre küp olan AB ülkeleri doğal gaz üretim rakamının, 2020’de, 196 milyar metre küpe gerilemesi beklenmektedir.”¹³

AB’nin sahip olduğu petrol rezervleri ise doğal gaza göre çok daha düşük orandadır. Birliğin dünya petrol rezervleri içindeki payı sadece % 0,6¹⁴ gibi önemsenmeyecek bir düzeydedir. Bu verilerin ortaya çıkardığı doğal sonuç ise dünyanın ikinci büyük ekonomik bölgesi olan AB’nin, enerji ithalatına bağımlı olduğu gerçeğidir. AB, petrol ve doğal gaz üretiminin sınırlı, tüketiminin ise yüksek olması nedeniyle günümüz dünya enerji ithalatında ilk sırada yer almaktadır.

¹⁰IEA, **World Energy Outlook 2004**, s. 82.

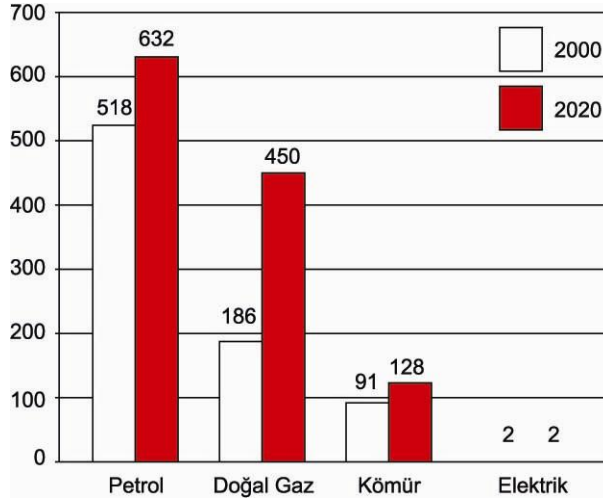
¹¹ Fırat Gazel, “Mavi Akım: Genetik Şifresi Çözüldü”, **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s. 90.

¹² **A.e.**, s. 89.

¹³ Emre Ergür, “Doğu- Batı Enerji Koridoru Doğal Gaz ile Tamamlanıyor: Botaş’ın Avrupa’ya Açılım Stratejisi” **Avrasya Dosyası**, Cilt: IX, Sayı:1, 2003, s. 41.

¹⁴ BP, **Oil Section from BP Statistical Review of World Energy**, s. 4.

Grafik 4: AB'nin Enerji İthalatı (mtep)¹⁵

AB'nin enerji ithalatındaki en önemli payı, petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. 2000 yılında 518 mtep olan AB petrol ithalatının, 2020 yılında yaklaşık % 22'lik bir artışla 632 mtep olması beklenmektedir. Tüketime bağlı olarak gerçekleşecek olan bu artış, dünya petrol rezervleri içindeki payı % 1'in bile altında olan AB'nin gelişmiş bir sanayi sektörüne sahip olması ile açıklanabilir.

Neredeyse tüm enerji kaynaklarında ithalat artışı beklenen AB'nin, en yüksek artışı yaşayacağı kaynak ise doğal gazdır. 2000 yılında 186 mtep olan doğal gaz ithalatının, 2020 yılında yaklaşık % 152'lik bir artışla 450 mtep olması beklenmektedir. Petrole göre doğal gazda yaklaşık 7 katlık bir artış oranının gerçekleşecek olması, tüm dünyada olduğu gibi AB'de de enerji tüketim trendinin doğal gaz yönlü olmasının bir sonucudur.

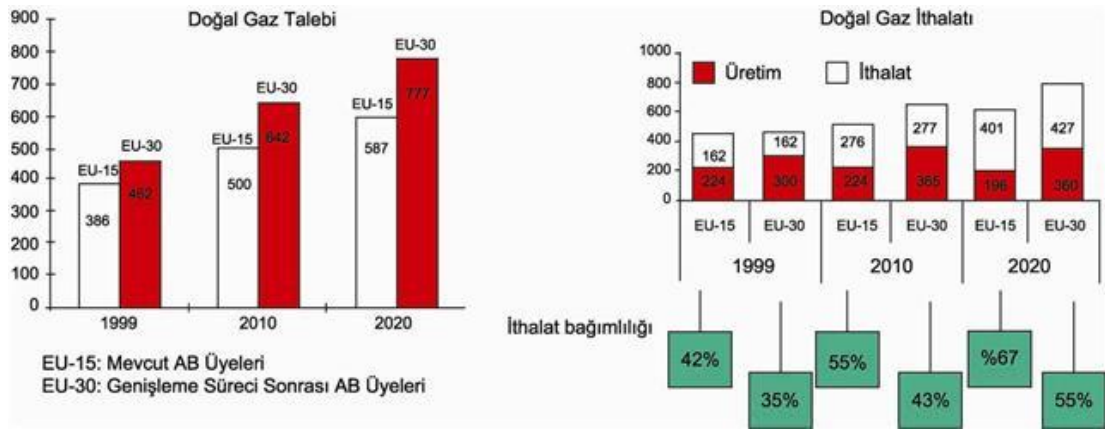
Petrol ve doğal gaz arzının oldukça sınırlı, talebinin ise çok yüksek olduğu AB, ithalat bağımlılığı ile karşı karşıyadır. Bu bağımlılık, rezervlerin çok sınırlı

¹⁵Jeff Piper, "The EU-Russia Energy Dialogue: Towards an EU-Russia Energy Partnership", (çevrimiçi) www.iea.org/textbase/work/2003/soyuzgaz/proceedings/Piper_slides.pdf, 13 Kasım 2008.

olduğu petrolde %76¹⁶ seviyesindedir ve en azından yakın dönemde bu oranının düşmesi beklenmemektedir.

Tüketimin petrole göre daha hızlı bir şekilde artış gösterdiği doğal gazda da benzer bir durum söz konusudur.

Grafik 5: AB Gaz Talep, Üretim ve İthalatı (Bcm)¹⁷

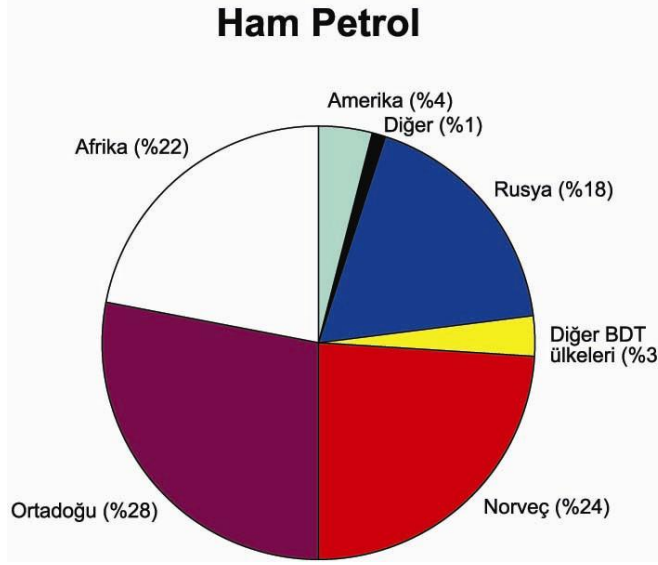
Sürekli bir artış eğilimi içinde olan AB doğal gaz talebinin, genişleme sürecinin tamamlanması ile birliğe katılacak yeni üyeler de dikkate alındığında daha yüksek miktarlara ulaşacağı ön görülmektedir. Bu durum da birliğin doğal gaz bağımlılığının yüksek seviyelerde kalmasına neden olacaktır. AB'nin mevcut üyeleri dikkate alındığında, 2010 yılında % 55 olması beklenen ithalat bağımlılığının, 2020 yılında % 67'ye ulaşması beklenmektedir. Genişleme süreci sonrası AB üyeleri dikkate alındığında ise, 2010 yılında % 43 olması beklenen ithalat bağımlılığının, 2020 yılında % 55'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Petrol ve doğal gazda yüksek

¹⁶ IEA, **World Energy Outlook 2004**, s. 81-96.

¹⁷ Ergür, **a.g.m.**, s. 41.

oranda ithalata bağımlı olan AB, tedarikçilerini çeşitlendirerek bu sorununun şiddetini azaltmaya çalışmaktadır.

Grafik 6: AB'nin Petrol İthalatı Yaptığı Üreticiler (2001)¹⁸

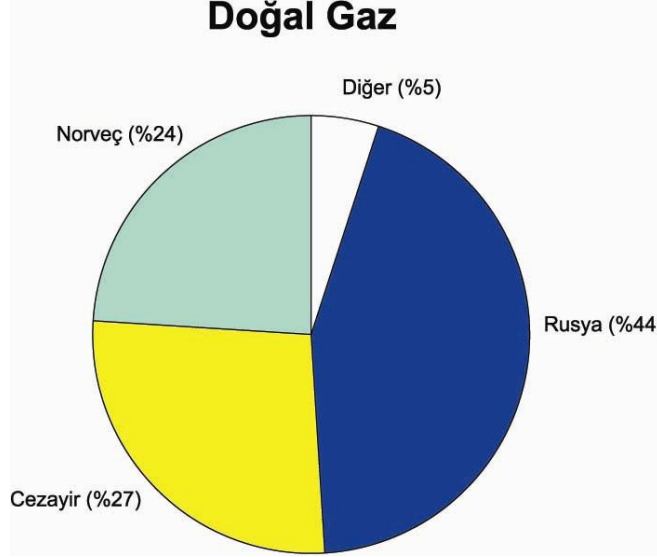

AB'nin petrol ithalatı yaptığı üreticiler içinde, dünyanın en büyük petrol kaynağı konumundaki Ortadoğu ilk sırada yer almaktadır. Diğer önemli tedarikçiler ise sırasıyla, AB üyesi olmayan bir Avrupa ülkesi olan Norveç, Afrikalı üreticiler ve Rusya'dır. Buna göre, AB'nin petrole daha ekonomik şartlarda ulaşabilmek için yakın tedarikçileri tercih ettiği söylenebilir. Yakın çevresinde farklı petrol üreticilerinin bulunması ve petrolün tankerlerle kolayca taşınabilmesi AB'ye, ithalat kaynaklarını çeşitlendirebilme imkânı sunmaktadır.

AB'nin doğal gaz ithalatında petrolde olduğu gibi farklı tedarikçilerden faydalanma şansına sahip olduğu söylenemez.

¹⁸ Piper, **a.g.m.**, (çevrimiçi) www.iea.org/textbase/work/2003/soyuzgaz/proceedings/Piper_slides.pdf, 13 Kasım 2008.

Grafik 7: AB'nin Doğal Gaz İthalatı Yaptığı Üreticiler (2001)¹⁹

AB, doğal gazda yüksek oranda ithalata bağımlı olmasının yanı sıra, az sayıdaki üretici ülkeye bağımlı olma sıkıntısı da yaşamaktadır. Birliğin en büyük tedarikçisi neredeyse tüketiminin yarısını karşılayan Rusya'dır. AB, doğal gaz ithalatının diğer yarısını ise Cezayir ve Norveç'ten sağlamaktadır. Ancak AB'nin doğal gaz ithalatında % 24'lük bir paya sahip olan Norveç'in bulduğu yeni doğal gaz rezervi ile bu payını artıracığı beklenmektedir. "Norveç Denizi'nde tespit edilen rezervin 10 ila 100 trilyon metreküp arasında olduğu tahmin edilmektedir. Shell'in, dünyanın beşinci büyük petrol üreticisi ve ikinci büyük doğal gaz satıcısı olan Norveç'te bulduğu rezerv alanında önümüzdeki yıldan itibaren üretime başlayacağı açıklanmıştır."²⁰

AB'nin doğal gazda az sayıda üreticiye bağımlı olmasının en önemli nedeni ise rezerv miktarlarının yetersiz olmasının yanında, doğal gazın petrol gibi tankerlerle taşınmasının hem zor hem de pahalı olması ve yakın çevreden boru

¹⁹ A.e.

²⁰ "Shell, Norveç'te 12 Yıllık En Büyük Gaz Rezervini Buldu", Sabah, 20 Haziran 2009.

hatları ile tedarik edilmesi zorunluluğudur. Bu zorunluluk ise AB'yi, hinterlandında yer alan doğal gaz üretim bölgeleri kaynaklı boru hatları projelerinin vazgeçilmez bir tarafı haline getirmektedir.

AB'nin enerji konusundaki geleceğine ilişkin yaptığı çalışmalar, önümüzdeki 20 yılda tüketimin artacağını ortaya koymaktadır. İthalata bağımlı olarak gerçekleşecek olan bu tüketim, AB'yi yeni enerji alanlarına yönlendirmekte ve projeler geliştirmeye mecbur etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hazar Havzası çıkışlı petrol ve doğal gazın AB için stratejik bir değer taşıdığı söylenebilir. AB, zorunluluğun getirdiği bir refleksle özellikle Hazar kaynaklı doğal gaz boru hattı projelerine yoğun ilgi göstermekte ve finansman gücü ile bu enerji mücadelesinde söz sahibi olmak istemektedir.

2.3. Türkiye'nin Üretim-Tüketim Durumu

2.3.1. Türkiye Üretimi

2.3.1.1. Türkiye'nin Petrol Üretimi

Ülkemiz coğrafi konumu itibariyle, petrol zengini Ortadoğu ülkelerine çok yakın bir konumda bulunmaktadır. Bu konum ilk bakışta, bizde de zengin petrol ve gaz yatakları olması gerektiğini düşündürmektedir. Ancak coğrafi yakınlığına karşın, Türkiye'nin büyük bir bölümünün Alp-Himalaya Dağ Kuşağı üzerinde bulunması nedeniyle ülkemizin jeolojik konumu komşularımızdan çok farklıdır. Şöyle ki, bu kuşak, jeolojik geçmişi boyunca birçok kez deformasyona uğramış ve olabilecek petrol yatakları büyük ölçüde tahrip olmuştur. Dikkat edilirse, Avrupa ortalarından Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan bu kuşak üzerinde önemli sayılabilecek petrol sahaları yoktur.²¹

Türkiye, petrol üretiminin tamamına yakını Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden sağlamaktadır. Bu bölgenin dışında kalan sahalarda ise petrol, ülkemizin uğramış olduğu deformasyonlardan dolayı ya hiç yoktur ya da üretim için gerekli miktarları karşılamaktan uzaktır.

Ülkemizde bugüne kadar keşfedilmiş ham petrol sahalarının 2004 yılı sonu itibariyle toplam kalan üretilebilir rezervi 40.911.190 metrik tondur. Ham petrol rezervlerinin; % 99,55'i Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, % 0,30'u Marmara Bölgesi'nde ve % 0,15'i ise Akdeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır. Ham petrol rezervleri; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Batman, Diyarbakır, Adıyaman ve Mardin illerimizde yoğunlaşmış olup, Marmara Bölgesi'nde Kırklareli ve Akdeniz Bölgesi'nde ise Adana illerimizde küçük rezervler bulunmaktadır.²²

²¹ PİGM, a.g.e., (çevrimiçi) http://www.pigm.gov.tr/petrol_nedir.php, 28 Şubat 2008.

²² A.e.

“Türkiye’de keşfedilmiş petrol sahalarının % 90 kadarı küçük saha, % 10 kadarı da orta büyük sınıfındadır.”²³ Mevcut sahalar dışında kalan alanların durumu ise arama çalışmaları yeterli seviyede yapılmadığı için bilinmemektedir. PİGM verilerine göre, Türkiye’de petrol araması karaların sadece % 20’sinde yapılmıştır; bu oran denizlerde ise % 1’e bile ulaşmamaktadır.

Türkiye’de arama ve sondaj çalışmalarının sınırlı çapta kalmasının en önemli nedeni ise maliyetin yüksek olmasıdır. Ayrıca ülkemizde petrol üretim maliyetleri de dünya ortalamasının üzerindedir. “Türkiye’de ham petrol üretim maliyetleri yaklaşık olarak varil başına 8 dolar kadardır. Dünya ortalamaları ise karadan petrol çıkarmada 5.60, denizden çıkarmalarda ise 7.55 dolardır.”²⁴ Bu fiyat farklılığı, ülkemizdeki arama ve sondaj çalışmalarını olumsuz etkilemekte ve özellikle yabancı şirketlerin ilgisini azaltmaktadır. Ayrıca denizlerdeki arama faaliyetlerinin karalara göre daha yüksek maliyetler gerektirmesi, Türkiye’de zaten yüksek olan maliyetler de göz önünde bulundurulduğunda, bir yarımada ülkesi olan ülkemizde denizel sahaların yeterince aranmaması sonucunu doğurmuştur.

Petrol aramaları konusunda Türkiye’yi olumsuz etkileyen bir başka faktör ise SSCB’nin dağılması sonucunda bağımsızlıklarına kavuşan ve yüksek miktarlarda petrol rezervlerine sahip olduğu bilinen Hazar ve Orta Asya ülkeleridir. Batılı enerji şirketleri, üretim maliyetlerinin daha ekonomik olduğu bu ülkeleri öncelikli olarak tercih etmekte ve Türkiye’nin bu alandaki çekiciliği azalmaktadır.

Türkiye’de petrol arama çalışmaları, 13 Ekim 1934 tarihinde Türkiye’nin ilk petrol arama kuyusu olan Basbirin-1 kuyusu ile başlamıştır. Türkiye’de ilk petrol keşfi ise 1940 yılında Raman sahasında bulunan Raman-1 kuyusunda yapılmış, 1945 yılında ise delinen Raman-8 kuyusunda ticari miktarda petrol bulunmuştur.²⁵ Türkiye’nin 75 yıllık bir zaman dilimini kapsayan bu dönemde ülke ihtiyaçlarını

²³ Atalay, **a.g.m.**, s.182.

²⁴ Ali Külebi, **Türkiye’nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gerekliklik**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 49.

²⁵ Atalay, **a.g.m.**, s.171.

karşılacak derecede üretim yapıldığı söylenemez. Türkiye'nin yurt içi üretiminin, tüketimini karşılama oranı sadece % 11'dir.²⁶

Türkiye'nin 2006 yılı sonu itibari ile ispatlanmış, muhtemel ve mümkün rezervlerini ifade eden rezervuardaki ham petrol toplamı 6. 720. 096. 681 ton, 1942-2006 arasındaki toplam üretimi ise 126. 375. 831 tondur. 1991 yılında, 4. 451. 702 ton ile en yüksek noktasına ulaşan petrol üretimi, o yıldan itibaren sürekli olarak azalmıştır.²⁷ Bu durumun önümüzdeki dönemde de sürmesi beklenmektedir.

Tablo 7: Türkiye'nin Petrol ve Doğal Gaz Üretim Hedefleri (bin tep)²⁸

Yıllar	Petrol	Doğal Gaz
2007	1975	306
2008	1841	293
2009	1699	248
2010	1573	235
2011	1459	228
2012	1359	221
2013	1264	225
2014	1161	223
2015	1069	213
2016	990	213
2017	915	212
2018	849	216
2019	754	220
2020	693	229

²⁶ TPAO.

²⁷ PİGM.

²⁸ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (çevrimiçi) <http://www.enerji.gov.tr/istatistik.asp>, 02.10.2008.

Tablodaki verilere göre, Türkiye'nin 2020 yılına kadar yapılan enerji projeksiyonlarında, petrol üretiminin sürekli olarak azalacağı ön görülmektedir. Toplam enerji üretiminin sürekli olarak artacağı beklentisi göz önünde bulundurulduğunda, petrolün yerli kaynaklardan karşılanma oranının azalması beklenmektedir. Türkiye'nin petrol üretimindeki azalışa karşın tüketiminin artması, gelecek yıllarda dışa bağımlılığın daha da artacağını göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin petrol üretim-tüketim politikalarını eş zamanlı olarak yürütmesi zorunluluğunu beraberinde getirmekte ve dış politikasının da bu merkezde kısa, orta ve uzun vadeli olarak şekillendirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

2.3.1.2. Türkiye'nin Doğal Gaz Üretimi

Türkiye'nin geçirdiği jeolojik süreçlerden dolayı uğradığı deformasyonlar, petrolde olduğu gibi doğal gazda da rezervlerin küçük ve parçalı olmasına neden olmuştur. "Doğal gaz rezervlerimizin % 56'sı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Diyarbakır ve Mardin illerinde, % 44'ü ise Marmara Bölgesi'ndeki Tekirdağ, Kırklareli ve İstanbul il sınırları içinde yer almaktadır."²⁹

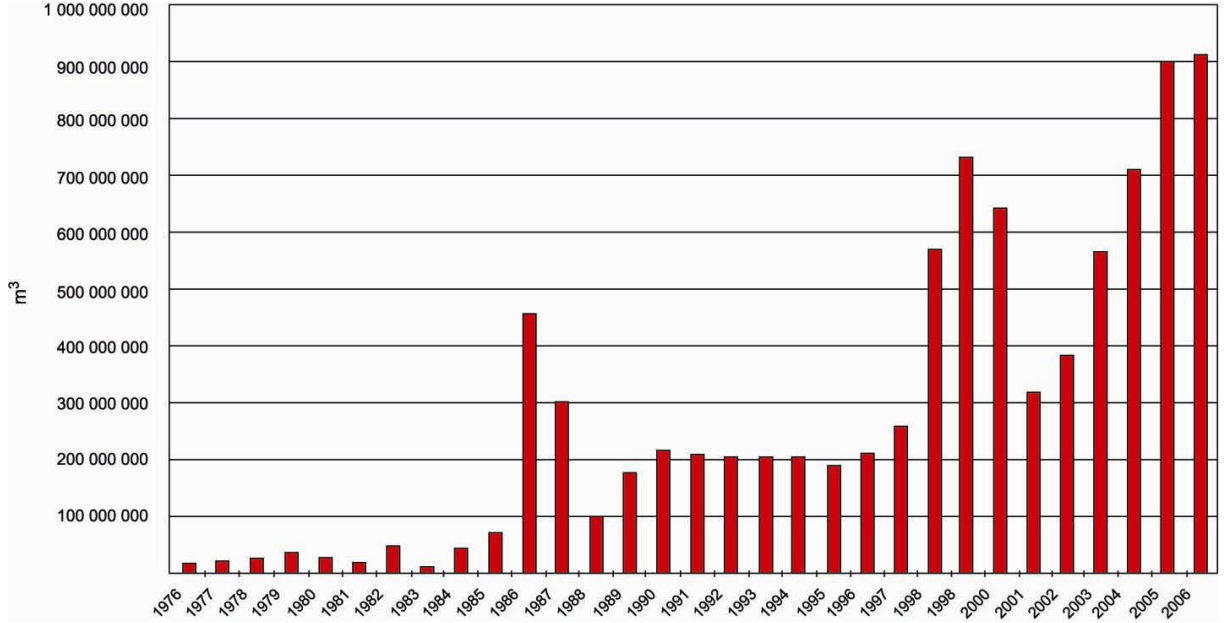
1970 yılında Hamitabat ve Kurumlar doğal gaz sahasında TPAO tarafından keşfedilen doğal gazın 1976 yılında Pınarhisar Çimento Fabrikasına, 1975 yılında Çamurlu doğal gaz sahasında bulunan doğal gazın da, Mardin Çimento Fabrikasına satılması ile ülkemizde ilk defa doğal gaz kullanımına başlanmıştır.³⁰ Ancak Türkiye'nin 40 yıllık doğal gaz üretim performansının, yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. "Türkiye doğal gaz tüketiminin yaklaşık % 7'sini (30 milyar kübik feet) kendisi üretmektedir. Son yıllarda Trakya, Mersin ve İskenderun civarlarında yeni doğal gaz yatakları bulunmuş olmakla beraber bunlar ihtiyacı karşılamaktan uzaktır."³¹

²⁹ PİGM.

³⁰ TMMOB, a.g.r., s. 29.

³¹ BOTAŞ.

Grafik 8: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Doğal Gaz Üretimi (metre küp)³²

“Türkiye'nin 2006 yılı sonu itibariyle ispatlanmış, muhtemel ve mümkün rezervler toplamını ifade eden rezervlardaki gaz miktarı, 21. 856. 159. 547 metre küp, 1976-2006 yılları arasındaki toplam üretimi ise 8. 666. 901. 812 metre küptür. Türkiye'de gaz üretiminin en yüksek olduğu dönem olan 2006 yılında ise 906. 587. 974 metre küplük üretim gerçekleşmiştir. 2004 yılı sonu itibariyle kalan üretilebilir doğal gaz rezervlerimiz toplamı ise 7.403.688.526 metre küptür.”³³

Türkiye'nin doğal gaz üretimi, yıllar içinde dalgalanmalar gösterse de her yıl tüketimini karşılayamayacak seviyede kalmıştır. Enerji Bakanlığı'nın tahminlerine göre, gelecekte de bu durum devam edecek ve gaz üretimi küçük dalgalanmalar gösterse bile genel olarak azalma eğilimi içinde olacaktır.

³² PİGM.

³³ PİGM.

Türkiye’de toplam enerji üretiminin önümüzdeki yıllar içinde sürekli bir artış içinde olması beklenmektedir. Ancak doğal gazın bu üretim içindeki zaten az olan payı, zamanla daha da azalacaktır. Türkiye’de petrol ve doğal gaz üretiminin düşeceği, kömür ile yenilenebilir kaynaklardan sağlanan enerji üretiminin artacağı ve nükleer enerji üretiminin devreye gireceği öngörülmektedir. Bu duruma göre, Türkiye’nin petrolde olduğu gibi doğal gazda da yüksek oranda dışa bağımlılığının devam edeceği tahmini yapılabilir.

2.3.2. Türkiye’de Arama Faaliyetleri

Türkiye’de sınırlı olan petrol ve doğal gaz üretimini artırmak amacıyla son yıllarda arama faaliyetlerinde artış gözlenmektedir. Ülkemizde arama girişimlerinin artmasında, büyük kısmının yeterince araştırılmamış olmasının getirdiği cazibenin yanı sıra, petrol ve doğal gaz ithalatının neden olduğu yüksek faturalar ile dışa bağımlılık oranının yüksek olması da etkili olmaktadır.

Türkiye’de yapılacak aramalar sonucunda kullanıma açılacak enerji kaynakları rezervleri, ülke ekonomisine büyük katkılar sağlayacaktır. Şöyle ki; bulunacak 100 milyon varillik bir petrol sahasının ekonomik getirisi, petrolün varil fiyatı ortalama 50 dolardan bile hesaplanırsa, 5 milyar dolar civarında olacaktır. Bu getirinin ithalat tutarından düşülmesi ve genellikle petrol peşin fiyatla alındığı için sıcak paranın yurt içinde kalması, ülke ekonomisini ciddi biçimde rahatlatacaktır. Petrol keşfini yabancı bir şirket bile yapsa, “fifty- fifty anlaşması” gereği bu tutar, 2,5 milyar dolar olacaktır.

Türkiye’de yapılan arama çalışmalarının odağında petrolün olduğu söylenebilir. Arama maliyetlerinin düşük olduğu kara alanlarında daha çok TPAO’nun aramaları yoğunken, maliyetlerin yüksek olduğu ve ileri teknoloji gerektiren deniz alanlarında ise yabancı şirketlerle oluşturulan konsorsiyumlar tarafından aramalar yapılmaktadır. TPAO, bu amaçla Brezilyalı Petrobras, Norveçli Ocean Rig, ABD’li Exxon Mobil ve Chevron gibi büyük enerji şirketleri ile

anlaşmalar imzalamıştır. TPAO, yaptığı bu ortak işletme anlaşmaları ile hem maliyet ve risk paylaşımını hem de teknoloji transferini hedeflemektedir.

Yapılan çalışmalar sonucunda ulaşılan sonuç ise özellikle Türkiye'nin denizlerindeki potansiyelin umut verici olduğu yönündedir. Bu anlamda dikkat çeken en önemli saha ise Karadeniz'dir. Bu yüzden Türkiye'de petrol arama faaliyetleri deniz alanlarında, özellikle Karadeniz'de yoğunlaşmakta ve TPAO, kara alanlarına yönelik sürdürdüğü veri toplama çalışmalarını denizlerde de yaygınlaştırmaktadır.

Petrol aramalarının yoğunlaştığı Karadeniz, telaffuz edilen miktarlarla Türkiye için ciddi bir ümit kaynağı olmaktadır. "TPAO ile Brezilyalı Petrobras şirketinin Sinop'ta yürüttükleri çalışmalar sonucunda, minimum 5 milyar varillik rezerve sahip olduğu tahmin edilen bir petrol sahasına ulaşıldığı açıklanmıştır. Bu çalışmalar kapsamında, 2009 yılı içinde ilk sondajın yapılması ve 3 yıl içerisinde 7 kuyu açılması planlanmaktadır. Petrobras, sadece 2009-2010 döneminde Karadeniz'deki petrol arama çalışmalarına 300 milyon dolar yatırım yapacağını açıklamıştır."³⁴ Daha sonra bu tutar, Brezilya Devlet Başkanı'nın Türkiye ziyareti sırasında ilk önce 500 milyon dolara, toplamda ise 2,5 milyar dolara yükseltilmiştir.

TPAO'nun yabancı şirketlerle sürdürdüğü çalışmalar sonucu, Karadeniz'de toplam 10 milyar varil üretilebilir petrolün bulunduğu öngörüsü yapılmaktadır. 60 bin kilometrede 2 boyutlu sismik, 10 bin kilometrede de 3 boyutlu sismik çalışmalar sonucu ulaşılan bu miktarın, Türkiye'nin 40 yıllık petrol ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde olduğu ifade edilmektedir. Eğer üretilebilir petrol miktarı öngörüldüğü gibi çıkarsa, 2017-2018'de üretime başlanması ve Türkiye'nin, 2023 yılından itibaren petrol ithal etmeyecek duruma gelmesi beklenmektedir. Türkiye'nin 2023 yılına kadar petrol ve doğal gaz ithalat faturasının 600 milyar dolar olacağı tahmini dikkate alındığında bu bölgede yapılacak petrol üretiminin ne derece önemli olduğu ortadadır.³⁵ Ayrıca bölgedeki çalışmaların hızlanmasıyla daha yakın bir vadede ülke

³⁴ "Karadeniz'de '5 Milyar Varil' Umudu", (çevrimiçi)
<http://www.ntvmsnbc.com/news/434358.asp>, 4 Şubat 2008.

³⁵ "Karadeniz'de 40 yıl yetecek petrol var", Sabah, 3 Mart 2009.

ekonomisine önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. ”Eğer sondaj çalışmaları 2010 yılında tamamlanırsa, Türkiye, 2015-2016’da toplam petrol ihtiyacının yarısını Karadeniz’den karşılayabilecektir.”³⁶

Karadeniz’deki petrol rezervlerinin beklendiği gibi çıkması halinde Türkiye, diğer arama sahaları dikkate alınmasa bile, dünyanın sayılı petrol üreticilerinden birisi olacaktır. ”Eğer 10 milyar varillik rezerve ulaşırsa Türkiye, petrolde Azerileri geçip dünyanın 18. petrol zengini ülkesi konumuna gelecektir.”³⁷

TPAO’nun Karadeniz kıyılarında var olduğuna inandığı bu miktar, Türkiye’nin 47 yıllık tüketimine karşılık gelmektedir. Bu miktarın, günlük petrol tüketimimizin 600 bin varil olduğu ve 1998- 2007 arasında petrol ithalatına 70 milyar dolar ödediğimiz dikkate alınır, Türkiye için önemi daha iyi anlaşılacaktır. Sondaj ortalamasının 2 bin metre olduğu Türkiye, bu amaçla Karadeniz’de 4 bin 500 metre derinliğe inmeyi ve burada sondaj yapmayı hedeflemektedir.³⁸

Karadeniz’le ilgili bu çalışmaların dışında dikkat çeken başka bir girişim ise TPAO’nun Brezilyalı Petrobras ve Norveçli Ocean Rig firmalarının da katılımıyla imzaladığı, Sondaj Platformu Paylaşım Anlaşması’dır. Bu anlaşma çerçevesinde Karadeniz’de, her biri 150 - 200 milyon dolar maliyetinde 6 sondaj planlanmaktadır ve Ocean Rig’e ait deniz tabanından 2 bin 500 metre derine sondaj yapabilen Leiv Eiriksson sondaj gemisi, 3 yıl süreyle TPAO’nun kullanımında olacaktır. Ayrıca TPAO’nun, Exxon Mobil Corporation ile Karadeniz’in 2.95 milyon hektarlık alanında 2 ayrı blokta arama çalışmaları yapmasını öngören anlaşma da Türk Hükümeti tarafından onaylanmış ve tescil edilmiştir. Anlaşmaya göre taraflar, her iki blokta da % 50 oranında hisse sahibi olacaktır.³⁹

³⁶ “**2023’te Enerji Bağımsızlığımızı İlan Edebilirmişiz**”, (çevrimiçi)
<http://www.ntvmsnbc.com/news/449959.asp>, 16 Haziran 2008.

³⁷ “**Karadeniz Bekleneni Verirse Petrolde Azerileri Geçiyoruz**”, (çevrimiçi)
<http://www.stargazete.com/ekonomi/karadeniz-bekleneni-verirse-petrolde-azeriler-i-geciyoruz-haber-111038.htm>, 3 Temmuz 2008.

³⁸ “**Kriz TPAO’nun İمدadına Yetiştii Denizde Petrol Arama Öne Çekildi**”, Sabah, 1 Ocak 2009.

³⁹ “**Arama Gemisi Boğaz’ı İki Parça Geçip, 3 Yıl Kalacak**”, Sabah, 1 Mayıs 2009.

TPAO'nun, Karadeniz dışında arama faaliyetleri yapmayı planladığı bir diğer denizel alan da Akdeniz'dir. Bu amaçla, " 2 boyutlu sismik araştırma yapması için gemi kiralayan TPAO, 5 bin kilometrelik alanda çalışma yürütmeyi hedeflemektedir."⁴⁰

TPAO, Denizel alanların yanı sıra karasal alanlarda da arama çalışmaları yürütmektedir. Bu çalışmalar özellikle petrol varlığının yüksek olduğu ümit edilen Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaşmaktadır.⁴¹

TPAO'nun yaptığı aramalar sonucu, Diyarbakır'da Türkiye'nin en büyük petrol rezervi bulunmuştur. 26 gravitedeki 16 milyon varillik bu rezerve, 1800 metre derinlikte ulaşılmıştır. Keşif yabancı bir şirket ortaklığı ile yapıldığı için Türkiye'nin payı 8 milyon varil olacaktır. Türkiye'nin yıllık tüketiminin 200 milyon varil olduğu düşünülürse, bu miktarın ülkemiz için önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca Diyarbakır'da Bismil İlçesi'ndeki Doruk Köyü ile 20 milyon varillik rezerv ve günlük 7 bin varillik üretim potansiyeline sahip Güney Kıvrıkte sahalarında da üretilebilir petrol keşfi yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu'da arama ve üretim çalışmalarının yapıldığı diğer yerler ise Cudi, Türkiye'nin günlük üretimin üçte biri kadar petrol rezervi bulunan Batman, Gaziantep civarındaki Doğubaşınar, 2008 yılında petrol keşfi yapılan Adıyaman'daki Şambayat ve yürütülen sondaj çalışmaları sonucu yüksek gravitede petrol bulunan Diyarbakır'ın Hani sahalarıdır.

Bölgede dikkat çeken önemli bir durum ise TPAO'nun daha önceden petrol bulunamadığı gerekçesi ile kapattığı kuyularda yeniden arama yapması sonucu petrol bulmasıdır. 12 yıl önce açılan ve o günkü teknolojilerle petrol tespit edilemediği için çimento ile kapatılan Adıyaman çevresindeki Elbey-1 kuyusundaki keşif bu duruma örnek gösterilebilir. Bu sahadaki rezervin 5 milyon varilden daha az olmadığı düşünülmektedir.

⁴⁰ "TPAO Akdeniz'e Açıldı", (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/461270.asp>, 5 Ekim 2008.

⁴¹ Karasal alanlarda yapılan arama çalışmaları ile ilgili veriler, Sabah Gazetesi, Milliyet Gazetesi, www.ntvmsnbc.com, www.cnnturk.com vb. süreli yayınlardan elde edilmiştir.

Güneydoğu Anadolu dışında en dikkat çekici petrol arama faaliyetlerinin yapıldığı saha ise Burdur'un Bucak İlçesi'ne bağlı Yuvaköy'dür. TPAO, bu sahada 6 bin 112 metrelik derinliğe inerek, Türkiye'deki en derin petrol kuyusunu açarak bir rekor kırmıştır. Bunun yanı sıra, Manisa'nın Alaşehir ilçesindeki Sarıkız- 2 sahasında Türkiye'nin 20 günlük ihtiyacına denk gelen 10 milyon varillik petrol rezervi bulunmuştur. Çıkarılan petrolün kalitesinin 'Arap light' adı verilen çok yüksek graviteli petrole eşdeğer olduğu söylenmektedir. Bu sahadaki petrol üretiminde, yurt dışından getirilenlere göre yarı yarıya ucuza mal olan ve Türkiye'de yapılmış ilk yerli petrol kulesi kullanılmıştır.

TPAO, petrol ve doğal gaz arama çalışmaları kapsamında, rezerv ümidinin en fazla olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 340 kilometrekarelik alanda sismik veri çalışması yaptırma kararı almıştır. Kurum, bu çalışmalar kapsamında ABD'de uygulanan yeni bir metotla arama yapmak için ABD'li Chevron, Exxon Mobil ve EOG Resources şirketleri ile ortaklık anlaşmaları imzalamıştır.

Yurt içi çalışmalarının yanı sıra TPAO, ilgi alanını genişletmiş ve yabancı ortaklarla yurt dışı aramaları için işbirliği içine girmiştir. Bu anlamda en dikkat çekici ülke ise Türkiye'ye petrol arama ve çıkarma konusundaki sınırlamaları kaldıran Irak'tır. TPAO, bu ülkede faaliyet gösteren şirketlerle ortaklık kurarak, aramalar yapmayı planlamaktadır. TPAO, Irak'ta petrolün yanı sıra doğal gaz arama ihaleleri için konsorsiyum kurmaya dönük çeşitli ülkelerin şirketleriyle görüşmeler yapmış ve BP, Shell, Gazprom, Hintli ONGC gibi büyük şirketlerin bazılarıyla gizlilik, bazılarıyla ortaklık anlaşmaları imzalamıştır.

TPAO'nun arama ve üretim çalışmaları amaçlı ilgilendiği bir diğer ülke ise İran'dır. Yıllık 16 milyar metreküplük gaz üretim potansiyeli olduğu kaydedilen Güney Pars sahaları, kurumun en fazla ilgi gösterdiği alandır. Bu sahada üretim yapmak için sağlanması gereken yatırım tutarının 6 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. Ayrıca TPAO, Suriye, Türkmenistan, Kazakistan ve Güney Amerika'da da ortak üretim şirketi kurma çalışmalarını devam ettirmektedir.

Türkiye’de petrol arama ve üretim çalışmaları için “yoğun” sıfatı kullanılabilecekken aynı durum doğal gaz için geçerli değildir. Doğal gaz arama çalışmaları, petrole göre daha sınırlı durumdadır. Doğal gaz arama çalışmalarının yoğunlaştığı bölge ise rezervler konusunda en ümitli olunan saha olarak değerlendirilen Trakya’dır. Bu bölgede en dikkat çeken saha ise sondaj çalışmaları yapılması planlanan İstanbul Çatalca açıklarıdır. 50 milyar metre küp olarak tahmin edilen gaz rezervinin, 100 milyar metre küpe de çıkabileceği dile getirilmektedir. Böyle olması durumunda Türkiye’nin 1,5 ile 3 yıllık gaz ihtiyacı yerli kaynaklardan sağlanmış olacaktır. Edirne’nin Süloğlu ilçesi, Saros Körfezi açıkları, Türkiye anakarası ile Gökçeada arasındaki sular, Sakarya’nın Kaynarca ilçesi, Diyarbakır’ın Silvan ilçesi Taşpınar köyü yakınlarındaki Hıvder Dağı ve Karadeniz Akçakoca açıkları, doğal gaz arama ve üretim çalışmalarının devam ettiği diğer alanlardır.

Bu sahaların yanı sıra petrolde olduğu gibi doğal gazda da ümit vadeden Karadeniz, önemli bir üretim alanı olabilecek yerler arasında değerlendirilmektedir. “Karadeniz’de 10 milyar varil üretilebilir petrolün yanı sıra yıllık 1,5 trilyon metre küplük üretilebilir doğal gaz olduğu öngörülmektedir. Bu amaçla önümüzdeki yıldan itibaren tespit edilen rezervlerin sondajla test edilmesi ve Karadeniz’de üç yıl içerisinde 7 dev kuyu açılması planlanmaktadır.”⁴²

TPAO, son yıllarda arama ve sondaj çalışmalarını yoğunlaştırmış, bu amaçla ayırdığı bütçesini de artırmıştır. “2002 yılından itibaren yurt içindeki arama yatırımları 50 milyon dolar civarında seyreden kurum, bugün sadece yurt içinde 500 milyon dolara yakın bir arama bütçesine ulaşmıştır. TPAO, 2010 yılında sadece Karadeniz’deki aramalarda kullanmak için 1 milyar dolarlık bütçe hedeflemektedir.”⁴³

⁴² “Karadeniz’de 40 Yıl Yetecek Petrol Var”, Sabah, 3 Mart.2009.

⁴³ “Karadeniz’de Petrolü Sambacılar Arayacak”, Sabah, 1 Mayıs 2009.

Türkiye’de arama maliyetlerinin yüksek olması ve teknolojik imkânların sınırlı olmasından dolayı halen istenilen seviyede olmasa da petrol ve doğal gaz arama çalışmaları son dönemlerde ciddi bir artış göstermiştir. Enerji Bakanlığı’nın verilerine göre, 2008 yılında 73’ü TPAO tarafından, toplam 96 petrol kuyusu açılmıştır. TPAO’nun açtığı kuyuların 36’sında petrol bulunmuştur. 2008 sonu itibariyle keşfedilen sahalardaki petrol rezerv miktarı 981 milyon ton, doğal gaz rezervi ise 22,6 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde arama ruhsatı verilen firma sayısı 47’dir ve bu firmalardan 43’ü halen arama faaliyetlerini sürdürmektedir. Ancak ülkemizin yüzölçümü, potansiyeli ve geçmiş dönemlerde yapılan çalışmaların seviyesi göz önüne alındığında, bu rakamların yeterli olduğu söylenemez. “Türkiye’de günümüze kadar olan dönemde, 1.800’e yakını arama kuyusu, toplam 3.584 kuyu açılmıştır. Petrol konusunda Türkiye’nin yaklaşık % 5’i, aramaların en yoğun olduğu Güneydoğu’nun bile en fazla % 30’u aranmıştır. Ülke genelinde yapılacak tam bir aramanın maliyeti 300 milyar dolar, süresi ise bu hızla devam ederse yüzlerce yıldır.”⁴⁴

Bu nedenle, Türkiye’de arama-üretim çalışmalarının yoğunlaşması ve hızlanması için gerekli tedbirler alınmalı ve ülke menfaatleri gözetilmek kaydıyla yerli ve yabancı şirketlere yönelik arama faaliyetlerini teşvik edecek girişimler yapılmalıdır. Bu durum, petrol ve doğal gazda yüksek oranda dışa bağımlı olan Türkiye’nin hem ekonomik hem de politik menfaatleri gereğince aciliyet arz eden bir zorunluluktur.

⁴⁴ “Petrol Keşfedilen Batı Fırat’ı 28 Kez Anlattım Dinlemediler” (çevrimiçi)
http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2009/05/28/petrol_kesfedilen_bati_firati_28_kez_anlattim_dinl, 28 Mayıs 2009.

2.4.1. Türkiye Tüketimi

2.4.1.1. Türkiye'nin Petrol Tüketimi

Türkiye'nin enerji tüketimi, artan nüfusu, gelişen sanayisi ve büyüyen ekonomisine bağlı olarak gerçekleşen talep artışının sonucu olarak hızla yükselmektedir. Öyle ki; "ülkedeki enerji ihtiyacı, dünyada Çin dışındaki herhangi bir yere oranla daha hızlı artmaktadır."⁴⁵

Türkiye'nin kısıtlı olan üretim potansiyeli, doğal olarak bu talebi karşılayamamaktadır. "Türkiye gerek duyduğu enerjinin yaklaşık % 72'sini ithal etmek durumundadır."⁴⁶ Türkiye'nin enerjide yüksek oranda dışa bağımlılığının önümüzdeki yıllarda da devam edeceği öngörülmektedir.

Tablo 8: Türkiye'nin Petrol ve Doğal Gaz Tüketim Hedefleri(bin tep)⁴⁷

Yıllar	Petrol	Doğal Gaz
2007	34 928	27 962
2008	36 923	32 295
2009	39 316	34 932
2010	41 184	37 192
2011	42 784	40 397
2012	44 511	41 274
2013	46 458	43 107
2014	48 372	43 794
2015	50 420	44 747
2016	52 160	45 983
2017	54 335	46 936
2018	56 510	48 378
2019	58 688	50 263
2020	60 918	51 536

⁴⁵ Katinka Barysch, "Avrupa Enerji Güvenliğinde Türkiye Kilit Ülke", **Kriter Dergisi**, Sayı:24, Haziran 2008, s. 42.

⁴⁶ Külebi, **a.g.e.**, s. 23.

⁴⁷ **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı**, (çevrimiçi) <http://www.enerji.gov.tr/istatistik.asp>, 02.10.2008.

Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre, Türkiye'nin petrol ve doğal gaz tüketimi sürekli olarak artacaktır. Bu durum, petrol ve doğal gaz üretiminin sürekli olarak azalacağı beklentisi de göz önünde tutulduğunda, Türkiye'nin enerji talebini kendi kaynaklarından karşılama oranını düşürecek, dışa bağımlılığını ise yükseltecektir. Ayrıca bu tüketim artışı beraberinde ciddi bir enerji temin maliyetini de beraberinde getirecektir. "Türkiye'nin önümüzdeki 10 yılda petrol ve doğal gaz için harcayacağı tutar 500 milyar dolar düzeyinde hesaplanmaktadır."⁴⁸

"Türkiye 2006 yılında 28,5 milyon ton petrol tüketirken, bu rakamla dünya petrol tüketiminin % 0,7'sini gerçekleştirmiştir."⁴⁹ Bu değerler sonraki yılda artış göstermiş ve 2007 yılında Türkiye'de "petrol tüketimi % 1,5 oranında artarak 31,1 milyon tona, dünya petrol tüketimindeki payı ise % 0,8'e ulaşmıştır."⁵⁰ Çeşitli kaynakların yaptığı çalışmalarda Türkiye'nin petrol tüketimindeki bu artışın devam edeceği tahmini değer kazanmaktadır. Örneğin; " Enerji Bakanlığı halen 31,3 milyon ton olan petrol tüketiminin, 2010 yılında 49,3 milyon tona, 2020 yılında ise 69,1 milyon tona yükseleceğini ön görmektedir. Buna göre bakanlık, petrol tüketiminde 2002-2010 döneminde yıllık ortalama % 5,2, 2011-2020 döneminde ise yıllık ortalama % 3,4 artış olacağını hesaplamaktadır."⁵¹

"Türkiye'nin yılda tükettiği 175 milyon varil"⁵² petrolün önemli bir bölümü ulaşım sektöründe kullanılmaktadır. "Ulaşım sektörü, 1990'da kullanılan petrolün % 35'lik payını harcarken, bu payın 2010'da % 53'lere çıkacağı tahmin edilmektedir."⁵³ Bu nedenle halen tüketmekte olduğu petrolün % 89'unu ithalat yoluyla karşılayan Türkiye, petrol tedarikçilerini çeşitlendirerek yüksek orandaki dışa bağımlılığından kaynaklanan riskleri azaltmaya çalışmaktadır.

⁴⁸ "Karadeniz'de '5 Milyar Varil' Umudu", (çevrimiçi)
<http://www.ntvmsnbc.com/news/434358.asp>, 4 Şubat 2008.

⁴⁹ **Dünya Enerji Raporu**, (çevrimiçi)

<http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=9018433&contentId=7035304>, 20 Mayıs 2009.

⁵⁰ **Statistical Review of World Energy Full Review 2008.**

⁵¹ Çebi, a.g.e., s. 45.

⁵² IEA verilerine göre, Türkiye'nin bu tüketim miktarı, günlük 20,5 milyon varil ile dünya rezervlerinin % 25'ini tek başına tüketen ABD'ye yaklaşık olarak 8 gün yetmektedir.

⁵³ Çebi, a.g.e., s. 36.

Tablo 9: Türkiye'nin Ham Petrol İthalatının Ülkelere Göre Dağılımı (2004)⁵⁴

Ülkeler	Ham Petrol İthalat Oranı (%)
Rusya	26,6
İran	25
Libya	20,6
Suudi Arabistan	14,5
Irak	5,8
Suriye	4,3
Cezayir	1,8
Kazakistan	0,6
İtalya	0,6
Azerbaycan	0,1
Gürcistan	0,1

Türkiye'nin petrol ithalatında ilk sırayı % 26,6'lık oranla son dönemde birinci dış ticaret ortağımız konumuna yükselen Rusya almaktadır. Petrol ithalatı yaptığımız diğer önemli bir ülke ise % 25'lik payla İran'dır. Bu iki ülke Türkiye'nin petrol ithalatının yarısından fazlasını karşılamaktadır. Dünya'nın bir numaralı petrol üreticisi olan Suudi Arabistan'ın Türkiye'nin petrol ithalatındaki payı ise % 14,5'tir. Bu tabloda yer alan ülkeler içinde ilerleyen dönemde payını yükseltmesi beklenen ülkeler ise Irak ve Azerbaycan'dır. Irak'taki istikrarsızlığın ortadan kalkmasına bağlı olarak petrol ihracatının artış gösterecek olması ve Azeri petrolünü Temmuz 2006 itibari ile Ceyhan Terminaline ulaştıran BTC ham petrol boru hattının devreye girmesi, söz konusu ülkelerin Türkiye'nin petrol ithalatındaki paylarını yükseltecektir.

⁵⁴ PİGM, Türkiye Petrol Faaliyetleri 2004, s. 108.

Türkiye'nin petrol tüketimindeki artış, ülke ekonomisine ciddi bir maliyet getirmektedir. "Türkiye 2007 yılında ithal ettiği 23 milyon ton ham petrol için 12 milyar dolar ödemiştir."⁵⁵ Petrol fiyatlarındaki değişkenlik bu yıllık maliyetin de değişmesine neden olmaktadır. Petrolün varil fiyatı 50 dolar olursa, Türkiye'nin 175 milyon varillik petrol tüketimini karşılaması için 8,75 milyar dolar, 100 dolar olursa, 17,5 milyar dolar harcaması gerekecektir. Bu derece yüksek tutarlar ülke ekonomisini zorlamakta ve dış ticaret dengesini olumsuz etkilemektedir. Örneğin; "petrol fiyatlarındaki 1 dolarlık artış, ekonomiye 200 milyon dolarlık bir fatura çıkarırken, cari açığı 350 milyon dolar artırmaktadır. Ayrıca doğal gaz fiyatları, petrol fiyatlarına endeksli olduğu için Türkiye, her yıl milli gelirinin % 1,5-2'sini petrol ve doğal gaz üreten ülkelere transfer etmek zorunda kalmaktadır."⁵⁶

Ülke ekonomisinde bu derece büyük bir etkiye sahip olan petrolün maliyetinin düşürülebilmesi için yurt içi aramalara ağırlık verilmesi zorunluluk arz etmektedir. Ancak bu konuda istenilen seviyeden çok uzakta olduğumuz açıktır. "TPAO kurulduğu 1954 yılından 1997 yılına kadar sadece 54,3 milyon ton petrol üretmiştir. Türkiye'nin yıllık petrol tüketiminin 28 milyon ton olduğu göz önüne alınırsa, 43 yıl boyunca milli şirket TPAO tarafından üretilen petrol, bir yıllık tüketimin sadece iki katıdır."⁵⁷

"Türkiye açısından % 38'lik payla birincil enerji tüketimimizin en büyük kısmını oluşturan petrolün ülkemiz açısından önemi açıktır."⁵⁸ Petrol tüketiminde yüksek oranda dışa bağımlı olduğumuz da göz önünde tutulduğunda bu durum, Türkiye için petrol stoklamayı stratejik bir ihtiyaç haline getirmektedir. Ancak Türkiye'nin petrol stoku, sadece 90 günlük⁵⁹ tüketimini karşılayabilecek seviyededir. Bu miktarın artırılması maliyeti yükseltirken, azaltılması riski artırmaktadır.

⁵⁵ Meliha Okur, "Türkiye'nin Petrol Faturası", Sabah, 29 Nisan 2008.

⁵⁶ "Petroldeki Rekorun Faturası Ağır" (çevrimiçi) www.ntvmsnbc.com/news/431634.asp, 04 Ocak 2008.

⁵⁷ Çebi, a.g.e., s. 47.

⁵⁸ Külebi, a.g.e., s. 48.

⁵⁹ Hilmi Güler, **Türk- Arap Ekonomi Forumu**, Habertürk Televizyonu, 13 Haziran 2008.

2.4.1.2. Türkiye'nin Doğal Gaz Tüketimi

Türkiye'nin hızla sanayileşmesi ve nüfusunun artması, enerji açığının da hızla karşılanması gereğini ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye'nin doğal gaz tüketimi, petrol tüketiminde olduğu gibi büyük artış göstermektedir. Doğal gazın kullanımının kolay olması, çevreci bir yakıt özelliği göstermesi, konutlarda kullanılabilmesi ile kontrollü ve verimli kullanılabilmesi, doğal gaza yönelimi hızlandıran en önemli nedenlerdir. Bu özelliklerinden dolayı doğal gazdaki tüketim artışı, petrole göre daha yüksek bir oranda gerçekleşmektedir.

“İlk defa 1986'da SSCB ile yapılan gaz anlaşmasının ardından 1987'de 500 milyon m³ olarak başlayan Türkiye'nin doğal gaz tüketimi, 2002'de 17,624 milyon m³ olarak gerçekleşmiştir ve Botaş'ın hesaplamalarına göre 2020'de 82 milyar m³'e ulaşması beklenmektedir.”⁶⁰

“Türkiye'de 2006 yılında önceki yıla göre % 13,5'lik artışla 30,5 milyar m³ doğal gaz tüketilmiştir. Bu tüketim miktarı ile Türkiye, dünyadaki doğal gaz tüketiminin % 1,1'ini gerçekleştirmiştir.”⁶¹ Türkiye'nin doğal gaz tüketimi 2007 yılına gelindiğinde, “ % 15 artarak 35,1 milyar metre küpe, dünyadaki doğal gaz tüketim oranı ise % 1,2'ye ulaşmıştır.”⁶² “Türkiye'nin 2008 yılı doğal gaz tüketimi ise 36,86 milyar metre küp civarında gerçekleşmiştir. Bu tüketimin 19,8 milyar metre küpü elektrik, 7,8 milyar metre küpü sanayi, 7,9 milyar metre küpü konut ve 26,6 milyon metre küpü ise gübre tüketiminde kullanılmıştır.”⁶³ 2009 yılında ise ekonomik krizin ve yüksek doğal gaz zamlarının etkisi ile tüketim miktarının düşmesi beklenmekte ve EPDK'nın tahminlerine göre miktarın, 35 milyar metre küp düzeyinde kalması öngörülmektedir.

⁶⁰ Sinan Oğan, “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, (çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html, 02 Şubat 2009.

⁶¹ **Dünya Enerji Raporu**, (çevrimiçi)

<http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=9018433&contentId=7035304>, 20 Mayıs 2009.

⁶² **Statistical Review of World Energy Full Review 2008.**

⁶³ **Doğal Gaz Tüketimi Bu Yıl Azalacak**, (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/474117.asp>, 02 Şubat 2009.

Türkiye'nin 1987'de 500 milyon metre küp ile başlayan doğal gaz tüketimi, 2008'de 36,860 milyar metreküpe ulaşarak 21 yılda yaklaşık 70 katlık bir artış göstermiştir. Bu artış oranı ile Türkiye, dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'in ardından doğal gaz tüketim artış oranında dünya ikincisi olmuştur.

Bu derece yüksek tüketim artışının görüldüğü doğal gazda Türkiye'nin kendine yeterlilik oranı ise sadece % 7 civarındadır. Bu nedenle Türkiye, ihtiyacı olan doğal gazı temin edebilmek amacıyla 6 farklı ülke ile toplam 8 alım-satım anlaşması imzalamıştır. Bu ülkeler içinde ağırlıklı pay ise üç anlaşma ile Rusya'ya aittir.

Tablo 10: Türkiye'nin Doğal Gaz Alım Anlaşmaları⁶⁴

Mevcut Anlaşmalar	Miktar (Milyar m ³ /yıl)	İmzalanma Tarihi	Süre (Yıl)	Durum
Rus. Fed. (Batı)	6	14 Şubat 1986	25	Devrede
Cezayir (LNG)	4	14 Nisan 1988	20	Devrede
Nijerya (LNG)	1,2	9 Kasım 1995	22	Devrede
İran	10	8 Ağustos 1996	25	Devrede
Rus. Fed. (Mavi Akım)	16	15 Aralık 1997	25	Devrede
Rus. Fed. (Batı)	8	18 Şubat 1998	23	Devrede
Türkmenistan	16	21 Mayıs 1999	30	Belirsiz
Azerbaycan	6,6	12 Mart 2001	15	Devrede

Bu anlaşmalar çerçevesinde Türkiye, “2007 yılı sonu itibariyle Rusya Batı Hattı’ndan 13,8 milyar metre küp, Mavi Akım kapsamında, 9,3 milyar metre küp, Nijerya'dan 1,4 milyar metre küp, Cezayir'den 4,2 milyar metre küp ve İran'dan 6,1 milyar metre küp olmak üzere, toplam 36,5 milyar metre küp gaz ithal etmiştir.”⁶⁵ Ayrıca Türkiye, Temmuz 2007'den itibaren Azerbaycan'dan da 6,6 milyar metre küp

⁶⁴ BOTAŞ.

⁶⁵ TMMOB, a.g.r., s. 35-36.

doğal gaz alımı yapmaktadır. Botaş verilerine göre, 2009 yılında Türkiye'nin kontrata bağlanmış doğal gaz alım miktarı 49 milyar metre küp düzeyindedir.

Türkiye tükettiği doğal gazı, Rusya, İran ve Azerbaycan'dan boru hatları vasıtasıyla, Nijerya ve Cezayir'den ise LNG yoluyla ithal etmektedir. "2007 yılında tüketilen doğal gazın 30,58 milyar metre küpü boru gazı ve 5,87 milyar metre küpü LNG olarak temin edilmiştir. 1998 yılında LNG ithalatının toplam doğal gaz ithalatı içinde % 36 olan payı, 2007 yılında % 16'ya düşmüştür."⁶⁶

Türkiye, ithal ettiği gazın büyük bölümünü elektrik üretiminde kullanmaktadır. Son yıllarda ekonominin geçmiş dönemlere göre iyiye gitmesine bağlı olarak elektrik tüketimi de sürekli bir artış eğilimi içindedir. Sanayinin ihtiyaç duyduğu elektrik enerjisi, yağış miktarlarındaki düşüşten kaynaklanan hidroelektrik üretiminde sıkıntılar yaşanması ve doğal gaz çevrim santrallerinin yaygınlaşmasına bağlı olarak büyük oranda doğal gazdan elde edilmeye başlanmıştır.

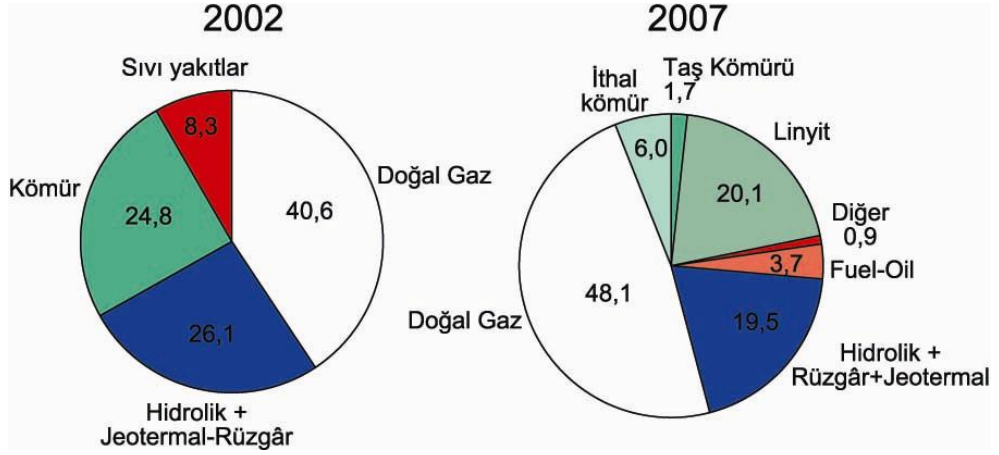
Türkiye'nin elektrik enerjisi üretimi, AB süreci mali yıl hedeflerini gözetken 7 yıllık dönemi (2007-2013) kapsayan 9. Kalkınma Planı'nın detaylarına göre, 171 bin 450 gigawat/saatten 295 bin 500 gigawat/saate yükselecektir. Aynı dönemde ise elektrik talebi ortalama % 8,1 artacaktır.⁶⁷ Türkiye'de sürekli bir artış eğilimi içinde olan elektrik enerjisi talebi, doğal gaza dayalı enerji santrallerinin yanı sıra özel sektörün her yıl sayısını artırdığı otoprodüktör enerji tesislerinden karşılanmaktadır. Bu durum ise neredeyse tamamen dışa bağımlı olduğumuz bir enerji kaynağının %56⁶⁸ gibi büyük bir kısmının elektrik üretiminde kullanılması sonucunu doğurmaktadır. İhtiyaç duyulan elektrik enerjisinin büyük oranda ithal edilen bir kaynaktan elde edilmesi, hiçbir ülke için rasyonel kabul edilebilecek bir durum değildir. Özel sektöre doğal gaz çevrim santrali yapımı için yeni izinler verilmeye devam edilmesi, mevcut durumun önümüzdeki yıllarda da süreceğini göstermektedir.

⁶⁶ A.e., s. 35-36.

⁶⁷ Külebi, a.g.e., s. 38-39.

⁶⁸ TMMOB, a.g.r., s. 42.

Grafik 9: Türkiye’de Elektrik Üretiminin Yakıt Cinslerine Göre Dağılımı (%)⁶⁹

Türkiye’nin elektrik üretiminde hidrolik, rüzgâr ve jeotermal gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının payı azalma gösterirken, fosil yakıtların payı artmaktadır. Son dönemde yağışların azalması, barajlardaki suyun sulama ve kullanma amaçlı değerlendirilmesinden dolayı 2002 yılında % 26,1’lik pay içinde büyük bir orana sahip olan hidrolik üretimi düşmüş ve bu pay, 2007 yılında % 19,5’e gerilemiştir. Aynı dönemlerde doğal gazın payı ise sayıları hızla artan doğal gaz çevrim santrallerinin etkisiyle % 40,6’dan % 48,1’e yükselmiştir. Bu oranın önümüzdeki yıllarda % 50 civarında seyretmesi beklenmektedir.

Türkiye’nin doğal gaz tüketiminde çok yüksek oranda dışa bağımlı olması ve elektrik üretiminin neredeyse yarısını doğal gazdan elde etmesinin dışında, doğal gazı pahalı kullanması da başka bir olumsuz durumdur. “Türkiye, OECD ülkeleri arasında 723 dolar/ton fiyatla Macaristan’ın ardından doğal gaz fiyatının en yüksek olduğu ikinci ülke konumunda bulunmaktadır.”⁷⁰ Ayrıca dünyanın en büyük 17. ekonomisi konumundaki Türkiye’nin, en büyük doğal gaz ithalatçıları arasında

⁶⁹ Hacer Gemici, “Doğal gaz ne zaman 'yerli kaynak' oldu?”, Sabah, 22 Aralık 2007.

⁷⁰ “Türkiye, Doğalgaz Fiyatında OECD İkincisi”, Sabah, 06 Ağustos 2008.

dokuzuncu⁷¹ sırada yer alması da ülkemizin izlediği doğal gaz politikasının sorunlu olduğunu kanıtlayan başka bir göstergedir.

Türkiye'nin doğal gaz tüketimi genel bir artış seyri izlerken, küresel ekonomik kriz ve doğal gaz fiyatlarının artmasına bağlı olarak 2008-2009 döneminde düşüş göstermiştir. Bu durum, doğal gaz anlaşmalarını 'al ya da öde' ilkesine göre imzalayan Türkiye'yi, doğal gaz kullanımının başladığı 1987 yılından bu yana ilk kez kullanmadığı gazın maliyetini karşılama sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. "Türkiye'nin, yapılan hesaplamalara göre bu yıl 35,4 milyar metre küpü BOTAS'ın olmak üzere 38 milyar metre küp doğalgaz ithal etmesi gerekmektedir. EPDK projeksiyonlarına göre ise bu yıl doğal gaz tüketiminin 35 milyar metre küp olması beklendiği için Türkiye, Rusya ve İran'la yaptığı anlaşmalar gereği kullanmadığı 3 milyar metre küplük gazın parasını ödemek zorunda kalacaktır. Türkiye yaptırımı giren miktarın % 75'inin parasını ödemek zorundadır."⁷² Bu çerçevede Türkiye, kriz ortamında yapılan peş peşe zamlardan dolayı doğal gaz kullanımının azalmasına bağlı olarak 2008 yılında taahhüt ettiği doğal gazı almadığı için İran'a 704 milyon dolar ödeme yapmıştır. Doğal gaz fiyatları ucuzlayıp tüketim artmazsa, bu yıl da İran'a 'al ya da öde' şartından dolayı 2 milyar dolar daha ödeneceği tahmin edilmektedir.⁷³

Türkiye'nin kullanmadığı doğal gazın parasını ödemek zorunda kalması son yıllarda sıkça dillendirilen doğal gaz depolama çalışmalarının gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, kış dönemlerinde Ukrayna üzerinden gelen Rus gazında ve iklim şartlarından dolayı İran gazında meydana gelen kesintiler de Türkiye'nin doğal gaz kullanımının kesintisiz sürdürülebilmesi için depolama tesislerinin önemini artırmaktadır.

⁷¹ Külebi, a.g.e., s. 79.

⁷² "Türkiye Kullanmadığı Doğalgaz İçin 600 Milyon Dolar Ödeyecek", Sabah, 27 Şubat 2009.

⁷³ "Alınmayan Gaz İçin İran'a İki Milyar Dolar Daha Ödenecek" (çevrimiçi)

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=887406&title=alinmayan-gaz-icin-irana-iki-milyar-dolar-daha-odenecek>, 2 Eylül 2009.

Doğal gaz, yeraltından çıkarıldıktan sonra depolaması oldukça zor ve yüksek maliyet gerektiren bir enerji kaynağıdır. Bu nedenle üretici ülke ile tüketici ülke ve transit ülkeler arasındaki ilişkilerin sağlam olması ve tüketici ülkenin tüketim projeksiyonlarını gerçekçi yapması gerekmektedir. Tüketim tahminlerinin düşük kalması, ihtiyaç duyulan doğal gazın temini konusunda sıkıntılara neden olurken, yüksek kalması ise kullanılmayan gazın ücretinin ödenmesi sorununu beraberinde getirmektedir. İhtiyaç fazlası doğal gazın depolanması, hem mali açıdan hem de gaz arzının sürekliliği açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca doğal gaz depolama tesisleri, doğal gaz boru hatlarının çalışma sisteminin optimum düzeyde çalışmasına da olanak sağlayabilmektedir. Bu nedenle BOTAŞ, doğal gaz sisteminin regülasyonunu sağlamak için değişik depolama projeleri üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.⁷⁴

Bu projelerden ilki olan Kuzey Marmara ve Değirmenköy Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi ile Kuzey Marmara (Silivri-offshore) ve Değirmenköy (onshore) doğal gaz sahalarının depo olarak kullanılması amaçlanmıştır. Proje kapsamında 1,6 milyar m³ kapasiteli, biri denizde diğeri karada ilk yeraltı gaz depolama tesisleri, 20 Temmuz 2007 tarihinde hizmete alınmıştır. Deponun önemli bir bölümü yaz aylarında doldurularak, kış aylarında tedarikçi ülkelerden kaynaklanan sıkıntılar baş gösterdiğinde devreye sokulmaktadır. Deponun ihtiyaç halinde günde 16 milyon metre küpe kadar gaz sağlama kapasitesi mevcuttur. Tesislerden mevcut kapasiteleri dahilinde azami 12.000.000 santimetreküp/gün enjeksiyon ve 15.000.000 santimetreküp/gün geri üretim yapılabilmektedir.

BOTAŞ'ın üzerinde çalıştığı ikinci proje ise Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi'dir. Doğal gazın yer altında depolanabilirliği açısından uygun olan ve Tuz Gölü'nün derinliklerinde bulunan tuz domlarının doğal gaz deposu olarak yer altında kullanımı amacıyla geliştirilen projenin mühendislik çalışmaları tamamlanmıştır. Proje kapsamında yerin yaklaşık 700 metre altına tatlı su basılarak tuz yataklarının eritilmesiyle elde edilecek 12 adet büyük mağaraya gaz depolanması

⁷⁴ Doğal gaz depolama projeleri ve tesisleri ile ilgili bilgiler, Botaş Doğal Gaz Dairesi'nden elde edilmiştir.

planlanmaktadır. 1 milyar m³ olması hedeflenen projenin gerçekleştirilmesi amacıyla Dünya Bankası'ndan 325 milyon dolarlık kredi sağlanmış olup ihale çalışmaları devam etmektedir. Tuz Gölü yeraltı deposunun yapımına ilişkin ihale için 2009 yılının son çeyreğinde sözleşme imzalanması planlanmaktadır. Bu iki projenin dışında Marmara Ereğlisi LNG İthalat Terminali de depolama konusunda işlevsel özellik gösteren başka bir tesistir. Terminale gelen LNG, depolanmakta ve istenilen miktarda gazlaştırılarak Batı Hattı'na sevk edilmektedir. Terminalin azami kapasitesi 685.000 m³/saattir.

Gelişmiş ülkelerde yıllık tüketiminin en az % 10'nun depolandığı göz önüne alındığında, günümüzde asgari 2,5 milyar metre küplük doğal gaz deposuna ihtiyacımız olduğu ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

⁷⁵ TMMOB, a.g.r., s. 50.

3. BÖLÜM:

TÜRKİYE’NİN BORU HATLARI SİYASETİNE ETKİ EDEN KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERİN TUTUMLARI

Günümüz dünyasında ülkeler, ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir ve sürekli bir şekilde temin edebilmeyi dış siyasetlerinin merkezine koymaktadır. Bu nedenle artık ülke menfaatleri sadece yakın çevreden değil, aynı zamanda uzak çevreden de sağlandığı için söz konusu bölgelerin önemi eskiye oranla kıyaslanamayacak derecede artmıştır. Artık ülkeler, kendilerine binlerce kilometre uzaklıktaki sahalar için de mücadele etmekte ve bu sahaların kontrolünü ele geçirmeye çalışmaktadır.

Modern dünyada sözü edilen bu kontrolün sağlanabilmesi, ülkelerin üç konuda söz sahibi olmasına bağlıdır:

- Rezerv alanına sahip olmak,
- Rezerv alanının işletme hakkına sahip olmak,
- Enerji kaynağının taşınma güzergâhına sahip olmak.

Petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip ülkeler, rezerv alanlarını işleyebilecek ülkelere ve transit taşıma işlemleri için geçiş ülkelerine ihtiyaç duyarken; işletici ülkeler, rezerv sahibi ülkelerin vereceği imtiyaz hakkına ve boru hatlarının gerçekleştirilebilmesi için çevre ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Enerji kaynağının taşınma güzergâhında bulunan ülkeler ise bu özellikleri ile enerji siyasetinde söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Bu derece karmaşık ve çok taraflı bir yapıya sahip olan enerji kaynakları üzerindeki mücadele, ülkelerin birbirleri ile olan ilişkilerini kökünden değiştirmekte ve bazen müttefik ülkeleri karşı karşıya getirirken bazen de ihtilaflar yaşayan ülkeleri birbirine yakınlaştırabilmektedir. Örneğin; Kuril adaları anlaşmazlığı nedeniyle 2.

Dünya Savaşı'ndan bu yana kâğıt üzerinde savaş halinde bulunan Rusya ile Japonya'nın petrol ve doğal gaz konularında işbirliğine yönelik çalışmalar yapması enerjinin gücünü ispatlamaktadır. Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek ise Yunanistan ile Makedonya arasındaki ilişkilerdir. "Makedonya" isminin kendi kültürüne ait olduğunu ileri süren Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti'ni resmi olarak tanımamaktadır. Buna rağmen Yunanistan, Rus doğal gazını Makedonya üzerinden aynı boru hattı ile almakta ve resmi olarak tanımadığı bir ülke ile enerji konusunda ortak çalışmalar yapmaktadır.¹ Bu iki örnekte de görüldüğü gibi, ülkelerin enerji kaynaklarına kesintisiz ulaşabilme önceliği karşılıklı pozitif ekonomik bağımlılık sağlamakta ve dış politikalarını mevcut algılara ters şekilde değiştirebilmektedir. Bazı durumlarda ise ülkeler, ekonomik olarak daha fizibil şartlar sunan hatlar yerine üretici ülkelerin güzergâh çeşitliliği, tüketici ülkelerin ise tedarikçi çeşitliliği sağlayabilmesi için mevcut bağımlılık oranlarını düşürmek amacıyla siyasi kaygıların etkisiyle daha pahalı hatların hayata geçirilmesini tercih etmektedir.

Günümüzde boru hatları jeopolitiğinin en yeni mücadele alanlarından birini oluşturan Hazar Havzası ve yakın çevresi, denizlere çıkışı olmaması nedeni ile petrol ve doğal gazın boru hatları ile taşınması zorunluluğundan dolayı bu güç mücadelesindeki yerini almaktadır. Ayrıca bölgedeki doğal gaz kaynaklarının, sıvı gaz tankerleri ile taşınmasının boru hatları ile taşınmasına göre daha pahalı, zahmetli ve tehlikeli olması da bölgeye yönelik boru hattı projelerinin önem kazanmasına neden olmaktadır. Bu nedenlerle ülkeler, yerleşik dış siyasetlerini ve ekonomik hedeflerini temelinden sarsma pahasına bile olsa yeni politikalar geliştirmekte ve enerji pastasından bir şekilde pay almaya çalışmaktadır. Hazar Havzası'nda yer alan üretici ülkeler, boru hatlarına geçiş sağlayacak ülkeler ve bölgeye uzak bile olsalar şirketleri aracılığıyla bölgede bulunan küresel güçler bu mücadelenin taraflarını oluşturmaktadır.

¹ Yunanistan ile Makedonya, 2002 Temmuz'unda, 214 km uzunluğunda ve 50.200 varil günlük kapasiteli Selanik-Üsküp ham petrol boru hattı projesini 110 milyon doların üzerinde bir maliyetle tamamladı. Bu hattın % 80'i Yunanistan'ın, % 20'si Makedonya'nın mülkiyetindedir. Yunanistan söz konusu hat sayesinde Üsküp'teki OKTA rafinerisine petrol ihraç etmektedir. **Bkz:** Erhan Türbedar, "Balkanlar ve Enerji", **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s. 230.

3.1. ABD

ABD dünyanın en büyük enerji tüketicisi ve ithalatçısıdır. 300 milyonluk nüfusu ile ABD, “dünya petrol rezervlerinin % 2’sine sahiptir. İhtiyacı olan petrolün % 55’ini ithal etmekte ve bu ithal ettiği petrolün % 25’ini Ortadoğu’dan karşılamaktadır.”² ABD petrol tüketiminin gelecek 20 yıl içerisinde üçte bir oranında artması beklenmektedir.³

ABD’nin ileri derecede sanayileşmesinin yanında, hayat tarzı da petrole olan talebin yüksek seviyelerde bulunmasına neden olmaktadır. İnsanların şehir merkezlerinden uzakta ve müstakil evlerde hayatlarını sürdürmesi, otomobil ihtiyacını ve dolayısıyla petrol talebini artırmaktadır. Bu nedenle enerji güvenliğinin sağlanması ABD için stratejik bir hedeftir.⁴

“ABD için enerji güvenliği, tüm enerji ihtiyacının % 40’ını karşıladığı petrolün % 45’inin ithalat yoluyla karşılanmaya başlandığı dönemden sonra özel olarak önem kazanmıştır.”⁵ Bu durumu pekiştiren diğer bir faktör ise ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırıları olmuştur. Bu olay, ABD ile tükettiği petrolün önemli bir bölümünü ithal ettiği Ortadoğu ve Arap ülkelerini karşı karşıya getirmiş ve petrol temini konusunda Ortadoğu’ya alternatif bölge ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç, ABD’yi yeni bir sürecin içine sokmuş ve ülke enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikalarına ağırlık vermeye başlamıştır. SSCB’nin dağılması sonrasında “Russia First” olarak ifade edilen ve Rusya’ya öncelik veren politikalar yerini, ”Multiple Pipelines” sözcükleri ile karşılık bulan “Çoklu Boru Hatları” veya diğer bir ifade ile “Doğu-Batı Enerji Koridoru” söyleminin gerektirdiği politikalara

² Vedat Gürbüz, “Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s.165.

³ Çebi, **a.g.e.**, s. 158.

⁴ Bu amaçla ABD, Stratejik Petrol Rezervi (Strategic Petroleum Reserve, SPR) oluşturmuştur. Bu çerçevede 1 milyar varillik bir SPR’nin Meksika körfezi, Texas ve Louisiana’da kurulan depolarda muhafaza edilerek oluşturulmasına başlanmıştır. Bu planın hedefi 1 milyar varil olsa da, stoklama kaplarının toplam kapasitesi 700 milyon varildir. **Bkz: Bilgin, a.g.e.**, s. 77.

⁵ Rasul Gouliev, “**Oil and Politics: New Relationships Among the Oil- Producing States: Azerbaijan, Russia, Kazakhstan, and the West**”, Liberty Publishing House, New York, 1997, s. 95.

bırakmıştır. ABD, bu yeni politikasının merkezine gelecekte küresel rekabetin en önemli alanları olması beklenen Hazar Havzası ve Orta Asya Bölgesi'ni yerleştirmiş ve dış siyasetini buna göre dizayn etmeye başlamıştır.

ABD, yeni enerji siyasetini söz konusu alanlarda uygulamakta ve yüksek teknolojiye sahip şirketleri ile gerçekleştirilmesi düşünülen projelerde üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. Uluslararası talebe bağlı olarak petrol fiyatlarının yüksek seyretmesi, bu konuda ABD'ye ciddi bir hareket alanı sağlamaktadır. Yüksek petrol fiyatları, üretim maliyetinin yüksek olduğu ABD'de yerli üreticinin kar marjını yükseltirken yine üretim maliyetinin yüksek olduğu Hazar ve Orta Asya'ya petrol şirketleri vasıtasıyla girebilmesini ve bölgedeki etkinliğini artırmasını sağlamaktadır.

ABD'nin bölge ile ilgili ekonomik hedefleri daha çok petrol ile ilgilidir. Petrolün yüksek tonajlı tankerlerle ekonomik şekilde taşınabilmesinin yanında doğal gazın aynı özelliği gösterememesi bu durumun temel nedenidir. Her ne kadar LNG teknolojilerinde hızlı gelişmeler yaşansa da, doğal gazın LNG'ye, LNG'nin tekrar doğal gaza dönüştürülmesi süreci halen yüksek maliyetler gerektirdiği için ABD'nin bölgedeki doğal gaz kaynaklarına olan ilgisini ekonomik gerekçelerden çok siyasi gerekçelere yönlendirmektedir. Ayrıca ABD'nin bölgeye yaklaşık olarak 12.000 km uzaklıkta olması da bu konuda ayrı bir olumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Bu nedenlerle ABD, bölgedeki doğal gaz kaynaklarının güvenli bir şekilde batıya ulaştırılmasını doğal gaz eksenli politikalarının merkezine koymaktadır.

ABD'nin bölge ile ilgili politik hedeflerinde, ekonomik hedeflerinden daha ısrarcı olduğu söylenebilir. ABD'nin bu anlamdaki temel hedefi ise Hazar ve Orta Asya petrol ve doğal gazının Hazar geçişleri ile Gürcistan-Türkiye hattından Akdeniz'e indirilmesidir. Bu şekilde Ortadoğu'ya alternatif bir rezerv alanının çıkışının sağlanmasının yanında, Rusya'nın bölgedeki hegemonyasının kırılması ve İran'ın izolasyonunun devam etmesi amaçlanmaktadır.

ABD'nin bölgedeki etkinliğini artırmaya çalışırken dikkate aldığı ülkeler, Rusya ve İran ile sınırlı değildir. Bu iki ülke kadar bölgede siyasi nüfuzlarını

hissettirmeseler de Çin ve Hindistan da ABD'nin Hazar ve Orta Asya politikalarında tehdit olarak değerlendirilmektedir. 11 Eylül saldırılarını gerekçe göstererek ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardında bölge enerji kaynaklarının doğu çıkışını tutmak ve Çin ile Hindistan'ın etkinliğini kırmak istemesinin hedeflendiğini söylemek fazla iddialı bir söylem olmayacaktır.

ABD'nin bölgede hâkimiyet kurma mücadelesinde askeri gücünün yanında kullandığı en önemli araç, sahip olduğu enerji şirketleridir. ABD çıkarlarını temsil eden bu çevrelerden bazıları bölgenin petrol ve doğal gaz rezervlerini olduğundan yüksek göstererek ülkelerinin bölgedeki manevra alanını genişletmekte ve rezerv sahibi ülkeleri, ABD ile birlikte çalışmaya teşvik etmektedir.

Sovyet sonrası dönemde bölgenin enerji rejiminde en önemli söz sahibi ülke olmayı hedefleyen ABD, Hazar ve Orta Asya kaynaklarının batı yönünden taşınmasını hedeflediği için bu güzergâh üzerindeki ülkelerle olan ilişkilerine özel önem vermektedir. Örneğin, güzergâhın başlangıcı olan Azerbaycan, ABD şirketlerinin bölgede en fazla arama ve üretim yaptığı ülkelerin başında gelmektedir. Stratejik bir transit ülke olma özelliği gösteren Gürcistan'da ise batı yanlısı ve Rusya muhalifi bir yönetim iş başındadır. ABD, Gürcistan'ın Rusya ile olan savaşı başta olmak üzere her alanda bu ülkeye desteğini göstermiş ve hatta savaşın ardından NATO'ya bağlı savaş gemilerini Gürcü limanlarına gönderecek kadar Rusya'ya tavır almıştır.

ABD'nin Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının taşınmasını hedeflediği batı güzergâhının varış noktası ise Türkiye'dir. ABD, NATO üyesi olan ve "Stratejik müttefik" olarak nitelendirdiği Türkiye ile olan ilişkilerine büyük önem vermekte ve Türkiye geçişli boru hattı projelerini desteklemektedir. Azeri petrolünü Gürcistan üzerinden Ceyhan'a taşıyan BTC hattının gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayan ABD, Kazakistan petrolünün de bu hat üzerinden taşınması çalışmalarına destek olmaktadır. Bunun yanı sıra, Azeri doğal gazını yine Gürcistan üzerinden Erzurum'a taşıyan Şahdeniz (BTE) boru hattı da ABD'nin desteklediği bir diğer projedir. Türkmenistan doğal gazının bu hatta bağlanarak Türkiye üzerinden batıya

ulaştırılması da ABD'nin bölge ile ilgili hedefleri arasında yer almaktadır. Hazar ve Orta Asya doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanan Nabucco doğal gaz boru hattı, ABD'nin desteğini açıkladığı başka bir projedir. Türkiye merkezli bu projelerin tamamı, batı yanlısı enerji şirketleri tarafından oluşturulan konsorsiyumlarca gerçekleştirilmiş veya gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Bölgeye özel temsilci atayacak kadar yakın bir ilgi duyan ABD, Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan jeopolitik boşluktan yararlanarak Hazar ve Orta Asya'da, Rusya ve İran etkisinden kurtulmuş, enerji kaynakları sayesinde zenginleşmiş batı yanlısı ülkelerin ortaya çıkmasını hedeflemektedir. ABD'nin bölge ülkeleri ile ilgili bir diğer söylemi ise bu ülkelerin demokrasi ve özgürlükle tanışmasına katkı sağlamaktır. Ancak ABD'nin bölgede otoriter ve hatta diktacı ülke liderlerini desteklemesi ve onlarla işbirliği içinde olması ise bu söylemle çelişki oluşturmaktadır. Bu durum, ABD'nin enerji politikalarında birden çok kişi ve kurum yerine tek bir kişi ile muhatap olmanın avantajını kullanmak istemesi ile açıklanabilir.

ABD'nin bölge siyasetinde yaşadığı en büyük zorluk ise henüz kuruluş aşamasında olan ve uluslararası sistemle bütünleşmemiş bölge ülkelerinin hala Rusya etkisine ciddi biçimde açık olmasıdır. Bu durum, bağımsızlıklarını yeni kazanmış bölge devletlerinin egemenliklerinin güçlendirilmesini ve böylelikle SSCB'nin dağılması ile oluşan boşluğun Rusya tarafında doldurulmamasını ve İran'ın çevrenmesini isteyen ABD'nin önündeki en önemli problemdir.

Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı mümkün olduğunca eksenine çekmeye çalışan ABD, sözü edilen kaygılarının etkisi ile bu ülkelerdeki üretim ve taşıma projelerinde belirleyici bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Eski Sovyetler Birliği'nin en fakir üyeleri arasında yer alan ve enerji kaynakları ile kalkınmayı hedefleyen bu ülkeler, ABD'nin bölge politikalarının merkezini oluşturmaktadır. Kesin olan şudur ki; istediği sonuçları alabilsin veya alamazın petrol ve petrole ilgili her şeye özel önem veren ABD'nin bölgeye olan ilgisi devam edecektir.

3.2. AB

AB, ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci enerji tüketicisidir. Ancak petrol ve doğal gaz kaynakları bakımından oldukça sınırlı kaynaklara sahip olması Birliği, “enerji tüketiminde büyük oranda dışa bağımlılık” gibi stratejik bir sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. AB'nin bu sorunu, dış siyasetinde hareket kabiliyetini sınırlandıracak derecede yüksek oranları ifade etmektedir. “Enerji ithalatındaki dışa bağımlılık bugün AB'nin toplam ithalatının % 6'sına ve AB toplam GSYİH' sının da % 1,2'sine denk gelmektedir. Petrol ithalatının % 45'i Ortadoğu'dan ve doğal gaz ithalatının % 42'si tek başına Rusya Federasyonu'ndan gerçekleştirilmektedir.”⁶

AB'nin enerji siyasetinde merkeze koyduğu enerji kaynağı ise doğal gazdır. Karbondioksit emisyonlarındaki azaltım kararı gereği kömür tüketiminin azaltılması ve nükleer enerji konusunda yaşanan tereddütler bu kararın gerekçelerini oluşturmaktadır. Bu nedenlerle, AB'nin ilerleyen yıllarda doğal gaz tüketiminin önemli oranda artış göstereceği tahmin edilmektedir. Avrupa'nın 500 milyar metre küp olan şu anki doğal gaz ihtiyacının, 2020 yılında yaklaşık 800 milyar metre küpe yükselmesi beklenmektedir. Bu yüzden AB'nin enerji siyaseti, bir anlamda doğal gaz siyasetidir ve bu siyasetin temelinde de arz kaynaklarının çeşitlendirilerek yüksek oranda seyreden dışa bağımlılığın neden olduğu risklerin azaltılması hedefi vardır.

AB, birlik üyesi olmayan ülkelerden yapılan gaz ithalatına bağımlılığı sınırlandırmaya çalışmasına rağmen bu hedefine ulaşmaktan uzak bir görünüm sergilemektedir. “AB'nin doğal gazda dışa bağımlılığı, 1995 ve 2000 yıllarında % 45 iken, bu oran 2010'da % 55, 2020'de % 70 olacaktır. Avrupa'nın gaz ithalatının % 25'i Gazprom'dan sağlanmaktadır. Üstelik Rusya'nın Avrupa içinde yapılanmasıyla bu oran her geçen gün artmaktadır.”⁷

⁶ Cenk Pala, “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, *Avrasya Dosyası*, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s.18.

⁷ Bilgin, a.g.e., s. 79.

AB'nin doğal gaz siyasetindeki en öncelikli hedefi giderek artacak olan dışa bağımlılıktaki Rusya'nın payını yeni tedarikçi ülkelerle düşürmektir.

Tablo 11: Avrupa'nın Doğal Gaz İthalatı (milyar m³) ve Rusya'ya Bağımlılık Oranı, 2006⁸

Ülkeler	Rusya'dan İthalat	Toplam İthalat	%
Avusturya	6,85	8,73	78
Almanya	36,54	90,84	40
Fransa	9,50	35,70	27
Macaristan	8,32	10,95	76
İtalya	22,92	74,27	31
Çekoslovakya	7,13	9,48	75
Türkiye	19,65	30,50	64
Diğer	40,45	114,58	35
TOPLAM	151,46	375,05	40

Avrupa ülkeleri içinde doğal gazda Rusya'ya bağımlılıkta en yüksek oranlara sahip olan ülkeler sırasıyla Avusturya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile Slovakya'nın birlik kabul edildiği Çekoslovakya'dır. Bu ülkelerin ardından ise % 64'lük oranla Türkiye gelmektedir. Bu tabloda dikkat çeken önemli bir diğer durum da, AB'nin doğal gaz ithalatında kritik seviye kabul ettiği % 30 oranını Fransa dışındaki tüm ülkelerin sadece Rusya'dan yaptıkları gaz alımı ile geçmeleridir.

“AB'nin gaz ihtiyacında 2050'ye kadar % 25 oranında artış beklenmektedir. AB içindeki gaz sahaları azaldığı için Birlik dışından ithal edilen gazın payının yarı yarıya olan bugünkü oranının 2030'a kadar % 80'e çıkması beklenmektedir.”⁹ Bu noktada AB için en önemli sorun, bu miktardaki gazın nereden sağlanacağıdır. AB'nin bu amaçla ilgilendiği üç saha öne çıkmaktadır: Kuzey Afrika, Ortadoğu,

⁸ BP Statical Review of World Energy, 2007 June.

⁹ Barysch, a.g.m., s. 44.

Hazar Havzası ve Orta Asya. Kuzey Afrika gazı,¹⁰ finansman ve teknik sorunlar nedeniyle, Ortadoğu gazı ise İran'ın Batı ile olan sorunları ve Irak'ın istikrarsız durumu nedeniyle AB için gerçekleştirilebilir projeler üretmekten uzak bir görüntü arz etmektedir. Bu nedenlerle AB'nin üzerinde en fazla durduğu saha Hazar Havzası ve Orta Asya'dır. AB, bu sahaların gazını taşıyarak Rusya'ya olan bağımlılık oranını düşürmeyi amaçlamaktadır.

Hazar Havzası ve yakın çevresi stratejik miktarda doğal gaz çıkarabilme potansiyeli ile AB için önemli bir tedarikçi olabilecek kapasiteye sahiptir. Ancak AB'nin bölgeye coğrafi olarak uzak olması ve çok aktörlü bir siyasi yapıya sahip olmasından dolayı uygulanabilir ve etkin bir enerji stratejisi sağlayamaması, kendisi için ciddi bir arz kaynağı olarak gördüğü sahaya yönelik politikalarını olumsuz etkilemektedir. AB, bu durumu finans gücünü ve enerji şirketlerini devreye sokarak aşmaya çalışmakta ve bölge ile ilgili jeopolitik hedeflerine ABD'den farklı olarak daha çok ekonomik araçlarla ulaşmaya çalışmaktadır.

AB, Hazar Havzası doğal gazını yeni yapılacak boru hatları ile Rusya'yı devre dışı bırakarak taşımayı bölgeye yönelik politikalarının merkezine koymaktadır. Bu hedefi amaçlamasında Rusya'ya olan bağımlılığın düşürülmesinin yanında 2006'dan beri hemen her yıl Rusya ile Ukrayna'nın gaz fiyatı ve ödeme şartlarındaki anlaşmazlıklarından dolayı kış döneminde yaşanan kesintiler de etkili olmaktadır. Ayrıca AB, Rusya'nın bölge ülkelerinden ucuza alıp, pahalıya sattığı doğal gaz yerine doğrudan üretici ülkelerden gazı alarak maliyetin düşürülmesini de hedeflemektedir. Bu amaçlarla AB, bölgeye yönelik "Yeni İpek Yolu" olarak değerlendirilen TRACECA (Trans Corridor Europe Caucasus-Asia) projesini gündeme getirmiştir. Bu projenin amacı, Rusya bağlantısı olmadan, bir koridor boyunca Kafkaslar ve Orta Asya'ya ulaşabilmektir. Bu amaçla, "Mayıs 1993'te, 5 Orta Asya ve 3 Kafkasya ülkesinin ticaret ve ulaştırma bakanları AB yetkileriyle Brüksel'de bir araya gelmişlerdir. Düzenlenen konferansta Avrupa'dan Karadeniz

¹⁰ Nijerya, Cezayir ve Nijer, Nijerya doğal gazını Avrupa'ya taşınması planlanan, yıllık 30 milyar metreküp kapasiteli "Trans-Sahara" boru hattının yapımı için anlaşma imzalamıştır. Ancak bu proje için ciddi finansal zorluklar söz konusudur. Bkz: "Trans-Sahara Projesi Nijerya'da İmzalandı", Sabah, 4 Temmuz 2009.

üzerinden Kafkasya'ya ve Hazar Denizi'ne, oradan da Orta Asya'ya batı- doğu ekseninde taşıma koridoru geliştirmek amacıyla AB finanslı bir teknik yardım programı oluşturulmuştur. TRACECA, 57 milyon Euro tutarında 39 teknik yardım projesini ve 52,3 milyon Euro tutarında 14 altyapı rehabilitasyon yatırım projesini finanse etmektedir. TRACECA ile AB, genel olarak kuzey-güney ekseninde inşa edilmiş ve edilecek boru hatları projesini doğu-batı eksenine döndürmeyi hedeflemektedir.¹¹

TRACECA, Orta Asya ve Kafkasya'yı Avrupa'ya kara, demir, hava ve deniz yolları ile bağlamayı hedefleyen, içinde boru hatlarını da barındıran büyük çaplı bir projedir. AB, Brüksel'deki konferanstan 6 yıl sonra TRACECA çatısı altında, boru hatlarının kendi çıkarlarına uygun biçimde hayata geçirilmesini amaçlayan INOGATE (Interstate Oil Gas Transport to Europa) programını oluşturmuştur. Bu programın hedefi, AB'nin enerji politikasına uygun olarak Rusya ve İran'ı mümkün olduğunca dışarıda tutmak şartı ile bölgeye yönelik boru hattı projelerinde işbirliğini artırmak ve finans kurumlarının mali desteğini sağlamaktır. Bu programın desteklediği projeler arasında Türkiye geçişli doğal gaz boru hatları da yer almaktadır: Türkiye-Yunanistan-İtalya hattı, Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya hattı (Nabucco), Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye hattı (BTE).

Enerjide yüksek oranda dışa bağımlı olan ve önümüzdeki dönemde bu bağımlılığı daha da artacak olan AB için tedarikçi ülkeler kadar geçiş ülkeleri de büyük önem taşımaktadır. AB açısından gaz temini konusunda en gerçekçi bölgeler ise Ortadoğu ile Orta Asya ve Hazar Havzası'dır. Bu alanlardan sağlanacak gazın geçiş güzergâhları göz önünde tutulduğunda, rasyonel mantığın işaret ettiği ülke ise Türkiye'dir. AB de bu gerçeğin farkında olduğu için Birliğin enerji politikasına yön veren Yeşil Belge'de (Green Paper) Türkiye, Avrupa Birliği enerji politikasının en önemli unsurlarından biri olarak düşünülmekte ve Türkiye'nin, Avrupa enerji güvenliği için stratejik bir bağlantı olabileceği ifade edilmektedir. Türkiye'nin bu

¹¹ Bircan Dokuzlar, "Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz: Orta Asya'dan Avrupa'ya", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 140-141.

özelliği AB sürecinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmakta ve ülkemizin üyeliğe yönelik devam eden müzakerelerde elini güçlendirmektedir.

Türkiye, hem kendi ihtiyacını karşılamak hem de Avrupa'ya yönelik stratejik bir transit ülke olmak için çalışmalar yapmaktadır. Türkiye'nin bu hedefi ile AB'nin ihtiyacının örtüşmesine bağlı olarak ortak projeler geliştirilmektedir. Bu projelerde ilki ise Avrupa'ya Hazar gazının ulaştırılması konusunda Rus tekeline kıran ve ileride İtalya'ya kadar uzatılması planlanan Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattıdır. Bu hat, yıllık kapasitesi düşük olsa da sembolik anlamda AB ve Türkiye için büyük anlamlar ifade etmektedir.

AB Komisyonu'nun, Türkiye-Yunanistan-İtalya boru hattı ile birlikte "AB'nin en önemli enerji güvenliği öncelikleri" arasında gösterdiği diğer bir proje ise Nabucco doğal gaz boru hattıdır. Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan her krizde gündeme gelen ve önemi anlaşılan bu hattın yıllık kapasitesinin 31 milyar metreküp olması planlanmaktadır. AB'nin en çok önem verdiği, potansiyeli en büyük ve en gerçekleştirilebilir olan bu hattın hayata geçirilmesi durumunda Birlik, Rusya'ya bağımlılıktan istediği oranda kurtulmasa bile önemli sayılabilecek bir rahatlama yaşayacaktır. Bu nedenle AB, yeni gaz kaynaklarının tedariki konusunda Türkiye - Yunanistan ve Nabucco hattının da içinde yer aldığı Güney Koridoru'na ağırlık verme kararı almıştır.

AB'nin Rusya'ya olan bağımlılık oranını düşürmeye yönelik çalışmalarına karşın Rusya da Avrupa pazarındaki hâkim durumunu kaybetmemek ve pekiştirmek için girişimlerde bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Nabucco projesinin alternatifini olarak sunulan, hemen hemen aynı güzergâhı izleyen ve yaklaşık olarak aynı kapasiteye sahip olması planlanan Güney Akım doğal gaz boru hattıdır. Bu proje gerçekleştiği takdirde AB'nin Rusya'ya olan bağımlılık oranı % 40'tan % 50'lere ulaşacaktır.

AB, yeni gaz kaynaklarının temini konusunda çalışmalar yürütürken bunun yanında Rusya-Ukrayna krizleri sonrasında yaşanan kesintilerin engellenmesine

yönelik çalışmalar da yürütmektedir. “AB, Rusya’ndan aldığı doğal gazın % 80’ine transit geçiş sağlayan Ukrayna’nın, bazısı 40 yıllık olan doğal gaz boru hatlarına 2,5 milyar euro yatırım yapma kararı almıştır. Ukrayna hükümetinin 5,5 milyar dolar, AB’nin ise 2,5 milyar euro olarak hesapladığı Ukrayna’dan geçen 1.100 kilometrelik hattın yenilenmesi için gerekli finansman Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Dünya Bankası’ndan sağlanacaktır.”¹² Rusya bu karara kendi ihraç ettiği gazın geçtiği boru hattının kapasite artırımında devre dışı bırakıldığı gerekçesi ile karşı çıkmış ve bu durumun Avrupa’ya yapılan gaz ihracatının güvenliğini tehlikeye düşürebileceğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra AB, gaz kesintilerinin tekrarlanması halinde yaşanabilecek gaz kıtlığına karşı da önlemler almaya başlamıştır. Bu amaçla “27 AB üyesinin, gaz darlığı halinde birbirlerine destek olabilmeleri için enterkonnekte şebekelerin kurulması amacıyla 1 milyar euro finansman ayrılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca AB’nin kullanılmayan fonlarındaki 3,5 milyar euronun, Birliğin enerji bağımsızlığını güçlendirmek amacıyla harcanması da karara bağlanmıştır.”¹³

ABD desteğindeki AB’nin, enerji güvenliğine büyük önem verdiği açıktır. Bu önemin ne derece büyük algılandığının anlaşılması açısından Sırbistan ve Kosova ile ilgili iddialar örnek gösterilebilir. 1999’da NATO’nun Sırbistan’a müdahalesini ve ABD’nin desteği ile Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesini, Batı’nın Hazar enerji kaynaklarını güvenli bir şekilde temin etmek için gerçekleştirdiği iddiası çeşitli çevrelerde dillendirilmektedir.

AB için “Güney Koridoru” olarak adlandırılan güzergâhtan temin edilecek doğal gaz, Rusya’ya olan bağımlılığı azaltsa bile bu büyük oranda olmayacaktır. Ayrıca Rusya’nın doğal gazını başta Çin olmak üzere Doğu Asya’nın büyük tüketicilerine pazarlama ihtimali de AB’yi izlediği politikalar konusunda ürkekletirmektedir. Ancak kesin olan gerçek şu ki; Ukrayna ile yaşadığı krizde

¹² “**AB, Ukrayna’nın Gaz Altyapısını Yenileyecek**”, (çevrimiçi)

<http://www.cnntrk.com.tr/2009/turkiye/03/23/ab.ukraynanin.gaz.altyapisini.yenileyecek/519131.0/index.html>, 23 Mart 2009.

¹³ “**AB Nabucco’ya 250 Milyon Euro Verecek**”, (çevrimiçi)

<http://www.ntvmsnbc.com/news/473596.asp>, 29 Ocak 2009.

olduğu gibi Rusya, doğal gazı dış politikada bir silah olarak kullanırsa Avrupa'nın dış politikada hareket alanı ciddi şekilde daralacaktır. Bu nedenle, AB'nin enerji güvenliği açısından Hazar kaynakları ve bu kaynakların taşınma güzergâhı üstünde yer alan Türkiye, Birlik açısından stratejik bir değer taşımaya devam edecektir.

3.3. Rusya

3.3.1. Rusya'nın retim Potansiyeli

Rusya, 17 milyon km²'lik yüzölçümü ile dünyanın en büyük ülkesidir.¹⁴ Enerji kaynakları bakımından çok zengin olan ülke, dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi ve en büyük ikinci petrol üreticisi konumundadır. "Rusya, 48,6 milyar varillik petrol rezerviyle dünya rezervlerinin % 4,7'sine sahiptir. Doğal gaz rezervleri ise 48,1 trilyon metreküp ile dünya rezervlerinin % 32,9'unu oluşturmaktadır."¹⁵

Rusya'nın iktisadi yapısı ileri ölçüde enerji kaynaklarının pazarlanmasına bağlıdır. Ekonomik kalkınmasını özellikle petrol ve doğal gaz ihracatına dayandıran ülke, federal bütçesini petrolün varil fiyatına endeksli olarak yapmaktadır. Bu özelliği ile Rusya, dünyada petrol fiyatlarının dalgalanmasından etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Petrol fiyatlarının görece yüksek seyrettiği dönem boyunca ihracat gelirlerini büyük ölçüde artıran ülke, bu sayede Sovyet sonrası dönemde enkaz haline gelmiş ekonomik yapısını hızlı denebilecek şekilde düzeltmiştir. Petrol fiyatlarının ciddi düşüşler gösterdiği dönem ise Rusya'ya ekonomik anlamda önemli kayıplar yaşatmış ve ülkede düşük fiyatlar nedeni ile çıkarılan petrolün bir kısmının depolanması gündeme gelmiştir. Aynı dönemde Rusya, petrol ve doğal gaz gelirlerinin düşmesine bağlı olarak uzunca bir süre sonra dış borç alımına gidebileceğini açıklamıştır. Ayrıca Rusya, ekonomik kriz nedeniyle gelirleri düştüğü

¹⁴ Rusya, bu yüzölçümü ile ABD veya inin yaklaşık iki katı byklge sahiptir. Yüzölçümünün bu derece büyük olması ülkenin idari yapısını çeşitlendirmiş ve karmaşıklaştırmıştır. Federasyon şeklinde idare edilen Rusya, 49 adet "oblast", 21 adet "zerk cumhuriyet", 10 adet "okrug", 6 adet "kray", 2 adet "federal kent" (Moskova ile St. Petersburg) ve 1 adet "oto oblast" olarak isimlendirilen alt yönetim kademesine ayrılmıştır. Bkz: Metin, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁵ Nazım Cafersoy, "Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi", **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: I, Sayı: 8, Aralık 2000, s. 53.

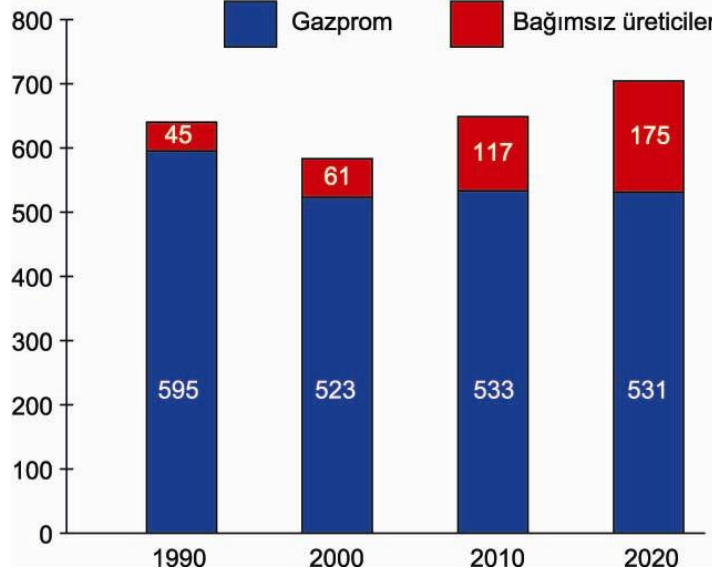
için Gazprom'un enerji yatırımlarının azaltılabileceğini ifade etmiştir.

Enerji kaynakları bakımından olağanüstü rezervlere sahip olan Rusya, Soğuk Savaş sonrası (1991 sonrası) dönemde komşu ülkeleri ve AB ile olan ilişkilerini petrol ve doğal gaz politikalarına bağlı olarak şekillendirmeye çalışmaktadır. Rusya'nın genel enerji politikası, kendi üretim alanları ile birlikte "Arka bahçesi" olarak gördüğü Orta Asya ve Hazar bölgelerinin petrol ve doğal gazının kendi kontrolü altında tüketici ülkelere ulaştırılması merkezlidir. Sovyet döneminden kalma enerji altyapısının merkezi durumundaki Rusya, bu anlamda öylesine etkin bir güçtür ki; bölgenin boru hatları jeopolitiği ya "Rusya ile beraber" ya da "Rusya'ya rağmen" şekillenmektedir.

Hazar ve Orta Asya boru hatları siyasetinde Rusya'ya bu gücü veren unsurlar ise SSCB'nin siyasi mirasına sahip olması ve ileri derecedeki petrol ve doğal gaz üretim kapasitesidir. Eski Sovyet ülkeleri üzerindeki nüfuzu geçmişe göre azalmış olan Rusya'nın enerji politikaları konusunda elindeki en önemli argüman, üretim gücüdür.

Dünyanın ikinci petrol üreticisi olan ülke, aynı zamanda OPEC üyesi olmayan ülkeler içinde en büyük petrol üretim kapasitesine sahip olan ülke konumundadır. Ayrıca Rusya, petrol üretimini sürdürebilecek ve arama faaliyetlerindeki gelişmelere de bağlı olarak üretimini artıracak jeolojik potansiyele sahiptir. Son dönemlerde Rusya'nın enerji politikalarında ağırlıklı bir yer tutmaya başlayan doğal gaz ise ülkenin en önemli ekonomik ve politik enstrümanı haline gelmiştir. Dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi konumundaki Rusya'nın bu durumunu önümüzdeki dönemde de sürdüreceği ve üretim miktarını da artıracığı öngörülmektedir.

Grafik 10: Yıllara Göre Rusya'nın Doğal Gaz Üretimi (milyar m³)¹⁶

Rusya'nın bir önceki döneme göre düşüş göstererek 2000 yılında, 584 milyar m³ olarak gerçekleşen doğal gaz üretiminin, 2010 yılında yaklaşık % 11'lik bir artışla 650 milyar m³'e, 2020 yılında ise bir önceki döneme göre yaklaşık % 8,5 artarak 706 milyar m³'e ulaşması beklenmektedir. Bu öngöründe dikkat çeken husus ise devlet şirketi olan Gazprom'un 1990 yılında % 92 olan Rusya'nın doğal gaz üretimindeki payının, 2000 yılında % 89'a, 2010 yılında % 82'ye, 2020 yılında ise % 75'e gerileyeceği beklentisidir. Bu durum Rusya'da özel sektörün enerji alanındaki yatırımlarının ve payının artacağı beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Buna rağmen, kesin olan şudur ki; Gazprom sayesinde Rusya'daki en büyük doğal gaz üretimi kamu tarafından gerçekleştirilecektir. Rusya'nın enerji siyasetindeki bu bütünsel sayılabilecek yapı, dış politika stratejileri belirlenirken önemli avantaj sağlayacaktır.

Rusya'nın sahip olduğu petrol ve doğal gazı uzun süreli anlaşmalarla boru hatları ile ihraç etmesi 1990'lı yıllardan itibaren enerji odaklı gelişen ekonomisine

¹⁶ Piper, a.g.m., (çevrimiçi) www.iea.org/textbase/work/2003/soyuzgaz/proceedings/Piper_slides.pdf, 13 Kasım 2008.

katkı sağladığı gibi ülkenin politik gücünü de artırmaktadır. Rusya, bu sayede büyük bir stratejik güç haline gelmekte ve etki alanı genişlemektedir.

3.3.2.Rusya'nın Boru Hatları Siyasetindeki Stratejik Hedefleri

Rusya, enerji alanındaki etkinliğini korumak ve ilerleyen dönemde de artırmak için boru hatları siyasetindeki stratejisini iki temel hedef üzerine kurgulamaktadır:

- Mevcut petrol ve doğal gaz arzının sürekliliğinin sağlanması,
- Sahip olduğu yüksek pazar payının korunması ve yükseltilmesi.

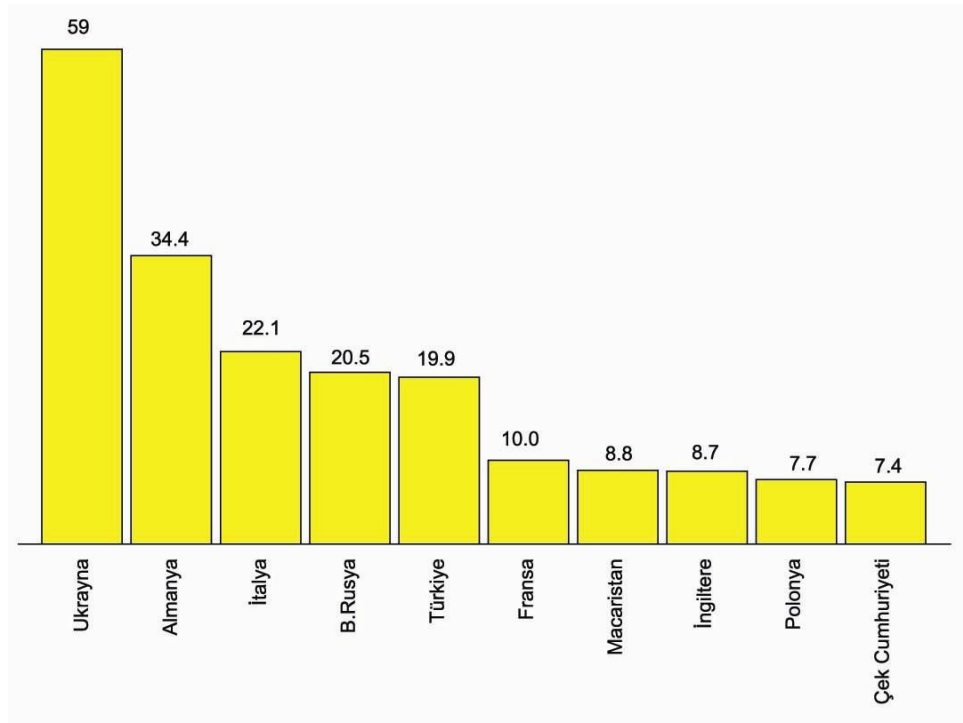
Bu iki hedef içinde Rusya için öncelikli olan ise mevcut petrol ve doğal gaz arzının sürekliliğinin sağlanmasıdır. Çünkü güvenli ve sürekli biçimde arz sunumu yapamayan bir üreticinin, pazar payını yükseltmesi bir yana, koruması bile beklenemez. Rusya'nın bu öncelikli hedefi konusunda en büyük sıkıntısı ise Avrupa'ya ihraç ettiği doğal gazın % 80'inin topraklarından geçtiği Ukrayna'dır. Batı yanlısı bir yönetimin iktidarda olduğu Ukrayna ile Rusya, bu durumun da etkisi ile doğal gaz fiyatları ve ödemeler konusunda ciddi problemler yaşamaktadır. Son yıllarda hemen her kış döneminde Rusya'nın, borçlarını ödemediği gerekçesi ile Ukrayna'nın doğal gazını kesmesi, Türkiye ile Avrupa ülkelerini zor durumda bırakmaktadır. Doğal gazı kesilen Ukrayna, Rusya'nın diğer tüketicilere gönderdiği gazdan izinsiz olarak kendisine gaz temin etmekte ve Rusya'nın gaz arzında kesintilere neden olmaktadır.

İki ülke arasında yaşanan problemin temelinde Rusya'nın Ukrayna'ya sattığı gaza normalin çok üzerinde zam yapması ve Ukrayna'nın da buna karşılık kendi topraklarındaki boru hatlarının kullanımı karşılığında aldığı kira bedelini yükseltmesidir. "Rus doğal gaz şirketi Gazprom, Ukrayna'ya 2008'de 179,50 dolardan sattığı 1000 metre küp gazın fiyatını, 2009'da 418 dolara çıkarmış, Ukrayna ise Rusya'dan boru hatlarını kullandığı için her 1000 metre küp gaz için 100 km

başına, mevcut bedel olan 1,70 dolar yerine 2 dolar kira alacağını açıklamıştır.”¹⁷ Ayrıca Rusya, taahhüt ettiği doğal gazı satın alamayan Ukrayna'ya para cezası uygulama tehdidinde bulunmuş ve ödemeleri aksatmaya devam etmesi durumunda % 100 ön ödemeli sisteme geçeceğini açıklamıştır. Daha sonra taraflar Ocak 2009'da, Rusya'nın gaz fiyatlarında indirim gitmesi ve Ukrayna'nın da transit geçiş ücretine zam yapmayacağı taahhüdü üzerine 10 yıl süreli bir anlaşma imzalamışlardır.

Rusya, Ukrayna kaynaklı doğal gaz krizleri sırasında “güvenilir tedarikçi” imajını korumak adına sıkıntı yaşayan ülkelere karşı çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, Ukrayna üzerinden geçen Batı hattındaki kesinti nedeniyle gaz alamayan Türkiye'ye, Mavi Akım hattından ek gaz göndermiş ve aynı nedenle günlerce gaz alamayan Bulgaristan'ın tazminat talebini karşılamaya hazır olduğunu açıklamıştır.

Grafik 11: Rusya'nın Gaz Satışı Yaptığı Başlıca Ülkeler (yıl/milyar m³)¹⁸

¹⁷ “Gaz Krizi Yine Kapağa Dayandı”, Sabah, 2 Ocak 2009.

¹⁸ “Batı Hattı Düştü, Türkiye Teyakkuzda”, Sabah, 7 Ocak 2009.

Büyük oranda Rus gazına bağımlı olan, Slovakya, Bosna-Hersek, Makedonya, Macaristan, Bulgaristan, Türkiye, Yunanistan, Romanya, Moldova, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Avusturya, İtalya, Almanya ve Fransa bu krizlerin etkisini önemli ölçüde hissetmiştir.

Bu derece geniş bir pazara sahip olan Rusya'nın Ukrayna kaynaklı sıkıntıları giderebilmek için gerçekleştirmeyi hedeflediği en önemli girişim ise Kuzey Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'dir. Bu proje kapsamında "Gazprom, St. Petersburg'dan başlayarak Baltık Denizi'ni geçecek bir hatla doğrudan Almanya'ya uzanmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda Eylül 2005'te Rusya ile Almanya "Kuzey Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı" projesine imza atmıştır. Rus doğal gazı Baltık Denizi'ne dönecek boru hattıyla 1200 km'lik mesafe kat ederek Greifswald Limanı'nda Avrupa pazarına ulaşacaktır. 2010'da tamamlanacak 4 milyar euroluk projeye, (Not: Daha sonra maliyet 6 milyar euro olarak revize edilmiştir.) yılda 55 milyar metre küplük doğal gazın sevk edilmesi planlanmaktadır."¹⁹ Böylece Rusya, Avrupa'ya doğal gaz ihracatındaki en önemli hat olan ve Putin'in 'parazit ülke' olarak nitelendirdiği Ukrayna'yı baypas etmiş olacaktır.

Rusya'nın "Mevcut petrol ve doğal gaz arzının sürekliliğinin sağlanması" temeli üzerine kurguladığı "Sahip olduğu yüksek pazar payının korunması ve yükseltilmesi" hedefi ise daha karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Çünkü bu hedefe ulaşılabilmesi, yeni boru hatlarının yapılması gibi ekonomik ve çok taraflı işbirliği gerektiren politik güçlüklerin aşılmasını gerektirmektedir. Rusya'nın bu konudaki temel stratejisi, rakip projeleri göz önünde bulundurarak tüketim miktarının yüksek olduğu bölgelere yönelik boru hattı projeleri geliştirmektir. Bu anlamda Rusya'nın üzerine yoğunlaştığı bölge ise halen bir numaralı tedarikçi konumunda bulunduğu Avrupa'dır.

"Rusya, dünya doğal gaz ticaretinde % 28,2 payla hâkim durumda olup, boru hatları vasıtasıyla Avrupa ülkelerine 2005 yılında 151,2 milyar metre küp, 2006

¹⁹ Dokuzlar, a.g.e., s. 121.

yılında ise 151,5 milyar metre küp doğal gaz ihracatı gerçekleştirmiştir.”²⁰ Toplam doğal gaz ithalatının % 40’ını Rusya’dan yapan AB, kaynak çeşitliliğinin artırılması yönünde çalışmalar yapsa da başta Almanya ve İtalya, Rusya ile yeni doğal gaz projelerinin gerçekleştirilmesi üzerinde çalışmaktadır. Bu noktadan hareketle Rusya’nın AB’deki pazar payının ilerleyen dönemde artacağı öngörüsünde bulunulabilir.

Avrupa pazarına hâkim olan Rusya’nın en önemli hedeflerinden birisi, Orta Asya ve Hazar kaynaklarının kendi kontrolünde tüketicilere ulaştırılmasıdır. Bu amaçla Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan doğal gazını Avrupa fiyatları ile satın almayı ve yeniden fiyatlandırma yapmak suretiyle pazarlara ulaştırmayı amaçlamaktadır. “Rusya hâlihazırda Sovyet döneminden kalan bir boru hattıyla Türkmenistan’dan 50 milyar metre küp, Kazakistan’dan ise 10 milyar metre küpün altında gaz almaktadır.”²¹

Rusya petrol ve doğal gaz kaynaklarının kendisi üzerinden ihracına yönelik özellikle Kazak ve Türkmen yetkililerden tam güvence alarak önemli mesafeler kat etmiştir. Rusya’nın bu konudaki en büyük avantajı bölgenin enerji kaynaklarını Moskova’ya çıkaran Sovyet yapımı boru hattı sistemidir. Örneğin, “Orta Asya’da kendine en büyük rakip olan Türkmenistan’ın ihracatının tamamına yakını Rusya üzerinden geçen hatlar sayesinde yapılabilmektedir. Orta Asya’nın doğal gaz ihracatını sağlayan ana boru hattı olan Orta Asya Merkez Boru Hattı, Rusya’nın doğal gaz boru hattına bağlanmaktadır.”²² Bu sistem sayesinde Rusya, Türkmenistan ile piyasa fiyatlarının altında bir tutarla 25 yıllık anlaşma imzalamış ve böylece aldığı gazı üçüncü ülkelere satma imkânını elde etmiştir. Ayrıca Rusya, Kazak petrolünün taşınmasında ana hat olacak olan CPC (Caspian Pipeline Consortium) hattı ile Tengiz sahasında üretilen petrolün Karadeniz’e ulaştırılması yönünde Kazakistan’la anlaşmaya varmıştır. Bu hat tam kapasite ile çalıştığında BTC hattından daha fazla

²⁰ TMMOB, a.g.r., s. 9.

²¹“ **Kazak Gazi Nabucco’ya Rakip Projeye Akacak**”, (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/dunya/05/14/kazak.gazi.nabucco.ya.rakip.projeye.akacak/526513.0/index.html>, 15 Mayıs 2009.

²² Dokuzlar, a.g.e., s. 121.

petrol taşıma imkânı sunacaktır. Böylelikle Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan'ın mevcut üretimlerinin tamamına yakınına kendisine bağlayarak hem bölgedeki jeopolitik üstünlüğünü pekiştirmiş hem de kendisine rakip projelerin önünü büyük oranda kesmiştir.

Hazar ve Orta Asya kaynaklarının Avrupa'ya taşınması konusunda elini iyice güçlendiren Rusya'nın enerji politikalarında, "Enerji koridoru" olma iddiasında olan Türkiye önemli bir yer tutmaktadır. Rusya'nın güney istikametindeki en iyi müşteri olarak tanımladığı ve pazar payını sürekli olarak artırdığı Türkiye'ye yönelik temel stratejisi, gaz ihtiyacını büyük ölçüde tek başına karşılayarak, Hazar ve Orta Asya gazının Türkiye üzerinden taşınmasını engellemek, bunu başaramazsa geciktirmektir. Özellikle BTC'nin gerçekleşmesi ile Türkiye'nin öneminin artmasına bağlı olarak boğazları baypas eden kuzey- güney yönlü boru hatlarının yapımına isteksizce yaklaşmaktadır.

Rusya'nın enerji politikaları çerçevesinde Türkiye'ye yaklaşımı duruma göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Rusya, Türkiye'ye İran ile yaşadığı doğal gaz krizleri sırasında ek gaz sağlayarak destek olurken, kimi zaman Türk mallarının ülkesine girişinde engeller çıkarmaktadır. Bu durum Rusya'nın doğal gazı silah olarak kullandığı imajını vermek yerine, Türkiye'yle yaşadığı sorunlarla ilgili mesaj vermesi şeklinde değerlendirilebilir. Rusya'nın bu tutumunun temelinde uluslararası enerji çevrelerinde sıkıntıya düşmeden Türkiye'nin boru hatları siyasetindeki etkisini sınırlandırmak hedefi yatmaktadır. Rusya'nın Türkiye'ye yaklaşımına daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise Türkiye'nin Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetlerle yakınlaşmasının engellenmesi ve bu ülkelerin, Türkiye'nin siyasi nüfuzunun sınırları dışında tutulmasının hedeflendiği görülmektedir.

Bu nedenle Rusya'nın Hazar Havzası ve yakın çevresine yönelik ortaya koyduğu projelerin ortak özelliği, Türkiye'yi baypas etmeleri ve içinde Türkiye'nin yer aldığı projelere alternatif olarak sunulmalarıdır. Örneğin Rusya, Hazar gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak Nabucco doğal gaz boru hattı projesinin karşısına hemen hemen aynı güzergâhı izleyen ve yakın miktarda potansiyele sahip

Güney Akım doğal gaz projesini çıkarmıştır. Aynı durum petrol boru hatları için de geçerlidir. Türkiye'nin boğazları baypas etmek amaçlı ortaya çıkardığı Samsun-Ceyhan (Trans Anadolu) petrol boru hattına Rusya, hem boğazları hem de Türkiye'yi baypas eden Burgaz- Dedeağaç petrol boru hattı ile karşılık vermiştir. Rusya aynı zamanda bu projelerde ortaklığı bulunan AB üyesi İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan'ı da kendi safına çekmiş bulunmaktadır. Rusya'nın Türkiye ile ortak geliştirmek istediği tek proje ise Mavi Akım projesinin uzatılması ile ortaya çıkacak olan Mavi Akım-2 projesidir. Bu proje Türkiye ve Akdeniz üzerinden İsrail, Suriye, Kıbrıs ve Lübnan'a doğal gaz taşınmasını içermektedir.

Rusya'nın gündeme getirdiği projeler içinde üzerinde en fazla durduğu proje, Nabucco'ya alternatif olarak sunulan ve Türkiye'nin AB için 'güvenli enerji koridoru' olma iddiasını zayıflatan Güney Akım doğal gaz projesidir. Rusya ile Mavi Akım projesinde de ortak olan İtalya'nın geliştirdiği proje, Karadeniz'den geçerek Bulgaristan, Yunanistan, Slovenya, Avusturya ve İtalya'ya gaz taşınmasını ön görmektedir. Bu projeye daha sonra Sırbistan da katılacağını açıklamış ve Rusya ile ortaklık anlaşması imzalamıştır. Kuzey Akım projesi ile birlikte değerlendirildiğinde, Güney Akım projesinin hayata geçmesi ile "Avrupa'nın toplam gaz tüketiminde Rusya'ya olan bağımlılığının % 25'ten % 35'e çıkması öngörülmektedir."²³ Güney Akım projesi ile Rusya, hem Avrupa'daki pazar payını artırmayı hem de Doğu Avrupa'yı da etki alanına almayı amaçlamaktadır. Ayrıca Rusya, Nabucco projesi için en önemli tedarikçi olarak görülen Azerbaycan ile 2010 yılı başından itibaren geçerli olmak üzere yıllık 500 milyon metre küplük bir anlaşma imzalayarak, kendisine rakip konumdaki bu projenin ilerlemesine ciddi bir darbe vurmuştur.

Rusya'nın Avrupa'ya görece yakın yerlerde geliştirdiği bu proje ve girişimlerin yanında dikkat çeken başka bir durum ise Ortadoğu kaynaklarına olan ilgisidir. Rusya, Güney Pars Bölgesi'ndeki doğal gaz projelerine ortak olmak için İran'la anlaşmıştır. Rusya'nın ortaklığa gittiği bir diğer ülke ise Suriye'dir. "Rusya ile Suriye, Halep'ten Türkiye sınırına doğal gaz sevk edecek 62 kilometre

²³ TMMOB, a.g.r., s. 59.

uzunluğundaki boru hattının inşasını öngören 71 milyon dolarlık bir anlaşma imzalamışlardır.”²⁴ Rusya böylece Avrupa’ya petrol ve doğal gaz taşınma güzergâhı konusunda kendisine en ciddi rakip gördüğü Türkiye’yi çevrelemeyi amaçlamaktadır.

Dış siyasetini enerji kaynaklarına ve özellikle doğal gaza odaklayan Rusya, küresel ölçekte daha büyük bir etkiye sahip olabilmek için doğal gaz konusunda aynı ham petrol alanında olduğu gibi Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) benzeri bir yapılanmaya gidilmesini istemektedir. Yeni kurulacak organizasyona isim olarak ise OGEC (Organisation of Gas Exporting Countries) ismi önerilmektedir. OPEC üyesi olmayan Rusya’nın, doğal gaz konusunda benzer bir yapılanmayı istemesi ilginçtir. Bu girişiminin yanı sıra, Avrupa pazarındaki hâkim durumunu kaybetmemek adına yaptığı girişimlerden önemli sonuçlar elde eden ve bunu ülkesindeki enerji sektörünün devlet kontrolünde olması sayesinde gerçekleştiren Rusya, AB’nin ısrarla hayata geçirilmesini istediği “Enerji Şartı Anlaşması” ile ilgili müzakerelerden çekilmiştir. Rusya, kabul ettiği; ancak onaylamadığı enerji sektörünün liberalizasyonunu hedefleyen ve kamu şirketleri karşısında yabancı yatırımcılara eşit imkân verilmesi prensibine dayanan anlaşmayı, enerji hatları üzerindeki hâkimiyetine zarar vereceği gerekçesi ile hayata geçirmeyeceğini açıklamıştır.

Rusya’nın doğal gaz özelinde enerji siyasetinde bu derece etkin olabilmesindeki en büyük katkıyı sağlayan unsur ise bir enerji devi olan kamu şirketi Gazprom’dur. Dünya’nın en büyük doğal gaz şirketi olan Gazprom, doğal gaz üretim ve pazarlama süreçlerinin hepsini kendi bünyesi içerisinde gerçekleştirmektedir.

Şirket, bugün dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip konumdadır. Global bakımdan yaklaşık % 17, Rusya bakımından ise % 60-70 arası bir rezerve sahip olduğu söylenmektedir. 29,85 trilyon metre küp olduğu tahmin edilen toplam rezervinin, bugünkü dolar bazındaki değeri de 190 milyar civarındadır.

²⁴ “Suriye’den 71 Milyon Dolarlık Gaz Anlaşması”, (çevrimiçi)

http://www.cnnurk.com/HaberDetay/ekonomi/4/dunya/598/suriyeden_71_milyon_dolarlik_gaz_anlasmasi/496770/0, 14 Ekim 2008.

Doğal gaz üretimindeki payı global bazda % 20, Rusya bazında ise % 85 civarındadır. Şirket 2006 yılında 556 milyar metre küp, 2007 yılında ise 548,5 milyar metre küp doğal gaz çıkarmıştır. Gazprom, bugün dünyanın en büyük doğal gaz iletim-dağıtım hatlarına da sahiptir. Bu hatlar yaklaşık 160 bin kilometre uzunluğunda ve bunlarla şirket, 32 ülkeye doğal gaz iletmekte ve dağıtmaktadır.

Çoğunlukla doğal gaz devi olarak bilinen, anılan Gazprom aynı zamanda bir ham petrol devidir. Rusya'nın büyük petrol devlerinden Sibneft'e sahip olmasından sonra Gazprom ham petrol rezervleri bakımında bugün dünyanın ya üçüncü ya da dördüncü ham petrol devi haline gelmiştir. Birinci dev şüphesiz 263 milyar rezervle Suudi Arabistan, ikinci ya 140 milyar varille İran ya da buna yakın durumda olan Irak'tır. Gazprom'un rezervi ise 120 milyar varil civarındadır.²⁵

Rus ekonomisinin can damarı konumundaki ve "Rusya'nın gayrisafi yurtiçi hâsılasının % 8'ini sağlayan şirket, federal bütçeye vergi geliri olarak % 25 oranında katkı yapmaktadır. Gazprom hisselerinin halen % 38,4'ü Rus devletindedir ve devlet en büyük hissedar konumundadır."²⁶ Kriz öncesi dönemde dünyanın en değerli şirketi konumunda bulunan ama krizin etkisi nedeniyle doğal gaz fiyatlarının düşmesine bağlı olarak geliri azaldığı için bu özelliğini kaybeden Gazprom, "geçen yıl 179 milyar metre küp gazın metre küpünü ortalama 409 dolardan satarak, 66,4 milyar dolar kazanmıştır."²⁷

Şirket için en önemli pazar Avrupa'dır. "Gazprom, Avrupa'nın gaz ihtiyacının % 25'ini karşılarken, gelecek 10 yılda yeni boru hattının devreye girmesiyle AB'ye verdiği 150 milyar metre küplük gazın miktarını 200 milyar metre küpe çıkarmayı planlamaktadır."²⁸ Bu nedenle Avrupa'ya yönelik projelerine özel önem veren Gazprom, dört ana ortağından biri olduğu Nord Stream Şirketi'nin

²⁵ Fikret Ertan, "Gazprom'un Bugünkü Hali", (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=855017>, 4 Haziran 2009

²⁶ Fırat Gazel, "a.g.m.", s. 73.

²⁷ "Gazprom Hedeflerini Revize Etti", (çevrimiçi)
<http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/sirketler/03/31/gazprom.hedeflerini.revize.etti/520327.0/index.html>, 1 Nisan 2009.

²⁸ "AB, Gazprom'a Bağımlılığı Azaltacak", (çevrimiçi)
http://www.cnnturk.com/EKONOMI/DUNYA/haber_detay.asp?PID=39&haberID=399888, 23 Ekim 2007.

Hissedarlar Komitesi Başkanlığı'na Almanya'nın Eski Başbakanı Gerhard Schroeder'i getirmiştir.

3.3.3.Rusya'nın Boru Hatları Siyasetindeki Sorunları

Rusya, olağanüstü rezerv ve üretim kapasitesi, Avrupa'daki pazar hâkimiyeti ve bir enerji devi olan Gazprom şirketi gibi elini güçlendiren unsurların yanında, boru hatları jeopolitiğinde hareket kabiliyetini sınırlandıran teknik, politik ve hukuki sorunlara da sahiptir.

Rusya'nın yaşadığı teknik sorunlar, petrol ve doğal gaz üretiminde yaşadığı teknolojik geri kalmışlık temellidir. SSCB döneminde Hazar Havzası'nın kolay üretilebilir sıg rezervlerinin önemli ölçüde tükenmiş olması, daha derin yataklardaki petrol ve doğal gazın üretimi için gelişmiş teknolojik yöntemleri zorunlu kılmaktadır. Bu durum bölgeyi, dış teknik yardımı gerektirdiği için özellikle batılı enerji şirketlerinin ve devletlerinin etkisine açık hale getirmekte ve Rusya, bu ihtiyaca karşılık verememektedir. Bu nedenle Rusya'nın bölgedeki petrol ve doğal gazın arama ve üretim safhalarında etkin olması mümkün görünmemektedir. Bu yüzden bölgede arama ve üretim safhalarında çok uluslu şirketlere alternatif sunamayan Rusya, ağırlığı enerji kaynaklarının taşınma güzergâhına vermiştir. Rusya'nın bu konudaki en önemli stratejisi ise taşınma güzergâhları konusunda kendisine rakip olan alanların çeşitli manipülasyonlarla istikrarsızlaştırılması olmuştur. Rusya'nın bu konudaki en önemli hedefi ise Hazar ve yakın çevresindeki enerji kaynaklarının batıya taşınması için en uygun geçiş noktası olan Kafkaslardır.

3.3.3.1. Kafkaslar

SSCB'nin dağılması sonrasındaki durumundan kurtulmak isteyen Rusya, 1993'te yürürlüğe koyduğu Yakın Çevre (Near Abroad) Politikası gereği eski hinterlandında yer alan bölgelere yönelik stratejiler geliştirmiştir. Rusya'nın bu stratejisi, yayılmacı ve manipülatif bir yaklaşım tarzına dayanmaktadır. Bu anlamda Rusya'nın öncelikli hedefi ise Transkafkasya olmuştur.

“Kafkasya, Rusya için Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanı sıra, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyısının olması sebebiyle Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalı'na inebilmesine imkân sağlaması yönünden de, Rusya'nın stratejik menfaatleri açısından son derece önemli bir jeopolitik bölgedir.”²⁹ Enerji kaynakları bakımından zengin sayılamayacak Kafkasya'nın Rusya açısından önemi, Hazar Havzası petrol ve doğal gazının batıya ulaştırılmasında en gerçekçi kabul edilen rota üzerinde yer alması ile ilgilidir. Böylelikle Rusya, eski SSCB üyesi olan Türk Cumhuriyetleri'nin petrol ve doğal gazını boru hatları ile bu güzergâh üzerinden batıya ulaştırılmasını engellemeyi ve böylelikle söz konusu ülkelerin kendisine olan politik ve ekonomik bağımlılığının devam etmesini hedeflemektedir.

Rusya, bölge enerji kaynaklarının kendisi üzerinden batıdaki tüketici ülkelere ulaştırılması konusunda ısrarcıdır. Hazar'daki petrolün “Kuzey Yolu” ile Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'na ve orandan da tankerlerle Bulgaristan'ın Burgaz Limanı'na ve boru hattıyla Yunanistan'ın Dedeağaç Limanı'na taşınmasını istemektedir. Bölgenin doğal gaz kaynaklarının ise daha ekonomik olacağını öne sürerek zaten var olan altyapı sistemi ile kendi üzerinden Avrupa'ya taşınmasını istemektedir.

Rusya, bölgenin petrol ve doğal gaz kaynaklarının önerdiği güzergâh üzerinden taşınmasını sağlayabilmek için kendisine en ciddi alternatif olan

²⁹ Ufuk Tavkul, “Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya”, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s. 17-18.

Kafkasya'nın çekiciliğini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Rusya'nın bu konuda uyguladığı en yaygın yöntem ise bölgenin istikrarsızlaştırılmasına yönelik giriştiği ekonomik, politik ve askeri çatışmalardır. Rusya, bu konuda oldukça şanslıdır; çünkü Kafkasya'nın çok parçalı etnik yapısı Rusya'ya hedeflediği ortamı sağlayabilmesinde istediğinden fazlasını sunmaktadır. Rusya'nın bölgeye yönelik uyguladığı temel yaklaşım istikrarsız ortamın sürdürülmesi ve böylece bölge ülkelerinin arabulucu olarak kendisine duyduğu ihtiyacın devam etmesidir. Böylelikle Rusya, bölgedeki etkinliğini sürdürdüğü gibi rakip projeler için alternatif bir rota olan Kafkasya'nın da yolunu kesmiş olacaktır. Bu konudaki en iyi örneklerden birisi Azerbaycan ile Ermenistan'ın yaşadığı Yukarı Karabağ sorunudur. Bu krizde Ermenistan lehine tavır alan Rusya, böylelikle sorunun çözümünü engelleyerek hem bölgedeki nüfuzunu devam ettirmekte hem de bölgenin istikrarsızlaşmasına bağlı olarak enerji kaynaklarının taşınma güzergâhını kendisine çevirip boru hattı kirası olarak ekonomik yönden zenginleşmenin hesaplarını yapmaktadır. Rusya, Ermenistan'a siyasi desteğinin yanı sıra ekonomik anlamda da büyük destek vermektedir. Rusya'nın Ermenistan'a neredeyse piyasa fiyatlarının yarısı seviyesinde doğal gaz satışı yapması bu duruma örnek verilebilir.

Kafkasya'daki menfaatlerini bölgenin istikrarsızlaştırılmasına bağlayan Rusya, yeri geldiği zaman askeri müdahalelere de başvurmaktadır. SSCB'nin dağılması sonrasındaki süreçte Rusya'nın Kafkasya'daki en büyük ve uzun süreli askeri müdahalesi, Azeri ve Kazak petrolerini Novorossisk'e çıkarmak için en uygun coğrafya üzerinde kurulmuş olan Çeçenistan'a karşı gerçekleştirilmiştir.

Çeçenistan, Hazar ve Orta Asya petrolerinin taşınma güzergâhında kilit bir noktada yer aldığı için Rusya açısından stratejik bir değere sahiptir. Çeçenistan'a müdahalesinde "Rusya'nın temel amaçlarından birisi, Bakü'den çıkıp Grozni üzerinden Thoretsk'e ulaşan boru hattını kontrol etmektir. Bu boru hattı, Rusya'nın Karadeniz'deki limanı ve Kazak-Azeri boru hatları için bir terminal olması planlanan Novorossisk'te son bulmaktaydı."³⁰ Bu nedenle Rusya, müdahale sırasında özellikle

³⁰ A.e., s. 126.

boru hattı güzergâhında hâkimiyet sağlamayı kendine öncelikli hedef olarak belirlemiştir. 160 km'lik bölümü Grozni'den geçerek Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'na uzanan toplam 1500 km uzunluğundaki bu boru hattının çatışmalar nedeniyle kesintiye uğraması üzerine Rusya, Çeçenistan'ı baypas eden yeni boru hattının inşaatını hızlandırmıştır.³¹ Erken üretim Azeri petrolünü Novorossisk Limanı'na ulaştıran bu hat, "120 milyon dolara"³² mal olmuş ve kullanıma açılarak Rusya'nın elini güçlendirmiştir.

Rusya, askeri ve ekonomik kayıpların³³ yanı sıra uluslararası platformda prestij de kaybettiği bu girişimle, bölgedeki menfaatleri gereği her şeyi göze alabileceği mesajını vermiştir. Ancak bu savaş Rusya'ya sözü edilen kayıplar dışında, dış politikasının temelini oluşturan enerji siyaseti anlamında ciddi bir yenilgiye de neden olmuştur.

Rusya'nın Çeçenistan ile olan savaşı nedeniyle Hazar petrolünü Çeçenistan üzerinden Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'na taşıyan boru hattının güvenliği tehlikeye düşmüş ve bu durum Gürcistan topraklarından geçecek rakip boru hattının (BTC) şansını artırmıştır.³⁴ Rusya, Azeri petrolünün taşınma yönünün belirleneceği süreçte, BTC hattının geçeceği güzergâh üzerinde yer alan bölgelerde terör hareketleri gerçekleştirmesi için PKK'yı desteklemiş ve örgüt yöneticileri ile Rus Parlamentosunun alt kanadı olan Duma'da görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ancak Rusya'nın tüm bu çabalarına rağmen yapımı hız kazanan BTC boru hattı, 2006 yılında tamamlanmıştır. Böylece Azeri petrolünün Ceyhan Limanı'na ulaşması ile Hazar petrolü ilk defa Rusya'nın kontrolünde olmayan bir güzergâh ile uluslararası pazarlara ulaşma imkânı bulmuştur.

³¹ Lale Sariibrahimoğlu, "Kurt Kapanında Kısır Siyaset: Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu", İmge Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 50.

³² "Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları", Der: Alâeddin Yalçınkaya, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998, (İçinde) 'Hazar Denizi Petrolünün Taşıma Yollarının Bu Yılın Sonuna Kadar Belirlenmesi Bekleniyor', Rusya'nın Sesi Radyosu, 16 Mart 1998, Bülten No: 49.

³³ Rusya'nın Çeçenistan'a müdahalesinin maliyeti bir hesaba göre 6 milyar dolar olup bu miktar Rusya'nın 1995'te IMF ve Dünya Bankası'ndan aldığı borçların toplamına eşittir. **Bkz:** A.e., (İçinde) Alâeddin Yalçınkaya, 'Türk Cumhuriyetlerinin Siyasi Gelişimi', s. 262.

³⁴ "Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke", Der: Özcan Özen- Osman Akınhay, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, (İçinde) Sanobar Sermatova, 'Çeçen Çatışmasında Petrol Faktörü', s. 157.

Rusya'nın Kafkaslarda ciddi sorun yaşadığı ve sıcak çatışmaya girdiği diğer bir ülke ise Gürcistan'dır. Hazar petrol ve doğal gazı için stratejik bir geçiş noktası olan Gürcistan, Rusya'nın ekonomik, politik ve askeri kışkacı altındadır. Rusya izlediği bu strateji ile Gürcistan'ı dış dünyaya "güvensiz geçiş ülkesi" olarak sunmaya çalışmakta ve yapılacak yeni boru hatlarının yönünü kendisine çevirmeye çalışmaktadır. Rusya'nın bu anlamda yararlandığı en elverişli argüman ise Gürcistan'ın çok parçalı etnik yapısıdır. Rusya, Gürcistan'daki etnik çatışmaları ve ayrılıkçı hareketleri destekleyerek istikrarsız bir ortam sağlamayı hedeflemektedir. Rusya'nın bu ülke ilgili nihai hedefi ise Gürcistan'da siyasi hâkimiyeti ele geçirmektir.

Rusya, batı yanlısı bir idarenin işbaşında olduğu Gürcistan'a yönelik tutumunu giderek sertleştirmiş ve 2008 yazında, Gürcistan'ın Güney Osetya ile olan çatışmalarını gerekçe göstererek savaş ilan etmiştir. Yaklaşık 2000 kişinin öldüğü bu savaşla Rusya'nın uluslararası çevrelere mesajlar verdiği söylenebilir. Savaş sonunda Gürcistan limanlarının Ruslar tarafından kullanılamaz hale getirilmesi ve Rus askerlerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattını atış menziline alacak kadar yaklaşması, Rusya'nın bölgedeki menfaatlerinin korunması anlamındaki kararlılığının ifadesi olarak sunulmuştur. Böylelikle Rusya, gerçekleşmesini engelleyemediği BTC hattının güvenliğini tehdit ederek Gürcistan güzergâhını tartışmalı hale getirmiştir.

Rusya, Gürcistan krizi ile bu ülkedeki boru hatlarına yönelik bir tehdit olduğunu göstermiş ve savaş sonrası Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanıyarak Batı ile arasındaki sıcak noktalara bir yenisini daha eklemiştir. Bu savaş aynı zamanda Avrupa için bir petrol ve doğal gaz tedarikçisi olarak Rusya'nın güvenilirliğini iyice tartışmalı hale getirmiştir.

3.3.3.2. Hazar'ın Statüsü

Hazar'ın statüsü sorunu, SSCB'nin dağılması sonrası ortaya çıkan en önemli jeopolitik sorunlardan birisidir. 1991 öncesi dönemde Hazar, iki devletin kıyısının bulunduğu, büyük kısmının SSCB'nin, güneydeki küçük bir kısmının ise İran'ın egemenliğinde olan bir su kütlesi konumundaydı. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Hazar'a kıyıdaş ülke sayısı Rusya ile İran'ın yanına Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın da eklenmesi ile beşe yükselmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bu yeni durum, 400.000 kilometre karelik alanı, 80.000 kilometreküplük su hacmiyle yerküre üzerinde bulunan bütün kapalı su havzalarındaki toplam suların yarısı kadar suya sahip olan Hazar'da paylaşım sorununu gündeme getirmiştir.³⁵ Bu sorunun temelinde ise Hazar'ın deniz veya göl statülerinden hangisine göre değerlendirileceği yatmaktadır. “Bu beş devlet arasında yer alan Hazar Denizi'nin diğer denizlere ve okyanuslara çıkışı olmadığı dikkate alınarak burasının göl olarak kabul edilmesi veya deniz sayılması, uluslararası hukuk açısından sahip olduğu kaynakların paylaşılmasını da farklı etkilemektedir. Çünkü denizler için geçerli olan karasuları ve kıta sahanlığı dışındaki bölgeler, açık deniz olarak uluslararası sular sınıfından kabul edilmekte olup, bu bölgede her devlet istediği gibi deniz kaynaklarından ve ürünlerinden istifade edebilirler.”³⁶ Eğer Hazar, bir göl kabul edilirse kıyıdaş devletlerin ortak malı kabul edileceği için tüm kaynaklarının bu devletler arasında eşit biçimde paylaşılması gerekecektir.

Hazar'ın sahip olduğu coğrafi özellikler göl veya deniz olarak kabulünü güçleştirmektedir. Hazar'ın yeryüzündeki en büyük kapalı havza olması deniz olarak kabulünü zorlaştırırken, yüzölçümünün Karadeniz'den bile fazla olması göl olarak kabulünü zorlaştırmaktadır. Bu anlamda kıyıdaş devletler dışındaki çevrelerde en

³⁵ “Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının Çevre Yönleri”, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara, Temmuz 2000, (İçinde) Amir Aliyev, ‘**Hazar Denizi'nde Hidrometeoroloji Koşulları ve Petrol Üretimi**’, s. 13.

³⁶ Alâeddin Yalçınkaya, “**Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne**”, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s. 220.

fazla kabul gören görüş ise, Hazar'ın Karadeniz ve Baltık Denizi'ne kanallarla bağlı olması nedeniyle kapalı deniz olduğu yönündedir. Gerçek olan şu ki; Hazar'ın statüsünün göl veya deniz olması ancak kıyıdaş devletlerin varacağı anlaşma ile hukuki bir değer kazanacaktır. İşte Hazar'daki statü mücadelesinin asıl nedeni bu noktada ortaya çıkmaktadır: Sahip olduğu yüksek petrol ve doğal gaz rezervleri.

“Hazar Denizi dünyanın en büyük üçüncü petrol ve doğal gaz deposudur. Bölgede kanıtlanmış 15-29 milyar varil petrol vardır. Tahminler, bölgenin toplam potansiyelinin 100-200 milyar varil arasında olduğu yönündedir. Amerikan tahminlerine göre, bölgedeki petrolün toplam değeri 12 trilyon dolardır. Hazar Havzası'nın kanıtlanmış 56 trilyon metre küp doğal gaz rezervi vardır. Potansiyelin ise 100 trilyon metre küp civarında olduğu tahmin edilmektedir.”³⁷ Bu yüksek rezervlerden dolayı toplam nüfusları 250 milyonu bulan kıyıdaş devletler, Hazar'ın statüsü konusunda birbirlerinden farklı görüşler öne sürmektedirler.

Rusya, sorunun ortaya çıktığı ilk dönemde İran gibi Hazar'ın göl olarak kabul edilmesini savunmuş; ancak daha sonra “savunduğu ortak kullanım tezini taraflara kabul ettiremeyince 1996 yılında tüm kıyıdaş ülkeler için 45 yıllık ekonomik bölgenin tanınmasını kabul edeceğini bildirmiştir. Rusya Hazar enerji kaynaklarını Azerbaycan ve Kazakistan tezlerine uygun paylaşmayı kabul ederken, deniz yüzeyinin ve Hazar hava sahasının ise ‘Ortak Kullanımından’ yana tavır almaktadır. Burada da diğer kıyıdaş ülkelere göre tartışmasız üstünlüğü olan askeri gücünün avantajlarından yararlanmayı düşündüğü değerlendirilmektedir.”³⁸ Rusya, Hazar'ın statü sorunun ülkelerin kıyı uzunluğunun esas alınarak milli sektörlere göre paylaşılmasıyla çözülebileceğini savunmaktadır. Rusya, kendisi ile benzer tezleri destekleyen Azerbaycan ve Kazakistan ile yaptığı çeşitli anlaşmalarla Hazar'ın kuzey bölgesinde bir tür anlaşma sağlamış bulunmaktadır.

³⁷ “Hazar’a Kıyısı Olan Ülkelerden İran’a Destek”, (çevrimiçi)

http://www.cnnurk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=397919, 16 Ekim 2007.

³⁸ Dokuzlar, a.g.e., s. 95-97.

İran ise SSCB'nin dağılması ile bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerin SSCB'nin mirasçısı olduğunu ve bunun için Hazar'ın statüsünün Sovyetler Birliği ile İran'ın 1921 ve 1940'ta yaptığı paylaşım anlaşması esas alınarak belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Buna göre İran, başından itibaren Hazar'ın göl olarak kabul edilmesi gerektiğini, Hazar'ın tüm kaynaklarının beş kıyıdaş devlet tarafından % 20'lik eşit parçalar halinde paylaşılmasını ve üçüncü devletlerin faydalanamamasını istemektedir. İran'ın, Hazar'ın statüsünün belirlenmesi sürecinde baştaki tutumundan hiçbir şekilde taviz vermemesinde kıyı uzunluğunun ve kıyı alanlarındaki rezerv miktarlarının düşük olması temel etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Kazakistan ise Hazar'ın paylaşılması konusunda İran'ın tezine en fazla karşı çıkan ülkedir. Çünkü Kazakistan kıyı uzunluğunun fazla olmasına bağlı olarak Hazar'daki payı % 20'nin üzerindedir. İran'ın tezine göre hak kaybına uğrayacak olan Kazakistan bu nedenle Hazar'ın kıyı uzunluğuna göre ulusal sektörlere ayrılmasını istemektedir. Kazak yönetimi son dönemde Hazar'ın statü sorununun aşılması yönünde yeni bir açılım getirmiştir. "Buna göre, Hazar'a kıyıdaş olan ülkeler 25-35 kilometre kadar bir egemenlik bölgesi kurmalı ve bu bölgeler bu ülkelerin egemen suları olarak kabul edilmelidir."³⁹ Kazakistan, SSCB'nin dağılmasından bu yana süren Hazar probleminin ülkelerin karşılıklı tavizleri ile çözülebileceğini savunmaktadır.

Azerbaycan da Kazakistan gibi Hazar'ın mevcut uluslararası normlara göre sektörler halinde bölüşülmesini teklif etmektedir. Bu teklife göre, ulusal sektörler "Ortay hat"a göre belirlenecek ve paylaşım buna göre yapılacaktır. Türkmenistan ise Hazar'ın statüsü konusunda uzunca bir süre görüş bildirmemiş; ancak daha sonra ortay hat esasını savunarak Kazakistan ve Azerbaycan'ın tezlerine yakın açıklamalar yapmıştır.

³⁹ Fikret Ertan, "Önemli Ziyaret" (çevrimiçi) <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazarno=1033>, 9 Nisan 2009.

Ülkelerin bu temel yaklaşımlarının yanında kendi aralarında da bazı anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Kıyı uzunluğuna göre paylaşım yapıldığında payı azalacak olan İran, ayrıca Azerbaycan ile kıta sahanlığı problemi de yaşamaktadır. Kıta sahanlığı problemi, Türkmenistan ile Azerbaycan arasında da önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Hazar'a kıyısı bulunan ülkeler, Hazar'ın statüsü konusunda 2002 ve 2007 yıllarında "Hazar Denizi Ülkeleri Zirvesi" adı altında toplanmışlar; ancak bir sonuca varamamışlardır. Bu görüşmelerden çıkan tek ortak karar ise Hazar'ın kıyıdaş ülkelerin hâkimiyetinde olduğu, buradaki kaynaklardan sadece beş ülkenin yararlanabileceği ve uzlaşma çabalarının devam edeceği olmuştur.

Hazar'ın statüsünün belirlenmesi sürecinde en dikkat çekici husus, Rusya ile İran'ın ortak hareket etmesidir. Bu iki devlet, Hazar'ın göl veya denize kapalı su havzası olması gerektiği iddialarını gündemde tutarak, Hazar'ı uluslararası deniz hukuku sözleşmesinin bağlayıcılığından çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylece Rusya ile İran başta ABD olmak üzere batılı ülkeleri Hazar'dan uzak tutmayı hedeflemektedir. Ayrıca Hazar'daki çözümsüzlüğün devamı her iki ülkenin de menfaatine gözükmektedir. Bu durumu kendilerini baypas eden Hazar geçişli boru hatlarının gerçekleşmesini engellemek için kullanmaktadırlar. Rusya'nın Hazar geçişli boru hatlarına karşı çıkma nedenlerinden birisi de, Karadeniz geçişli Mavi Akım projesini gerçekleştiren bir ülke olmasına rağmen, projelerin gerçekleştirilmesi sırasında Hazar'ın ekolojik yapısının zarar göreceği gerekçesidir.

Rusya, çözümü geciktirmeyi amaçlayan bu yaklaşımlarına rağmen sorunun uzunca bir süre devam etmesinin Kazakistan ile Azerbaycan'ı ABD'ye daha da yaklaştırabileceği endişesi ile bu ülkelerle Hazar'ın paylaşımına yönelik çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar uyarınca Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan, Hazar'ın kuzey bölgesinde kendi sektörlerini belirlemiş ve bu alanlarda çalışmalar yapmaya başlamıştır. İran ise Hazar ile ilgili kendisinin içinde yer almadığı hiçbir paylaşım anlaşmasını tanımayacağını açıklamıştır.

Hazar'a kıyısı bulunan beş devletin menfaatlerini ilgilendiren ve bölgedeki hidrokarbon kaynaklarının rezerv dağılımını, işletilmesini ve taşınması etkileyecek olan Hazar'ın statü sorununun en azından yakın vadede çözüleceğini söylemek mümkün görünmemektedir.

3.4. İran

İran, OPEC'in ikinci en büyük petrol üreticisidir ve dünya petrol rezervlerinin % 10'unu ve doğal gaz rezervlerinin % 17'sini elinde bulundurmaktadır. 132 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir. Bunun yanı sıra İran'ın yaklaşık 27 trilyon metre küp doğal gaz rezervi olduğu sanılmaktadır. Bu, Rusya'dan sonra dünyanın en büyük doğal gaz rezervine işaret etmektedir.⁴⁰

İran, ülke ekonomisini sahip olduğu bu rezerv alanlarından ürettiği petrol ve doğal gazın ihracı üzerine kurmuştur. Bu nedenle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ekonomik yapısını doğrudan etkilemektedir. Petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemde İran'ın gelirlerinin önemli oranda artması, nükleer programı nedeniyle kendisine uygulanan dış yaptırımlara karşı direncini artırmaktadır. Ancak son dönemde küresel ekonomik kriz nedeniyle petrol fiyatlarındaki düşüşten dolayı gelir kaybına bağlı olarak ülke ekonomisi geçmiş yıllara göre sıkıntılı bir dönem geçirmektedir.

Dünyanın en büyük dördüncü petrol üreticisi olan İran'ın, 2007 yılında 2,5 milyon varilini ihraç ettiği günlük ham petrol üretimi, 4,2 milyon varili geçmiştir. İran'ın bu dönemdeki petrol ihracından elde ettiği gelir 70 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İran'ın önceki yıla ilişkin petrol geliri ise 60 milyar dolar olarak açıklanmıştır.⁴¹

⁴⁰ DEİK, **İran Ülke Bülteni 2008**, s. 8-9.

⁴¹ "İran'ın Petrol Geliri 70 Milyar Dolar", Hürriyet, 6 Nisan 2008.

“İran, sahip olduğu 11 petrokimya kompleksi ile Basra Körfezi’nin petrokimya üretiminin % 13’ünü gerçekleştirmektedir.”⁴² Ancak buna rağmen İran, ambargolar nedeniyle yeni nesil teknolojiye sahip rafineriler kuramadığı için “44 milyar dolarlık rafine petrol ithal etmektedir.”⁴³ İran, petrol işleme alanında yaşadığı bu sorunun yanında petrol sahalarında teknolojik geri kalmışlıktan kaynaklanan üretim sorunları da yaşamaktadır. “Petrol Bakanlığı tarafından açıklanan bilgiye göre, petrol sahalarının modernizasyon ve yenilenme ihtiyacı nedeniyle üretimin her yıl günde 250-300 varil azaldığı ifade edilmektedir. Var olan sorunlara rağmen İran, 2010 yılına kadar petrol üretimini günde 5,6 milyon varil ve 2020 yılına kadar 7 milyon varil seviyesine çıkarmayı planlamaktadır.”⁴⁴

İran, enerji alanındaki bazı dönemlerde doğal gazı, petrol çıkarımında basıncı artırmak amaçlı kullanacak kadar teknolojik geri kalmışlığını giderebilmek için petrol rafinerilerini özelleştirme kararı almıştır. İran bu yolla, rafinerilerini modernize etmeyi ve üretim kapasitesini artırmayı hedeflemektedir. İran’ın bu anlamda yaşadığı en büyük sorunsu, ABD’nin kendi şirketlerinin yanı sıra diğer ülke şirketlerine yönelik uyguladığı yaptırım kararlarıdır.

İran, SSCB’nin dağılması sonrasında bağımsızlığına kavuşan Orta Asya ve Hazar ülkelerinin enerji kaynaklarının kendisi üzerinden dış dünyaya ulaştırılması imkanını kendisine uygulanan izolasyon politikasından bir kurtuluş olarak görmüş ve buna uygun stratejiler geliştirmeye çalışmıştır. Bu amaçla İran, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan’a sahip oldukları petrol ve doğal gazın kendisi üzerinden taşınmasını öngören boru hatları konusunda işbirliği teklif etmiştir. Böylelikle uluslararası enerji sektörüne entegre olmayı hedefleyen İran, bu anlamda etkili siyaset geliştirememesi, enerji altyapısının geri kalmışlığı, Türkiye’nin bölge kaynaklarının taşınması konusunda daha uygulanabilir imkânlar sunması nedeniyle bu amacına henüz ulaşamamıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak bölge ülkeleri

⁴² DEİK, a.g.y., s. 6.

⁴³ “İran Ekonomisi Ucuz Petrol Üzerine Kurulu”, (çevrimiçi)

http://www.cnnturk.com/HaberDetay/Ekonomi/4/Dunya/598/Iran_ekonomisi_ucuz_petrol_uzerine_kurulu/490263/0, 13 Ağustos 2008.

⁴⁴ DEİK, a.g.y., s. 8.

tercihlerini ABD yönlü kullanmışlardır. İran'ın enerji siyasetinde etkinliğini sınırlandıran bir diğer olumsuzluk ise, petrol ihracatının büyük kısmını gerçekleştirdiği Asya güzergâhı üzerinde yer alan Afganistan'daki istikrarsız ortamdır.

Orta Asya ve Hazar ülkelerinin sahip olduğu petrolü boru hatlarıyla kendisi üzerinden körfeze taşımanın en ekonomik çözüm olduğunu savunan İran, bu politikasında başarılı olamayınca swap (takas) uygulamalarının kullanılmasına yönelik politikalar geliştirmiştir. Buna göre İran, bölge ülkelerinin petrolünün boru hatları ile kuzey alanlarına taşınmasını ve eşdeğer miktardaki kendi petrolünün limanlarından uluslararası piyasaya sunulmasını istemektedir. Bu alanda Kazakistan ile anlaşan İran, Hazar üzerinden aldığı sınırlı miktarda petrolü Basra Körfezi yoluyla ihraç etmektedir. İran, bu yöntemi doğal gaz alanında da hayata geçirmiş ve doğal gaz rezervlerine uzak konumdaki kuzey bölgelerinde kullanmak üzere Türkmenistan'dan aldığı gaz karşılığında aynı miktarda gazı Türkiye'ye satmaya başlamıştır. İran'ın bu konudaki asıl hedefi ise Türkmenistan'dan aldığı gazı re-export yöntemi ile Türkiye'ye satmaktır; ancak yakın vadede bu hedefine ulaşması mümkün görünmemektedir.

İran'ın enerji alanında en yakın müttefiki ise kendisi gibi Türkiye'nin Türkî Cumhuriyetler ile yakınlaşmasını tehdit olarak gören, Hazar geçişli boru hatlarına karşı çıkan ve nükleer santral yapımı başta olmak üzere çeşitli enerji konularında yakın işbirliği geliştirdiği Rusya'dır. İran'ın Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yakınlaşmasını engellemeye çalışmasında ekonomik nedenlerin yanında, kuzey sahasında yoğunlaşmış ve ülke nüfusundaki yaklaşık % 25'lik payla en büyük azınlık durumundaki Azerilerin varlığı da etkili olmaktadır.

İran, geliştirmeye çalıştığı nükleer programı yüzünden ABD'nin uyguladığı tüm çevreleme ve izolasyon politikalarına rağmen, kendisini tedarikçi anlamında Rusya'nın dengelenmesi açısından alternatif olarak gören en büyük ticari ortağı konumundaki AB'nin üyelerinin de içinde yer aldığı bazı ülkelerle enerji alanında işbirliğine gitmektedir. "Gelecek 10 yılda petrol sektörüne 35 milyar dolar yatırım

yapmayı planlayan İran, bu amaçla Norveç, Japon, İngiliz, Kanadalı, İtalyan ve Fransız şirketleri ile çeşitli anlaşmalar imzalamıştır.”⁴⁵ İran’ın yaptığı anlaşmalar özellikle mevcut rezervlerin 217 yıl⁴⁶ süreceği açıklanan doğal gaz sektöründe yoğunlaşmaktadır. Yabancı şirketlerin yatırım için en fazla ilgi gösterdiği yer ise büyük ölçüde geliştirilmemiş sahalara ve bu nedenle büyük bir potansiyele sahip olan Güney Pars bölgesindeki ‘offshore’ sahasıdır.

İran’ın enerji alanında işbirliğine gittiği ülkelerin ortak özelliği ise, ya ABD nüfuzunun dışında kalan ya da ABD’nin etkisini kırarak uluslararası siyasette hareket kabiliyeti bulabilen ülkeler olmalarıdır.

İran’ın Güney Pars Doğal Gaz Havzası’na yönelik anlaşmalar imzaladığı ülkelerin başında, kendisine uygulanan yaptırımlara karşı çıkan ve petrol ihtiyacının yaklaşık % 14’ünü karşıladığı Çin gelmektedir. İki ülke, kendi şirketlerince oluşturulmuş konsorsiyumun bölgede, her biri üç yıl sürecek iki safhadan oluşan ve yılda 10,5 milyar ton sıvılaştırılmış doğal gaz üretilmesini öngören bir anlaşma imzalamışlardır. Bunun yanında İran ve Çin, Kuzey Azadegan petrol yatağının geliştirilmesi konusunda ocak ayında 1,6 milyar dolarlık bir anlaşma daha imzalamıştır.⁴⁷ Ayrıca iki ülke, “ 2004 yılında 25 yıl boyunca toplam 110 milyon ton LNG satışını öngören bir anlaşma”⁴⁸ üzerinde mutabakata varmıştır.

Nükleer programı nedeniyle batı ile sorunlar yaşayan İran, Malezya ile 16 milyar dolarlık doğal gaz anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma, İran’ın gaz ve petrol ticaretinde şimdiye kadar yaptığı en büyük anlaşma özelliğini taşımaktadır.⁴⁹ İran’ın doğal gaz anlaşması imzaladığı başka bir ülke ise siyasi ve askeri tarafsızlık

⁴⁵ A.y., s. 9.

⁴⁶ “İran: İsraf Önlenmezse Gaz İthal Edeceğiz”, (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com.tr/2009/ekonomi/dunya/03/30/iran.israf.onlenmezse.gaz.ithal.edecegiz/520095.0/index.html>, 30 Mart 2009.

⁴⁷ “İran ve Çin Doğal Gaz Anlaşması İmzaladı”, (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com.tr/2009/ekonomi/dunya/03/14/iran.ve.cin.dogalgaz.anlasmasi.imzaladi/517827.0/index.html>, 14 Mart 2009.

⁴⁸ DEİK, a.g.y., s. 10.

⁴⁹ “İran ve Malezya Doğal Gaz Anlaşması Yaptı”, (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com/2007/ekonomi/dunya/12/27/iran.ve.malezya.dogalgaz.anlasmasi.yapti/414810.0/index.html>, 27 Aralık 2007.

geleneğine sahip olan İsviçre'dir. "Bu anlaşmaya göre, İsviçre'nin 2010 yılından sonra yıllık 5,5 milyar metreküp gaz alımı yapması planlanmaktadır. Anlaşmanın geçerlilik süresi 25 yıl, toplam değeri ise 10 milyar euronun üzerindedir."⁵⁰ Söz konusu anlaşmanın hayata geçirilebilmesi amacıyla Kasım 2009'da transit ülke olması öngörülen Türkiye ile İsviçre mutabakat zaptı imzalamıştır.

İran'ın uzun süredir gerçekleştirmeye çalıştığı TAPI (Trans- Afgan hattı) ve IPI (İran- Pakistan- Hindistan hattı) doğal gaz boru hatları, enerji siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak İran'ın maruz kaldığı izolasyon politikalarından kurtulmak için büyük önem verdiği bu projelerde bir türlü ilerleme sağlanamamaktadır. TAPI hattı, Afganistan'daki çatışmalardan kaynaklanan güvenlik sorunları nedeniyle, IPI hattı ise bölgedeki istikrarsızlık ve Pakistan ile Hindistan arasındaki sorunlar nedeniyle fizibilite çalışmaları tamamlanamadığı için gerçekleştirilememektedir.

İran ve Pakistan bu problemlerin projeyi engellemesi üzerine IPI hattını, Hindistan'ı bir tarafa bırakarak kendileri hayata geçirmeye karar vermiş ve bu konuda resmi bir ön anlaşmaya da varmış bulunmaktadırlar. İran inşa edilecek 2.775 kilometre uzunluğundaki doğal gaz hattından Pakistan'a ilk elde günde 30 milyon metreküp, daha sonraki safhada ise günde 60 milyon metreküp doğal gaz sağlayacaktır. İran Milli Petrol-Gaz Şirketi ile Pakistan'ın Gas Sistem şirketlerinin gerçekleştireceği 7,4 milyar dolarlık bu anlaşma 25 yıl vadeli olacaktır. Boru hattının eğer ek anlaşma olursa, 600 kilometrelik bir ek hatla Pakistan üzerinden Hindistan'a da uzatılması da gündemdedir. Ancak tarafların 2012 yılında bitirmeyi hedeflediği boru hattının,⁵¹ Pakistan'daki siyasi karışıklık nedeniyle bu tarihe yetişmesi mümkün gözükmemektedir.

⁵⁰ "İsviçre ve İran Doğal Gaz Anlaşması İmzaladı", (çevrimiçi)
http://www.cnnturk.com/EKONOMI/DUNYA/haber_detay.asp?PID=39&haberID=438757, 17 Mart 2008.

⁵¹ Fikret Ertan, "IPI Hattında Son Durum", (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazarno=1033>, 28 Mayıs 2009.

İran, bu girişimlerinin yanında komşu ülkeleri ile de işbirliğine yönelik çalışmalar yapmaktadır. İran, kendisi gibi komşu ülkeler ile sorunlar yaşayan Ermenistan'a doğal gaz ihraç etmek için boru hattını hayata geçirmiştir. Ayrıca İran, Türkiye'nin Avrupa'ya gaz ulaştırılmasını öngören Nabucco projesine katılmayı istemekte ve doğal gaz tedarikçisi olarak projede yer almayı hedeflemektedir. "İran aynı zamanda, Irak ile petrol konusunda işbirliğini geliştirmektedir. İran'ın Abadan Rafinerisi'nden yararlanabilmek amacıyla günde 250.000 varil petrol taşıma kapasitesine sahip mevcut petrol boru hattının 6 mil kadar uzatılması konusunda çalışmalar yürütülmektedir."⁵² İran'ın enerji alanında işbirliğine gittiği bir başka komşu ülke ise Suriye'dir. İki ülke arasında imzalanan anlaşmaya göre, "İran, 2009 yılından itibaren Türkiye üzerinden Suriye'ye yıllık 3 milyar metre küp doğal gaz verecektir. İran'ın Suriye'ye satmayı düşündüğü doğal gazın aktarımı, Türkiye ile İran arasındaki gaz boru hattından sağlanacaktır."⁵³ Ancak hedeflenen sürede bu projenin gerçekleştirilmesi çok zor görünmektedir.

İran, 1996 yılında imzalanan anlaşma gereği Türkiye'ye yıllık 10 milyar metre küplük doğal gaz satışı gerçekleştirmektedir. Bu miktar İran'ı, Rusya'nın ardından Türkiye'nin en büyük ikinci gaz tedarikçisi yapmaktadır. Ancak İran'ın Türkiye için güvenilir bir tedarikçi ülke olduğu söylenemez. Son yıllarda kış mevsiminde Türkiye'ye gönderdiği gazda kesintiye giden İran, bu duruma neden olarak soğuk hava şartlarını ve Türkmenistan'dan swap amaçlı aldığı gazın kesilmesini gerekçe göstermektedir. İran, Türkmenistan'ın sattığı gazın fiyatını artırmak için doğal gaza en fazla ihtiyaç duyulan kış mevsiminde kesintiye gittiğini iddia etmektedir.

İran'ın Türkiye'ye gönderdiği gazı kesmesi, sahip olduğu enerji kaynaklarını politik bir silah olarak kullanabileceği endişesine neden olmuştur. İran, bu durumun ilerleyen dönemde pazar payını olumsuz etkilemesinden çekindiği için Türkiye'ye

⁵² DEİK, a.g.y., s. 9.

⁵³ "İran Suriye İle de Doğal Gazda Anlaştı", (çevrimiçi)

http://www.cnnturk.com/EKONOMI/DUNYA/haber_detay.asp?PID=39&haberID=395826, 4 Ekim 2007

ihraca yönelik yeni bir boru hattının inşasına başlamış ve Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı gaz krizi nedeni ile Batı hattından aldığı doğal gazda düşüşün olduğu dönemde sattığı günlük gaz miktarını yarı yarıya artırarak bu endişeyi gidermeye çalışmıştır.

İran'ın doğal gaz siyaseti anlamında en büyük hedefi ise Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaşabilmektir. Türkiye'ye sattığı gaz ile ülkemizin Rusya'ya bağımlılığını kısmen azaltarak enerji güvenliğine katkı yapan İran, bu hedefi ile Türkmen ve Azeri gazına alternatif olarak bölge ülkeleri için ekonomik anlamda rakip olmaktadır. Ancak İran'ın yeni sahalar yatırım yapmadan bu hedefine ulaşması mümkün gözükmemektedir.

İran, geliştirilme potansiyeli yüksek petrol ve doğal gaz sahaları, köklü devlet geleneği ve dünyadaki petrol ticaretinin yaklaşık % 20'sinin yapıldığı dünyanın en stratejik boğazı olarak adlandırılan Hürmüz Boğazı'ndaki askeri gücü ile enerji siyasetinde kesinlikle göz ardı edilmemesi gereken stratejik bir güçtür.

3.5. Kazakistan

SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Kazakistan, özellikle sahip olduğu enerji kaynakları ile dikkat çekmektedir. İktisadi yapısını sahip olduğu enerji kaynakları üzerine kuran Kazakistan, eski Sovyet ülkeleri içinde ekonomik yapısı görece en iyi durumdaki ülkedir. Kazakistan'ın bu ekonomik yapıya sahip olmasında elindeki doğal gaz ve özellikle petrol rezerv alanları en önemli faktör durumundadır.

Ülkedeki petrol rezervlerinin 12 ila 17 milyar ton dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Şu anda tespit edilen ve işletilen petrol miktarı 4,8 milyar ton, doğal gaz miktarı ise 3,4 milyar metre küptür. Bugün pek çok uzmanın tahminlerine göre Kazakistan 2010 yılında dünyadaki ilk 10 petrol ihracatçısı ülke arasına girecektir. Nitekim yeni keşfedilen Kaşagan petrol yatakları da bu tahminleri doğrulamaktadır. Kazakistan'ın kara sahanlığında keşfedilen petrol yataklarının yanı sıra deniz sularında da çalışmalar devam etmektedir. 2007 yılında toplam petrol üretimi 67

milyon ton düzeyinde iken, 2015'te bu rakamın 130 milyon tona çıkması öngörülmektedir. 1985 yılına göre Kazakistan'da söz konusu kaynakların üretimi % 225'lik artış göstermiştir.⁵⁴

Kazakistan'ın bağımsız bir enerji siyaseti oluşturabilmesi önündeki en büyük problem diğer bölge ülkelerine göre daha fazla hissettiği Rus etkisidir. Bu durum üzerinde nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan ve Rusça konuşan Slav kökenli vatandaşlarının varlığı en önemli etkidir. Bu nedenle Kazakistan, demografik yapısının da getirdiği bir zorunlulukla bölgede Rus politikalarına en yakın duran ülke konumundadır. Ancak bu kısıtlayıcı duruma rağmen Kazakistan, bağımsızlığına kavuştuğu dönemden itibaren yabancı şirketlerle üretim amaçlı görüşmeler gerçekleştirmiş ve “toplam 47 konsorsiyum ya da ortak girişim oluşmuştur.”⁵⁵

Petrol üretiminin % 83'ünü ihraç eden Kazakistan'da üretiminin % 85'ini yabancı firmalar, % 15'ini ise devlet petrol şirketi KazMuniaGaz yapmaktadır. Şu anda Kazakistan'ın en büyük petrol üreticisi toplam üretimin % 29'unu gerçekleştiren Tengizchevroil (TCO) konsorsiyumudur.⁵⁶

Kazakistan'ın gittikçe büyüyen ve yabancı yatırımcı çeken doğal gaz üretimi ile dünyada son otuz yılda keşfedilen en büyük petrol sahası olan Kaşagan gibi petrol üretim alanları bu ülke ile ilgili boru hattı projelerini gündeme getirmektedir. Yabancı şirketlerin ilgisinin yoğunlaştığı alan ise petrol taşımacılığına yönelik kurulması planlanan boru hatlarıdır.

Kazakistan'ın hayata geçirdiği ilk hat, hala ürettiği petrolü ihraç edebildiği tek hat olan CPC (Caspian Pipeline Consortium) petrol boru hattıdır. “Nihai fizibilite raporuna göre 6,6 milyar dolarlık yatırımın yapılması öngörülen ve 2015'e kadar yılda 70 milyon ton petrol taşınması planlanan 1500 km'lik hat”⁵⁷ Kazakistan'ın

⁵⁴ Gökçen Oğan, “**Kazakistan Ekonomisi'nde Kriz Beklentisi Yok**”, (çevrimiçi) <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1997&kat1=50&kat2=>, 27 Şubat 2008.

⁵⁵ Bilgin, a.g.e., s. 210.

⁵⁶ DEİK, **Kazakistan Ülke Bülteni 2007**, s. 6.

⁵⁷ Bilgin, a.g.e., s. 274.

Tengiz sahasında üretilecek petrolün Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'na taşımaktadır. Kazakistan, elindeki tek petrol ihracat boru hattına alternatif projeler geliştirerek Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmaya çalışmaktadır. Bu anlamda düşünülen projelerden birisi de Kazak petrolünün Hazar geçişi ile BTC petrol boru hattına verilmesidir. "Kazakistan'ın BTC'ye ilk aşamada 7,5 milyon ton, daha sonra 20 milyon tona kadar artırabileceği miktardaki petrolü, boru hattına vermesi hedeflenmektedir."⁵⁸ Ancak Kazakistan'ın ihraç potansiyelinin üzerinde bir miktarda petrolü, CPC hattına throughput garantisi olarak vermesi ve Kazakistan'ın Rusya'nın geliştirdiği boğazları baypas eden Burgaz-Dedeağaç hattına petrol vermeyi kabul etmiş olması, Kazak petrolünün BTC hattı ile Akdeniz'e indirilmesini en azından yakın vadede mümkün kılmamaktadır.

Kazakistan'ın petrol alanında işbirliğine gittiği diğer bir ülke ise Çin'dir. Bu amaçla petrol ihracında Rusya'ya, üretim alanında ise batılı şirketlere bağımlılığını azaltmak isteyen Kazakistan, kendisine tehdit olarak gördüğü ABD'nin kontrolü dışındaki güzergâhlardan petrol temin etmek isteyen Çin ile bir boru hattının yapımı konusunda anlaşmıştır. Kazakistan'dan Çin'e petrol ihracını öngören "yıllık 20 milyon ton kapasiteli ve toplam 3000 km uzunluğundaki hattın inşasına başlanmıştır."⁵⁹

Bu projelerin dışında Kazakistan, petrol ihracına yönelik birçok anlaşma daha imzalamıştır. Bunlar; Kazak petrolünü Türkmenistan- Afganistan- Pakistan hattı boyunca taşıyacak olan Güney Petrol Boru Hattı Projesi (Orta Asya Petrol Boru Hattı), Kazak petrolünü Azerbaycan'a taşıyacak olan Trans- Hazar Boru Hattı Projesi ve Kazak petrolünü Türkmenistan üzerinden İran'a taşıyacak olan Trans- İran Petrol Boru Hattı Projesi anlaşmalarıdır.⁶⁰ Ayrıca Kazakistan, Hazar üzerinden İran'a taşınan ve swap yoluyla Basra Körfezi üzerinden petrol ihracatına da devam etmektedir.

⁵⁸ DEİK, **a.g.y.**, s.7.

⁵⁹ **A.y.**, s.7.

⁶⁰ Bilgin, **a.g.e.**, s. 274-275-276.

Petrol ihracına yönelik farklı ülkelerle boru hattı projeleri üzerinde çalışmalar yapan Kazakistan, doğal gaz alanında da ilgi gören bir ülkedir. Rusya'nın bölgedeki etkinliğini zayıflatmaya çalışan ABD ve yeni gaz tedarikçisi sağlayarak Rusya'ya bağımlılığını azaltmayı hedefleyen AB, Kazakistan'ın Nabucco doğal gaz boru hattı projesine dâhil olmasını istemektedir. Ancak Nabucco hattı için gaz taahhüdünde bulunmayan Kazakistan'ın Rusya ile gaz satışına yönelik yeni bir anlaşma imzalaması bu isteğin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır.

Tüm bu anlaşmalar ışığında Kazakistan'ın öne çıkan enerji partnerlerinin, petrol taşınması konusunda enerji altyapısını kullandığı Rusya ile kendisi için alternatif ve büyük bir pazar olarak gördüğü Çin olduğu söylenebilir.

3.6. Türkmenistan

SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan, diğer bölge ülkeleri gibi dış politikasını ve ekonomisini sahip olduğu enerji kaynakları üzerine kurmuştur. Bu nedenle Türkmenistan'ın en büyük hedefi, petrol ve doğal gaz kaynaklarının ihracatı, pazarlanması, taşıma yolları ve işletme imkânlarının geliştirilmesidir.

SSCB döneminde sahip olduğu başta doğal gaz ve pamuk gibi ürünlerini Rusya üzerinden tüketicilere ulaştıran Türkmenistan, bu satışının karşılığında temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ürünler tedarik etmiştir. Bu ticaret şekliyle Rusya'ya bağımlı kılınan Türkmenistan'ın durumu bağımsızlık sonrası dönemde de devam etmiştir. Türkmenistan, Rusya'ya olan bu bağımlılığın etkisiyle SSCB sonrası dönemde bağımsız ve aktif bir dış siyaset izleme konusunda yetersiz kalmıştır. Türkmenistan'ın ilk Devlet Başkanı olan Türkmenbaşı zamanında Rusya ile olan ilişkilerin bozulmasından çekinen ülke yönetimi, "daimi tarafsızlık statüsü"⁶¹nü benimsemiş ve bunu ülkenin bölgeden ve dünyadan soyutlanması şeklinde uygulamıştır. Ancak Türkmenbaşı'nın ölümünü takip eden süreçte yeni bir yönetimin

⁶¹ Türkmenistan, 1995 yılında BM'nin onayıyla İsviçre ve Avusturya'dan sonra dünyanın 3. tarafsız ülkesi olmuştur.

iktidara gelmesi ile ülkenin dış politikasında yeni açılımlar geliştirmeye başladığı gözlenmektedir.

Dünyanın 4. büyük doğal gaz rezervine sahip olan Türkmenistan, “100 milyon ton petrol rezervine ve 2,86 trilyon metre küp doğal gaz rezervine sahiptir.”⁶² Petrol kaynakları bakımından Azerbaycan ve Kazakistan’ın gerisinde kalan Türkmenistan’ı öne çıkaran özelliği ise sahip olduğu yüksek miktardaki doğal gaz kaynaklarıdır. Türkmenistan, “halen yılda 70 milyar metre küp doğal gaz üretmekte, bunun bir kısmını kendisi kullanırken 50 milyar metre küpünü Rus Gazprom şirketine, 8 milyar metre küpünü de komşusu İran’a satmaktadır.”⁶³ Türkmenistan, bu üretim miktarı ve yüksek üretim potansiyeli ile sadece Rusya’nın değil aynı zamanda ABD, AB ve Çin’in de ilgi odağı haline gelmektedir.

Mevcut doğal gaz üretim ve ihracat miktarlarının çok üzerinde bir potansiyele sahip olan Türkmenistan’ın enerji alanında iki temel sorunu bulunmaktadır:

- Üretimin artırılmasına yönelik altyapı yatırım ihtiyacı,
- Alternatif tüketicilere ulaşamadığı için ihracat anlamında Rusya’ya yüksek oranda bağımlılık.

Türkmenistan, üretimin artırılmasına yönelik bir strateji belirleyerek enerji üretimi alanında kendisine bir vizyon belirlemiştir. “Türkmenistan Milli Petrol ve Doğal Gaz Stratejisine göre, 2030 yılına kadar enerji sektörüne 60 milyar dolarlık yatırım yapılarak yıllık üretim kapasitesinin 250 milyar metre küp doğal gaz ve 110 milyon ton petrol seviyesine çıkarılması hedeflenmektedir.”⁶⁴

⁶² BP Statistical Survey or World Energy, June 2007.

⁶³ Fikret Ertan, “Avrupa Birliği- Türkmenistan: Önemli Adımlar”, (çevrimiçi) <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=845652>, 7 Mayıs 2009.

⁶⁴ DEİK, **Türkmenistan Ülke Bülteni 2008**, s. 11.

Türkmenistan'ın enerji alanında yaşadığı en büyük sorun ise doğal gazın ihracatında ve taşınmasında yaşanmaktadır. Türkmenistan ihraç ettiği doğal gazın tamamına yakını, Sovyetler Birliği döneminde inşa edilen ve tüm Orta Asya bölgesinin enerji kaynaklarını Rusya Federasyonu'na taşıyan Orta Asya Merkez Boru Hattı ile Rus devlet şirketi Gazprom'a satmaktadır. Türkmenistan'ın doğal gaz ihracatında Rusya'ya olan bağımlılığını pekiştiren bir diğer durum ise ülkenin coğrafi konumudur. Türkmenistan'ın kuzey çıkışında tek ihraç yolu olan Rusya, güneyinde izole edilmeye çalışılan İran, batısında tartışmalı statüsü nedeniyle boru hattı geçişi yapılamayan Hazar Denizi ve doğusunda ise güvenlik sorunlarının yaşandığı Afganistan'ın bulunması ülkeyi dışa çıkışı olmayan bir konuma sokmuştur. Bu nedenle Türkmenistan, Hazar ülkeleri içinde dış piyasalara açılma bakımından en kötü konumda bulunan ülkedir. Ayrıca Türkmenistan için muhtemel ihracat güzergâhlarının enerji alanında kendisine rakip ülke topraklarından geçme zorunluluğu da bu ülke için bir başka olumsuzluktur. Örneğin, Şahdeniz sahasında önemli doğal gaz yatakları tespit edilen Azerbaycan, ekonomik anlamda kendine rakip olarak görmeye başladığı Türkmenistan çıkışlı doğal gaz boru hatlarının, kendisi üzerinden Türkiye'ye ulaşmasına artık isteksizce yaklaşmaktadır. Bunların yanı sıra Türkiye'nin Rusya, Azerbaycan ve İran ile doğal gaz alımına yönelik anlaşmalar imzalayarak gaz ithalatına başlaması da Türkmenistan'ın yeni pazarlara açılma ümitlerini kırmıştır. Türkmenistan için büyük pazarlar olabilecek Hindistan, Pakistan ve Çin ise coğrafi uzaklıktan kaynaklanan yüksek maliyetli projeler gerektirmektedir.

Türkmenistan, doğal gaz ihracı konusunda karşı karşıya kaldığı bu olumsuzlukların doğal sonucu olarak Rusya'ya daha fazla yakınlaşmak zorunda kalmıştır. Türkmenistan'ın bu durumundan faydalanan Rusya ise, bu ülkeden ithal ettiği doğal gazı düşük fiyattan satın alarak daha yüksek fiyattan Avrupa pazarlarına satıp yüksek oranlarda kar elde etmektedir. Bununla da yetinmeyen Rusya, bazı dönemlerde Türkmenistan'dan aldığı gazı keserek fiyat indirimi talebinde bulunmakta ve hatta Türkmenistan'ın iddiasına göre, 2009 Nisan'ında olduğu gibi doğal gaz boru hattına yapılan sabotajlarla istediği sonucu almaya çalışmaktadır.

Rusya, Türkmenistan'daki tekel konumunu baskı aracı olarak kullanarak, sabit fiyatla aldığı doğal gazın petrol fiyatlarına endekslenmesini ve diğer ülkelere karşı da uyguladığı 'al ya da öde' ilkesine göre ücretlendirilmesini istemektedir. Böylece Rusya, ekonomik kriz nedeniyle doğal gaz tüketiminin düştüğü Avrupa'ya, Orta Asya gazı yerine kendi gazını ihraç etmeyi amaçlamaktadır. Rusya'nın bu tutumu Türkmenistan'a satış konusunda sıkıntı oluşturmasının yanında bu ülkenin yıllara göre doğal gaz üretiminin de dalgalanmasına neden olmaktadır. Türkmenistan'ın doğal gaz üretimi, hâkim alıcısı konumundaki Rusya ile sorunlar yaşandığı dönemlerde düşmekte, sorunların çözüldüğü dönemlerde ise yükselmektedir. Türkmenistan, Rusya'nın uyguladığı bu baskılar sonucunda "2000 yılının Aralık ayında detayları bildirilmeyen yeni fiyat ve ödeme koşulları çerçevesinde Rusya'ya yıllık 30 milyar metre küp doğal gaz satmayı kabul etmiştir."⁶⁵

SSCB döneminde Rusya'nın mutlak hâkimiyeti altında bulunan Türkmenistan, coğrafi imkânsızlıklarının ve yabancı şirketlerle işbirliğine girme konusundaki isteksiz tavrının etsiyle 1991 sonrası dönemde de doğal gaz taşımacılığı konusunda eskisinden çok da farklı bir konuma kavuşamamıştır. Bu nedenle Türkmenistan'ın Rusya'ya alternatif boru hatları geliştirmesi zor görünmektedir. Ancak Türkmenistan, yeni yönetiminin daha dışa açık olmayı hedefleyen politikaları sayesinde son dönemde yeni girişimlerde bulunmakta ve dışa kapalı konumundan kurtulmaya çalışmaktadır.

Türkmenistan, sahip olduğu petrolün yeni bir hat üzerinden ihraç etmek için İran ile işbirliğine gitmiştir. "Mevcut durumda Türkmenistan, yaklaşık 20 bin varil/gün (1 milyon ton/yıl) düzeyindeki ham petrol ihracatı için İran ile swap yöntemini kullanmaktadır. Ancak bu, ülkenin 2010 yılında ulaşılması beklenen 5 milyon ton/yıllık ihraç kapasitesi için çok da pratik bir seçenek oluşturmamaktadır."⁶⁶ Günümüzdeki politik ortam göz önüne alındığında İran'ın, Türkmenistan'ın artacak petrol üretiminin ihracı için gerçekçi bir seçenek olmadığı

⁶⁵ Bilgin, a.g.e., s. 317.

⁶⁶ Pala, a.g.m., s. 25.

söylenbilir. Bu nedenle Türkmenistan'ın petrolünü ihraç etmek için alternatif boru hattı arayışı devam etmektedir.

Türkmenistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarını yeni hatlar ile pazarlama mücadelesinde, doğal gaz boru hatları ağırlıklı bir yer tutmaktadır. İhraç ettiği doğal gazı Rusya, Ukrayna, Ermenistan ve İran'a satan Türkmenistan, alıcı ülke sayısını artırarak gelirlerini yükseltmeye çalışmaktadır. Ayrıca Türkmenistan'ın İran dışındaki ülkelere sattığı doğal gazın Rusya hâkimiyetindeki Sovyet döneminden kalma iletim hattı ile sağlanması ve Rusya'nın Türkmen gazını kendisine rakip olmaması için Avrupa ülkeleri yerine ödeme gücünü çeken eski SSCB üyesi ülkelere taşınması, bu ülkenin yeni doğal gaz hatları arayışını gerekçelendiren diğer faktörlerdir. Rus boru hattı sistemine bağımlılığını azaltmaya çalışan Türkmenistan, Rusya'nın kendisinden ucuza alıp üçüncü ülkelere pahalıya sattığı doğal gazı aracısız ihraç ederek karını yükseltmeyi hedeflemektedir.

Türkmenistan'ın bu anlamda hayata geçirdiği ilk ve tek boru hattı projesi İran'a yöneliktir. Bu hat ile Türkmenistan "Körpece-Kurtköy hattı vasıtasıyla doğal gaz ihraç etmektedir. Türkmenistan, 1997'de bu hattı, Rusya topraklarından geçmeyen ilk hat olarak 190 milyon dolar maliyetle inşa etmiştir. Başlangıçta kapasitesi yaklaşık 4 milyar metreküp olan 200 kilometrelik bu hattın kapasitesinin kademeli olarak 8 milyar metre küpe çıkarılması çalışmaları sürmektedir. İki ülke arasındaki 25 yıl süreli anlaşmaya göre, Türkmenistan'dan İran'a yılda 5-6 milyar metre küp doğal gaz verilmesi öngörülmektedir. Yine söz konusu anlaşmaya göre, bu gazın % 35'i Körpece-Kurtköy hattının inşa edilmesi için İran'a ödemesiz olarak verilecektir. Ayrıca 2001 Aralık ayında, Türkmenistan ve Ermenistan devlet başkanları arasında imzalanan anlaşmaya göre Türkmenistan yine bu hat aracılığıyla (İran üzerinden) Ermenistan'a yılda 2 milyar metre küp doğal gaz satacaktır."⁶⁷

Türkmenistan, doğal gaz ihracatında Rusya tekeli kırılmak için İran ile olan işbirliğini geliştirmeye yönelik girişimlere büyük önem vermektedir. Türkmenistan,

⁶⁷ Dokuzlar, a.g.e., s. 174.

bu amaçla İran ile 2009 Temmuz’unda doğal gaz ihracatına yönelik yeni bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma ile “Türkmenistan’ın İran’a fiyatının dünya enerji piyasasındaki fiyatlara göre belirleneceği 14 milyar metre küp doğal gaz satması kararlaştırılmıştır. Buna göre, Türkmenistan’ın batısındaki Körpece yatağından yılda 8 milyar metre küp, güneydeki Devletabat yatağından ise yılda 6 milyar metre küp doğal gaz İran’a gönderilecektir. Türkmenistan’ın İran’a 2008 yılında 8 milyar metre küp olan doğal gaz satışının 2009 yılının son çeyreğinden itibaren artırılmaya başlanacağı ve bu miktarın önümüzdeki yıllarda 20 milyar metre küpe çıkarılacağı açıklanmıştır.”⁶⁸

İhraç edeceği doğal gazına Rusya’ya alternatif pazarlar arayışı içinde olan Türkmenistan’ın işbirliğine gittiği bir diğer ülke ise Çin’dir. Bu iki ülke, Hazar Bölgesi’nin en iddialı projelerinden bir tanesi olan Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattı projesini geliştirmiştir. “2006 yılı başında 30 yıl süreyle yılda 30 milyar metre küp doğal gaz alımını içeren anlaşmaya göre, yapımı düşünülen 7000 kilometre uzunluğundaki doğal gaz boru hattının Türkmenistan’dan başlayarak Özbekistan ve Kazakistan geçişleri ile Çin’e ulaşması planlanmaktadır.”⁶⁹ İki ülke, 2009 yılında imzaladıkları yeni anlaşmalarla Çin’in Türkmenistan’dan alacağı gaz miktarını “% 30 artırarak 30 milyar metre küpten toplam 40 milyar metreküpe yükseltmiştir. Varılan anlaşmaların kredi ile ilgili kısmı ise Çin’in Türkmen devlet gaz şirketine uygun şartlarla 4 milyar dolar kredi sağlamasını öngörmektedir.”⁷⁰

Türkmenistan’ın doğal gaz ihracına yönelik geliştirdiği bir diğer proje ise Trans-Afgan Boru Hattı Projesi’dir. “Türkmenistan’la Pakistan arasında kurulması planlanan yılda 10 milyar metre küp doğal gaz taşıma kapasiteli boru hattı için fizibilite çalışmaları yapılmış ve toplam 1.540 km uzunluğunda olacak boru hattının

⁶⁸ “**Türkmenistan-İran Doğal Gaz Anlaşması İmzalandı**” (çevrimiçi)

http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2009/07/13/turkmenistaniran_dogalgaz_anlasmasi_imzalandi, 13 Temmuz 2009.

⁶⁹ DEİK, **a.g.y.**, s.10-11.

⁷⁰ Fikret Ertan, **Türkmen Gazında Son Gelişmeler**, (çevrimiçi)

<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=863726&title=turkmen-gazinda-son-gelistmeler>, 28 Haziran 2009.

800 kilometrelik bölümünün Afganistan topraklarından geçmesi öngörülmüştür.”⁷¹ Ancak Rusya'nın karşı çıkması, Afganistan'daki çatışmalar ve Pakistan'ın istikrarsız siyasi yapısı, Türkmenistan için önemli bir çıkış yolu olabilecek bu hattın gerçekleştirilmesi önündeki en büyük engeller olarak varlıklarını devam ettirmektedir.

Türkmenistan'ın doğal gaz ihraç etmek istediği ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Bu amaçla Türkmenistan, Türkiye'ye Hazar geçişli boru hatları ile Azerbaycan-Gürcistan hattı üzerinden veya İran geçişli boru hatları ile ulaşmayı amaçlamaktadır. Ancak Türkmenistan'ın gerçekleştirmeye çalıştığı iki boru hattı projesinin de önünde ciddi engeller bulunduğu için ilerleme kaydedilememiştir. Birinci güzergâh, Hazar'ın statüsünün belirsizliğinden dolayı boru hattı geçişine imkân vermemesi, Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasında keşfettiği doğal gaz rezervleri nedeniyle Türkmenistan'a tedarikçi anlamında rakip olması ve Gürcistan'ın Rusya ile giriştiği savaş sonucu geçiş güvenilirliğinin tartışılır hale gelmesi nedeniyle gerçekleştirilmesi zor bir güzergâh görünümü arz etmektedir. İkinci güzergâh ise Türkiye ile Türkmenistan arasında bir anlaşma imzalanmasına rağmen, İran'a yönelik izolasyon politikaları izleyen ABD'nin karşı çıkması nedeniyle en azından yakın vadede gerçekleştirilebilir gözükmemektedir. Ayrıca Türkiye'nin Azerbaycan ile BTE ve Rusya ile Mavi Akım doğal gaz boru hattı projelerini hayata geçirerek bu ülkelerden gaz alımına başlaması, Türkmenistan'da dışlanmışlık algısına neden olmuş ve Türkiye'ye yönelik projelere karşı yaklaşımında soğukluk doğurmuştur. Bu iki projeden birinin bile gerçekleştirilmesi, Türkmenistan'a yeni pazarlara çıkış sağlayacağı için Rusya'nın bu ülke üzerindeki etkisini kıracak ve bu durumun etkisiyle bölge ülkeleri, Rusya'ya karşı büyük avantajlar sağlayacaklardır. Ancak söz konusu projelerde ilerleme sağlanamaması Türkmenistan'ın dış politikasını olumsuz etkilemiş ve yönünü tekrar Rusya'ya, bir ölçüde de İran ile Çin'e çevirmiştir.

Türkmenistan'ın geliştirmeye çalıştığı yeni boru hattı projeleri önündeki bir diğer önemli engel ise mevcut üretiminin tamamına yakınına Rusya'ya satmasıdır. Bu

⁷¹ Şen, a.g.e., s. 59.

durum Türkmenistan'ın yeni pazarlara açılabilmesi için rezerv alanlarının ve üretim tarzının geliştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Ancak Türkmenistan'ın yabancı yatırımcılara getirdiği şartlar ve ülkedeki yatırım ortamının elverişsizliği bu ihtiyacın giderilmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle, Rusya'nın mevcut pozisyonu gereği yeni boru hatları inşa edilene kadar Türkmenistan'daki avantajlı konumunu sürdüreceği açıktır.

3.7. Azerbaycan

Hazar Denizi'nin batısında yer alan Azerbaycan, 19. Yüzyıl'ın sonunda ortaya çıkan ve halen devam eden petrol ve doğal gaz zenginliğinin yanı sıra bölgedeki enerji kaynaklarının batıya taşınmasında da stratejik bir öneme sahiptir. SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, 1990'lı yılların sonuna kadar Dağlık Karabağ bölgesi nedeniyle Ermenistan ile girdiği savaş nedeniyle istikrarsız bir dönem yaşamıştır. Azerbaycan, Ermenistan ile sıcak savaş döneminin bitmesi ile toparlanmaya başlamış ve sahip olduğu petrol ve doğal gazın ihracını ekonomik gelişiminin merkezine koyan politikalar izlemiştir.

Azerbaycan'ın izlediği enerji politikaları ilk seçilmiş cumhurbaşkanı olan Ebulfeyz Elçibey öncesi ve sonrası olmak üzere birbirinden ciddi farklılıklar gösteren iki döneme ayrılabilir. Ülkenin bağımsızlığını kazanmasından yaklaşık bir yıl sonra iktidara gelen Elçibey, milliyetçi politikalar izlemiş ve yabancı şirketlerin ülkesinin enerji kaynaklarına yönelik yatırımlarına onay vermemiştir. Aynı zamanda Rusya ve İran'ı da karşısına alan politikalar oluşturan Elçibey, her alanda olduğu gibi enerji alanında da önceliği Türkiye'ye vermiştir. Elçibey'in hedefi, Azerbaycan'ın petrollerinde Rusya'yı devre dışı bırakmak ve Türkiye ile ortak hareket etmektir. Bu tutumu ile birçok ülkeyi ve menfaat merkezini rahatsız eden Elçibey, Gence isyanı ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. Bu olayı izleyen süreç, SSCB'deki ilk ve tek Türk politbüro üyesi olan Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Kendisinden önceki dönemin şartlarını göz önünde bulunduran Aliyev, Elçibey'den farklı olarak hem Rusya hem de batı ile çok taraflı politikalar izlemeye başlamıştır.

Azerbaycan'ı böylesine çok taraflı ve büyük bir mücadelenin merkezine yerleştiren özelliği ise şüphesiz sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarının zenginliğidir. “Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR’ın kanıtlanmış rezervlerin de dâhil edildiği hesaplamalarına göre ülkenin petrol rezervleri 17,5 milyar varil seviyesindedir. Doğal gaz rezervleri ise 1,37 trilyon metre küp ile tüm dünyadaki rezervlerin % 0,8’ine karşılık gelmektedir.”⁷² Azerbaycan Enerji Bakanlığı’na göre ise, ülkenin petrol rezervleri yaklaşık 7 milyar tondur ve bu miktar da dünyadaki petrol rezervlerinin % 6’sına karşılık gelmektedir. Petrol üretimini 2010 yılında 65 milyon tona çıkarmayı hedefleyen Azerbaycan, sahip olduğu petrol alanlarının işletilmesi için farklı ülkelerle toplam tutarı 24 milyar doları bulan 26 anlaşmaya imza atmıştır.⁷³ Azerbaycan, ülkedeki petrol ve doğal gaz üretimini, ihracatını ve boru hatlarının işletilmesini devlet petrol şirketi olan SOCAR eliyle yapmaktadır. Azerbaycan enerji alanında üretimi ve ihracatı artırmak amacıyla yabancı sermaye çekebilmek için teşvik uygulamalarını hayata geçirmiştir.

Şekil 1: Azerbaycan’ın Petrol ve Doğal Gaz Yataklarının Dağılımı⁷⁴

⁷² DEİK, **Azerbaycan Ülke Bülteni Kasım 2007**, s. 8.

⁷³ “**Bakü’deki Enerji Konferansı Başladı**”, (çevrimiçi)

http://www.cnnurk.com/HaberDetay/Ekonomi/4/Dunya/598/Bakudeki_enerji_konferansi_basladi/492980/0, 9 Eylül 2008.

⁷⁴ DEİK, **a.g.y.**, s. 9. (SOCAR’dan naklen).

Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz yataklarının dağılımına bakıldığında, söz konusu kaynakların offshore sahalarda yoğunlaştıkları görülmektedir. Karasal alanlarda daha küçük enerji şirketleri işletim hakkı almışken denizel alanlarda BP, ExxonMobil ve Chevron gibi büyük batılı şirketler dikkati çekmektedir. Azerbaycan'ın petrol yatakları içinde Azeri-Çıralı-Güneşli sahası, doğal gaz yatakları içinde ise Şahdeniz sahası öne çıkan rezerv alanlarıdır.

Azeri petrolünü dünya pazarlarına ulaştıran BTC petrol boru hattının tamamlanarak devreye girmesi ve bu hattı doldurmak için yeni yataklarda üretime başlanması nedeniyle Azerbaycan'ın petrol üretimi 2005 yılında ciddi bir artış göstermiş ve bir önceki yıla göre % 43'lük bir artışla 22,2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Üretim artışı sonraki dönemlerde de devam etmiş ve 2006 yılında 32,3 milyon ton, 2007 yılının Ocak-Haziran döneminde ise 21,1 milyon ton petrol üretilmiştir. Azerbaycan'ın en önemli doğal gaz üretim sahası olan Şahdeniz'de ulaşılması öngörülen yıllık üretim miktarı ise 8,38 milyar metreküp seviyesindedir.⁷⁵

Azerbaycan, ülkesine çektiği yabancı şirketlerle girdiği işbirliği sayesinde petrol üretimini ve ihracatını artırırken, halen Rusya ve Orta Asya'dan doğal gaz ithal etmesine rağmen doğal gaz ihracatçısı ülkeler arasına girmiştir. BTE doğal gaz boru hattı ile Türkiye'ye gaz satan Azerbaycan, Rusya ile 2009 Haziran'ında imzaladığı bir anlaşma ile tarihinde ilk defa bu ülkeye gaz satışını gerçekleştirmiştir. Azerbaycan her iki ülkeye de doğal gazda dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla geliştirmeyi planladığı Şahdeniz sahasında üreteceği doğal gazı satmayı taahhüt etmiştir.

Azerbaycan, ürettiği petrolün % 70'ini ihraç etmektedir. Şu anda Azeri petrolü üç boru hattı üzerinden ihraç edilmektedir. Bu hatlardan birisi Bakü'yü Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki Supsa limanına bağlayan hattır. Diğer bir hat ise Bakü petrolünü Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'na taşımaktadır. Azeri-Çıralı-Güneşli yataklarından çıkartılan petrol ile doldurulan, 1.776 km

⁷⁵ A.y., s. 9-10.

uzunluğunda ve 50 milyon ton ham petrol taşıma kapasitesine sahip BTC ham petrol boru hattından ise Haziran 2006 itibariyle ‘Azeri light’ petrolü dünya piyasalarına ihraç edilmeye başlanmıştır. Bunların yanı sıra Batum’a demir yolu üzerinden petrol sevkiyatı da yapılmaktadır.⁷⁶

Azerbaycan, mevcut ihraç yollarına yenilerini eklemek için çalışmalar yapmaktadır. “Proje halindeki Bakü-Tebriz Petrol Boru Hattı ile Elf Aquitaine ve TotalFina’nın yapacağı 500 milyon dolarlık bir yatırımla Bakü-Tebriz arasına bir petrol boru hattı döşenerek günde 0,2-0,4 milyon varil petrolün nakledilmesi düşünülmektedir. Böylelikle Hazar’dan İran’a yılda 10-20 milyon ton petrol taşınmış olacaktır. Ayrıca proje halindeki bir diğer girişim olan Gardabani-Batum Petrol Boru Hattı ile Azerbaycan’ın Gardabani kantinden Gürcistan’ın Batum rafinerisi arasında var olan boru hattının yenilenmesi öngörülmektedir.”⁷⁷

Azerbaycan’ın petrolünü satmak için kullandığı mevcut dört ihraç güzergâhından üçü ve doğal gazını satmak için kullandığı tek ihraç güzergâhı Gürcistan’dan geçmektedir. Azerbaycan açısından stratejik bir öneme sahip olan Gürcistan’ın Rusya ile giriştiği savaş, petrol ve doğal gaz üretiminin düşmesine neden olmuştur. Azerbaycan, Bakü-Supsa petrol boru hattının devre dışı kalması ve savaş sırasında önce miktarını düşürdüğü BTE doğal gaz boru hattını daha sonra önlem olarak tamamen kesmesi nedeniyle ekonomik anlamda ciddi kayıplara uğramıştır. Bu dönemde Azerbaycan, ekonomik kayıplarını azaltmak amacıyla Bakü-Novorossisk petrol boru hattından gerçekleştirdiği sevkiyatı artırmıştır.

Azerbaycan’ın sahip olduğu petrol ve doğal gazı ihraç etmek için işbirliğine gittiği ülkelerden birisi de Türkiye’dir. Ülkemizi enerji alanında kendisi için Avrupa’ya açılan bir kapı olarak gören Azerbaycan, Türkiye’nin Türk Cumhuriyetler içinde, coğrafi yakınlık, sosyo-kültürel nedenler ve Ermenistan’ın iki ülkenin de dış politikalarındaki ortak sorun olması gibi birçok faktörün etkisi ile ilişkilerini en fazla geliştirdiği ülkedir. “Tek millet, iki devlet” ifadesinde karşılığını

⁷⁶ A.y., s. 9.

⁷⁷ Bilgin, a.g.e., s. 276-277.

bulan bu yakınlık doğal olarak iki ülkenin enerji alanındaki işbirliğini de etkilemiştir. İki ülke, Bakü petrolünü Gürcistan üzerinden Ceyhan Limanı'na ulaştıran 50 milyon ton kapasiteli BTC ham petrol boru hattı projesini ve Şahdeniz sahasının doğal gazını yine Gürcistan üzerinden Erzurum'a taşıyan 6,6 milyar metre küp kapasiteli BTE doğal gaz boru hattı projesini hayata geçirmişlerdir. Ayrıca Türkiye, bu hattan aldığı gazın bir kısmını yeniden fiyatlandırarak (re-export) Yunanistan'a satmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasında Şahdeniz'den ek gaz alımına yönelik görüşmeler de devam etmektedir.

Enerji alanındaki bu işbirliği sayesinde Azerbaycan hem yeni bir pazar hem de Avrupa'ya ulaşma imkânı bulurken, Türkiye ise tedarikçi çeşitliliği ve “enerji koridoru” olma hedefine yönelik kazanımlar elde etmektedir. Azerbaycan ile Türkiye'nin enerji alanındaki en önemli ortak hedefleri ise Azeri doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasıdır. Ancak Türkiye'nin Azerbaycan'dan doğal gazı ucuza alıp, daha pahalı fiyattan AB'ye satmak istemesi Azerbaycan'ı daha yüksek bir fiyat veren Rusya'ya yakınlaştırmaktadır. Bu durumun da etkisiyle gazın bin metreküpünü Türkiye'ye 120 dolardan satan Azerbaycan, “Rusya ile 1 Ocak 2010 tarihinden geçerli olmak üzere, bin metreküpü 350 dolar üzerinden, yıllık 500 milyon metre küplük doğal gazın satışına yönelik bir anlaşma imzalamıştır.”⁷⁸ Bu anlaşma ile Azerbaycan, Avrupa'daki hâkim pozisyonunu koruyabilmek için kendisine alternatif projelerin hayata geçmemesi için mücadele veren Rusya üzerindeki etkinliğini artırarak Dağlık Karabağ konusunda bu ülkenin desteğini kazanmayı hedeflemektedir. Ancak Haydar Aliyev zamanında bu amaçla Azerbaycan'ın BDT'ye girip, ülkesindeki petrol kaynaklarında Rusya'yı daha fazla söz sahibi yapması; ama buna rağmen Karabağ konusunda Rusya'nın desteğini sağlayamaması göz önünde tutulduğunda, Azerbaycan'ın bu hedefine ulaşmasının çok zor olduğu söylenebilir. Çünkü Rusya'nın menfaatleri bölgedeki istikrarsızlığın ve çatışmaların sürmesine bağlı olarak şekillenmektedir.

⁷⁸ “Rusya Azeri Gazına Ne Kadar Ödeyecek?”, (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/dunya/06/30/rusya.azeri.gazina.ne.kadar.odeyecek/533158.0/index.html>, 30 Haziran 2009.

SSCB'nin dağılması sonrasında Ermenilerin Azerbaycan toprağı olan Dağılık Karabağı'ı işgal etmesi, Azerbaycan'ın etkileri hala süren en büyük dış politika sorununu doğurmuştur. Yaklaşık 1 milyon Azerbaycanlıyı göçmen durumuna düşüren bu sorun, Azerbaycan'ın enerji politikalarını da etkilemiş ve BTC petrol boru hattının geçiş güzergâhını daha kısa olan Ermenistan yerine daha uzun olan Gürcistan'a çevirmiştir. Dağılık Karabağı sorunun Azerbaycan'ın enerji politikalarına etkisine en yeni örnek ise Türkiye ile ilgilidir. 2009 yılı içinde Türkiye'nin Ermenistan ile yakınlaşmaya yönelik görüşmeleri sırasında Azerbaycan, Türkiye'nin sınır kapılarını açma konusunda Ermenistan'ın Dağılık Karabağı'daki işgaline son vermesi şartından vazgeçtiğı iddiaları üzerine, Türkiye'ye sattığı doğal gazın fiyatına zam yapacağını hissettirmiştir. Azerbaycan, daha sonra zam iddialarını yalanlamış, Türkiye ise Ermenistan sınır kapısının açılması için Dağılık Karabağı'daki işgalin bitirilmesinin ön şart olduğunu tekrarlamıştır. Bu durum, Azerbaycan ve Türkiye'nin Dağılık Karabağı sorununu Nabucco projesi konusunda birbirlerine baskı yapmak için kullandıkları yorumlarına neden olmuştur.

Azerbaycan, son dönemde büyük artış gösteren petrol ve doğal gaz üretiminin de desteklediğı jeopolitik gücünü dış politikasında etkin olarak kullanmaya çalışmaktadır. Ancak Azerbaycan'ın jeopolitik değeri sahip olduğu enerji kaynaklarının öneminden fazlasını ifade etmektedir.

Azerbaycan, "Hazar Denizi dibindeki ve Orta Asya'daki zenginlikleri içine alan bir şişenin mantaradır. Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlığı, Azerbaycan'ın tamamen Moskova'nın kontrolü altına girmesi durumunda hiçbir anlam taşımaz. Azerbaycan'ın bağımsızlığı bir kez sıfırlandığı zaman, Azerbaycan'ın kendisine ait çok önemli petrol kaynakları da Rus kontrolü altına girer. Batı pazarlarına, Rus kontrolü altında olmayan topraklardan geçen petrol hatlarıyla bağlanan bağımsız bir Azerbaycan, aynı zamanda ileri ve enerji tüketen ekonomilerden, enerji zengini Orta Asya cumhuriyetlerine büyük bir geçiş yolu olur. Hemen hemen Ukrayna'nın durumunda olduğu gibi Azerbaycan ile Orta Asya'nın geleceğı de Rusya'nın ne olup

olamayacağıının tespit edilmesinde çok önemlidir.”⁷⁹

Kendisini stratejik bir ülke olarak gören Batı'nın desteğini alan Azerbaycan, yabancı şirketlerin desteğinde ürettiği petrol ve doğal gazına alternatif pazarlar arayışını sürdürmektedir. Azerbaycan, Bakü-Supsa petrol boru hattının yapımı ile başlattığı, BTC petrol boru hattı ve BTE doğal gaz boru hattı ile sürdürdüğü enerji kaynaklarının transferi konusunda Rus hegemonyasının kırılması mücadelesinde önemli mesafeler kat etmiş durumdadır. Rusya ile olan ilişkilerine de önem veren Azerbaycan, Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını kazanmış Türkî Cumhuriyetler içinde enerji siyaseti bakımından en iyi konumda olan ülkedir.

3.8. Ermenistan

Ermenistan, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşmuş bir Kafkas ülkesidir. Enerji kaynakları bakımından son derece kısıtlı imkânlarla sahip olan ülkenin, Sovyetler Birliği döneminde enerji ihtiyacının tamamı merkezi yönetim tarafından karşılanmıştır. Petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmayan Ermenistan'da petrol işleme sanayisi de gelişmemiştir. Ermenistan, ihtiyaç duyduğu petrol, doğal gaz ve nükleer santral yakıtı olan zenginleştirilmiş uranyumu, Gürcistan bağlantısı ile Rusya'dan temin etmektedir. Bu nedenle Ermenistan, enerji ithalatında tamamen Rusya'ya bağımlı bir görünüm arz etmektedir.

Ermenistan'ın, Rusya'dan sonra ilişkilerinin en yoğun olduğu ülke ise güney komşusu İran'dır. Ermenistan'a çeşitli alanlarda yatırım yapan İran, bu ülkeyi Azerbaycan'a karşı da desteklemektedir. Kuzey bölgesinde (Güney Azerbaycan) yoğunlaşmış 25 milyon civarında Azeri nüfusu barındıran İran, Dağlık Karabağ savaşı sırasında dini ve kültürel bağları bulunan Azerbaycan yerine Ermenistan'ı destekleyerek bu ülkenin Azerbaycan'a karşı kendi lehine bir denge oluşturmasını amaçlamıştır.

⁷⁹ Zbigniew Brzezinski, “**Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere**”, Çev. Ertuğrul Dikbaş- Ergun Kocabıyık, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s. 45.

Ermenistan ile İran'ın işbirliği alanlarında başı çeken sektör enerjidir. Enerji konusundaki bağımlılığından dolayı Rusya'nın baskısı altında kalan Ermenistan, yeni tedarikçi arayışına girmiş ve bu amaçla İran ile işbirliğine gitmiştir. Ermenistan, ihtiyaç duyduğu doğal gazı temin edebilmek için İran ile İran- Ermenistan doğal gaz boru hattı projesini geliştirmiştir. "Çalışmalarına 1992 yılında başlanılan, iki ülkenin 1995 yılında imza koydukları hükümetler arası mutabakatla güzergâhı tespit edilen projenin nihai anlaşması 2004 Mayıs ayında imzalanmıştır. Toplam uzunluğu 141 kilometreyi bulan bu hattın 41 kilometresi Ermenistan, geriye kalan 100 kilometresi de İran tarafında yer almaktadır. Yaklaşık 220 milyon dolara mal olan hatla Ermenistan'ın, İran'dan yılda 2-2,5 milyar metre küp doğal gaz alması öngörülmektedir. Hattan gelen doğal gazın önemli bir miktarı Ermenistan tarafındaki enerji santrallerinde elektrik üretimi için kullanılacak ve üretilecek olan elektrik İran'a satılacaktır."⁸⁰ Ermenistan hayata geçirdiği bu hatla, Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını önemli ölçüde azaltmayı hedeflemektedir. Ermenistan'ın bu amaçla gerçekleştirmeyi istediği bir diğer hat ise Türkmenistan-İran-Ermenistan doğal gaz boru hattıdır. Ancak bu hat, ekonomik imkânsızlıklar ve siyasi ortamın elverişsizliğinden dolayı yakın zamanda gerçekleşmekten uzak görünmektedir.

Ermenistan, Rusya ve İran ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmasına rağmen Kafkaslardaki en sıkıntılı ülkelerden birisi görünümünden kurtulamamıştır. Ermenistan'ın jeopolitiğindeki bu olumsuzluğun ortaya çıkmasında Azerbaycan ile Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle giriştiği savaş temel belirleyici faktör olmuştur. Doğu komşusu Azerbaycan ve batı komşusu Türkiye, halen Azeri topraklarını işgal altında tutan Ermenistan'la ekonomik ve politik ilişkilerini kesmiş ve bu ülkeyi bölgede yalnızlaştırmaya yönelik politikalar izlemiştir. Ermenistan'ın güneyinde Batı tarafından uluslararası sistemden dışlanan İran'ın, kuzeyinde ise Türkiye ve Azerbaycan ile iyi ilişkiler içinde olan Gürcistan'ın bulunması bu ülkenin jeopolitik sorunlarını iyice ağırlaştırmıştır.

⁸⁰ Fikret Ertan , "İran ve Ermenistan: Gelişen ilişkiler", (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=837179&title=iran-ve-ermenistan-gelisen-iliskiler>, 14 Nisan 2009.

Ermenistan, Dağlık Karabağ savaşı ile içine düştüğü jeopolitik boşluğu kendisinin taraf olmadığı başka bir savaşla aşmaya çalışmaktadır. Ermenistan, Rus-Gürcü savaşını en azından ağır jeopolitik sorunlarının hafifletilmesi için bir fırsat olarak görmektedir. Bu savaş nedeniyle Gürcistan'daki "Poti Limanı'nın kullanılmaması nedeniyle ithalatının % 90'ı duran"⁸¹ Ermenistan, Gürcistan'ın güvenilir geçiş ülkesi imajının darbe almasını fırsat bilerek yeni politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. Hazar denizinden Türkiye'ye dönecek boru hatları için en uygun güzergâhın üzerinde bulunan Ermenistan'ın, yeni dönemde geçiş ülkesi olarak adının daha fazla geçmesi beklenmektedir. Özellikle Nabucco doğal gaz boru hattına transit geçiş sağlamayı isteyen Ermenistan'a Rusya da destek vermektedir. Böylelikle Rusya, Nabucco'nun tüm enerji altyapısına hâkim olduğu Ermenistan'dan geçirilmesini sağlayarak kendisine en ciddi alternatif doğal gaz boru hattında dolaylı da olsa söz sahibi olmayı hedeflemektedir. Bu durumun gerçekleşmesi halinde Ermenistan, Azerbaycan ile yaşadığı Dağlık Karabağ, Türkiye ile yaşadığı 1915 tehciri ve sınır kapısının açılması gibi konularda taleplerini daha yüksek sesle dile getirme imkânına ulaşabilecektir.

Ermenistan'ın istediği politik hedeflere ulaşabilmesi ve yeni boru hatları açısından gerçekçi bir alternatif olabilmesi öncelikle Azerbaycan ve Türkiye ile yaşadığı sorunların çözümüne bağlıdır. Bu sorunların aşılması ise böyle bir durumdan en fazla zararı görecektir olan ve Ermenistan'a Karabağ çatışmaları sırasında silah ve mühimmat da dâhil olmak üzere her türlü desteği sağlayan Rusya engelini aşılmasını gerektirmektedir. Komşuları ile sorunlarını çözmüş ve yeni boru hatlarına transit geçiş sağlayan bir Ermenistan, Rusya'nın enerji politikalarına büyük zararlar vereceği için Kafkaslardaki nüfuzunu kaybetmek istemeyen Rusya, Karabağ konusunda statükonun devamı yönünde politikalar geliştirmektedir. Bu nedenle Ermenistan'ın yeni döneme dair hedeflerine ulaşması en azından yakın vadede kolay gözükmemektedir.

⁸¹ Erdal Şafak, "Türkiye Ne Yapabilir?", Sabah, 10 Ağustos 2008, s. 5.

SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuştuğu 1991 yılından bu yana ciddi ekonomik ve politik sorunlarla uğraşan Ermenistan'ın bu durumdan kurtulabilmesi için mevcut politikalarından farklı bir yol izlemesi gerektiği bir gerçektir. Dağlık Karabağ sorununu Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözen, Türkiye ile yaşadığı sözde soykırım iddiaları konusunda daha uzlaşmacı ve realist politikalar izleyen bir Ermenistan, Türkiye ile sınır kapılarını açabilecektir.⁸² Böylelikle Ermenistan, “doğu-batı enerji koridoru” kapsamındaki projelerde yerini alabilecek ve Rusya'ya mahkûm politikalarından kurtularak, menfaatlerine daha uygun olan çok taraflı ortaklıklara dâhil olabilecektir.

3.9. Gürcistan

SSCB'nin dağılması ile 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Gürcistan, Karadeniz, Rusya ve Türkiye arasında kalan, stratejik değerde bir Kafkas ülkesidir. Bu ülkeye stratejik bir değer atfedilmesinin nedeni ise mevcut siyasi konjonktürün etkisiyle boru hatları siyasetinde edindiği kritik konumdur.

Gürcistan'ın boru hatları siyasetindeki yegâne özelliği Hazar kaynaklarının Rusya dışından batıya ulaştırılmasında stratejik önemde bir geçiş ülkesi olmasıdır. Gürcistan bu özelliğini Batı'nın İran'ı izole etmeye yönelik politikaları ve Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile olan ilişkilerinin sorunlu olmasına borçludur. Bu sayede Gürcistan, Ermenistan ve İran'a göre daha uzun mesafeler kat etmesi gereken ve bu nedenle ekonomik maliyetleri ve işletmeden kaynaklanan riskleri artıran boru hatlarının topraklarından geçmesi imkânını bulmuştur.

⁸² Türkiye, SSCB'nin dağılması sonrasında açık tuttuğu Ermenistan sınır kapısını, Karabağ savaşının ilerleyen döneminde Ermenilerin, Azeri topraklarını işgal etmesi sonrasında kapatmıştır.

Şekil 2: Gürcistan Geçişli Boru Hatları⁸³

Gürcistan, konumunun sağladığı avantajla Azeri petrolünü Karadeniz'e taşıyan Bakü-Supsa petrol boru hattı ve Ceyhan'a taşıyan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Azeri doğal gazını Erzurum'a taşıyan ve Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattına bağlanan Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının gerçekleştirilmesinde kritik bir işlev görmüştür.

Boru hatları jeopolitiğindeki bu stratejik konumu nedeniyle Gürcistan, Rusya, ABD ve AB'nin ilgi alanına girmekte ve söz konusu tarafların güç mücadelesine sahne olmaktadır. Gürcistan'ı enerji politikaları için kendisine tehdit olarak gören Rusya, bu ülkeyi çok çeşitli etnik yapısından faydalanarak istikrarsızlaştırmaya ve güvenli olmayan bir geçiş ülkesi haline dönüştürmeye çalışırken, Batı ülkeleri toprak bütünlüğünün ve istikrarının sağlanması yönünde desteklemektedir.

Sovyet sonrası dönemde Ermenistan'ın aksine Azerbaycan ve Türkiye ile iyi ilişkiler geliştiren ve batı yanlısı politikalar izlemeye başlayan Gürcistan, bu nedenle Rusya'nın çeşitli baskılarına maruz kalmıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde BDT'ye girmek istemeyen Gürcistan, Rusya'nın baskıları sonucu bu birliğe katılmış; ancak ilerleyen dönemde de Rusya'nın baskılarından kurtulamamıştır. Rusya, Gürcistan'a

⁸³ TEPEALTI-2009.

karşı enerji kartını daima bir silah olarak kullanmış ve bu ülkenin politikalarını etkilemeye çalışmıştır. Siyasi bağımsızlığı için Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya çalışan Gürcistan ise yeni enerji tedarikçisi arayışına girmiştir. “2006 yılında iki ülke arasında yaşanan anlaşmazlıklardan ötürü Rusya, doğal gaz fiyatını 110 dolar/bin metre küpten 235 dolar/bin metre küpe yükseltmiştir. Gürcistan alternatif olarak Ocak 2007'den itibaren Şahdeniz projesi kapsamında 120 dolar/bin metre küp fiyattan Azerbaycan doğal gazı almaya başlamıştır.”⁸⁴

Gürcistan ile Rusya arasındaki ilişkiler açısından gerçek anlamda bir kırılmaya neden olan olay ise Gürcistan'ın Güney Osetya'ya askeri müdahalede bulunması sonrasında başlayan Rus-Gürcü savaşıdır. 2008 Ağustos'unda Gürcistan hükümeti, “suçlu rejimi” yıkmak ve anayasal düzeni sağlamak gerekçesiyle, Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kuzey Osetya ile birleşmeyi isteyen Güney Osetya'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Bunun üzerine Rusya, Gürcistan'a 9 gün süren bir askeri harekât yapmış ve Gürcistan'a ekonomik ve siyasal anlamda büyük zarar vermiştir.

Gürcistan savaş sonrasında, de facto (fiili) bağımsızlığa sahip Güney Osetya ve benzer sorunlar yaşadığı Abhazya'yı tamamen kaybetmiştir. Gürcistan'a bağlı özerk cumhuriyetler olan bu iki bölgeyi fiili denetimine alan Rusya, Kosova örneğini ileri sürerek ‘egemen devletlerin toprak bütünlüğü’ argümanının önceliğini yitirdiğini savunmuş ve tamamına yakınının Rus pasaportu taşıdığı Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlık ilanlarını tanımıştır.⁸⁵ Gürcistan ise bu durum karşısında Moskova'nın önderliğinde kurulmuş olan BDT'den ayrıldığını açıklamıştır.

Gürcistan, Rusya ile giriştiği savaş nedeniyle ekonomisinin temeli özelliğindeki ülkesinden geçen boru hatlarının ve limanlarının zarar görmesinden dolayı büyük bir ekonomik kayba uğramıştır. Savaş sırasında BTE doğal gaz boru hattı ile Batum ve Poti'deki limanlara petrol sevki için inşa edilen Bakü-Supsa petrol

⁸⁴ DEİK- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Gürcistan Ülke Bülteni**, Ağustos 2008. s. 13.

⁸⁵ Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını Rusya, Nikaragua ve Venezüella'nın dışında hiçbir devlet tanımamaktadır.

boru hattı işletmeci firma tarafından tedbiren kapatılmış ve Azerbaycan, Bakü-Novorossisk hattına verilen petrol miktarının artırılacağını açıklamıştır. Ayrıca Gürcistan'ın özellikle petrol sevkiyatı için kullanılan "300 bin varil kapasiteli Batum Limanı, 100 bin varil işlenmiş petrol ürünleri yüklemesi yapabilen Poti Limanı, 100 bin varil kapasiteli yeni inşa edilmiş Kulevi Limanı ve 150 bin varil petrol yükleme kapasitesine sahip Supsa Limanı"⁸⁶ ciddi zarar görmüştür. Bu nedenle Azerbaycan, Batum ve Kulevi limanlarına yaptığı petrol sevkiyatını da askıya almıştır.

Türkiye, komşuları içinde en yakın ilişkilere sahip olduğu Gürcistan'a, bu savaş sırasında elektrik ve gaz sağlayarak destek olmuştur. Günümüzde ise Türkiye, EPDK'nın eski başkanı Yusuf Günay aracılığı ile ülkenin enerji piyasasının liberalleştirilmesi amacıyla Gürcistan Ulusal Enerji Düzenleme Kurumu (GNERC)'na katkı sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye, Gürcistan'a daha önceki dönemlerde de mazot, silah ve mühimmat desteğinde bulunmuştur. Türkiye ile Gürcistan arasındaki bu yakın işbirliğinin temelinde ortaklıkları bulunan BTC petrol boru hattı, BTE doğal gaz boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu hattı projeleri yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye tarafı olduğu ortak projelerin sorunsuz işleyebilmesi için Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne ve istikrarına büyük önem vermektedir.

Rusya, Gürcistan ile giriştiği savaşla ABD'nin 'doğu-batı enerji koridoru' stratejisinde kilit bir öneme sahip olan Kafkaslardaki denetimi kaybetmeme konusunda ne kadar ısrarcı olduğunu göstermiştir. Kendisi için en büyük doğal gaz tedarikçisi olan Rusya ile giriştiği bu savaşın sonuçlarından Gürcistan'ın payına ise iki özerk cumhuriyetini kaybeden, boru hatları için güvenilirliği tartışılan, ekonomik yapısı çökmenin eşiğine gelen ve her anlamda büyük bir prestij kaybeden ülke olmak düşmüştür.

⁸⁶ "Gürcistan Batı İçin Enerji Koridoru", (çevrimiçi)
<http://www.cnnturk.com/2008/ekonomi/dunya/08/11/gurcistan.bati.icin.enerji.koridoru/490099.0/index.html>, 11 Ağustos 2008.

4. BÖLÜM:

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN BORU HATLARI SİYASETİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

4.1.Sovyet Boru Hattı Sisteminin Yetersizliği

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile eski Sovyetler Birliği’nin hâkimiyeti altındaki coğrafyada büyük bir jeopolitik boşluk doğmuştur. Sınırlarını batıda Doğu Avrupa, doğuda Çin ve güneyde ise Kafkasya ile Hazar Denizi’nin belirlediği bu alan, yeni dönemde dış güçlerin etkisine açık hale gelmiştir. Söz konusu bölgeyi ilgi alanı haline getiren özelliği ise sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile bu kaynakların muhtemel yeni taşınma güzergâhlarının söz sahibi taraflara sağlayacağı avantajlardır. Bu mücadelenin tarafları ise kendisini SSCB’nin mirasçısı kabul eden Rusya ile bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerle sahip oldukları enerji kaynaklarının işletilmesi ve taşınması konusunda işbirliğine giren Batılı enerji şirketleri ve bağlı buldukları ülkelerdir. Rusya, Sovyet döneminden devraldığı enerji altyapısının avantajını kullanarak hâkim durumunu korumaya çalışırken, Batılı enerji şirketleri Rusya’nın bu hâkim durumunu bozmayı ve enerji kaynaklarını farklı güzergâhlardan tüketici ülkelere ulaştırmayı amaçlamaktadır. Rusya’nın bu mücadelede karşılaştığı en büyük sorun ise mevcut boru hattı sisteminin yetersizliği ve işleyiş şeklidir.

Sovyetler Birliği zamanında tüm ekonomik faaliyetler Moskova merkezli yürütülüyor ve Birlik’in bütün ihtiyaçları bu şekilde karşılanıyordu. Bu durum diğer ekonomik sektörlerde olduğu gibi boru hatları için de geçerliydi. Sovyet yapımı boru hattı sistemi, ağırlıklı olarak Rusya merkezlidir ve diğer eski birlik üyesi ülkelerin ihtiyaçlarını genel olarak göz ardı etmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında Rusya’ya mevcut sistemin kalbi kalırken, diğer üyelere Rusya’daki merkeze bağlanan tali boru hatları kalmıştır. Bu durum eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra da Rusya’ya enerji temin ve transfer noktasında bağımlılıklarının sürmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu boru hattı sisteminin bir diğer özelliği ise ihracattan çok iç tüketime yönelik tasarlanmış olmasıdır. Bu yüzden

eski Sovyet ülkesi, yeni bağımsız üretici konumundaki çevre ülkeleri sahip oldukları enerji kaynaklarının ihracı konusunda yeni boru hatlarına muhtaç durumdadırlar. Ayrıca mevcut boru hattı sisteminin, giderek artan Hazar ve Orta Asya bölgelerinin petrol ve doğal gaz üretimlerini karşılamaktan uzak olduğu söylenebilir. Söz konusu sistemin eski olması, teknik ve ekonomik imkânların kısıtlı olmasından dolayı bakım çalışmalarının sağlıklı yapılamaması ve bu eksikliklere bağlı olarak sık sık işletme faaliyetlerinde aksamaların yaşanması da yeni boru hatlarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır. “Bunun dışında, Rusya Federasyonu’nun 65 bin km uzunluğundaki petrol boru hattı sistemini kontrol eden ‘Transneft’ şirketi, eski Sovyetler Birliği devletlerine kendi taşıma ağından daha fazla ihraç kotası ayırma konusunda hiç de istekli değildir. Benzer şekilde, 145 bin km’lik dev doğal gaz boru hattı ağının da Rus ‘Gazprom’ şirketinin kontrolü altında olması nedeniyle, özellikle Türkmenistan kendi gazını Rusya üzerinden ihraç etme konusunda çok zorlanmaktadır. Üstelik Gazprom, kendi gazını Batı Avrupa’daki önemli piyasalara ihraç ederken, Türkmen gazını Ukrayna ve Gürcistan’a yönlendirmekte; bu ise Türkmenistan’ın zaten ödenmemiş gaz faturaları nedeniyle borç batağına batmış ülkelere yapılan bu tip satışlar nedeniyle kazançlı çıkmasını engellemektedir.”¹

Sovyet yapımı boru hattı sisteminin çeşitli etnik sorunların ve çatışmaların yaşandığı yerlerden geçmesi de bu anlamda başka bir olumsuzluktur. Bakü petrollerini Grozni üzerinden Karadeniz’deki Novorossisk Limanı’na taşıyan petrol boru hattının Rus-Çeçen savaşı sırasında kapanması gibi olumsuzluklar, mevcut boru hattı sisteminin verimli şekilde işlemlerini engellemekte ve istikrarlı bölgelerden geçen yeni taşıma hatlarına duyulan isteği artırmaktadır.

Sovyet boru hattı sistemini yetersizleştiren en büyük olumsuzluklardan birisi de, eski birlik üyesi ülkelerin ürettiği doğal gazın Avrupa’ya taşınmasında kilit bir role sahip olan Ukrayna’nın boru hattı sistemindeki bakımsızlıktan kaynaklanan yapısal problemlerdir. Ukrayna’nın çoğu en az 40 yıllık ömre sahip boru hatları üretici ve tüketici ülkeler arasındaki alışverişin sağlıklı şekilde yapılmasına engel

¹ Cenk Pala, “Afganistan Savaşı’nın Hazar Boru Hattı Projelerine Etkisi: Kırmızı Kalem Bu Kez Kimin Elinde?” **PetroGas**, Sayı 26, Kasım-Aralık, 2001, s. 40.

olmaktadır. Bu nedenle AB ile Ukrayna hükümeti mevcut boru hattı sisteminin rehabilitasyonu konusunda Rusya'nın tepkisine neden olan bir anlaşma imzalamışlardır. Ukrayna boru hattı sistemi söz konusu bu tip teknik sorunların yanı sıra politik ve ekonomik sorunlar da yaşamaktadır. Rusya ile Ukrayna arasında son yıllarda hemen her kış mevsiminde doğal gazın fiyatı ve ödeme koşulları konusunda yaşanan sıkıntılardan dolayı Rusya, Ukrayna'ya verdiği gazı kesmekte, bu durum ise Ukrayna üzerinden diğer ülkelere ulaştırılan doğal gazın transferinde sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle son yıllarda Avrupa'da Rusya'ya alternatif doğal gaz boru hatlarının hayata geçirilmesi ile ilgili projeler daha fazla konuşulmakta ve bu yöndeki girişimlere hız verilmektedir.

Sovyet döneminden kalma petrol boru hatlarının ulaşma noktası ise Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'dır. Boru hatları ile taşınan petrolün, tankerlere yüklenmesinde kullanılan limanın ilerleyen dönemde artacak olan Hazar ve Orta Asya petrol üretimini karşılayabilmesi tartışmalıdır. "Bu limanın kapasitesi yıllık 30 milyon ton civarında petrolün sevkiyatına izin vermektedir. Limandaki kapasite artımı çalışmaları, hatta limanın yanında yeni bir liman inşa etme girişimi, kapasite sorununu yeterli düzeyde çözmektedir."² Ayrıca Novorossisk Limanı'nın kış mevsimindeki olumsuz iklim koşulları nedeniyle verimli biçimde çalışmaması ve petrol yüklenen tankerlerin İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçme zorunluluğundan ötürü zaman kaybına uğramaları, açık denizlere daha kısa yoldan ulaşma imkânı veren boru hatlarına ihtiyaç doğurmaktadır.

Yeni dönemde Hazar ve Orta Asya ülkelerinin açık denizlere çıkışlarının olmaması, ürettikleri petrol ve doğal gaz kaynaklarının boru hatları ile taşınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada söz konusu ülkeler ya Rusya merkezli Sovyet yapımı boru hattı sistemini kullanacaklar ya da kendilerinin merkez alındığı ihracata yönelik yeni boru hatlarının yapımı için mücadele edeceklerdir. Soğuk Savaş'ın bitmesinden bu yana geçen süre esas alınır, siyasi bağımsızlıklarının ekonomik

² Bilgin, a.g.e., s. 249.

bağımsızlıklarına bağlı olduğunu gören ülkelerin tercihlerini ikinci yönde kullandıkları ve buna göre stratejiler geliştirmeye çalıştıkları gözlenmektedir.

1889 yılında Nobel Kardeşlerin, 70 km uzunluğundaki güzergâhta oluşturdukları ve Hazar petrolünü Batum'a taşıyan bölgenin ilk boru hattı kabul edilen çelik tünel ile başlayan Hazar kaynaklı boru hatları mücadelesi günümüzde de sürmektedir.³ Bugün, Orta Asya ve Hazar ülkeleri hala çok büyük ölçüde Rusya merkezli Sovyet yapımı boru hatlarına muhtaç durumda olsalar bile yeni boru hatlarının yapımı ve projelendirilmesi konusunda küçümsenmeyecek ilerlemeler sağlamışlardır.

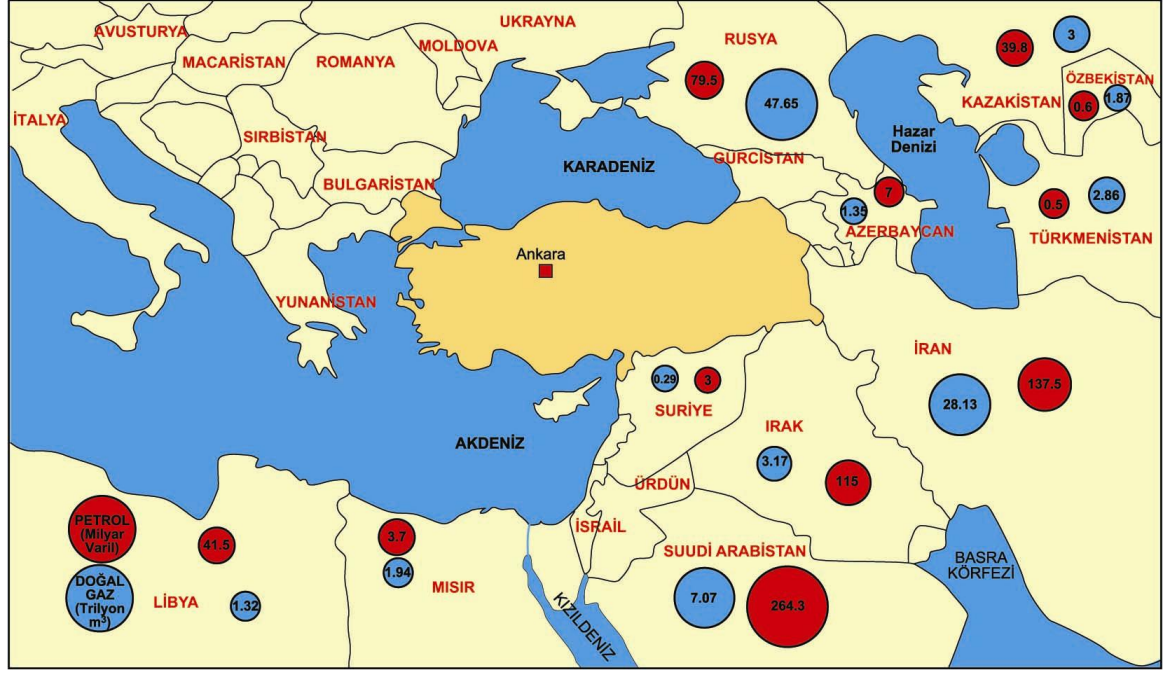
4.2. Türkiye'nin Boru Hatları Siyasetindeki Konumu

4.2.1. Türkiye'nin Coğrafi Konumunun Boru Hatları Siyasetine Etkileri

Türkiye, coğrafi konumu itibariyle Asya, Avrupa ve Afrika'nın karasal anlamda birbirine en fazla yaklaştığı alan üzerinde yerleşiktir. Karadeniz ve Akdeniz arasında bir yarımada özelliği gösteren Türkiye, klasik ifade ile "Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü" görevi görür. Bu köprü konumu, tüm karasal ulaşım faaliyetleri için geçerli olduğu gibi enerji kaynaklarının transferi için de geçerli olabilme potansiyeline sahiptir. Çünkü Türkiye, enerji zengini Hazar ve Ortadoğu ülkeleri ile enerji fakiri; fakat enerji tüketimi çok yüksek olan Avrupa ülkeleri arasındaki en kısa mesafeli karasal bağlantıya sahip olan ülkedir.

³ Şen, a.g.e., s. 20.

Şekil 3: Türkiye'nin Yakın Çevresindeki Ülkelerin Petrol ve Doğal Gaz Rezerv Dağılımı⁴

Dünyadaki petrol ve gazın % 70'ine sahip olan ülkeler, Türkiye'nin doğusunda, kuzeyinde ve güneyinde yer almaktadır.⁵ Bu durum, Türkiye'ye doğu-batı ve kuzey-güney yönlü boru hatlarının geçiş güzergâhı olabilme konusunda önemli avantajlar sunmaktadır. Ayrıca denizel alanlardan geçen boru hatlarının, karasal alanlardan geçen boru hatlarına göre daha maliyetli olması da bir yarımada ülkesi olan Türkiye'yi bu anlamda daha tercih edilebilir kılmaktadır. Coğrafi konumunun verdiği imkânla Türkiye, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Hazar Havzası ülkeleri ile ilgili boru hattı projelerinin içinde yer almaktadır. Açık denizlere kıyısı bulunan ülkeler, daha çok doğal gaz boru hattı projelerine ilgi gösterirken, Orta Asya ve Hazar gibi geçiş ülkelerine ihtiyaç duyulan üretim alanlarına sahip ülkeler ise hem petrol hem de doğal gaz boru hattı projelerine ilgi duymaktadır. Bu nedenle

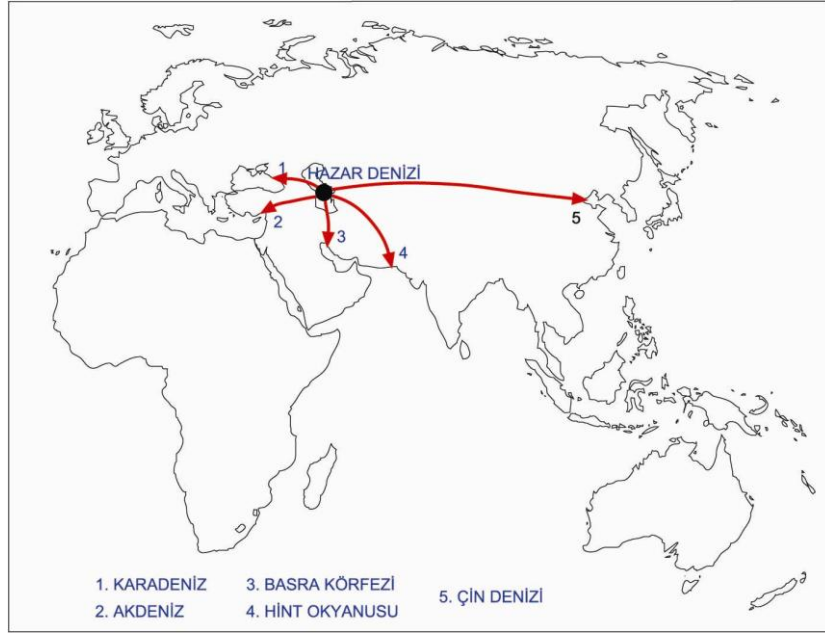
⁴ BP Statistical Review of World Energy Full Report 2007 esas alınarak hazırlanmıştır.

⁵ Barysch, a.g.m., s. 42.

enerji kaynaklarının boru hatları ile taşınması mücadelesinin ağırlıklı olarak Orta Asya ve Hazar Havzası merkezli sürdüğü söylenebilir.

Orta Asya ve Hazar ülkelerinin açık denizlere çıkışının olmamasının yanında dünyanın önemli enerji pazarlarına da uzak olması, bölgedeki petrolün boru hatları ile taşınmasını zorunlu hale getirmektedir. Bölge için en kritik soru da tam bu noktada ortaya çıkmaktadır: Bölgenin petrol kaynakları hangi güzergâhtan taşınmalıdır?

Şekil 4: Hazar Petrolleri İçin Muhtemel Taşıma Güzergâhları⁶

Petrol sahalarından denize ulaşacak uluslararası boru hatlarının hangi yollardan geçeceğini belirlemek karmaşık bir süreci gerektirmektedir. Boru hattının geçeceği güzergâhın ekonomik, güvenli ve istikrarlı alanları takip etmesi en tercih edilen durumdur. Hazar Havzası'nın petrolünü taşıyacak muhtemel boru hattı

⁶ Atakan Gül, Ayfer Yazgan Gül, **Avrasya Boru Hatları ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 15.

güzergâhlarına bu açıdan bakıldığında hemen hepsinin önemli sorunlar taşıdığı gözlenmektedir.

Hazar petrollerinin taşınması için düşünülen güzergâhlardan birisi olan Çin Denizi yönü, sahip olduğu ekonomik, siyasal ve güvenlik sorunları ile dikkati çekmektedir. Bu güzergâhın alternatiflerine göre daha uzun mesafe kat etmesi gerektiği için pahalı olması, geçtiği bölgelerin siyasal anlamda istikrarsız ve güvensiz olması en büyük sorunlarıdır. Bu nedenlerden dolayı söz konusu güzergâhın alternatifler içinde gerçekleşmesi en zor güzergâhlardan biri olduğu söylenebilir.

Hazar petrollerinin taşınması için gündeme getirilen bir diğer güzergâh ise Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na ulaşması planlanan hattır. Bu güzergâh, Çin Denizi alternatifi dışında en uzun olan hattır ve bu yönü ile ekonomik anlamda maliyeti artırmaktadır. Ancak bu hattı gerçekleştirilebilir olmaktan uzaklaştıran en önemli nedense geçtiği bölgelerin halen sıcak çatışma bölgeleri olmaları ve bu nedenle istikrarsız bir görünüm arz etmeleridir. Taraflarını NATO ve Taliban örgütünün oluşturduğu Afganistan'daki çatışmalar ve Pakistan'daki istikrarsız yapı, bu hattın gerçekleşme ihtimalini azaltmaktadır. Özellikle 2001 yılında yaşanan ABD'deki 11 Eylül saldırılarını takip eden dönemde Afganistan'a yapılan askeri müdahale, bu hattın hayata geçirilme şansını en azından yakın vadede tamamen ortadan kaldırmıştır.

Hazar petrollerinin taşınması için düşünülen bir diğer güzergâhsa, İran üzerinden Basra Körfezi'ne ulaşan hattır. Diğer alternatiflere göre çok daha kısa mesafe kat etmesi bu hattı hem en ekonomik hem de en uygun güzergâh kılarken, İran'ın Batılı devletler tarafından izole edilmesine yönelik politikalar gereği dışlanması, bu hattın gerçekleşmesini engellemektedir.

Karadeniz güzergâhı ise Hazar'ın sahip olduğu petrolün taşınmasında gündeme getirilen ve halen kullanımda olan bir hattır. Hazar petrolleri, Azerbaycan ve Kazakistan ile anlaşılan Rusya'nın Sovyet döneminden kalma boru hatları ile Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'na ulaştırılmakta ve bu yolla enerji pazarlarına

taşınmaktadır. Kullanımda olan bu güzergâhtan taşınan petrol miktarının artırılması yönündeki Rus çabaları ise iki önemli engelle karşılaşmaktadır. Bu engellerden en önemlisi, bu güzergâhtan taşınan petrolün tankerlerle İstanbul ve Çanakkale boğazlarını geçmek zorunda olmasıdır. Boğazların yoğun trafiği ve değişken hava koşulları, petrol tankerlerinin bekletilmesine ve böylece hem zaman açısından hem de ekonomik açıdan kayıplara neden olmaktadır. Karadeniz güzergâhının petrol taşımacılığında kullanımının artırılmasını isteyen Rusya, bu nedenle boğazları baypas eden Burgaz-Dedeağaç petrol boru hattının gerçekleştirilmesi için proje geliştirmiştir. Hazar petrollerinin Karadeniz üzerinden taşınması konusunda Rusya'yı zorlayan diğer olumsuzluk ise petrol boru hatlarının varış noktası olan Novorossisk Limanı'nın işletme şartlarıdır. Bu limanın yeterince derin olmaması, iklim koşulları nedeniyle yıl boyunca etkin olarak kullanılamaması ve ileride artacak Hazar petrol üretimini karşılayacak kapasiteden uzak olması Karadeniz güzergâhının eksileridir.

Hazar petrollerinin taşınmasında gündeme getirilen en gerçekçi güzergâh ise Akdeniz yönüdür. Bölge petrollerinin Türkiye üzerinden Akdeniz'e indirilmesini öngören bu güzergâhın alternatiflerine oranla daha istikrarlı ve güvenli bölgelerden geçmesi, boğazları baypas etmesi ve en önemlisi petrolü, dünyada en fazla petrol taşınan deniz olan Akdeniz'e doğrudan indirmesi en büyük avantajlarıdır. Akdeniz güzergâhı, Çin Denizi güzergâhından daha kısa ve ekonomik, Hint Okyanusu güzergâhından daha güvenli, Basra Körfezi güzergâhına göre politik anlamda daha gerçekçi ve Karadeniz güzergâhına göre ise petrolün taşınma süresi açısından daha elverişli konumdadır.

Tablo 12: Hazar Kaynakları İçin Alternatif Yükleme Limanları ile Cebel-i Tarık Boğazı Arasındaki Uzaklık (Deniz mili)⁷

Liman	Cebel-i Tarık Boğazı
Abadan (İran)	5239
Ceyhan (Türkiye)	2010
Novorossisk (Rusya)	2256

Akdeniz güzergâhı, Basra Körfezi ve Karadeniz güzergâhlarına göre daha uzun mesafeli boru hattı yapımını gerektirse bile boru hattının ulaştığı limanlar göz önüne alındığında diğer güzergâhlara göre daha avantajlıdır. Dünyada petrol taşımacılığının en yoğun olduğu Akdeniz'in Atlas Okyanusu çıkışı olan Cebel-i Tarık Boğazı dikkate alındığında, Ceyhan Limanı'ndan çıkış yapan bir petrol tankeri, Basra Körfezi güzergâhının varış noktası olan Abadan Limanı'ndan ve Karadeniz güzergâhının varış noktası olan Novorossisk Limanı'ndan çıkış yapan petrol tankerlerine göre çok daha kısa mesafe kat etmektedir. Bu durum, Güney ve Batı Avrupa ile Okyanus ötesi ülkelere yapılacak petrol transferinin süresini kısaltmaktadır. Ayrıca Abadan Limanı'ndan petrol yüklenen bir tankerin Akdeniz'e çıkmak için Süveyş Kanalı'nı geçme zorunluluğu, Basra Körfezi güzergâhı için bir başka olumsuzluktur. Çünkü son yıllarda Aden Körfezi açıklarında Somalili korsanların petrol tankerlerine yönelik saldırıları, güvenlik sorunlarına neden olmakta ve Akdeniz'e yönelik petrol taşımacılığını olumsuz etkilemektedir. Buna karşılık, BTC ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hatlarının varış noktası olan Ceyhan Limanı, ilerleyen dönemde BTC boru hattına eklenebilecek Kazak petroleri ve Karadeniz'e çıkarılacak petrolü boğazları baypas ederek taşınması planlanan Samsun-Ceyhan petrol boru hattının da devreye girmesi ile önemli bir enerji merkezi haline gelmektedir.

⁷ BP Distance Table verileri esas alınarak hazırlanmıştır.

Tarih boyunca kıtalar arası transit taşımacılık açısından büyük öneme sahip olan Türkiye, bu özelliğini günümüzde de sürdürmektedir. SSCB'nin dağılması ile Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının Rusya dışında bir güzergâhtan taşınabileceği tek yol haline gelen Türkiye, bu yönü ile stratejik bir değere ulaşmıştır. Bu nedenle, Rusya'ya alternatif taşıma hatları sağlamak isteyen AB, son yıllarda özellikle doğal gaz boru hatlarının gerçekleştirilmesi için enerji transferinde en az masraflı, en güvenli ve en kestirme yolu sağlayan Türkiye ile işbirliği çabalarını artırmıştır.

Şekil 5: Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Boru Hattı Projeleri⁸

Doğal gaz tedariki konusunda Rusya'ya dış siyasetini tehdit edecek derecede yüksek oranda bağımlı olan AB, Türkiye üzerinden Hazar ve Ortadoğu doğal gazına ulaşmayı hedeflemektedir. Bu amaçla Türkiye ile AB, ilk olarak Azeri doğal gazını

⁸ TEPEALTI-2009.

Türkiye üzerinden Yunanistan'a ulaştırılan ve ilerleyen dönemde İtalya'ya kadar uzatılması planlanan Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattı projesini hayata geçirmiştir. AB'nin doğal gaz temininde stratejik bir hedef olarak gördüğü ve Temmuz 2009'da "Hükümetler arası Anlaşma"sı imzalanan 31 milyar metreküplük Nabucco doğal gaz boru hattı projesi ile ilgili çalışmalar da devam etmektedir. Bu proje, Türkiye'nin coğrafi konumunun sağladığı avantajlarla öncelikle Hazar olmak üzere, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gazının Anadolu üzerinden Avrupa'ya taşınmasını amaçlamaktadır.

Türkiye coğrafi konumunun sunduğu imkânlarla günümüze kadar geçen dönemde farklı ülkelerle çeşitli boru hattı projeleri geliştirebilmiştir. Kerkük-Yumurtalık hattı ile Irak petrollerine, BTC hattı ile Azeri petrollerine ulaşan Türkiye, Batı hattı ve Mavi Akım hatları ile Rus doğal gazını, BTE hattı ile Azeri doğal gazını ve İran-Türkiye hattı ile de İran doğal gazını tedarik etme imkânına kavuşmuştur. Gerçekleşen bu projelerin yanı sıra Türkiye, Samsun-Ceyhan petrol boru hattı ile Kazak ve Rus petrollerinin, Nabucco doğal gaz boru hattı ile Türkmenistan, Irak, İran ve Mısır doğal gazının transit geçiş ülkesi olma imkânına da sahiptir.

Sahip olduğu bu potansiyel ışığında Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde coğrafi konumunun zorladığı çok taraflı geliştireceği politikalarla enerji köprüsü olmak yerine enerji merkezi olma yönünde stratejiler geliştirebilme imkânını taşımaktadır. Bunun için Türkiye'nin elindeki en önemli argüman ise enerji üreticisi Kuzey Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Hazar Havzası ile dev bir enerji tüketicisi olan Avrupa'ya hakim coğrafi konumudur.

4.2.2. Türk Boğazları ve Boru Hatları Siyaseti

“Türk Boğazları” olarak ifade edilen İstanbul ve Çanakkale boğazları, Karadeniz’i Akdeniz’e ve okyanuslara bağlayan tek su yoludur. Soğuk Savaş öncesi dönemde SSCB’nin açık denizlere çıkışı olan Boğazlar, yeni dönemde Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Romanya ve Bulgaristan’ın direkt, Moldova, Ermenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın ise dolaylı çıkışı özelliğini kazanmıştır. Bu yönü ile Boğazlar, sayılan ülkeler ve bu ülkelerin deniz yolu ile ticaret yaptığı tüm ülkeler açısından stratejik bir değer ifade etmektedir.

Tarih boyunca büyük önem taşıyan ve bölgeye yönelik güç mücadelelerinin merkezinde yer alan Boğazların günümüzde geçerli olan statüsü, Montreux Boğazlar Sözleşmesi⁹ ile belirlenmiştir. Montreux Sözleşmesi, “barış zamanı“, “Türkiye’nin muharip olmadığı savaş hali“, “Türkiye’nin muharip olduğu savaş hali” ve “Türkiye’nin kendisini çok yakın bir savaş tehlikesi altında görmesi hali” durumları için ayrı hükümler içermektedir. Bu anlaşmaya göre, ticaret gemileri barış zamanında, bayrak ve yükleri ne olursa olsun, sürekli geçiş serbestisinden yararlanacaklardır. Ayrıca bu anlaşmada barış zamanında savaş gemilerine, tonaj miktarı ve ziyaret süresiyle ilgili sınırlamalar koymak suretiyle serbest geçiş hakkı tanınmış ve Karadeniz’e kıyısı bulunmayan devletlerin buraya gönderecekleri deniz kuvvetlerinin insani bir amaç taşıması ve 8000 tonu geçmemesi şartıyla geçişine müsaade edilebileceği kaydı da yer almıştır. Savaş zamanında ise Türkiye, savaş dışında bulunuyorsa Boğazlar bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı kalacaktır.¹⁰

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile Boğazları kullanan ülke sayısının ve bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarına paralel deniz ticaretlerindeki yoğunluğun artmasına bağlı olarak Boğazların trafik yoğunluğu da ciddi artış göstermiştir. Yeni dönemde Boğazlardaki geçiş rejimi açısından en kritik sorunu artık savaş gemileri

⁹ Türkiye’nin Boğazlar üzerinde egemenliğini yeniden kurmayı hedef alan, Karadeniz’e kıyısı olmayan devletlerin gemilerinin bu denize girmesini önemli ölçüde kısıtlayan ve Boğazlar statüsüne yeni bir şekil veren Montreux Boğazlar Sözleşmesi, 20 Temmuz 1936’da imzalanmıştır. Bkz: Dr. Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789- 1999**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 584.

¹⁰ Kamil Günel, **Coğrafyanın Siyasal Gücü**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 245.

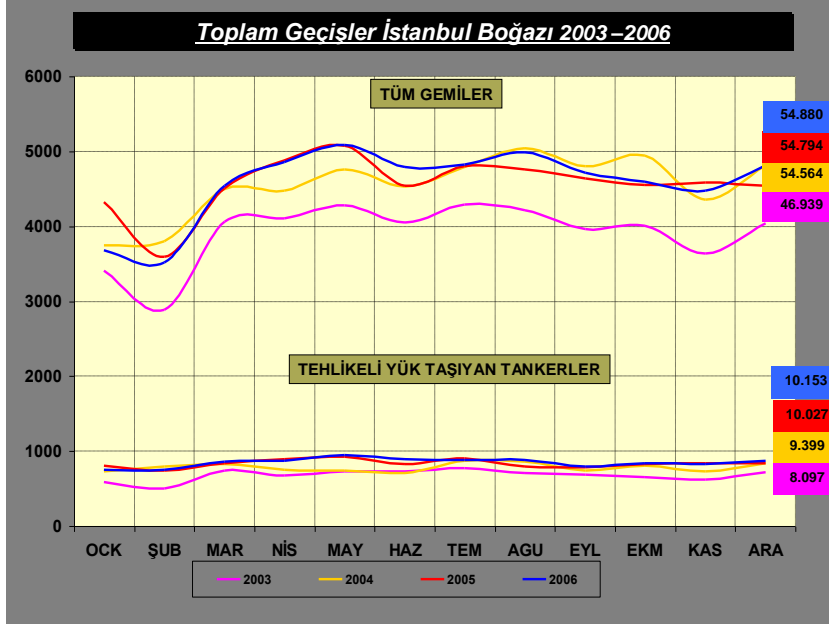
değil, ticaret gemileri oluşturmaya başlamıştır. Bunun nedeni, ticaret gemilerinin hacim sayısındaki hızlı artışın Boğazların güvenliği ve çevrenin korunması bakımından yarattığı sorunlardır.

İstanbul Boğazı dünyanın en kalabalık suyollarından olup, Panama Kanalı'nın 4 katı, Süveyş Kanalı'nın ise 3 katı daha fazla trafiğe sahne olmaktadır. İstanbul Boğazı, 31 km uzunluğunda, keskin dönüşleri olan suyolu olup, oldukça dar bir coğrafi yapıya sahiptir. En geniş noktası 1500 m, en dar noktası ise 700 m genişliğindedir. Boğaz bölgesindeki sert dönüşler, boğaz geçişlerinde gemilerin 12 kez yön değiştirmesini gerektirmektedir. Bazen bu değişimlerden bir bölümü 80 derece gibi bir değere ulaşabilmektedir. Güçlü güney rüzgârlarının, mahalli olarak "orkoz" olarak adlandırılanları güçlü bir ters akıntıya neden olmaktadır. Ters akıntı da gemilerin manevra kabiliyetlerini etkilemektedir. Çanakkale Boğazı ise 70 km uzunluğunda olup, genişliği en geniş noktada 2000 m ile en dar noktada 1300 m arasında değişmektedir. Coğrafi ve oşinografik özellikleri İstanbul Boğazı ile benzerlik göstermektedir. Türk Boğazları'ndan geçiş yapmakta olan gemiler Türk egemenliğinde olan 325 km'lik suyolunu aşmak durumundadırlar.¹¹

Türk Boğazları'nın bu zorlu coğrafi yapısı, geçiş yapan gemileri çevresindeki yerleşim alanları ve ekosistem açısından ciddi bir tehdit haline getirmektedir. Şüphesiz bu riski en fazla hisseden şehir ise binlerce yıllık tarihe ve 12,5 milyonluk nüfusa sahip olan İstanbul'dur. Çünkü İstanbul Boğazı, dünyadaki diğer suyollarından farklı olarak sadece bir geçiş yolu değil, iki yakası etrafına kurulmuş şehrin yaşayan bir parçasıdır. Bu nedenle İstanbul Boğazı, diğer suyollarına göre yoğun deniz trafiğinden çok daha fazla olumsuz etkilenmekte ve tehlikeye maruz kalmaktadır.

¹¹ Metin, a.g.e., s. 237.

Grafik 12: İstanbul Boğazı'ndan Toplam Geçişler (2003-2006)¹²

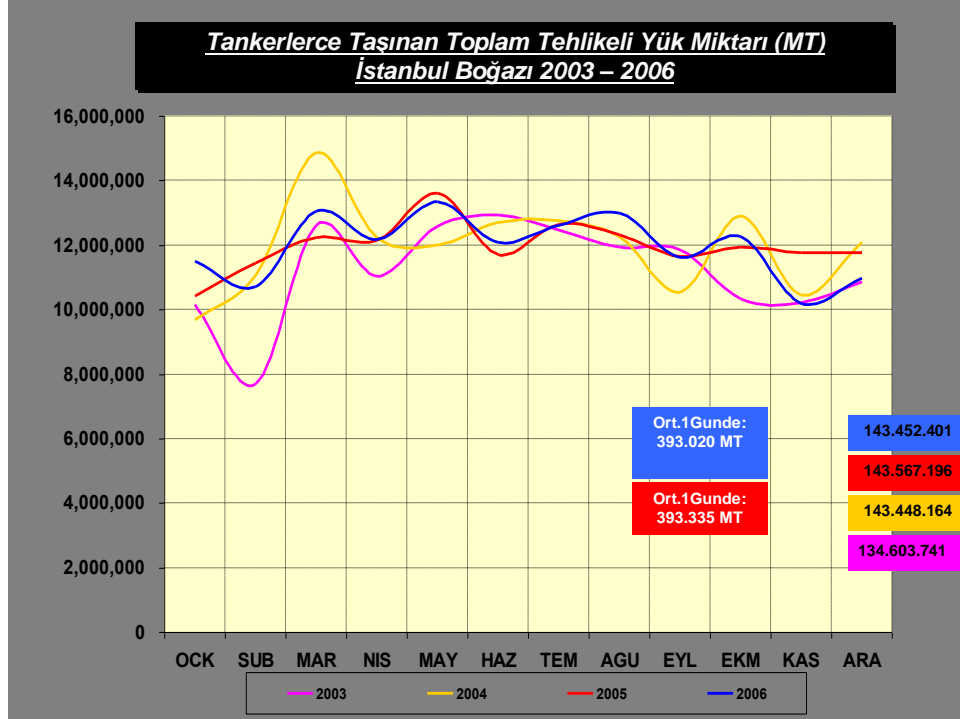

İstanbul Boğazı'nda 2003 yılında 46.939 olan geçiş yapan toplam gemi sayısı, sürekli bir artış göstererek 2006 yılında 54.880'e ulaşmıştır. Aynı dönemde tehlikeli yük taşıyan tanker sayısı da sürekli bir artış göstermiş ve bu sayı 2006 yılında 10.153'e yükselmiştir.

İstanbul ve çevresi için asıl risk arz eden grupsa tehlikeli yük taşıyan tankerlerdir. Ağırlıklı olarak yanıcı ve tutuşucu maddeler taşıyan tankerler, boğazın ulaşımını, güvenliğini ve ekolojik yapısını ciddi şekilde tehdit etmektedirler.

¹² Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü.

Grafik 13: İstanbul Boğazı'ndan Tankerlerle Taşınan Tehlikeli Yük Miktarı (MT/ 2003-2006) ¹³

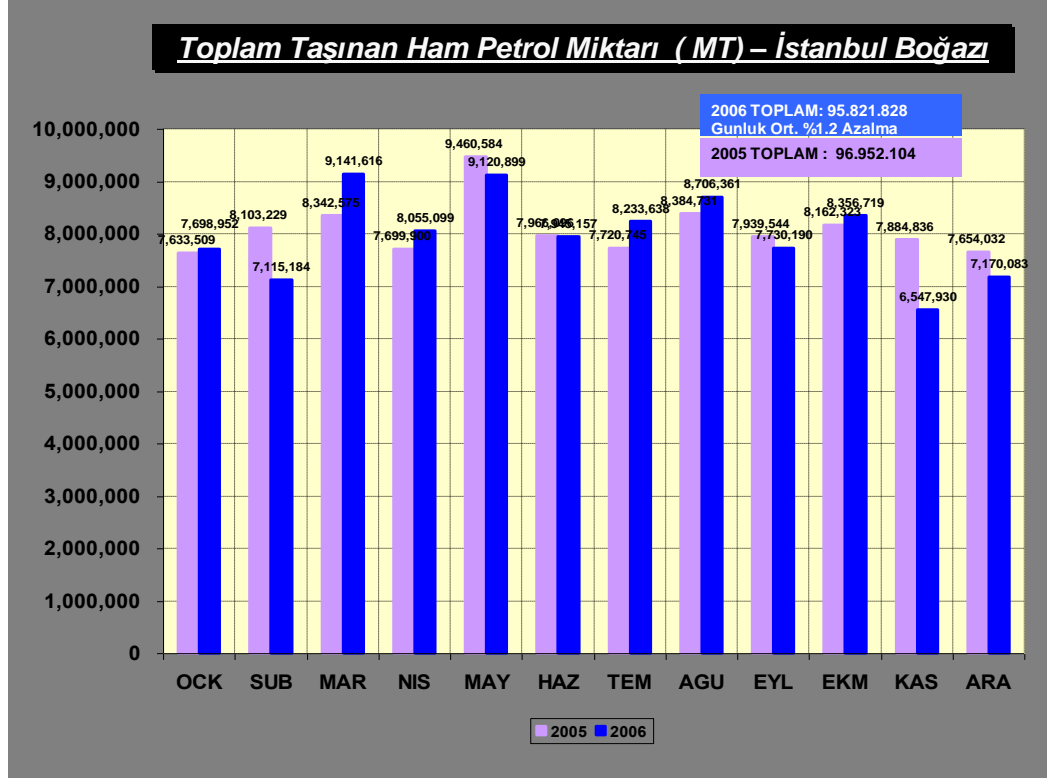

İstanbul Boğazı'ndan tankerlerle taşınan tehlikeli yük miktarı 2003 yılında 134.603.741 tonken bu miktar, 2006 yılında 143.452.401 tona yükselmiştir. 2005 yılında taşınan tehlikeli yük miktarının günlük ortalaması 393.335 ton, 2006 yılında ise 393.020 ton olarak gerçekleşmiştir.

İstanbul Boğazı'ndan taşınan tehlikeli yükler içinde ağırlıklı yer tutan madde ise petroldür. Petrol yüklü tankerlerin karıştığı kazalar sonucunda ortaya çıkan yangınlar ve sızıntılar çevreye ağır zararlar vermekte, ayrıca boğazın kapatılması sonucu transit ve şehir içi ulaşımında aksamalara neden olmaktadır.

¹³ Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü.

Grafik 14: İstanbul Boğazı'ndan Taşınan Ham Petrol Miktarı (MT/ 2006-2008)¹⁴

İstanbul Boğazı'ndan taşınan ham petrol miktarı 2006 yılında 96.952.104 ton iken, 2008 yılında günlük ortalama % 1,2 azalarak 95.821.828 ton olarak gerçekleşmiştir.¹⁵

Türk Boğazları'nın kapasitesini zorlayan petrol trafiği, SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan ve yüksek petrol rezervlerine sahip ülkelerin ihracata yönelik girişimleri ile daha da artma eğilimi içine girmiştir. Burada cevap bekleyen soru ise Hazar ve Orta Asya ülkelerinin petrolerini hangi güzergâhtan ihraç edecekleridir. Eğer söz konusu bölgelerin petroleri Rusya'nın savunduğu Karadeniz güzergâhından taşınırsa bu durum, Boğazlardaki trafiğin daha da artması anlamına

¹⁴ Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü.

¹⁵ Çanakkale Boğazı ile ilgili grafikler için bkz: Ek-VII-VIII-IX.

gelecektir. Ayrıca Boğazların hinterlandının gittikçe büyümesi de boğaz trafiğini artıran bir diğer faktördür. “Ren-Tuna Kanalı ile Baltık denizi, Kuzey, Orta ve Doğu Avrupa; Don Volga Kanalı ile Hazar Denizi ve Avrasya; Dinyeper Nehri ile Kuzey Denizi, Orta Rusya ülkeleri Boğazların kullanıcıları haline gelmiştir. Avrasya’nın kara ülkelerinin Karadeniz’den ithalat yapmaları ve Ren-Tuna trafiği de eklenince sorun daha da büyümektedir.”¹⁶

Boğazlardaki mevcut durum Montreux Sözleşmesi’nin imzalandığı döneme göre büyük farklılıklar arz etmektedir. “1930’lu yıllarda gemi taşımacılığı, gemilerin yükleri, boyları bugünküne göre çok gerilerdeydi ve Boğazlardan geçen gemi sayıları çok azdı. 1938’den beri gemi sayısı % 318, geçen gemilerin hacmi ise % 993 artmıştır.”¹⁷

Boğazlardaki trafik yoğunluğunun aşırı boyutlara ulaşması üzerine Türkiye, 11 Ocak 1994’te, Boğazlarda ve Marmara’da transit trafiği düzenleyen yeni bir tüzük yayımlamıştır. Bu tüzüğe göre, petrol ürünleri dâhil, tehlikeli maddeler taşıyan 150 metreden uzun gemilere, Boğazlardan geçişe ilişkin bazı yeni düzenlemeler ve kısıtlamalar getirilmiştir. Buna göre, tehlikeli yük taşıyan bir büyük gemi İstanbul Boğazı’na girdiğinde, Boğaz’dan çıkıncaya kadar aynı nitelikte başka bir gemi içeri alınmayacaktır.¹⁸

“1994 yılının 13 Mart gecesi biri petrol tankeri, iki Güney Kıbrıs bayraklı geminin çarpışması sonucu alev alan tankerden boğaza 5 bin ton petrol dökülmüş ve bu kaza nedeniyle İstanbul Boğazı bir hafta süreyle trafiğe kapatılmıştır.”¹⁹ Bu olayın ardından Türkiye, Yeni Boğazlar Tüzüğü’nü 1 Temmuz 1994’ten itibaren kesinlikle uygulamaya başlayacağını açıklamış ve Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) de yeni geçiş kurallarını tanıdığını açıklamıştır.

¹⁶ Gül, a.g.e., s. 68.

¹⁷ Ali İşler, “Hazar Petrolleri ve Petrol Boru Hatları Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 1999, s. 54.

¹⁸ Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük, Yayımlandığı Resmi Gazetenin Tarihi: 11.1.1994, No: 21815.

¹⁹ Şen, a.g.e., s. 132.

Türkiye, 1998 yılında hayata geçirdiği Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü ile Boğazlardaki geçiş rejimini netleştirmiştir. Buna göre, mücbir sebepler, tehlikeli durumlar, kamu yararına yapılan inşaatlar ve geçiş trafiğini askıya almayı gerektiren seyrüsefer tehlikelerinde idarenin Boğaz trafiğini geçici olarak durdurabileceği ilan edilmiştir. Ayrıca İstanbul Boğazı'nın herhangi bir bölgesinde görüş uzaklığı 1 mil (1,61 km) ve altına düştüğünde, deniz trafiği uygun görülen tek yöne açık tutulacak ve karşı yöne kapatılacaktır. Bu sırada, tehlikeli yük taşıyan gemiler, büyük gemiler ve derin su çekimli gemiler İstanbul Boğazı'na girmeyecektir. İstanbul Boğazı'nın herhangi bir bölgesinde görüş uzaklığı yarım mil ve altına düştüğünde İstanbul Boğazı geçiş trafiği iki yöne de kapatılacaktır.²⁰

Rusya, Türkiye'nin 1 Temmuz 1994'te uygulamaya geçirdiği yeni Boğazlar Tüzüğü'ne, Montreux Sözleşmesi'ne aykırı olduğu gerekçesi itiraz etmiş; fakat tüzüğün uygulaması sürdürülmüştür.

Yılda yaklaşık 100 milyon ton petrolün geçtiği İstanbul Boğazı, eğer Rusya'nın desteklediği Karadeniz çıkışlı güzergâh devreye girerse yılda 60-70 milyon ton petrolü geçirecek kapasiteye sahip değildir. Boğazların 100 bin DWT²¹ üzerinde taşıma kapasitesine sahip petrol tankerinin geçişi için uygun olmadığı dikkate alınırsa, 70 milyon ton petrolün taşınması için Boğazlardan ilave 700 petrol tankerinin daha geçmesi gerekecektir. Bu tip tankerlerin geçiş süreleri ve bu sırada boğazın trafiğe kapatıldığı göz önünde tutulduğunda, Boğazlardaki trafik işlemez hale gelecektir. Doğal olarak böyle bir durum, Türkiye'nin ve Karadeniz'i tek çıkış olarak kullanan ülkelerin ekonomilerine büyük zarar verecektir. Bu nedenle çözüm Boğazlardaki trafiği hızlandırmak değil, tanker sayısını azaltacak alternatif taşıma yollarını hayata geçirmektir.

²⁰ **Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü**, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi - No: 06.11.1998 - :23515 Mükerrer.

²¹ **Deadweight tons:** Bir geminin taşıyabileceği en çok ağırlık olup, ham yükün, yakıtın, suyun, kumyanın, yolcu ve gemi adamlarının kendilerinin ve eşyalarının ağırlıklarının toplamıdır.

Türkiye, Boğazlar Tüzüğü'nü devreye sokarak boru hatları mücadelesindeki en etkili hamlelerinden birisini yaparak, tanker geçişlerini geciktirerek pahalı ve zahmetli hale getirmiştir. Böylece Türkiye, Hazar Havası'ndan çıkarılacak petrolün Boğazlardan geçişini engellemek için elinden geleni yapacağını göstermiştir. Türkiye'nin bu kararlı tutumu Boğazları baypas eden seçenekleri gündeme getirmiştir.

Boğazları baypas projeleri²²:

- Bakü-Tiflis-Ceyhan
- Kıyıköy-İbrikbaba
- Samsun-Ceyhan
- Burgaz (Bulgaristan)-Dedeoğlu (Yunanistan)
- Burgaz (Bulgaristan)-Vlore (Arnavutluk)
- Odesa-Brody (Ukrayna)
- Köstence (Romanya)-Omisalj (Hırvatistan)-Trieste (İtalya)

Boğazları baypas projeleri içinde en dikkat çekici olan şüphesiz Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı projesidir. Yıllık 50 milyon ton kapasiteli bu hattın, tam kapasite ile çalıştığında ve tankerlerin Boğazlardan geçiş süreci göz önüne alındığında, yaklaşık 330 tankerin Boğazlardan geçişini engellemesi beklenmektedir. Türkiye'nin Boğazlar Tüzüğü'nü uygulamaya geçirmesi ile daha kuvvetli savunduğu ve hayata geçirdiği bu hat, Boğazlar trafiğinde önemli bir rahatlama sağlayacaktır. Çalışmaları devam eden diğer baypas projeleri de hayata geçirilmeleri ile Boğazlardaki çevresel ve ekolojik risklerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Önümüzdeki yıllarda Boğazların hinterlandında yer alan bölgelerdeki petrol arzının artacağı ve buna bağlı olarak Boğazlardaki deniz trafiğinin yoğunlaşacağı

²² Matthew Sagers and Adnan Vatansever, **Bosphorus Bypass Routes Massachusetts**, Cambridge Energy Research Associates July 2004, s. 9. (içinde) Prof. Dr. Kerem Alkin-Hv. Plt. Yzb. Sabit Atman, "Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri", İTO yayınları, İstanbul, 2006, s. 235.

düşünüldüğünde, sözü edilen boru hattı projelerinin gerçekleştirilmesi Türkiye için öncelikli tercih haline gelmektedir. Bu projeler, Boğazlardaki trafiği azaltacağı gibi, İstanbul'un güvenliğine ve dünya petrol arzının sürekliliğine de katkıda bulunacaktır. Bu anlamda Boğazlar ve çevresinin güvenliğine büyük önem veren Türkiye'nin özellikle Boğazları baypas eden kuzey-güney geçişli projelerin hayata geçirilmesine öncelik vermesi politik menfaatleri açısından daha uygun olacaktır.

4.2.3. Türkiye'nin Boru Hatları Siyasetinde Ceyhan Terminali'nin Önemi

Hazar ve Orta Asya petrollerinin taşınmasında en rasyonel seçenek olan Akdeniz güzergâhının varış noktası olan Ceyhan Terminali, sahip olduğu tesislerle Akdeniz'in en büyük ve en modern petrol terminallerinden biridir. Büyük kapasiteli gemilerin yanaşabilmesi için yeterli derinliğe sahip olan Ceyhan Limanı, elverişli yükleme koşullarının yanı sıra olumlu iklim şartlarına da sahiptir.

Ceyhan Terminali iskelesi 1969 m uzunluğunda olup, maksimum 300.000 DWT'luk gemiler yanaşabilmektedir. Terminalde her biri 135.000 m³ kapasiteli 12 adet ham petrol depolama tankı mevcuttur. Tank çiftliği olarak ifade edilen depolama tankları deniz seviyesinden 130 m yükseklikte ve sahile 1,5 km içeride yer almaktadır. Yıllık 150 milyon ton transfer kapasitesine sahip terminalde, yılın 361 günü aynı anda 4 tankere dolun yapılabilmektedir.²³

İlk yüklemenin 25 Mayıs 1977 tarihinde yapıldığı terminale, aynı anda toplam 900.000 DWT'luk 4 tanker yanaşabilmektedir. 2006 yılında 81 adet, 2007 yılında 258 adet olmak üzere toplam 339 adet tanker BİL iskelesine yanaştırılıp ayrılmıştır. BİL iskelesinde verilen liman hizmetlerinden 2006 yılında 6.604.740 TL, 2007 yılında ise 21.690.103,29 TL liman hizmeti hâsılatı elde edilmiştir. BTC Terminali'ne ise 2007 yılında toplam 258 gemi yanaşmış ve 28.286.613,28 M/T ham

²³ **Botaş Petrol İşletmeleri Ceyhan Bölge Müdürlüğü.**

petrol yüklenmiştir. Bu hizmet karşılığında 16.770.783,66 dolar gelir elde edilmiştir.²⁴

Toplam 7 milyon varil depolama ve saatte 120 bin varil yükleme kapasitesine sahip terminalden yapılan ihracatın % 60'ı başta İtalya olmak üzere Avrupa ülkelerine, kalan bölümü ise Amerika, Brezilya, İsrail ve Uzakdoğu ülkelerine gerçekleştirilmektedir.²⁵

Ceyhan Terminali, Irak petrolünü taşıyan yıllık 70 milyon ton kapasiteli Kerkük-Yumurtalık hattı ile Azeri petrolünü taşıyan yıllık 50 milyon ton kapasiteli BTC hattının Akdeniz'e çıkış noktasıdır. Ceyhan Limanı, Irak petrolünü Körfez Savaşları nedeniyle bazı dönemlerde kesintiye uğrasa da 1977 yılından, Azeri petrolünü ise Haziran 2006 tarihinden bu yana uluslararası piyasalara ulaştırmaktadır. Karadeniz'e çıkarılan Hazar ve Rus petrolünün tankerlerle ulaştırılacağı yıllık 70 milyon ton kapasiteli Samsun-Ceyhan boru hattı projesinin de hayata geçirilmesi ile Ceyhan Terminali yıllık 190 milyon ton petrolün ihraç edilebileceği bir potansiyele kavuşacaktır. Ayrıca Kuzey Irak'taki yeni üretim alanlarından elde edilecek petrolün de Ceyhan'a ulaştırılması ile bu potansiyel daha da artacaktır.

Ceyhan Terminali'nin ilerleyen dönemlerde daha yoğun olarak kullanılması anlamında en büyük şanslarından birisi de Rusya'nın petrol ihracatında yoğun olarak kullandığı Novorossisk Limanı'ndaki elverişsiz işletme şartlarıdır. Yıllık 30 milyon ton kapasitesi ile ilerleyen dönemlerde artacak olan Hazar ve Orta Asya petrol arzını karşılamaktan uzak bir görünüm arz eden bu liman, ayrıca olumsuz iklim koşulları nedeniyle yıl içinde düzenli olarak petrol yüklemesi yapamamaktadır. "Rusya Federasyonu'nun en önemli petrol dolum terminallerine ve petrol yükleme terminalleri hariç 36 adet rıhtıma sahip olan Novorossisk Limanı,"²⁶ geliştirme çalışmalarına karşın mevcut sorunlarından kurtulabilmiş değildir. Örneğin, "Ceyhan

²⁴ Çalışma Raporu 2007, Botaş Petrol İşletmeleri Bölge Müdürlüğü Ceyhan, s. 5-8-37.

²⁵ Botaş Petrol İşletmeleri Ceyhan Bölge Müdürlüğü.

²⁶ Prof. Dr. Ahmet İncekara-Prof. Dr. Yıldırım Kılıç, **Karadeniz Limanlarının Bölgesel Ticaretin Gelişimindeki Önemi ve İşlevi**, İTO Yayınları, İstanbul, 1999, s.133.

Terminali'nden 300.000 DWT boyutundaki gemiler yükleme yapabilirken buna karşın Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'ndan yükleme, maksimum 150.000 DWT kapasiteli gemilerle yapılmaktadır."²⁷ Ayrıca, Ceyhan Limanı'ndan çıkış yapan bir tanker doğrudan Akdeniz'e açılırken, Novorossisk Limanı'ndan petrol yüklenen bir tankerin Akdeniz'e ulaşabilmesi için Boğazları ve Ege Denizi'ni geçmesi gerekmektedir. Bu durum hem taşıma maliyetini hem de petrolün tüketici ülkelere ulaştırılma süresini artırmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, Bakü-Novorossisk, Tengiz-Novorossisk ve Bakü-Mohaçkale-Novorossisk hatlarının varış merkezi özelliğindeki Novorossisk Limanı ile Kerkük-Yumurталık ve BTC hatlarının varış merkezi özelliğindeki Ceyhan Limanı karşılaştırıldığında üstün olan taraf kesinlikle Ceyhan Limanı'dır.

Ceyhan Terminali, Samsun-Ceyhan ve Akdeniz petrol boru hatlarının da devreye girmesi ile Karadeniz, Akdeniz, Hazar Denizi, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan stratejik bir enerji merkezi özelliği kazanacaktır. Bu derece büyük bir potansiyele sahip terminalde kapasite artırımına yönelik çalışmalar devam etmektedir. "2012-2015 yılına kadar 250-300 milyon ton petrolün geçeceği bölgenin merkezinde yer alan Ceyhan Terminali'ndeki depolama kapasitelerinin 300 bin tondan 650 bin tona çıkarılması planlanmaktadır. Böylece depolama kapasitesinin artırılmasıyla bölgedeki akaryakıt ticareti daha da gelişecek ve stratejik stokları Ceyhan'da tutma imkânı doğacaktır. Ayrıca 65 bin tonluk gemilerin yüklenmesi ve boşaltılmasına imkân verecek, aynı anda 6 gemiye hizmet verebilecek 2 km uzunluğundaki liman inşaatına da başlanacaktır."²⁸ Özellikle Türkiye'nin stratejik petrol stok kapasitesinin artırılması Türkiye'ye ekonomik alanda olduğu kadar politik alanda da büyük katkı sağlayacaktır. Böylece depolanan ham petrol sayesinde kriz zamanlarında arz esnekliği sağlanacak ve ülke ekonomisi petrol tedariki konusunda sıkıntılar yaşandığı dönemleri en az zararla atlatabilecektir.

Ceyhan Terminali'ndeki geliştirme projelerine özel sektör de büyük ilgi göstermektedir. POAŞ, Çalık ve Socar-Turcas şirketleri bölgede rafineri kurmak

²⁷ Bilgin, a.g.e., s. 293.

²⁸ "Ceyhan İkinci Rotterdam Olacak, Biz de Pay Alacağız", Sabah, 1 Şubat 2008.

üzere başvuruda bulunmuş, Kuveytli enerji şirketleri ise TPAO ile Ceyhan'da ham petrol depoları ve rafineri inşa etmeye hazır olduğunu açıklamıştır.

Ceyhan Terminali'nin gelişimi için EPDK da çalışmalar yürütmektedir. Kurulun Ceyhan'ı enerji üssü yapmayı hedefleyen master planına göre, bölgede toplam maliyeti 20 milyar dolar olan 3 rafineri, çeşitli petro-kimya tesisleri, petrol ve doğal gaz depolama üniteleri, ihracata yönelik LNG terminali ve 5 adet tersane yapımı planlanmaktadır. Yapımı planlanan rafinerilerin toplam kapasitesinin 26 milyon ton, LNG terminalinin ise 30 milyar metreküp olması öngörülmektedir.²⁹

Ceyhan Terminali'ne yönelik planlanan yatırımlar ve bölgenin enerji merkezi olma iddiası, Ceyhan'ın ekonomik yapısına büyük katkı sağlamaktadır. Bölgede yarattığı istihdamın yanı sıra Ceyhan Terminali, çevresindeki arazilerin değerini 50-60 kat artırmıştır. Ayrıca terminaldeki yoğunluğun artması bölgede otel yatırımlarını da hızlandırmıştır.

Ceyhan Terminali gerekli yatırımlar yapıldığı takdirde geniş hinterlandı, Boğazlardan geçemeyen "VLCC ve ULCC"³⁰ tipi büyük tankerlerin yanaşabilmesi için elverişli yapısı nedeniyle taşıma masraflarını düşük seviyede tutabilmesi ve yıl boyu yükleme yapmaya müsait iklim koşulları ile iddia edildiği gibi petrol borsasının bulunduğu Rotterdam Limanı'na benzer bir konuma ulaşma kapasitesine sahiptir. Böylece uluslararası bir enerji merkezine dönüşecek olan Ceyhan, Türkiye'ye ekonomik ve politik alanda stratejik katkılar sağlayacaktır.

²⁹ EPDK.

³⁰ VLCC (Very Large Cargo Carrier) tipi tankerler, 150-320 bin ton arası yük taşıyabilen tankerlerdir. ULCC (Ultra Large Cargo Carrier) tipi tankerler ise 320 bin tondan fazla yük taşıyabilmektedirler. Bkz: Şen, a.g.e. s. 98.

4.3. Türkiye'nin Enerji Politikasının Temeli: Enerji Koridoru Olma İddiası

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile eski SSCB'nin sınırlarını çizen bölgede oluşan jeopolitik boşluk, bölge ile ilgili hedefleri olan tüm taraflar gibi Türkiye tarafından da büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Uzun bir süredir Sovyet boyunduruğu altında yaşayan ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşması, Türkiye tarafından milli, dini ve kültürel ortaklıkları bulunan soydaşları ile işbirliğine gitme konusunda önemli bir fırsat olarak görülmüştür. 1991 sonrası dönemde Türkiye, “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne” ifadesinde vücut bulan bir yaklaşımla siyasal temelli hedefler gütmüştür. “1992 ortalarında Türkiye, bölgede siyasal, finansal, kültürel, askeri ve ekonomik alanlarda liderlik ve nüfuz sağlama konusunda cesur bir hamlede bulunmuştur.”³¹ Ancak söz konusu alanlardaki yetersizliklerin dolayı Türkiye, bütünsel bir yaklaşımdan ekonomik temelli bir yaklaşıma geçmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin bu yeni yaklaşımının temelini ise bölgenin sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile bu kaynakların batıya transferini gerçekleştirecek olan boru hatları sayesinde edinmeyi hedeflediği “Enerji koridoru olmak” iddiası oluşturmuştur. Türkiye, enerji alanında yeterli teknoloji, ekipman, finansal güç, pazarlama ve ulaşım imkanlarından yoksun olduğu için bu yeni yaklaşımında da istediği mesafeyi kat etmeyi başaramamıştır.

Türkiye'nin enerji koridoru olma iddiası ne kadar gerçekçi ve hayata geçirilebilir bir hedeftir? Bu soruya cevap bulmak adına, Türkiye'nin enerji siyasetini etkileyen tüm faktörlerin göz önünde tutulduğu bir “SWOT analizi”³² yapmak faydalı olacaktır.

³¹ Ian O. Lesser-Graham E. Fuller, “Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu”, Çev. Meral Gönenç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 88.

³² SWOT analizi incelenen kurumun, tekniğin, sürecin, durumun veya kişinin üstün (Strengths) ve zayıf (Weaknesses) yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat (Opportunities) ve tehditleri (Threats) saptamakta kullanılan bir tekniktir. Analizin amacı, iç ve dış etkenleri dikkate alarak, var olan güçlü yönlerden ve fırsatlardan en üst düzeyde yararlanarak, tehditlerin ve zayıf yanların etkisini en aza indirecek plan ve stratejiler geliştirmektir.

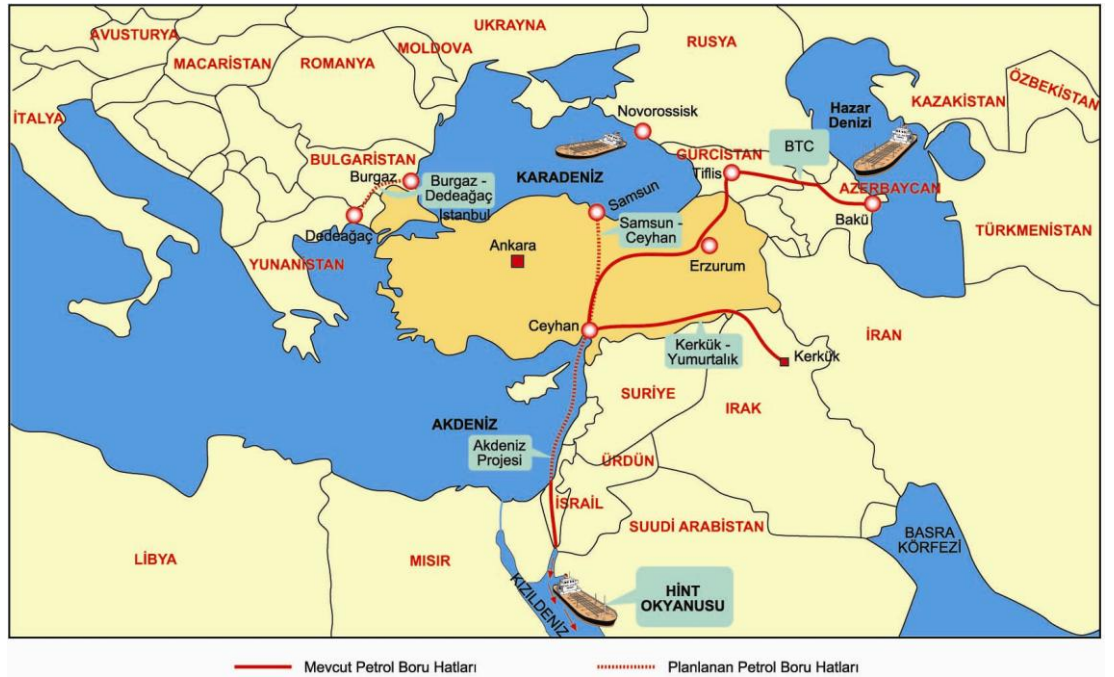
4.3.1. Üstünlükler (Strengths)

4.3.1.1. Enerji Güzergâhlarına Göre Konumu

Türkiye, doğudaki çok zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla batıdaki çok büyük tüketici bölgelerinin geçiş noktasında yer almaktadır. Aynı şekilde Türkiye, Karadeniz çıkışlı enerji kaynaklarının güneye taşınma güzergâhının da merkezinde bulunmaktadır. Bu özelliğiyle doğu-batı ve kuzey-güney yönlü boru hatlarının geçiş güzergâhında bulunan Türkiye, enerji transferini kolaylaştırıcı bir konuma sahiptir.

Denize çıkışı olmayan Hazar ve Orta Asya petrollerinin batıya taşınmasında en uygun güzergâh üzerinde bulunan Türkiye, bu özelliği ile petrol boru hatları için stratejik bir değer ifade etmektedir.

Şekil 6: Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Petrol Boru Hattı Projeleri³³

³³ TEPEALTI-2009.

Boru hatlarının geçişi için elverişli bir konuma sahip olan Türkiye, tarihinde gerçekleştirdiği ilk boru hattı olan Kerkük-Yumurtalık ile Hazar petrolünü ilk defa Rusya'nın kontrolü dışındaki bir güzergâhtan taşımaya olanak sağlayan BTC boru hatlarına transit geçiş imkânı sağlamaktadır. Gerçekleştirilen bu hatların yanı sıra Türkiye, Kazak petrollerinin BTC'ye eklenmesi, Karadeniz'e çıkış yapan petrolerin boğazları baypas ederek geçişini sağlayacak Samsun-Ceyhan hattı ve Ceyhan'a ulaştırılacak petrolerin İsrail üzerinden Hint Okyanusu'na ulaştırılmasını sağlayacak Akdeniz boru hattı projesi için de elverişli şartlar sunmaktadır.

Türkiye'nin doğusundaki büyük doğal gaz üreticileri ile batısındaki büyük doğal gaz tüketicileri arasında geliştirilmeye çalışılan enerji güzergâhları üzerinde yer alması da enerji alanındaki bir diğer üstün tarafıdır.

Şekil 7: Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri³⁴

³⁴ TEPEALTI-2009.

Türkiye, kendi doğal gaz ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak Rus gazını taşıyan Batı hattı ile Mavi Akım hattını, Azeri gazını taşıyan BTE (Şahdeniz) hattını, Azeri gazını Yunanistan'a ulaştıran Türkiye-Yunanistan hattını ve İran gazını taşıyan İran-Türkiye hattını işletmeye almıştır. Ayrıca Hazar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika doğal gazlarının taşınmasında kavşak özelliğindeki Türkiye, bu yönü ile Mısır, Irak ve İran gazını taşıyacak hatlar ile bu hatların ilerleyen dönemde bağlanması düşünülen ve AB'nin Rusya'ya doğal gaz bağımlılığını düşürecek olan Nabucco hattı için de stratejik bir değer ifade etmektedir. Çünkü Türkiye, Avrupa'ya ulaştırılacak doğal gaz için en uygun ve en ucuz güzergâh üzerinde yer almaktadır.

4.3.1.2. Önemli Bir İthalatçı Ülke Olması

Boru hatları ekonominin ihtiyaç duyduğu enerjiyi taşıyan stratejik değerdeki transfer yollarıdır. Bu nedenle boru hatlarının geçiş güzergâhları belirlenirken dikkat edilen en önemli hususlardan biri de boru hatlarının enerji tüketiminin yüksek olduğu ülkelere ulaşması ya da geçmesidir. Böylelikle enerji şirketleri yapım maliyeti yüksek olan boru hatlarının işletme şartlarını fizibil hale getirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda Türkiye, dinamik nüfusu ve gelişen ekonomisine bağlı olarak sürekli artan enerji tüketimi ve Avrupa'nın en hızlı büyüyen doğal gaz pazarı olma özelliği ile boru hatlarının geçişi için elverişli şartlar sunmaktadır.

Tablo 13: Türkiye'nin Yıllara Göre Enerji Talebi³⁵

Yıl	Enerji Talebi (GWh)	Artış (%)
2007	188,343	8,1
2008	203,787	8,2
2009	220,701	8,3
2010	239,019	8,3
2011	258,858	8,3
2012	280,084	8,2
2013	302,491	8,0
2014	326,388	7,9
2015	351,846	7,8
2016	378,234	7,5

Türkiye'nin enerji tüketiminin önümüzde yıllarda sürekli olarak artacağı beklentisi ve ülkemizde elektriğin yaklaşık yarısının doğal gaz çevrim santrallerinden sağlandığı dikkate alındığında, Türkiye özellikle doğal gaz boru hatlarının geçişi için cazip bir ülke özelliği göstermektedir.

4.3.1.3. Uluslararası Sisteme Entegre Siyasi Yapısı

Dünyada enerji piyasasına yön veren, gelişmiş teknolojik imkânlarla sahip olan şirketler ve işletmeler ağırlıklı olarak Batı dünyasının parçalarıdır. Bu şirketler bizim hinterlandımızda yer alan Hazar ve Ortadoğu bölgelerindeki üretim alanlarında gerçekleştirdikleri faaliyetler ile boru hatlarının güzergâhının belirlenmesinde önemli oranda etken durumdadır. Aynı zamanda büyük tüketici konumundaki Batı dünyası ile Türkiye'nin uzun süreli müttefikliği, ülkemizdeki demokrasinin ve hukuk sisteminin alternatif ülkelere göre daha gelişmiş olması, Türkiye'ye boru hatlarının geçişi konusunda olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu yönleri ile Türkiye,

³⁵ Hacer Gemici, "Yatırımcı Resesyona Değil, Hükümetin Kararlılığına Bakacak", Sabah, 2 Şubat 2008.

bulduğumuz coğrafya içinde Batı için İran ve Rusya'ya göre daha güvenilir bir partner özelliği taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Hazar ve Orta Asya petrol ve doğal gazını kontrol etmek gibi bir hedefinin olmaması da ülkemizi hem enerji arz eden hem de talep eden ülkeler açısından tercih edilir kılmaktadır.

Avrupa ve ABD açısından “güvenilir bir ortak” olarak görülen Türkiye, Batılı enerji şirketleri ile çeşitli petrol boru hattı projeleri geliştirmiştir.

Tablo 14: Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Petrol Boru Hattı Projelerinin Özellikleri³⁶

Boru Hattı Projesi	Güzergâh	Kapasite (milyon ton / yıl)	Uzunluk (km)	Tahmini Maliyet (\$)	Durum
BTC	Bakü'den başlayıp Gürcistan üzerinden Ceyhan'a	50	1760	3-3,5 milyar	Mayıs 2006'dan itibaren devrede
Kerkük-Yumurtalık	Kerkük'ten Yumurtalık'a (Ceyhan)	70,9 (iki hat toplamı)	1876 (iki hat toplamı)	----	1976 yılından itibaren devrede
Samsun - Ceyhan (Trans Anadolu)	Samsun'dan Ceyhan'a	70	550	2 milyar	2010'da işletmeye alınması hedefleniyor
Burgaz - Dedeağaç	Novorossisk limanından tankerlerle Burgaz'dan geçerek Dedeağaç'a	50	288	1,1 milyar	2010'da işletmeye alınması hedefleniyor
Akdeniz (Med Stream)	Ceyhan üzerinden İsrail'e	40	610	1 - 1,5 milyar	2011'de işletmeye alınması hedefleniyor

Türkiye, işletmeye alınan BTC boru hattında İngiliz enerji şirketi BP, yapım çalışmaları devam eden Samsun-Ceyhan boru hattında İtalyan enerji şirketi ENİ ve Akdeniz (Med Stream) boru hattında ise İsraili enerji şirketleri ile işbirliği yapmaktadır.

Türkiye, farklı ülkelerle geliştirebildiği ortaklıkları sayesinde doğal gaz boru hattı projelerinde de önemli mesafeler almıştır. Öncelikle kendi arz güvenliğini sağlamaya yönelik ortaklıklar kuran Türkiye, son dönemlerde tedarikçi çeşitlendirme

³⁶ Çeşitli süreli ve süresiz yayınların verileri esas alınarak hazırlanmıştır.

çalışmalarının yanı sıra transit geçiş ülkesi olma yönünde de girişimlerde bulunmaktadır.

Tablo 15: Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projelerinin Özellikleri³⁷

Boru Hattı Projesi	Güzergâh	Kapasite (milyar m ³ / yıl)	Uzunluk (km)	Tahmini Maliyet (\$)	Durum
Batı Hattı	Rusya, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'dan geçerek Türkiye'ye	14	842	-----	1987 yılından itibaren devrede
Mavi Akım	Rusya'dan Karadeniz'i geçerek Samsun'dan Ankara'ya	16	1265	3,5 milyar	2005 yılından itibaren devrede
Şah Deniz (BTE)	Bakü'den başlayıp Gürcistan üzerinden Erzurum'a	6,6	225	1 milyar	Temmuz 2007'den itibaren devrede
Türkiye - Yunanistan	Bakü'den başlayıp Gürcistan, Erzurum üzerinden Yunanistan'a	3 (İtalya'ya ulaştığında 8)	300	144 milyon	Kasım 2007'den itibaren devrede
İran - Türkiye	İran'dan başlayıp Doğubayazıt'tan Ankara'ya	10	850	-----	2003 yılından itibaren devrede
Nabucco	Türkiye'nin doğusundan başlayıp Bulgaristan, Romanya, Macaristan üzerinden Avusturya'ya	31	3300	11,6 milyar	2014'te işletmeye alınması hedefleniyor
Irak - Türkiye	Bağdat'ın kuzeyinden Adana - Yumurtalık'a	10	1000 (tahmini)	Belirsiz	Belirsiz
Güney Akım	Karadeniz'den geçerek Bulgaristan'dan Avrupa'nın kuzeyi ve güneyine	30	9000	10 milyar	2010'da işletmeye alınması hedefleniyor
Trans - Hazar	Türkmenistan'dan Hazar geçişi ile Azerbaycan, Gürcistan üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya	30	1641	3-4 milyar	Belirsiz

Türkiye, 2005 yılına kadar olan dönemde en büyük doğal gaz tedarikçisi olan Rusya ile Batı hattı ve Mavi Akım projelerini ve ikinci büyük doğal gaz tedarikçisi olan İran'la da İran-Türkiye projelerini gerçekleştirmiştir. 2005 sonrası dönemde ise Türkiye, arz kaynaklarını çeşitlendirmek ve Hazar gazının Avrupa'ya taşınması konusunda Batılı ülkeler ve enerji şirketleri ile işbirliği çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmaların ilk ürünü olan Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattının ilerleyen dönemde İtalya'ya kadar uzatılması planlanmaktadır. Gerçekleşen

³⁷ Çeşitli süreli ve süresiz yayınların verileri esas alınarak hazırlanmıştır.

bu projelerin yanı sıra Türkiye'nin çalışmalarını sürdürüldüğü diğer doğal gaz boru hattı projelerinde de ortaklıkları bulunmaktadır. Bu projeler içinde şüphesiz en dikkat çekici olan ve gerçekleşmesi yönünde önemli mesafe alınan, 31 milyar metreküp kapasiteli, Hazar gazını Avrupa'ya taşımayı amaçlayan Nabucco doğal gaz boru hattı projesidir. Ayrıca Türkiye, Irak gazını ve Türkmen gazını taşıması planlanan boru hattı projelerinin de bir ayağını oluşturmaktadır. Ancak Irak'taki istikrarsız yapı ve Hazar'ın statü sorunu bu iki projenin ilerlemesi yönünde ciddi engeller oluşturmaktadır.

Türkiye'nin petrol boru hattı projelerinde olduğu gibi doğal gaz boru hattı projelerinde de ortaklık kurduğu enerji şirketleri ağırlıklı olarak Batılı ülkelere aittir. Türkiye BTE (Şahdeniz) boru hattının işletmesinde İngiliz BP şirketi ile Nabucco boru hattının devam eden çalışmalarında ise Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), OMW Erdgas (Avusturya), MOL (Macaristan) ve RWE (Almanya) şirketleri ile ortaklık yapmaktadır. AB ile üyelik müzakerelerini sürdüren Türkiye'nin Birlik üyesi ülkelerle sürdürdüğü boru hatlarına yönelik bu işbirliği, Türkiye'nin AB üyelik sürecini hızlandıracak bir özellik de taşımaktadır.

Sonuç olarak Türkiye, şu an tartışması süren yukarıdaki petrol ve gaz boru hatları inşa edilirse, küresel petrol ihracatının % 10'nun ve dünyada boru hatlarıyla gerçekleşen doğal gaz ihracatının % 15'nin kendi topraklarından geçtiğine şahit olacaktır.³⁸

4.3.1.4. İşletme Şartlarının Uygunluğu

Türkiye'nin müteahhitlik ve mühendislik hizmetleri alanındaki tecrübe birikimi boru hatlarının yapımı ve işletilmesinde önemli avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca işbirliği yapılan yabancı enerji şirketlerinden modern yöntemler ve teknoloji sağlanması da Türkiye'nin işletme imkânlarını geliştirmiştir. Bu ilerlemelerle

³⁸ Barysch, **a.g.m.**, s. 44.

limanlardaki enerji terminallerine yapılan ve yapılması planlanan yatırımların, işletme imkânlarını daha da geliştireceği söylenebilir.

Türkiye'nin işletme şartlarının uygunluğu konusundaki en önemli argümanlardan birisi de Ceyhan Terminali'nin varlığıdır. Bu liman, Novorossisk Limanı gibi alternatiflerine göre, çok büyük tankerlerin yanaşabileceği derinliğe sahip olması, iklim şartlarının uygunluğu nedeniyle neredeyse yıl boyunca işletilebilmesi ve kendisine ulaştırılan petrolü Akdeniz'e doğrudan indirebilmesi gibi özellikleri ile büyük üstünlük sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Ukrayna ve Rusya'da görülen işletme sorunlarını yaşamaması da bu anlamda çekiciliğini artıran bir başka faktördür. Türkiye, sahip olduğu bu işletme şartları ile transit ülke olma, enerji merkezi olma ve boru hatlarının güvenliğini büyük ölçüde sağlayabilme imkânlarını içinde barındırmaktadır.

4.3.1.5. Boğazlar

Türkiye'nin İstanbul ve Çanakkale boğazlarına sahip olması jeopolitik önemine katkı sağladığı gibi yapımı planlanan boru hatlarının ülkemiz üzerinden geçmesi mücadelesinde de elini güçlendirmektedir. Boğazlar, sahip oldukları jeomorfolojik ve hidrografik özellikleri ile gemi geçişleri açısından hem ekonomik açıdan hem de zaman açısından büyük zorluklar barındırmaktadır. Bu coğrafi zorluklara Türkiye'nin 1 Temmuz 1994'te uygulamaya koyduğu yeni Boğazlar Tüzüğü ile getirdiği tehlikeli yük taşıyan gemilerin geçişini zorlaştırıcı düzenlemeler de eklendiğinde Boğazlar, petrol taşımacılığı için ekonomik ve pratik olmayan bir su yolu özelliğine bürünmüştür. Bu nedenle Boğazları baypas etmeye yönelik gündeme getirilen petrol boru hatları için Türkiye, alternatiflerine göre avantajlı konuma gelmektedir.

4.3.2. Zayıflıklar (Weaknesses)

4.3.2.1. Arz-Talep Projeksiyonlarının Dengesizliği

Ülkelerin geleceğe yönelik yaptıkları enerji projeksiyonları, petrol ve doğal gaz ithalat miktarını ve planlanan boru hatlarının geleceğini belirleyen temel faktörlerden biridir. Bu nedenle enerji koridoru olmayı hedefleyen Türkiye'nin, arz-talep projeksiyonlarını gerçekçi ve tutarlı kriterlere göre yapması zorunludur. Özellikle bu durum, petrolden farklı olarak depolanması zor ve pahalı olan ve tankerlerle taşınması önemli maliyetler gerektiren doğal gaz için daha büyük önem taşımaktadır.

Tablo 16: Türkiye'nin Doğal Gaz Arz-Talep Durumu³⁹

Yıl (Milyon cm ³)	Türkiye Doğalgaz talebi	Yunanistan'a ihracat	Toplam talep	Toplam arz
2008	37,533	492	38,025	45,553
2009	40,903	737	41,640	49,092
2010	43,806	737	44,543	51,059
2015	56,183	737	56,920	40,791
2020	65,867	737	66,604	40,791

Türkiye'nin Botaş tarafından yapılan doğal gaz arz-talep projeksiyonuna göre, 2010 ve öncesi dönemde toplam arzın, toplam talebin üstünde olduğu görülmektedir. Bu durum, doğal gaz alım anlaşmalarını 'al ya da öde' prensibine göre yapan Türkiye'ye 2008 yılında İran ile yaşadığı örnekte olduğu gibi kullanmadığı gaza para ödeyerek önemli maliyetler getirmektedir. Söz konusu projeksiyona göre, Türkiye'nin 2015 ve sonrası dönemde ise toplam arzı, toplam talebin önemli miktarda altında kalmaktadır. Bu arz açığı, Türkiye'nin yeni anlaşmalar yapılması sürecinde elini zayıflatmakta ve pazarlık gücünü kırılğan hale getirmektedir.

³⁹ BOTAŞ.

Türkiye'nin arz-talep projeksiyonları ile ilgili yapılan yaygın bir eleştiri de önümüzdeki yıllarda gerçekleşmesi beklenen gaz talebinin abartılı şekilde yüksek gösterilmesidir. Çünkü bu tahminlere göre uzun vadeli ve 'al ya da öde' ilkesine dayalı gaz alım anlaşmaları yapan Türkiye, tek kaynağa bağımlı hale gelmekte ve alternatif projeler için inisiyatifini kaybetmektedir. Böylece doğal gaz satıcısı ülkelere, doğal gazı Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanma imkânı doğmaktadır.

4.3.2.2. Uygulanan Enerji Stratejisinin Yetersizliği

Türkiye'nin enerji stratejisinin temeli, dışa bağımlılık oranını düşürmek ve tedarikçi çeşitliliğini sağlamak oluşturmaktadır. Türkiye ilk olarak petrole olan bağımlılığını doğal gaz kullanımını artırarak dengelemeye çalışmıştır. Ancak Türkiye'nin bu süreçte yaptığı stratejik hatalar, petrolün yanı sıra doğal gazda da yüksek oranda dışa bağımlılık sonucunu doğurmuştur. Doğal gaz tedarikçileri arasına Türkmenistan ve Kazakistan'ı dâhil edemeyen, Azerbaycan ile yüksek miktarda bir gaz alım anlaşmasını hayata geçiremeyen ve arz güvenliği konusunda güven vermeyen İran'ı ikinci büyük tedarikçi konumuna getiren Türkiye, belki de en stratejik hatasını Rusya'yı en büyük doğal gaz tedarikçisi haline getirmekle yapmıştır. Rusya ile üç doğal gaz alım anlaşmasına imza koyan Türkiye böylece doğal gaz alanında bu ülkeye yüksek oranda bağımlı hale gelmiştir.

Tablo 17: Türkiye'nin Kontrata Bağlanmış Doğal Gaz Alım Miktarı⁴⁰

Konratlardan alınacak gaz (milyon cm³)	2008	2009	2010	2015	2020
Rusya Federasyonu	6,000	6,000	6,000	0	0
LNG Cezayir	4,444	4,444	4,444	0	0
LNG Nijerya	1,338	1,338	1,338	1,338	1,338
İran	9556	9556	9556	9556	9556
Rusya Batı	8,000	8,000	8,000	8,000	8,000
Rusya Karadeniz Hattı	12,000	14,000	16,000	16,000	16,000
Azerbaycan	5,000	6,600	6,600	6,600	6,600
Toplam ARZ	45,553	49,092	51,059	40,791	40,791

Rusya ile yaptığı yüksek miktarlı gaz alım anlaşmaları ile hareket alanı daralan Türkiye, bu ülke ile yaptığı yıllık 6 milyar metreküplük anlaşmanın süresinin 2010 yılı sonunda dolması nedeniyle anlaşmanın yenilenmesi yönünde görüşmeler yapmaktadır. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu doğal gazı ağırlıklı olarak Rusya'dan sağlaması, kendisi için alternatif olabilecek Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazının Rusya'ya yönelmesi sonucunu doğurmuş ve bu ülkeler Rusya ile gaz satışına yönelik anlaşmalar imzalamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında rasyonel bir enerji stratejisi oluşturamayan Türkiye'nin alternatif ülkeleri ihmal etmesi Rusya ve İran'dan aldığı gazın maliyetini yükseltmiştir. Özellikle Türkiye'nin Rusya'dan Mavi Akım hattı vasıtasıyla aldığı gazın fiyatı spekülasyonlara neden olmuş ve fiyat, "Devlet sırrı" olduğu gerekçesi ile açıklanmamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Rusya ile imzaladığı anlaşma gereği bu ülkeden aldığı gazı iki tarafın onayı olmadan başka bir ülkeye satamaması da 'al ya da öde' şartına göre gaz sağlayan Türkiye'nin talep fazlası gazını elinden çıkarmasını engellemektedir.

⁴⁰ BOTAŞ.

Türkiye'nin enerji koridoru olması iddiası için olmazsa olmaz bir şart olan Avrupa'ya gaz sevkiyatı konusunda da yeterli ilerleme sağlanamamıştır. Bu anlamda Türkiye'nin elindeki gerçekleşmiş tek proje, Azeri gazını Yunanistan'a ileten Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattıdır. Ancak bu hattın mevcut kapasitesinin oldukça sınırlı olması, istenilen katkıyı sağlamasını engellemektedir. Avrupa'ya gaz sağlanması konusunda Türkiye'nin önündeki en önemli proje, çalışmaları süren ve gaz tedariki konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan Nabucco doğal gaz boru hattı projesidir.

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin etkili bir enerji siyaseti geliştirememesindeki en önemli faktörlerden birisi de kuşkusuz, Hazar ve çevresinde iş yapma olanakları artmış olsa da bu imkânların büyük güçlerin sınırladığı çerçevede gerçekleşebileceği gerçeğidir. Türkiye bu sorunu ABD politikalarına yakın hareket ederek çözmeye çalışmış; ama şu ana kadar istediği sonucu alamamıştır. AB ile üyelik görüşmelerinde yeterli ilerlemeleri sağlayamayan ve enerji müzakerelerini başlatamayan Türkiye'nin "enerji koridoru olma" hedefinden, "enerji taşıyıcısı olma" hedefine doğru yönelme tehlikesi ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, uygulanan yanlış enerji stratejileriyle ABD müttefiki Türkiye, doğal gaz ve petrol alanında ağırlıklı olarak ABD karşıtı ülkelere bağımlı halde getirilmiştir.

4.3.2.3. Ekonomik Zayıflık

Türkiye, sahip olduğu 72 milyonluk dinamik nüfusu ile dünyanın en büyük 17. ekonomisi konumundadır. Ancak geçmiş yıllar referans alındığında ekonomik açıdan istikrardan uzak görünüm sergilediği dönemler göze çarpmaktadır. Türkiye, geçmiş dönemlerde kendisinden kaynaklı yaşadığı ekonomik krizlerin ve içinde bulunduğumuz dönemde yaşanan küresel krizin etkisiyle ekonomisi kırılgan bir yapı arz etmektedir.

Enerji yatırımlarının oldukça pahalı olduğu ve yüksek sermayeler gerektirdiği göz önüne alındığında, Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda on milyarlarca dolar yatırım gerektiren Hazar Havzası enerji kaynaklarından alması düşünülen payın istenilen düzeyden uzakta kalması kuvvetli bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.2.4. Enerji Şirketlerinin Yapılanma Bozukluğu

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), 1954 yılında arama, üretim, rafinaj, dağıtım ve pazarlama yapmak amacıyla kurulmuştur. Enerji faaliyetlerini ilk aşamasından son aşamasına kadar kendi bünyesinde barındıran TPAO, kuruluş dönemindeki 'dikey yapılanma' özelliğini 1980 sonrası dönemde kaybetmiştir. TPAO bünyesinde yer alan Tüpraş ve POAŞ'ın özelleştirilmesi, kurumun hareket kabiliyetini azaltmıştır.

TPAO'nun rafinaj ve dağıtım birimlerini içermeyen mevcut haliyle, uluslararası enerji arenasında dev muadilleri ile rekabet etmesi mümkün gözükmemektedir. Türkiye'nin enerji koridoru olma iddiasını gerçekleştirebilmesi için küresel ölçekte entegre bir milli petrol şirketine sahip olması gerekmektedir. Türkiye'nin enerji şirketleri ile ilgili mevcut sıkıntılarının yanı sıra AB'nin tam üyelik müzakereleri dışında, Türkiye'nin "Enerji Topluluğu Anlaşması"na imza koymasını istemesi de ilerleyen dönemde sorun çıkarabilme potansiyeline sahiptir. Enerji sektöründe liberalizasyonu hedefleyen bu anlaşmanın imzalanması ile Türkiye'nin boru hatları sektörünü yabancı yatırımcıya açması gerekeceği için başta Nabucco olmak üzere, projelendirilen hatların Türkiye ayağının yabancı sermayenin eline geçmesi tehlikesi ortaya çıkacaktır. Bu yüzden Türkiye, bütünsel bir enerji politikası geliştirmeli ve öncelikli olarak enerji kurumları arasındaki uyumsuzluk ve çekişmenin önüne geçecek tedbirleri ivedilikle almalıdır.

4.3.2.5. Enerji Kullanımının Verimsizliği

Nüfusunun ve ekonomisinin büyümesine bağlı olarak enerji tüketimi hızlı bir artış gösteren Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi de enerji kaynaklarının verimli şekilde kullanılamamasıdır. Petrol ve doğal gaz alanında yüksek oranda dışa bağımlı olan bir ülke için enerji kullanımının verimsizliği stratejik bir sorundur. Türkiye'nin bu anlamda toplu taşımacılığı yaygınlaştırmak, sanayide kullanılan makinelere standart getirmek, konutlardaki elektrik tüketimini azaltmak için yeni nesil teknolojiyi yaygınlaştırmak ve ısı yalıtımına yönelik çalışmaları yoğunlaştırmak gibi geniş bir alanda uygulamalar geliştirmesi zorunluluk arz etmektedir.

4.3.3. Fırsatlar (Opportunities)

4.3.3.1. Orta Asya ve Hazar'daki Politik Boşluk

SSCB'nin dağılması, Türkiye için yeni potansiyel pazarların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye stratejik üstünlüğü ile komşularına göre gelişmiş olan serbest girişim ve piyasa ekonomisi altyapısını kullanarak Kafkasya, Hazar ve Orta Asya'da etkili olmaya yönelik başlattığı girişimleri sürdürmektedir. Türkiye'nin bu sahalarla ilgili öncelikli hedefi, bölge ülkelerinin sahip oldukları petrol ve doğal gaz kaynaklarının kendisi üzerinden uluslararası tüketicilere ulaştırılmasıdır. Söz konusu bölgelerin enerji kaynaklarının boru hatları ile taşınmasında Türkiye'nin rakiplerine göre iki önemli üstünlüğü mevcuttur: Boru hatlarının geçişi için siyasi anlamda sorun çıkarmayacak güvenli bir ülke olması ve Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının ABD'nin politikaları ile örtüşmesi.

ABD'nin bölge kaynaklarının Rusya kontrolü dışındaki sahalardan taşınması isteği, Türkiye'nin coğrafi ve siyasi özellikleri ile örtüşmektedir. Bu menfaat birlikteliğinin bir sonucu olan BTC petrol boru hattının gerçekleşmesi, ilerleyen dönemde Kazak petrollerinin de bu hat aracılığı ile taşınması potansiyelini içermektedir. ABD'nin bölgedeki Rus egemenliğini kırmaya yönelik politikaları,

Hazar ve Orta Asya doğal gazının da alternatif hatlardan batıya taşınması konusunda Türkiye için önemli bir fırsat doğurmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasında gerçekleştirilen BTE doğal gaz boru hattı ve yapım çalışmaları süren Nabucco doğal gaz boru hattı projeleri, söz konusu politikaların birer ürünü niteliğindedir. Eğer söz konusu hatlara Türkmen doğal gazı da eklenirse hem üretici ülkeler hem de Türkiye, Avrupa'ya uzanan boru hatları ile Rusya'ya karşı stratejik bir üstünlük elde etme imkânına kavuşacaktır.

SSCB dağılmasından günümüze kadar geçen sürede Hazar ve Orta Asya bölgelerinde hiçbir gücün üstünlüğünün kesinleşmemiş olması, Türkiye'yi bölgeye yönelik geliştirmeyi planladığı politikalar konusunda cesaretlendirmektedir. Sovyetler zamanında hiçbir şekilde bölgeyle ilişki kuramayan Türkiye'nin günümüzde bunu başarabiliyor olması önemli bir fırsattır. Türkiye, Hazar ve Avrupa arasındaki coğrafi konumunun verdiği avantajla bu fırsatı gerçeğe dönüştürme potansiyeline sahiptir. Çünkü Türkiye'ye giriş yapan bir boru hattının Avrupa yolu açılmış demektir.

4.3.3.2. AB'nin Tedarikçi Çeşitlendirmeye Yönelik Politikaları

Doğal gaz tedariki konusunda AB, Rusya'ya olan yüksek orandaki bağımlılığı düşürmeyi enerji politikalarının merkezine koymaktadır. Bu nedenle AB, Hazar ve Orta Asya gazının alternatif hatlar aracılığı ile taşınması yönünde projeler geliştirmektedir. Türkiye, stratejik konumu ile AB'nin doğal gazda Rusya'ya bağımlı olmaktan kurtulmak için en gerçekçi ve ekonomik seçeneğidir.

2020 yılında doğal gaz tüketiminde şimdikine göre % 40 artış olması beklenen AB için Türkiye, Rusya, Norveç ve Kuzey Afrika'dan sonra dördüncü arter olma potansiyeline sahiptir. Ancak Türkiye'nin bu konuma ulaşabilmesi için bölge doğal gazının çıkışını engelleyen sorunlara çözüm bulunması gerekmektedir. Bu anlamda karşılaşılan en büyük sorunlardan birisi Türkmenistan gazının batıya taşınmamasıdır. Bu sorunun aşılabilmesi için ya Hazar'ın hukuki statüsünün

ihracata imkân sağlayacak şekilde çözülmesi ya da Türkmen gazının İran üzerinden Türkiye'ye ulaştırılması gerekmektedir. Birinci çözüm için Rusya ve İran'ın direnç göstermesi, ikinci çözüm içinse İran'ın Batı ile yaşadığı sorunlar önemli engel teşkil etmektedir.

Jeopolitik açıdan boru hatlarının geçişi için elverişli şartlar sunan Türkiye, Hazar gazının Avrupa'ya ihracı ile "enerji koridoru olma" yolunda kritik bir adım atmış olacaktır. Bu hedefin gerçekleşmesi halinde Türkiye, Yunanistan örneğinde olduğu gibi çevre ülkelerden sağladığı gazı Avrupa ülkelerine satma şansına kavuşacaktır. Böylece Avrupa için stratejik bir enerji partneri konumuna ulaşacak olan Türkiye'nin, AB üyelik sürecinin hızlanması da yüksek ihtimalli bir beklenti olacaktır.

4.3.3.3. Alternatif Enerji Kaynaklarının Yüksek Potansiyeli

Türkiye tükettiği petrolün % 11'ini, doğal gazın ise sadece % 7'sini kendi kaynaklarından karşılayabilmektedir. Hidrokarbon kaynakları açısından yüksek derecede dışa bağımlı olan Türkiye, bu kaynaklara alternatif olabilecek enerji kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Bu yönü ile "alternatif enerji çeşitliliği yaratma imkânına sahip Türkiye'nin, teknik-ekonomik hidroelektrik potansiyeli 180 milyar kilovat saat, rüzgâr gücü 48 bin megavat, linyit rezervleri 10 milyar ton ve dünyanın giderek en değerli maddesi haline gelen bor rezervlerindeki payı ise % 65'tir."⁴¹ Türkiye jeolojik açıdan genç bir ülke olmasının sonucu olarak jeotermal enerji bakımından da ciddi bir potansiyele sahiptir. Bunların yanı sıra Türkiye'nin Akdeniz iklim kuşağında yer alması, güneş enerjisi potansiyelini de artırmaktadır. "Elektrik İşleri Etüt Dairesi'nin, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine dayanarak yaptığı çalışmaya göre, Türkiye gerekli yatırımlar yapıldığı takdirde yılda birim metre karesinden ortalama olarak 1.100

⁴¹ Necdet Pamir, "ABD'yle 20 Yıldır Enerji İşbirliği Var" (çevrimiçi)
<http://www.milliyet.com.tr/2008/01/14/guncel/agun.html>, 14 Ocak 2008.

kwh'lik güneş enerjisi üretebilme potansiyeline sahiptir.”⁴² Yukarıda adı geçen alternatif enerji kaynaklarının ülkemizde ya hiç kullanılmadığı ya da çok az kullanıldığı dikkate alınır, Türkiye'nin petrol ve doğal gazdaki ithalata bağımlılık oranını düşürülebileceği sonucuna ulaşılabilir.

4.3.3.4. Potansiyel Üretim Alanlarının Varlığı

Türkiye ürettiği petrol ve doğal gazı ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu'dan sağlamaktadır. Türkiye son yıllarda arama ve sondaj çalışmalarını yoğunlaştırmış olsa da hala topraklarının ve denizlerinin çok büyük bir kısmı aranmamıştır. TPAO'nun yabancı şirketlerle yaptığı çalışmalara göre, Türkiye'nin daha önce yeterince arama yapılmamış sahalarında büyük miktarlarda petrol ve doğal gaz rezervlerinin olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'nin potansiyel rezerv alanları konusunda Karadeniz, en dikkat çekici alan olarak değerlendirilmektedir. Yapılan araştırmalara göre Karadeniz'de, 10 milyar varil üretilebilir petrolün yanı sıra yıllık 1,5 trilyon metreküplük üretilebilir doğal gaz olduğu öngörülmektedir. Bu anlamda keşfedilmeyi bekleyen bir diğer denizel saha ise Akdeniz'dir. TPAO, petrol arama çalışmaları konusunda Türkiye'nin, Güney Kıbrıs ve Yunanistan ile sorunlar yaşadığı Doğu Akdeniz sularında halen çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca önemli doğal gaz rezervleri olduğu tahmin edilen Trakya ile Türkiye'nin en önemli petrol sahalarına sahip olan Güneydoğu Anadolu'da da arama ve sondaj çalışmaları devam etmektedir. Eğer Türkiye, adı geçen sahalarda önemli miktarları bulan petrol ve doğal gaz keşifleri yapabilirse, dışa bağımlılık oranlarını hızla düşürme ve “Cumhuriyetin 100. yılında enerjide tam bağımsız Türkiye” hedefine ulaşma imkânına kavuşabilecektir.

⁴² Kamil B. Varınca-M. Talha Gönüllü, “Türkiye’de Güneş Enerjisi Potansiyeli ve Bu Potansiyelin Kullanım Derecesi, Yöntemi ve Yaygınlığı Üzerine Bir Araştırma”, I. Ulusal Güneş ve Hidrojen Enerjisi Kongresi, Haziran 2006, s. 272.

4.3.3.5. Yurt Dışı Üretim Projeleri

Türkiye, TPAO aracılığıyla kendi kara ve denizlerinde sürdürdüğü arama ve üretim faaliyetlerine son yıllarda yurt dışı arama ve üretim çalışmalarını da eklemiştir. TPAO yabancı ülkelerde gerçekleştireceği keşiflerden sağlayacağı petrol ve doğal gazı Türkiye'ye getirmeyi veya üretim yaptığı ülkeye satmayı planlayarak ülke ekonomisine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

TPAO bu amaçla, yıllık 16 milyar metreküplük gaz üretim potansiyeli olduğu kaydedilen İran'ın Güney Pars sahası ve "dünyada bilinen petrol rezervlerinin % 15'ine sahip olan, potansiyel petrol alanlarının % 90'ının aranmadığı ve dünyada petrol üretim maliyetinin en düşük olduğu ülke konumundaki Irak'ın"⁴³ kuzey sahalarında çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca TPAO, petrol ve doğal gaz araması konusunda anlaşma imzaladığı Türkmenistan, Suriye ve Güney Amerika'da ortak üretim şirketi kurma çalışmalarını da devam ettirmektedir.

4.3.3.6. Alternatif Pazarlar

Türkiye transit geçişle gaz sağlamaya yönelik kendisi için en büyük pazar olarak gördüğü AB dışındaki alternatif pazarlara yönelik işbirliği çalışmaları yürütmektedir. Türkiye bu amaçla Rus doğal gazının, mevcut Mavi Akım hattıyla İsrail'e sevkini öngören çalışmaların yanı sıra, Arnavutluk, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Sırbistan ile de enerji nakli konusunda görüşmeler yürütmektedir. Ayrıca Türkiye, KKTC'nin doğal gaz ihtiyacını karşılamak için planlanan boru hattı inşaatıyla ilgili etüt çalışmasını da tamamlamıştır. Türkiye'nin doğal gaz sağlamak için çalışmalar yaptığı bir diğer ülke ise Suriye'dir. Görüşmeler sonucunda Türkiye'nin "Suriye'ye, Kilis'ten Suriye'ye kadar uzanacak 150 kilometrelik bir doğal gaz boru hattı ile yılda 1 milyar metreküp doğal gaz göndermesi konusunda

⁴³ Gürbüz, a.g.m., s. 165.

karara varılmıştır.”⁴⁴ Bu anlaşma ile Türkiye, hem elindeki ‘al ya da öde’ riski taşıyan gazın bir kısmından kurtulma hem de Türkiye ile Suriye arasında döşenecek bu yeni boru hattı ile ileride Nabucco hattında kullanılabilen Mısır gazı için altyapı sağlama imkânına kavuşmuş olacaktır.

4.3.4. Tehditler (Threats)

4.3.4.1. Enerji Tüketiminde Yüksek Seviyede Dışa Bağımlılık

Türkiye’nin sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri, hızla artan talebin çok az bir kısmını karşılayabilmektedir. Türkiye’nin petroldeki dışa bağımlılık oranı % 89, doğal gazda ise % 93 seviyelerindedir. Önümüzdeki yıllarda bu oranların azalacak üretim ve artacak tüketime bağlı olarak daha da yükselmesi beklenmektedir.

Tablo 18: Türkiye’nin Yıllara Göre Petrol ve Doğal Gaz Yeterlilik Durumu (mtep)⁴⁵

Enerji Kaynakları	Bilinen Reserv (MTEP)	2004		2010		2020	
		Üretim	Talep	Üretim	Talep	Üretim	Talep
Ham Petrol	43,0	2,8	26,0	1,1	50,0	0,5	71,4
Doğal Gaz	9,0	0,5	16,5	0,2	49,4	0,1	74,3

Türkiye’nin 2004 yılında 2,8 mtep olan ham petrol üretiminin, 2020 yılında 0,5 mtep’e, 2004 yılında 0,5 mtep olan doğal gaz üretiminin ise 2020 yılında 0,1 mtep’e gerilemesi beklenmektedir. Türkiye’nin aynı yıllardaki ham petrol talebinin 26,0 mtep’den 71,4 mtep’e ve doğal gaz talebinin ise 16,5 mtep’den 74,3 mtep’e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’nin petrol ve doğal gaz üretim-tüketim tahminlerinin bu şekilde gerçekleşmesi, her iki kaynakta da % 100’e yakın oranda

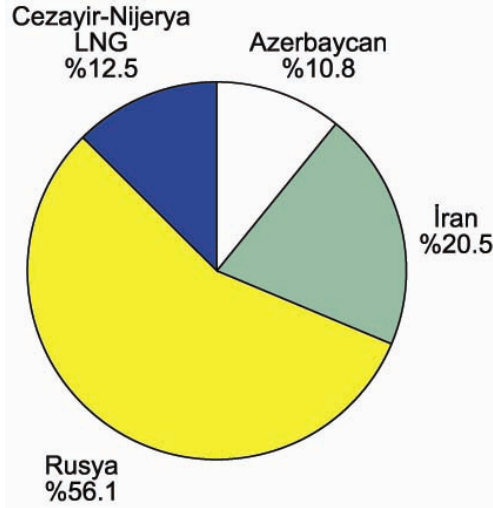
⁴⁴ Suriyeli Heyetten BOTAS’a Kritik Ziyaret, (çevrimiçi) http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2009/07/13/suriyeli_heyetten_botasa_kritik_ziyaret, 13 Temmuz 2009.

⁴⁵ IEA, 2003.

dışa bağımlılık sonucunu doğuracaktır.

Türkiye'nin enerji tüketiminde bu derece yüksek oranlarda dışa bağımlı olmasının yanında arz güvenliğini sıkıntıya sokan bir diğer durum ise tedarikçi çeşitliliğinin sağlanamamış olmasıdır. Türkiye petrolünü çok farklı kaynaklardan edinirken gazın % 60'ına yakını tek bir kaynaktan temin etmektedir.

Grafik 15: Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatının Ükelere Göre Dağılımı⁴⁶

Türkiye'nin Rusya ile imzaladığı üç ayrı anlaşma ile yaklaşık üçte iki oranında bağımlı hale gelmesi ve Almanya'dan sonra Rusya'dan alınan gaz hacmi bakımından ikinci sırada yer alması stratejik bir hatadır. Yapılan anlaşmaların uzun süreli olduğu dikkate alınır, Rusya'nın bu hâkim pozisyonunun devam edeceği görülmektedir. Türkiye'nin doğal gaz ithalatında Rusya'ya bağımlı olması, arz güvenliğini tehdit ettiği gibi enerji politikalarını da tehdit etmektedir. Bu zafiyetin etkisi ile Türkiye, bir yandan doğal gazda Rusya'ya bağımlıyken, bir yandan da Rusya'yı devre dışı bırakacak projelerin odağında bulunma ikilemini açacak politikalar geliştirmekte zorlanmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin, geleneksel

⁴⁶ BOTAŞ.

rakipleri olan Rusya ve İran doğal gazına olan bağımlılıklarını azaltması, hem ekonomik hem de politik anlamda olumlu olacaktır. Çünkü toplam gaz ithalatımızın % 75'inden fazlasını sağlayan bu iki ülke kaynaklı yaşanan ve yaşanabilecek olan kesintiler, arz güvenliğini tehdit ettiği gibi Türkiye'yi daha pahalı olan LNG yoluyla gaz tedarikine de mecbur bırakacaktır. Ayrıca Rusya ve İran kaynaklı kesintiler, Türkiye'nin bu ülkelerden uğradığı zarar karşılığı tazminat istemesini gündeme getirmekte ve bu durum, ülkeler arası ilişkilerde soruna neden olmaktadır. Bu yüzden Türkiye, mümkün olan en kısa zaman içinde tedarikçi çeşitlendirmesine yönelik girişimlerinden sonuç almalı ve dışa bağımlılıktan kaynaklanan iki büyük parça halindeki riski daha küçük parçalar haline getirmelidir.

Tüm bu dış kaynaklı arz güvenliğini tehdit eden sorunların yanı sıra, Türkiye'nin 1987'de Rusya'dan gerçekleştirdiği ithalatla başlayan doğal gaz tüketim süreci boyunca, ihtiyaç duyulan doğal gaz depolama tesisleri sorununa çözüm bulamamış olması da arz güvenliğini tehdit eden kendinden kaynaklı bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir.

4.3.4.2. Hinterlandındaki İstikrarsız Sahalar

Boru hatlarının geçeceği güzergâhın belirlenmesindeki en önemli kriterlerden birisi, hattın takip edeceği bölgelerin güvenlik ve istikrar durumudur. Bu nedenle bazı durumlarda işletme mantığı bakımından oldukça ekonomik olan güzergâhlar, güvenlik sorunları nedeniyle tercih edilmemekte ve şirketler daha pahalı bile olsa güvenli güzergâhları tercih etmektedir. Çünkü boru hatlarının kurulması ve içinin doldurulması kadar, sürekli işleyişinin sağlanarak arz güvenliğinin temin edilmesi de üretici, tüketici ve işletmeci tarafların tamamı için stratejik bir önceliktir.

Türkiye'nin çevresinde yer alan istikrarsız sahalarda da ülkemizin boru hatları jeopolitiğini derinden etkilemektedir. Bunlardan bazıları, ülkemizi daha güvenli boru hattı güzergâhı olarak ön plana çıkarırken, büyük kısmı enerji güvenliğini ve geliştirilen projelerin geleceğini tehdit etmektedir.

Şekil 8: Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan İstikrarsız Sahalar⁴⁷

Türkiye'nin boru hatları jeopolitiğinde tehdit unsuru olarak değerlendirilebilecek faktörlerden en önemlisi Kuzey Irak'taki istikrarsızlıkla beraber düşünülmesi gereken Doğu ve Güneydoğu'daki güvenlik sorunudur. PKK terör örgütünün bölgedeki enerji politikalarına etki etme çabası, Türkiye'nin etkin bir güç olmaya çalıştığı boru hatları mücadelesine zarar vermektedir. BTC petrol boru hattının yapımının gündemde olduğu dönemlerde, boru hattı güzergâhı boyunca terör eylemleri gerçekleştiren PKK, Kerkük-Yumurtalık boru hattının işletilmesini engellemeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır. PKK'nın bu saldırıları hem Türkiye hem de Irak ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. "Kerkük-Yumurtalık boru hattına yapılan terör saldırıları yüzünden uğradığımız zarar yaklaşık 1 milyar dolar, işgalden beri Irak'ın enerji alt yapısına yapılan saldırı sayısı ise 400'den fazladır.

⁴⁷ TEPEALTI-2009.

Bunlar doğrudan petrol fiyatlarını etkilediği gibi, Türkiye gibi dışa bağımlı ülkeleri de büyük zarara uğratmaktadır.”⁴⁸

Türkiye'nin enerji güvenliğini tehdit etme potansiyeline sahip diğer bir istikrarsız saha ise Kafkaslardır. Etnik yapısının çeşitli olmasına bağlı olarak tarih boyunca yaşadığı yapısal sorunların etkisindeki bölge, dünyanın en istikrarsız sahalarından biridir. Gürcistan ile Rusya'nın, Güney Osetya nedeniyle giriştikleri savaş, BTC petrol boru hattı ve BTE doğal gaz boru hattının geçtiği alanları da menziline almış ve bölgedeki istikrarın ne kadar kırılabilir olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu savaş sırasında BTE doğal gaz boru hattının tedbir olarak kapatılması ise bölgedeki kriz ortamının Türkiye'nin arz güvenliğine tehdit olduğunu kanıtlamıştır. Güney Kafkasya'da yer alan ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki en büyük sorun olan Yukarı Karabağ krizi de dolaylı yoldan Türkiye'nin enerji politikalarına etki etmektedir. Hazar enerji kaynaklarının Türkiye'ye en kısa yoldan taşınma güzergâhı üzerinde bulunan bölgedeki Ermeni işgali, BTC petrol boru hattının Gürcistan'dan geçmesine ve maliyetinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkileri normalleştirme çabaları sırasında Azerbaycan, Yukarı Karabağ konusunda Türkiye'den hassasiyet göstermesini istemiş, aksi halde bu yeni tutumun iki ülke arasındaki enerji alanındaki işbirliğini olumsuz etkileyeceğini hissettirmiştir. Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan arasındaki Yukarı Karabağ temelli ilişkiler, Türkiye'nin hem dış politikadaki hem de enerji politikalarındaki hareket alanını daraltmaktadır.

Hazar'ın statü sorununa bağlı olarak boru hattı geçişlerinin yapılamaması Türkiye'nin boru hatları siyasetini olumsuz etkileyen bir diğer durumdur. Hazar'ın hukuki statüsünün belirsizliği, Türkmenistan kaynaklı boru hatlarının Azerbaycan üzerinden ülkemize ulaşmasını engellemekte ve Türkiye'nin gerçek anlamda bir enerji koridoru olması iddiasına ciddi bir darbe vurmaktadır. Türkmen gazının İran'ın uluslararası siyasi ortamdaki konumu nedeniyle bu ülke üzerinden

⁴⁸ Pamir, **a.g.m.**, (çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/2008/01/14/guncel/agun.html>, 14 Ocak 2008.

taşınmasının da mümkün gözükmemesi, Türkiye'nin Türkmenistan'a ulaşmasını imkânsız hale getirmektedir.

İsrail'in Filistin topraklarını işgal altında tutması da Türkiye'nin boru hatları politikalarına zarar vermektedir. Filistin işgali nedeniyle istikrarsızlaşan Ortadoğu, Türkiye ve AB gibi kendi enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkeleri alternatifsiz bırakmakta ve bölgeye yönelik boru hattı projelerinin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır.

Türkiye'nin hinterlandı içinde yer alan istikrarsız sahalar içinde Türkiye'nin boru hatları mücadelesinde elini güçlendiren tek saha ise Çeçenistan'dır. Ruslar ve Çeçenlerin yıllar süren silahlı mücadelesine sahne olan ülke, Azeri petrolünü Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'na taşıyan boru hattının geçiş güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Azeri ana üretim petrolünün taşınma güzergâhı tartışmalarının yaşandığı dönemde tekrar patlak veren Rus-Çeçen savaşı, Türkiye'nin elini güçlendirmiş ve BTC boru hattının hayata geçirilme nedenlerinden birisi olmuştur.

Enerji talep artışı çok yüksek olan Türkiye, boru hatları mücadelesinde olası güzergâh konumundaki bu sahaları dikkate almalı ve sorunların çözümüne katkı sunabilmelidir. Çünkü bu bölgelerin sorunlarının çözülmesi, bölge insanlarının yaşam kalitesine katkı sunduğu gibi Türkiye'nin gerçek bir enerji koridoru olmasına da katkıda bulunacaktır.

5. BÖLÜM:

TÜRKİYE’NİN HİTERLANDINDA YER ALAN BORU HATTI PROJELERİ

5.1. Petrol Boru Hattı Projeleri

Türkiye’nin hinterlandında kalan sahada hâlihazırda işletilen iki, yapımı planlanan ve inşaat çalışmaları devam eden üç olmak üzere toplam beş petrol boru hattı bulunmaktadır.

5.1.1. Mevcut Petrol Boru Hatları

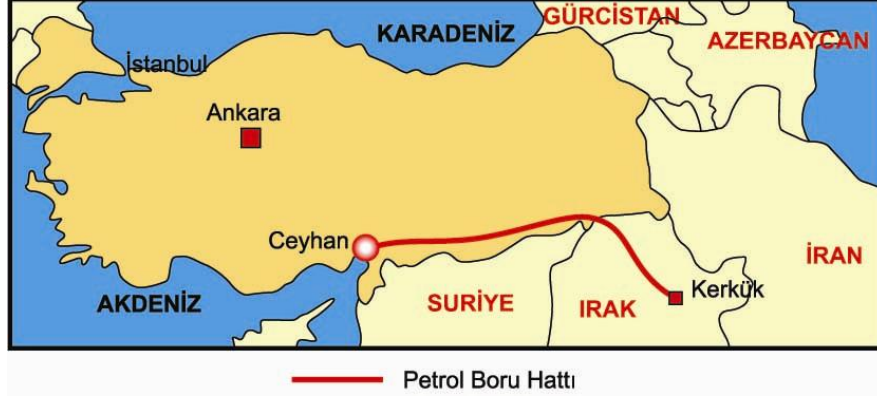
Türkiye’nin işletme ortağı olduğu mevcut petrol boru hatları, hayata geçirdiği ilk boru hattı özelliğine sahip olan Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı ve Hazar petrolünü ilk defa Rusya kontrolü dışındaki bir güzergâhtan taşıyan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı’dır.

5.1.1.1. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Sistemi, Irak’ın Kerkük ve diğer üretim sahalarından elde edilen ham petrolü, Ceyhan (Yumurtalık) Deniz Terminali’ne ulaştırmaktadır. 35 milyon/ton yıllık taşıma kapasitesine sahip bulunan söz konusu boru hattı, 1976 yılında işletmeye alınmış ve ilk tanker yüklemesi 25 Mayıs 1977’de gerçekleştirilmiştir. 1983 yılında başlayıp, 1984 yılında tamamlanan I. Tevsi Projesi ile hattın kapasitesi 46,5 milyon ton/yıl’a yükseltilmiştir. I. Boru Hattı’na paralel olan ve 1987 yılında işletmeye alınan II. Boru Hattı ile de yıllık taşıma kapasitesi 70,9 milyon tona ulaşmıştır.¹

¹ BOTAŞ.

Şekil 9: Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı²

5 Ocak 1977 tarihinde işletmeye açılan I. Boru Hattı, 345 km'si Irak kesiminde, 641 km'si Türkiye kesiminde olmak üzere toplam 986 km uzunluğundadır. II. Boru Hattı'nın uzunluğu ise 234 km'si Irak kesiminde, 656 km'si Türkiye kesiminde olmak üzere 890 km, iki parçalı hattın toplam uzunluğu ise 1.876 km'dir. II. Boru hattı ile 2/3 oranındaki Basra ve 1/3 oranındaki Kerkük petrolünün taşınması planlanmıştır. 28 Temmuz 1987 tarihinden itibaren sistem ham petrol ile doldurulmaya başlanmış ve ilk Basra petrolünün yüklenmesi gerçekleştirilmiştir.³

Türkiye'nin hayata geçirdiği ilk boru hattı projesi olan bu hattın, açıldığı dönemden günümüze kadar geçen süre içinde, ABD'nin Irak'a müdahalesi ve ülkede yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle istenilen verim tam olarak alınamamıştır. I. Körfez Krizi sırasında BM'nin, Kuveyt'i işgal ettiği gerekçesi ile Irak'a uyguladığı ambargodan dolayı boru hattı Ağustos 1990'da işletmeye kapatılmıştır. 1996 yılında sınırlı olarak tekrar açılan hat, 2003'teki ABD'nin Irak'a ikinci askeri müdahalesinden olumsuz etkilenmiş ve "Körfez Savaşı"ndan sonra Irak hükümetinin, Yumurtalık hattını oluşturan paralel iki borunun biri üzerindeki bazı pompa

² TEPEALTI-2009.

³ Botaş Petrol İşletmeleri Ceyhan Bölge Müdürlüğü, **Çalışma Raporu 2007**, s. 4-5.

istasyonlarını söküp, güneydeki Basra'ya götürmesi gibi teknik nedenlerin de etkisiyle"⁴ kapasitesinin çok altında petrol sevk edebilmiştir.

Kerkük-Yumurtalık boru hattı hizmete açıldığı yıl olan 1977'de 4.777.298,136 ton petrol taşırken, bu miktar 1989'da günümüze kadar geçen süre içindeki en yüksek değer olan 82.908.754,310 tona ulaşmıştır. Hattın Körfez Krizi sonrasında tekrar işletmeye alındığı yıl olan 1996'da ise taşınan petrol miktarı tarihindeki en düşük değer olan 697.922,357 ton olarak gerçekleşmiştir. 1999'da 41.332.665,468 ton olarak gerçekleşen hattan sevk edilen petrol miktarı özellikle 2003 sonrası dönemde sürekli olarak azalarak 2006'da 1.752.597,517 tona kadar gerilemiş ve 2007'de ise 5.906.263,524 ton olarak gerçekleşmiştir. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattından geçen petrol miktarı toplamı 1977-1990 yılları arasında 563.746.856,029 ton, 1996-2007 yılları arasında ise 213.975.972,951 ton olmuştur. Aynı dönemde Türkiye'nin hattan aldığı petrol miktarı ise 97.684.658,822 tondur.⁵ Boru hattından 1977-2007 yılları arasındaki dönemde taşınan toplam petrol miktarı ise 777.722.828,980 ton olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, hattın kapalı kaldığı yıllar çıkarıldığında, boru hattından taşınan petrol miktarı yıl başına yaklaşık 30 milyon ton olmuştur. Boru hattının yıllık kapasitesinin 70,9 milyon ton olduğu göz önüne alınırsa, hattın ortalama % 43 verimle çalıştığı sonucuna ulaşılabilir ki, bu oran ekonomik işletme mantığına göre düşük bir oranı ifade etmektedir.

Türkiye yüksek verimle çalıştırılmayan hattan istediği ekonomik getiriye sağlayamamasının yanında maddi anlamda kayba da uğramıştır. "Türkiye'nin sadece iki petrol boru hattını kapatmaktan doğan zararı 1991'de 2,5 milyar dolardır."⁶ Ayrıca hattın işletilemediği dönemde "Türk tarafında 7,5 Irak tarafında 4,5 olmak üzere toplam 12 milyon varil petrolün boru hattı içinde kalması, Türkiye'nin 3,8 milyon varil petrolünü alamamasının yanında, hattı çürüme tehlikesi ile karşı karşıya bırakmış"⁷ ve boru hattına zarar vermiştir.

⁴ Şen, a.g.e., s. 67.

⁵ Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı'ndan yıllara göre taşınan petrol miktarı için bkz: Ek-XII.

⁶ Suat Parlar, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, Anka Yayınları, İstanbul, 2003, s. 566.

⁷ Gül, a.g.e., s. 51.

Eylül 2007'den itibaren petrol akışında önemli miktarda artış sağlanan hattan taşınacak petrol miktarını artırmaya yönelik çabalar devam etmektedir. “2008 yılında günde ortalama 300 bin varilin aktığı boru hattının kapasitesinin, 2010'da 450 bin varile, 2012'de ise günlük 1 milyon varile yükseltilmesi planlanmaktadır.”⁸ Boru hattının mevcut kapasitesinin üzerinde olan bu miktarın sevk edilebilmesi için ya hâlihazırdaki boru hattının yenilenmesi ya da ek bir hattın devreye sokulması gerekmektedir. Ancak kurulması düşünülen yeni boru hattının Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesinden geçmesi zorunluluğu kapasite artırımına yönelik girişimlerin hızını kesen bir faktör olarak görülmektedir. Çünkü Kuzey Irak'ta konuşlanan PKK terör örgütüne ait kamplar nedeniyle Türkiye ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkilerin gerginliği yeni bir hat döşenmesi önündeki en önemli engel olarak değerlendirilmektedir.

Kuzey Irak'taki PKK varlığı, Türkiye'nin Merkezi Irak Hükümeti ile olan ilişkilerine de ciddi zararlar vermektedir. Türkiye'nin PKK üyelerine karşı yeterli işbirliği geliştirmedeği gerekçesi ile Kuzey Irak'a ekonomik ambargo uygulayabileceğini açıklaması, Irak yönetiminin tepkisini çekmiş ve hükümet yetkilileri Ceyhan'a sevk edilen petrolün tamamının kesilebileceğini ifade etmiştir. Petrol arama ve üretim alanında Türkiye'yi dışlayan bir tutum sergileyen Irak yönetimi, petrol sevkiyatı konusunda Suriye'yi bir alternatif olarak sunmuş ve bu ülke ile Kerkük-Banyas arasındaki boru hattının tekrar açılması konusunda anlaşmaya varmıştır. Ancak sonraki dönemde Türkiye'nin hem Kuzey Irak'taki Kürt yönetimi hem de Merkezi Irak yönetimi ile olan ilişkilerindeki iyileşmeler, bu sorunlu dönemin aşılmasını sağlamış ve Irak hükümeti Türkiye'ye petrol arama ve çıkarma konusundaki sınırlandırmaları kaldırmıştır. Böylece Kerkük-Yumurtalık hattının kapasitesinin artırılmasının yanında TPAO'nun ülkede faaliyet gösteren şirketlerle ortaklık kurarak arama yapabilme imkânı doğmuştur. “Irak'ın ispatlanmış petrol rezervinin 115 milyar varil, dünya petrol rezervleri içindeki payının % 10”⁹ olduğu düşünülürse, bu ülkedeki arama ve üretim projelerinin ne derece önemli

⁸ “Yıl Sonunda Yumurtalık'tan Petrol Geçışı İki Katına Çıkacak”, Sabah, 13 Mart 2009.

⁹ BP Statistical Review of World Energy, 2007.

olduğu daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca TPAO'nun Irak'ta yapacağı keşiflerden elde edeceği petrolü Kerkük-Yumurtalık hattı ile Türkiye'ye taşıyabilme imkânı, bu ülkedeki saha çalışmalarının önemini daha da artırmaktadır.

Türk enerji şirketleri, petrol arama ve üretimi konusunda Kuzey Irak'taki sahalara yoğun ilgi göstermektedir. Bir Türk şirketi olan Genel Enerji ve Norveçli ortağı DNO, bu bölgedeki rezerv alanlarında arama, üretim ve transfer çalışmaları yürütmektedir. “Kuzey Irak'taki Taq Taq ve Tawke sahalarında üretilen petrolün ilk etapta Kerkük-Yumurtalık boru hattına tankerlerle taşınarak ihraç edilmesi planlanmaktadır. Taq Taq sahasından başlangıçta 40 bin varil olan hatta verilecek petrolün, yapılacak yatırımlarla önce 70 bin varile ve bir yılsonunda ise pik noktası olan 180 bin varile çıkarılması amaçlanmaktadır. Tawke sahası ile beraber toplamda 100 bin varil petrol ihracına başlayan konsorsiyumun bölgeden yapmayı hedeflediği ihracat miktarı ise Türkiye'nin yıllık tüketiminin yaklaşık yarısına karşılık gelen 300 bin varildir.”¹⁰

Kuzey Irak'taki Kürt yönetiminin tarihinde ilk kez petrol ihraç etmesi, ekonomik olduğu kadar politik dengeleri de önemli oranda etkileme potansiyeline sahiptir. Üretilen petrolün Türkiye üzerinden ihraç edilecek olması, bölgesel yönetimin Türkiye ile olan ilişkilerine olumlu etkide bulunurken, Merkezi hükümete karşı da elini güçlendirecektir.

Ihracına başlanan petrolle Kuzey Irak, ilk kez Irak gelir havuzuna katkı yapmaya başlamıştır. Gelirlerin neredeyse tamamının petrol ihracına dayandığı Irak'ta, devlet gelirleri vilayetler arasında nüfus oranına göre paylaşılmaktadır. Buna göre, Kürtlerin yönetimindeki üç vilayete toplam gelirin % 17'si düşmektedir. Bugüne kadar hiçbir katkıda bulunmadan Irak'ın gelir havuzundan pay alan Kuzey Irak yönetimi, böylece Bağdat yönetimine karşı yaşadığı “eziklik” duygusundan kurtulmuştur. Üstelik bu ihracat, ülkenin diğer bölgelerindeki üretimin düştüğü, dolayısıyla ihracatın ve gelirin düştüğü bir dönemde devreye girmiştir. Kuzey Irak'ta üretilen ve ihraç edilecek petrolün düzenli ve hızlı bir artış göstereceği öngörülmektedir. Bu yılsonuna kadar 100 bin varil olması beklenen

¹⁰ “Kuzey Irak Petrolünde Vana Bugün Açılıyor”, Sabah, 2 Haziran 2009.

bölgenin petrol ihracatının, 2010 ortasında 250 bin, 2010 sonunda 450 bin, dört yıl içinde de 1 milyon varile ulaşması beklenmektedir. Bölgeden yapılması planlanan bu petrol ihracı sonucunda Kuzey Irak yönetiminin, Irak bütçesine bu yıl 2 milyar dolar, 2010'da 5 milyar dolar, 2013'te ise 20 milyar dolar gelir sağlaması beklenmektedir.¹¹

Kuzey Irak yönetiminin ihracına başladığı petrolden elde edeceği yüksek ekonomik gelir sayesinde ilerleyen dönemde merkezi hükümetten bağımsız hareket etme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ekonomik olarak kalkınan ve çevresi için cazibe merkezi haline gelebilecek Kuzey Irak'ın bölgesel yönetiminin bu durumu bağımsız bir devlet kurmak için kullanabileceği de olasılıklar içindedir. Bu nedenle Türkiye'nin, Kuzey Irak'ta üretilen petrolün ihracı için en rasyonel yol olan Kerkük-Yumurtalık hattını etkin şekilde kullanması gerekmektedir. 70,9 milyon tonluk yıllık kapasitesi ile yıllık 50 milyon ton kapasiteli BTC petrol boru hattından bile daha yüksek kapasiteye sahip olan Kerkük-Yumurtalık boru hattı, güvenliği sağlandığı takdirde Türkiye'ye bu imkânı sunabilecek özelliklere sahiptir.

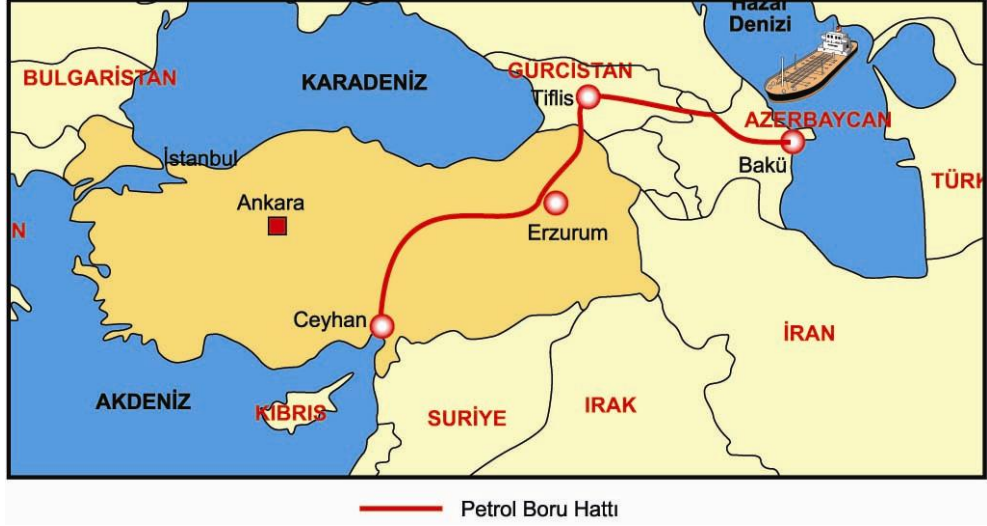
5.1.1.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı

BTC, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması sonrası süreçteki ilk büyük petrol ihraç projesidir. Bu proje ile ilk defa Hazar petrolü, Rusya'nın kontrolü dışındaki bir güzergâhla uluslararası piyasalara ulaşma imkânı bulmuştur. Kimilerinin '21'inci Yüzyılın İpek Yolu', kimilerinin ise 'Mega Proje' veya 'Asrın Projesi' olarak adlandırdığı BTC hattı ile Azerbaycan'da üretilen ham petrol, boru hattı ile Gürcistan üzerinden Ceyhan'daki deniz terminaline, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmaktadır. "Günlük 875 bin varil petrol taşıyan hat, 85 milyon varil olan günlük dünya toplam arzının % 1'ine denk gelen miktarda petrol pompalamaktadır."¹²

¹¹ Erdal Şafak, "Irak Denklemi ve Türkiye", Sabah, 3 Haziran 2009.

¹² "Azerbaycan'dan BTC İçin Kötü Haber", (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/460423.asp>, 25 Eylül 2008.

Şekil 10: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı¹³

Türkiye tarihinin en önemli bölgesel projesi olan BTC hattı, Azerbaycan kesimi 440 km, Gürcistan kesimi 260 km ve Türkiye kesimi 1074 km olmak üzere toplam 1774 km uzunluğundadır. Resmi açılışı 13 Temmuz 2006'da yapılan, günlük 1 milyon varil ve yıllık 50 milyon ton kapasitesi bulunan hat, yaklaşık 4 milyar dolara mal olmuştur. Projenin esas süresi 40 yıl olmakla birlikte, katılımcılarının talep etmesi durumunda, 10'ar yıllık dönemler halinde iki kez uzatılması mümkündür.¹⁴

Soğuk Savaş sonrası dönemde en fazla tartışılan, gerçekleşmesini isteyen ve istemeyen tarafları yıllarca meşgul eden BTC hattının işletmeye alınması, oldukça uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Hattın hayata geçirilebilmesi için 1992 yılında başlayan çalışmalar, yaklaşık 14 yıl sonra BTC hattından taşınan petrolün 28 Mayıs 2006'da Ceyhan Limanı'na ulaşması ile sonuçlanmıştır.¹⁵ Ancak bu süreç oldukça çetin geçen ekonomik, politik ve hatta askeri mücadelelerden oluşmuştur.

¹³ TEPEALTI-2009.

¹⁴ BTC Türkiye Direktörlüğü.

¹⁵ BTC hattının kronolojisi için bkz: Ek XIII.

Azeri petrollerinin taşınması konusunda yaşanan ilk mücadeleye, AIOC'nin (Azerbaijan International Operating Company) "Early Oil" olarak adlandırdığı ve açılan kuyulardan doğal basıncın etkisiyle çıkan "Erken Üretim Petrolü" neden olmuştur. Azerbaycan'ın, Azeri, Güneşli ve Çıralı petrol alanlarında ana üretim öncesi deneme amaçlı çıkarılan petrolün sevk edileceği güzergâh, ana üretim petrolün taşınma güzergâhını etkileyebileceği için büyük önem taşımaktaydı. Uzun süren müzakereler sonunda erken üretim petrolünün Gürcistan'ın Supsa ve Rusya'nın Novorossisk limanlarından Karadeniz'e taşınmasına karar verilmiştir.

AIOC, bu amaçla mevcut boru hattının yanı sıra, 880 km uzunluğundaki Bakü-Supsa hattını 1998 yılında işletmeye açmıştır. Nisan 1999'da bu boru hattı üzerinden petrol ihraç edilmeye başlanmıştır. Eski boru hattının yenilenmesi içinse 590 milyon dolarlık bir yatırım yapılmıştır. Bakım çalışmalarından önce günlük 0,115 milyon varil olan bu hattının kapasitesi bakım, onarım ve yenileme çalışmalarıyla beraber günlük 0,210 milyon varile yükseltilmiştir.¹⁶ Erken üretim petrolünün diğer taşınma güzergâhı olan Bakü-Novorossisk hattı ise geçiş yolu üzerindeki Çeçenistan'daki çatışmalar nedeniyle aralıklarla kesintiye uğramış ve bir dönem tamamen kesilmiştir. Türkiye, erken üretim petrolünün taşınması konusunda Bakü-Supsa hattını desteklemiş, Bakü-Novorossisk hattına karşı çıkmıştır. Türkiye'nin bu tutumunda Supsa Terminali'nin kapasitesinin sınırlı olmasından dolayı ilerleyen dönemde ana üretim petrolünün taşınması konusunda kendisine rakip olamayacağı düşüncesi etkili olmuştur. Böylece Hazar petrollerinin yönünü kendisine çevirmeye çalışan Türkiye, daha gelişmiş bir petrol iletim sistemine sahip olan Rusya'yı devre dışı bırakmayı hedeflemiştir.

Erken üretim petrolü dünya piyasalarına sunulurken, AIOC'nin işletme hakkına sahip olduğu alanlardan sağlanacak ana üretim petrolünün taşınma güzergâhı ile ilgili çalışmalar yoğunlaşarak devam etmiştir. BP'nin operatörlüğünü yürüttüğü AIOC, Azeri petrollerinin taşınması için başlangıçta petrolü Karadeniz'e çıkarmayı ve Gürcistan'ın Poti ile Rusya'nın Novorossisk limanları üzerinden tüketici ülkelere

¹⁶ Bilgin, a.g.e., s. 272.

ulaştırmayı hedeflemiştir. Ancak “9 Kasım 1992 tarihinde imzalanan mutabakatla, Azeri petrollerini uluslararası pazarlara çıkaracağı düşünülen muhtemel boru hattı rotası ikiden yediye çıkarılmıştır: Bakü-Poti, Bakü-Novorossisk, Bakü-Ceyhan, Bakü-Hopa, Bakü-Tebriz-Midyat (Ceyhan), Bakü-Tiflis-Midyat (Ceyhan) ve Bakü-Harg Adası (İran). Daha sonra bu hatların sayısı uygulanabilirlikleri göz önüne alınarak e indirilmiştir: Bakü-Poti, Bakü-Novorossisk ve Bakü-Ceyhan.”¹⁷

Azeri petrolünün taşınması için düşünülen güzergâhlardan Bakü-Poti hattı, diğerlerine göre en kısa hattı; ancak hattın çıkış yeri olan Karadeniz’deki Poti Limanı, kapasitesinin sınırlı olması, iklim şartlarının yıl boyunca verimli şekilde yükleme yapmayı güçleştirmesi ve tankerlerin açık denizlere çıkabilmesi için Boğazları geçme zorunluluğu nedeniyle tercih edilmemiştir.

AIOC’nin Azeri petrollerinin taşınması için düşündüğü güzergâhlar içinde kontrolü Rusya’nın elinde olan Bakü-Novorossisk boru hattı, Bakü-Ceyhan hattına en ciddi alternatif olarak değerlendirilmiştir. “Bu hat Bakü’den kuzeye, Hazar Denizi kıyısı boyunca uzanıyor, Grozni yakınlarından geçiyor, Tikoreks zerinden Novorossisk’teki şiskeris Limanı’na ulaşıyordu. 1.300 km ile bu hat mevcut seçeneklerin en uzunuydu.”¹⁸ Bakü-Novorossisk hattı önemli teknik sorunlarının olmaması ve hâlihazırda kullanılıyor olması ile cazip görünse de, uzun olmasından dolayı işletme maliyetlerinin yüksekliliği ve Çeçenistan’ın başkentinden geçiyor olması nedeniyle yaşadığı güvenlik sorunlarıyla ciddi işletme zorlukları taşıyordu. Azeri petrolünün taşınma güzergâhı tartışmalarının sürdüğü dönemde Çeçenistan’daki çatışmaların şiddetlenmesi bu hattın kullanılmasını engelleyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Azerbaycan ile Batılı lkeler ve Türkiye arasında imzalanan Bakü petroleri ve petrol boru hattı projesindeki hızlı gelişmeler, Rusya’nın bu dönemde iki kere Çeçenistan’a askeri müdahalede bulunmasına neden olmuştur. Ayrıca bu hat ile taşınacak petrolün Boğazları geçme zorunluluğu, Novorossisk’teki terminalin ilerleyen dönemde artacak olan petrol üretimini karşılamaktan uzak kapasitesi ve Azerbaycan’ın güzergâh çeşitliliği sağlayarak

¹⁷ şen, a.g.e., s. 67-68.

¹⁸ A.e., s. 70.

Rusya'ya olan bağımlılık oranını azaltma isteği de bu hattın tercih edilmemesinde etkili olmuştur.

Rusya, Azeri petrollerinin taşınması konusunda savunduğu hattın eksikliklerini giderebilmek için çalışmalar yaparak petrolün yönünü kendisine çevirmeye çalışmıştır. Bu amaçla Çeçenistan'daki güvenlik sorunlarını aşmak için tutumunu sertleştiren Rusya, Novorossik'teki terminalin kapasitesini artırmaya yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmış ve Karadeniz'e çıkarılacak petrolün Boğazları baypas etmesi için de Burgaz (Bulgaristan)-Dedeağaç (Yunanistan) arasına yapılacak boru hattı ile tankerlerin Ege Denizi üzerinden uluslararası piyasalara ulaştırılmasını hedeflemiştir. Ancak Rusya, bu girişimlerinin hiçbirinden istediği sonucu tam olarak alamamış ve Azeri petrolünün yönü Türkiye'ye dönmeye başlamıştır.

Azeri petrollerinin Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara taşınmasında ilk aşamada İran güzergâhı düşünülmüştür. Kurulacak boru hattının İran üzerinden ilk etapta Kerkük-Yumurtalık hattına bağlanması planlanmıştır. Böylece mevcut hattın yararlanarak maliyetlerin düşürülmesi amaçlanmıştır; ancak Batılı kredi kuruluşlarının hattın İran'dan geçmesi halinde projeye mali destek vermeyeceklerini açıklamaları üzerine bu seçenekten vazgeçilmiştir. Aynı dönemde gündemde olan Ermenistan seçeneği ise Karabağ'daki işgal nedeniyle Azerilerin karşı çıkmasından dolayı gerçekleştirilemez imkânı bulamamıştır. Azeri petrolünün işletme hakkına sahip olan şirketler ise Bakü-Ceyhan hattına, maliyetli buldukları için başlangıçta karşı çıkmışlar ve kendileri için daha karlı olan petrolün Karadeniz üzerinden taşınması tezine destek vermişlerdir. Rusya da Türkiye güzergâhını istememiş ve PKK faktörünün petrol sevkiyatını olumsuz etkileyeceğini savunmuştur. Batılı enerji şirketleri de güzergâhın belirlenmesi sürecinde PKK'nın, kurulması planlanan boru hattına yönelik tehditlerini gündeme getirerek Karadeniz seçeneklerini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Ancak ABD'nin, ağırlığını Batılı enerji şirketlerinin oluşturduğu AIOC'ye telkinleri sonucu Azeri petrollerinin taşınmasında Türkiye güzergâhının kullanılmasına karar verilmiştir.

Bakü-Ceyhan olarak 1992 yılında başlanılan boru hattı çalışmasında ilk rota Ermenistan ve Nahcivan'dan geçen, ikinci rota ise Aras nehri vadisini takip ederek İran ve Nahcivan'dan geçip Türkiye'ye ulaşan güzergâhlar olmuştur. En düşük maliyetli olan Ermenistan geçişine Azerbaycan'ın, ikinci maliyeti düşük İran geçişine (sadece 60 km) ise Batılı petrol şirketlerinin karşı çıkması üzerine rota, Azerbaycan'da Kura Nehri vadisini takiben Gürcistan ve oradan tabiatın izin verdiği en uygun rota olan Ardahan Çıldır Gölü kuzeyinden Türkiye'ye giriş şeklinde belirlenmiştir. Bu safhada boru hatlarının güzergâhı ekonomik olmaktan çok, siyasi şartlara göre belirlenmiştir.¹⁹

Türkiye'nin Azeri petrol alanlarında üretim yapma hakkını elinde bulunduran AIOC konsorsiyumuna dâhil edilmesi ve alacağı pay konuları da oldukça sıkıntılı bir sürecin sonunda netlik kazanmıştır. Azerbaycan'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olan Ebulfeyz Elçibey'in müdahalesi ile AIOC'ye sonradan dâhil edilen ve Batılı enerji şirketleri karşısında bir güvence olarak görülen Türkiye'ye, Azeri petrol şirketi SOCAR'ın hissesinden pay verilmiştir. "Ebulfeyz Elçibey, Azerbaycan petroleri konsorsiyumunca tespit edilen Türkiye'nin % 12,5 olan hissesini % 35'e çıkarınca bir darbe ile cumhurbaşkanlığından uzaklaştırılmıştır. Ceza olarak Türkiye'nin payı önce % 1,5'e düşürülmüş, sonra da % 6,5'e yükseltilmiştir."²⁰

Azerbaycan'daki Rus askeri varlığına son veren ve petrol politikaları konusunda Türkiye yanlısı tutum takınan Ebulfeyz Elçibey'in, Gence isyanı ile iktidardan uzaklaştırılmasının ardından yerine Haydar Aliyev getirilmiştir. Yeni cumhurbaşkanı Aliyev, selefi Elçibey'den farklı olarak Rusya'nın itirazlarını da dikkate alan daha ihtiyatlı bir politika izlemiş ve Rus petrol şirketi Lucoil'e, AIOC'si içinde SOCAR'ın hissesinden % 10 pay vermiştir. Ancak Aliyev de ülkesinin bağımsızlığının pekiştirilebilmesi için sahip olduğu petrolün Rusya'ya bağlı olmayan bir hattan taşınması zorunluluğunu göz önünde bulundurarak BTC hattına destek vermiştir. Azerbaycan yönetiminin bu desteğinde, Rusya'nın Novorossisk Limanı'nın Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan petrolerini taşıyacak kapasitede

¹⁹ BTC Türkiye Direktörlüğü.

²⁰ Çebi, a.g.e., s. 24-25.

olmaması ve bir ihracat önceliği yapıldığında kendisinin en sona kalacağı kaygısı en önemli belirleyici faktörlerden biri olmuştur. Bu nedenle Azerbaycan, Kasım 1999’da, üreteceği petrolün Türkiye üzerinden taşınmasını öngören “Hükümetlerarası Anlaşma”yı imzalamış ve böylece boru hattının hayata geçirilmesindeki en kritik safha tamamlanmıştır.

3 Ekim 2000’de Azerbaycan, BTC Projesi’ni desteklemek üzere bir ‘Sponsor Grup’ meydana getirmiştir. 17 Ekim’de, AIOC üyesi 8 şirketten (SOCAR, BP, Unocal, Statoil, TPAO, Itochu, Ramco ve Delta-Hess) oluşan bu yeni grubun üyeleri, bir ‘Sponsor Grup Finansman ve İşbirliği Anlaşması’nı imzalayarak Ana İhraç Boru Hattı (MEP) Katılımcıları adını almıştır. Gerek AIOC Konsorsiyumu’nun gerekse Sponsor Grup’un liderliğini BP şirketi üstlenmektedir. 18 Ekim 2001 tarihinde Sponsor Gruba (MEP) İtalyan dev petrol ve enerji firması ENI’nin katılımı projenin geleceği açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Böylece, ilk kez AIOC üyesi olmayan, yani taşınacak petrolün sahibi olmayan bir firma MEP katılımcısı unvanını almıştır.²¹

BTC boru hattındaki üyelerin pay dağılımı; BP % 30.10, SOCAR % 25.00, CHEVRON % 8.90, STATOIL % 8.71, TPAO % 6.53, ENI % 5.00, TOTAL % 5.00, ITOCHU % 3.40, INPEX % 2.50, CONOCOPHILLIPS % 2.50, AMERADA HESS % 2.36 şeklinde gerçekleşmiştir.²²

BTC konsorsiyumu üyesi şirketler, projenin inşaat ve işletme faaliyetlerini yürütmek için “BTC Co.” ile finans işlerinden sorumlu olmak üzere ise “BTC Invest” şirketlerini kurmuşlardır. Anahtar teslim anlaşması çerçevesinde hattın Türkiye kesimi ana müteahhidi olarak BOTAŞ görevlendirilmiş ve Türkiye kesiminin tüm finansmanı, Türkiye tarafından değil; bizzat projeye iştirak eden şirketlerce karşılanmıştır.

²¹ Pala, **a.g.m.**, s. 32-34.

²² **TPAO.**

Gündeme geldiği günden itibaren pek çok alternatif hatla kıyaslanan BTC petrol boru hattı, Hazar Havzası kaynaklı farklı bağlantıların eklenebilmesi ile dikkati çekmektedir. Bu anlamda Kazakistan petrolünün BTC hattına eklenerek uluslararası piyasalara ulaştırılması, üzerinde en fazla konuşulan projedir. Buna göre, yılda 20 milyon tonluk Kazak petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz’e taşınması hedeflenmiş ve çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. “Örneğin bu çalışmalar kapsamında 24 Eylül 2000 tarihinde, BOTAŞ ile KAZTRANSOİL arasında, BTC HPBH Projesi’ne katılım için gerekli teknik çalışmaların başlatılması amacıyla bir koordinasyon protokolü imzalanmıştır. Kazak petrolünün sisteme dâhil edilmesi ile ilgili Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye, Gürcistan ve ABD devlet temsilcileri arasında yapılan toplantılar neticesinde 1 Mart 2001 tarihinde, Kazakistan’ın Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Projesine katılması hususunu içeren mutabakat zaptı imzalanmıştır.”²³

Kazak petrolünün BTC hattı ile taşınması konusunda yapılan bu girişimlere ve BTC konsorsiyumu üyesi İtalyan ENI şirketinin Kazakistan’da petrol üretimi yapmasına rağmen somut bir sonuç elde edilememiştir. Kazakistan, AIOC’ye petrol sevki konusunda herhangi bir taahhütte bulunmamış ve Hazar petrollerini Karadeniz’e ulaştırmayı hedefleyen CPC’ye “throughput”²⁴ garantisi vermiştir. Bunun üzerine “ilk aşamada 26 milyon ton, ikinci aşamada ise 72 milyon ton Kazak petrolünü Rusya sınırları içinden Karadeniz’e taşıyacak olan CPC hattının inşasına başlanmış”²⁵ ve Kazakistan’ın Tengiz bölgesinin petrolünün Rusya’nın Novorossisk Limanı’na taşınmasına “27 Kasım 2001’de”²⁶ başlanmıştır. Böylece Kazak petrolünün BTC hattına eklenmesi gerçekleştirilememiştir; ancak Kazakistan’ın yeni üretim alanlarından elde edilecek petrol için bu ihtimal geçerliliğini korumaktadır.

Üreteceği petrolün BTC hattına eklenmesi düşünülen bir diğer ülke ise Türkmenistan’dır. “Türkmenistan petrolünün 5 milyon ton kapasiteli 377 km uzunluğundaki bir hat ile Krosnovodsk’ta Hazar Denizi’ni geçerek Azerbaycan’da

²³Metin, a.g.e., s. 242.

²⁴ Boru hattını dolduracak petrol veya doğal gaz için kullanılan teknik bir terimdir.

²⁵ Pamir, a.g.m., **Stratejik Analiz**, Cilt: I, Sayı: 1, 2000, s. 49.

²⁶ Şen, a.g.e., s. 192.

Sangachally'de Bakü-Ceyhan hattına bağlanması planlanmaktadır.”²⁷ Ancak Hazar Denizi'nin statüsünden kaynaklanan sorunlar ve buna bağlı olarak Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki kıta sahanlığı anlaşmazlığı ve Rusya'nın Türkmenistan üzerindeki ağır baskısı, projede şu ana kadar hiçbir ilerleme sağlanamamasına neden olmuştur.

Azeri petrolünün 28 Mayıs 2006 tarihinde Ceyhan İhraç Terminali'ne ulaşması ile işletmeye açılan BTC hattı, Türkiye'ye getireceği transit geçiş ücretinin yanı sıra önemli bir stratejik üstünlük sağlamıştır. Azeri petrolünün Türkiye üzerinden taşınması, Rusya'ya geçiş ücretlerinden mahrum ederek ekonomik, petrol transferinin kontrolü dışındaki bir bölgeden yapılması ile politik anlamda zarar vermiştir. Aynı sonucun Hazar petrolünün taşınmasında düşünülen bir güzergâh olan İran için de geçerli olduğu söylenebilir. Böylece Türkiye, tarihinde ilk defa hinterlandında yer alan bölgelerin petrolünün taşınmasında Rusya ve İran'a rakip olmuş ve BTC hattı ile bu ülkelere karşı önemli bir üstünlük sağlamıştır.

BTC hattının işletmeye açılması ile petrolde dışa bağımlı olan Türkiye, kontrolü altındaki bir hatla tedarikçi çeşitliğini artırma imkânına kavuşmuştur. Ayrıca Türkiye, bu hat sayesinde Azeri petrolünü doğrudan Akdeniz'e indirerek hem Karadeniz'deki hem de Boğazlardaki ekolojik tehdidi azaltmış ve yoğun tanker trafiğinden kaynaklanan riskleri en aza indirme yolunda ciddi bir ilerleme sağlamıştır. BTC hattının devreye girmesi ile “2008 yılında Boğazlardan tankerlerle taşınan petrol miktarı ilk defa önceki yıla göre % 1,2 azalmıştır. 2007 yılı sonu itibariyle Boğazlardan 100 tanker daha az geçmiş ve bu azalma eğilimi 2008 yılında da sürmüştür.”²⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Batı karşısındaki en önemli yenilgisi olarak görülen BTC hattı, özellikle geçtiği ülkelerin politik dengelerini derinden etkilemiştir. Başlangıç noktası Azerbaycan, bitiş noktası ise Türkiye olan hat, bu özelliği ile bir anlamda bölgedeki ittifakların sembolü olmuştur. Türkiye ile

²⁷ Gül, a.g.e., s. 22.

²⁸ Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü.

Azerbaycan arasındaki geçiş ülkesi olarak ise boru hattının uzunluğunu²⁹ ve maliyetini artırma pahasına bile olsa Gürcistan tercih edilmiştir. Böylece Türkiye ve Azerbaycan ile sorunları bulunan Ermenistan baypas edilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, BTC işletici taraflara Hazar Havzası'ndaki enerji politikaları için önemli bir üstünlük sağlasa da bu anlamda tek belirleyici unsur değildir. Bunun sağlanabilmesi için mutlaka Hazar geçişli boru hatlarının BTC hattına entegre edilmesi gerekmektedir.

BTC hattı Türkiye'ye yukarıda sözü edilen politik kazançların yanında ekonomik anlamda da önemli katkılar sağlayacaktır. "BTC Projesi'nden sağlanacak dolaylı kazançlar bir yana bırakılırsa, Türkiye'nin bu projeden 'geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri' karşılığında; taşınacak kapasiteye bağlı olarak, 1-16. yıllar arasında 140 ile başlayıp 200 milyon dolara ulaşan, 17-40. yıllar arasında ise 200 ile başlayıp 300 milyon dolar civarına çıkan bir yıllık gelir elde etmesi beklenmektedir."³⁰ Ayrıca Türkiye, projede hisse sahibi olduğu için de ek kazanç sağlama imkânına sahiptir. Bunların yanı sıra, hattın Türkiye kesiminin yapımı sırasında kullanılan malzemeler ve işçi istihdamı da ülke ekonomisine önemli getiriler sağlamıştır.

BTC hattı ile taşınan petrolün Ceyhan'dan yüklenmesi karşılığında gelir elde edildiği gibi, ayrıca varil başına 35 sent gelir sağlanmaktadır. Ayrıca devletin kasasına da varil başına 20 sent vergi geliri kazandırılmaktadır. Bu tarifeye göre, BTC hattının uluslararası piyasalara açılma merkezi olan Ceyhan Terminali'nden ilk tankerin çıkış yaptığı 4 Haziran 2006'nın yıl dönümünde hattın kazancı 620 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu süre içinde tanker sayısı 172'ye, ihraç edilen ham petrol miktarı ise 137,94 milyon varile ulaşmıştır. Hattın açılışının ikinci yıl dönümünde ise elde edilen toplam kazanç 2,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Mart 2009 itibarıyla hattan petrol yüklemesi yapılan tanker sayısı 700'ü, petrol miktarı ise 600 milyon tonu bulmuştur.³¹

²⁹ Azeri petrolünün İran yerine Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması boru hattının uzunluğunu 100 km artırmıştır. Bkz: Şen, **a.g.e.**, s. 71.

³⁰ **BTC Türkiye Direktörlüğü.**

³¹ **BTC Ceyhan Direktörlüğü.**

BP'nin operatörlüğünü yaptığı BTC hattında ekonomik kazancı artırmak için kapasite artırımına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Buna göre, “kapasite artışı aynı güzergâh üzerine ek bir boru hattı yaparak değil, aynı boru hattında kimyasallar kullanılarak gerçekleştirilecektir. Böylece boru hattında akışkanlığı artırıp sürtünmeyi azaltan kimyasallar yardımı ile günlük 800 bin varil olan kapasitenin % 20 artırılarak bir milyon 200 bin varile çıkarılması hedeflenmektedir.”³²

BTC hattında yapılan bu çalışmaların etkisiyle “2009 yılının ilk dört ayında verimlilikte % 98,7'nin üzerinde rakamlara ulaşılmıştır. Ayrıca boru hattının açılmasından bu yana doğal afet ve zorlayıcı sebepler dışında, işletmecilikten kaynaklanan hiçbir aksama yaşanmamıştır.”³³

BTC ile ilgili çalışmalar sadece hattın kendisi veya ulaşma noktası olan Ceyhan Terminali ile sınırlı değildir. Boru hattını, geçtiği güzergâhta yer alan şehirler için cazibe merkezi haline dönüştürmek ve desteklemek amacıyla BTC Şirketi, Ziraat Bankası ve Kredi Garanti Fonu (KGF) arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Buna göre, Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş, Osmaniye ve Adana'da bulunan KOBİ'lerin, tarımsal işletmelerin ve kooperatiflerin gelişimine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

BTC hattının açılması sonrası dönemde petrol akışının sağlanması yönünde yaşanan en ciddi problem, boru hattının Refahiye (Erzincan) bölümünde gerçekleşen patlama sonucunda meydana gelmiştir. 5 Ağustos 2008'de boru hattında çıkan yangın, ancak altı günün sonunda söndürülebilmiş ve yeniden petrol akışı da ancak on altı gün sonra sağlanabilmiştir. Hazar petrollerinin Karadeniz kullanılmadan Batı pazarlarına taşındığı tek çıkış yolu olan BTC hattındaki petrol akışının durması üzerine ihracat, Ceyhan'daki stoklardan sürdürülmüştür. Bu dönemde Azeri petrol sahalarındaki üretim kısılmış ve ihracat için alternatif güzergâhlar gündeme gelmiştir. Türkiye, hatta meydana gelen patlama nedeniyle günlük geçiş ücretinden mahrum kaldığı gibi boru hattına yönelik terör saldırısı şüphesiyle ortaklarına

³² **BTC Ceyhan Direktörlüğü.**

³³ “BTC'de İşler İyiye Gidiyor”, Sabah, 23 Mayıs 2009.

tazminat ödeme sıkıntısı ile karşılaşmıştır. Ancak daha sonra PKK'nın üstlendiği patlama ile ilgili olarak Türkiye, sorunun teknik nedenlerden kaynaklandığını açıklamış ve tazminat ödeme yükümlülüğünden kurtulmuştur.

İşletmeye açıldığı dönem sonrasında BTC hattının yaşadığı bir diğer sorun da, Rusya ile hattın geçtiği Gürcistan arasındaki savaştan kaynaklanmıştır. Bu dönemde hatta kesinti yaşanmamış ama boru hattına verilen petrol miktarı düşürülmüştür. Azerbaycan, BTC hattından yaptığı kesintiyi Rusya hattına verilen petrolün miktarını artırarak ve İran'a petrol satışı yaparak telafi etme yoluna gitmiştir.

Türkiye'nin BTC hattından kaynaklanan bir diğer sıkıntısı ise işletme gelirlerinin giderlerini karşılayamamasıdır. Enerji Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre, boru hattını işleten BIL şirketi zarar etmektedir. Ayrıca BOTAŞ'ı denetleyen Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun hazırladığı rapora göre, şimdiden tedbir almazsa 2012'den itibaren hattın işletmesinden zarar edileceği sonucuna varılmıştır. Bunun nedeni olarak ise BTC hattının işletmeye açılmasının 6. yılından itibaren taşıma ücretlerinde yaşanacak düşüş ve hat üzerindeki pompa istasyonlarında yakıt olarak petrol yerine doğal gaz kullanımının tercih edilmesi gösterilmektedir. Sözü edilen raporda kârlılığın devamı için taşıma ücreti formülünün yeniden ele alınması ve istasyonlarda kullanılan doğal gazın fiyatının sabitlenmesi önerilmektedir.³⁴ Bu nedenle Türkiye, gerekli yatırımları yapabilmek ve finans sorununu çözebilmek amacıyla geçiş ücretlerinin artırılmasını talep etmiş; ancak BTC'nin operatörü konumundaki BP, bu talebe karşı çıkmıştır. Bunun üzerine hattın Türkiye işletmecisi olan BIL şirketi, zararının karşılanması için tahkim davası açmıştır.

BTC petrol boru hattının işletilmesi ile ilgili aşılabilecek sorunlar bir kenara bırakılıp fotoğrafın bütününe bakıldığında, hattın Türkiye'ye getirisinin büyük olduğu görülecektir. Türkiye, Hazar, Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı Akdeniz'e bağlayan, hinterlandının genişleme potansiyeli yüksek olan BTC petrol boru hattı ile

³⁴ “Formül Değişmezse Türkiye Bakü-Ceyhan'da Zarar Edecek” (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=889633&title=formul-degismezse-turkiye-bakuceyhanda-zarar-edecek>, 8 Eylül 2009.

güvenli bir enerji koridoru oluşturma yolunda önemli bir mesafe kat etmiştir. Bu sayede doğu ile batı arasında enerji koridoru olma hedefine yönelik stratejik bir adım atan Türkiye, jeopolitik değerini yükseltmiştir. Türkiye için bundan sonra yapılması gereken, Hazar ve Orta Asya petrollerinin yeni boru hatları ile BTC hattına entegre edilmesine yönelik politikalara hız vermektir.

5.1.2. Planlanan Petrol Boru Hatları

Türkiye'nin hinterlandında kalan sahada yapım çalışmaları devam eden petrol boru hatları, Boğazları baypas etmeyi amaçlayan Türkiye'nin proje ortağı olduğu Trans Anadolu (Samsun-Ceyhan) Ham Petrol Boru Hattı ve Rusya'nın geliştirdiği Burgaz-Dedeağaç Ham Petrol Boru Hattı ile Ceyhan çıkışlı Akdeniz (Med Stream) Ham Petrol Boru Hattı projeleridir.

5.1.2.1. Trans Anadolu (Samsun-Ceyhan) Ham Petrol Boru Hattı

Samsun-Ceyhan hattı olarak bilinen, Trans Anadolu petrol boru hattı ile Karadeniz'e çıkarılan petrolün kuzey-güney geçişi ile Ceyhan Terminali'ne ulaştırılması hedeflenmektedir. "550 km uzunluğa ve 1,5 milyar dolar maliyete sahip olması beklenen petrol boru hattının günlük kapasitesinin 1-1,5 milyon ton olması planlanmaktadır."³⁵

³⁵"Samsun-Ceyhan'da Temel Atıldı", (çevrimiçi) <http://ntvmsnbc.com/news/406192.asp>., 24 Nisan 2007.

Şekil 11: Trans Anadolu Petrol Boru Hattı³⁶

İşletme hakkı yarı yarıya ortaklıkları bulunan Çalık Enerji ve İtalyan ENI şirketlerine ait olan boru hattı ile Kazakistan'ın Kaşagan bölgesi başta olmak üzere Hazar ve Orta Asya petrollerinin taşınması amaçlanmaktadır. BTC'de ortaklığı bulunan ve Kazakistan'ın Kaşagan sahasında petrol üretimi yapan ENI'nin bu projede yer alması Trans Anadolu hattının hayata geçirilmesi yönünde önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Ancak, Nisan 2007'de temeli atılan ve 2010 yılında işletmeye açılması planlanan hattın, yürütülen çalışmaların hızına bakıldığında hedeflenen tarihe yetiştirilmesinin zor olduğu değerlendirilmektedir.

Trans Anadolu petrol boru hattının Samsun olarak belirlenen başlangıç noktası, 2008 yılında alınan kararla liman, boşaltma, yükleme terminali, depolama tesisi, pompa istasyonları ve diğer gerekli tesislerin konuşlanacağı alanlar yönünden daha uygun olan Ünye'ye kaydırılmıştır. Başlangıç ve bitiş noktaları itibariyle

³⁶ TEPEALTI-2009.

seçilen yeni güzergâh mevcut güzergâha göre 100 kilometre daha kısadır ve bu durum önemli maliyet avantajı sağlamaktadır.³⁷

Trans Anadolu petrol boru hattı, geçeceği güzergâhın özelliklerine bağlı olarak işletmeye açılabilmesi açısından alternatif durumundaki Burgaz-Dedeğaç boru hattına göre bazı teknik ve hukuki üstünlüklere sahiptir. Burgaz-Dedeğaç hattı, Bulgaristan ve Yunanistan'ı geçmesinden dolayı hükümetler arası anlaşmaya ihtiyaç duyarken, Trans Anadolu hattı sadece Türkiye üzerinden geçeceği için bu tip bir anlaşmaya ihtiyaç duymamaktadır. Bu nedenle Burgaz-Dedeğaç hattından taşınacak petrol için iki ülkeye transit geçiş ücreti ödenmesi gerekirken, Trans Anadolu hattından taşınacak petrol için sadece bir ülkeye transit geçiş ücreti ödenecektir. Ayrıca Trans Anadolu hattının hem başlangıç (boşaltma) hem de bitiş (yükleme) noktalarındaki limanlar "VLCC" tipi petrol tankerlerinin yanaşabilmesi için uygun şartlara sahipken, Burgaz-Dedeğaç hattının bitiş noktası olan Dedeğaç Limanı'nın sığ bir yapıya sahip olması, bu tip tankerlerin yükleme işlemlerini zorlaştırmaktadır. Trans Anadolu hattının alternatifine göre en büyük üstünlüğü ise petrolün taşınma süresi ile ilgilidir. Karadeniz'e çıkarılan petrolü doğrudan Akdeniz'e indiren Trans Anadolu hattı, bu özelliğiyle "bölge petrollerinin 49 gün olan Uzakdoğu'ya taşınma süresini 19-20 güne indirecektir."³⁸ Burgaz-Dedeğaç hattı ise taşıdığı petrolü Ege Denizi'ne ulaştırdığı için hem tankerlerin kat etmesi gereken mesafeyi hem de tankerlerin sığ ve adaların fazla olduğu alanları takip etmesi gerektiği için geçiş zorluğunu artırmaktadır. Trans Anadolu hattının işletmeye açılabilmesinin önündeki en büyük zorluk ise, boru hattını dolduracak petrolün nereden sağlanacağını kesinlik kazanmamış olmasıdır. Burgaz-Dedeğaç hattı ise Rus petrollerini taşıyacağı için böyle bir sorun yaşamamaktadır.

³⁷ "Samsun-Ceyhan Hattı Ünye'den Başlayacak", (çevrimiçi)

<http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=ekonomi&ArticleID=879197&Date=22.06.2008>, 22 Haziran 2008.

³⁸ "Ruslara İnat Samsun-Ceyhan'a Start", Sabah, 25 Nisan 2007.

Karadeniz'e çıkarılacak Orta Asya ve Hazar petrollerini doğrudan Akdeniz'e indirecek olan Trans Anadolu petrol boru hattı, Türkiye'ye ekonomik, politik ve çevre güvenliği anlamında önemli kazançlar sağlayacaktır. Yıllık petrol taşıma kapasitesinin 50 milyon ton olması planlanan boru hattı ile Boğazlardaki tanker trafiği ile geçişlerden kaynaklanan ekolojik ve güvenlik riskleri azalacaktır. Bunun yanı sıra, Akdeniz'deki varış noktasının Ceyhan Limanı olması planlanan boru hattı ile Türkiye, Ceyhan Terminali'nin yükleme, bağlantı ve ek depolama kapasitesini artırma imkânına kavuşacaktır. Ayrıca, ABD'nin başta destek vermekten kaçındığı; ancak daha sonra Rusya'nın alternatif projesi olan Burgaz-Dedeağaç petrol boru hattının gündeme gelmesi ile desteklemeye başladığı Trans Anadolu petrol boru hattının, eğer talep ve anlaşma olursa İsrail'e kadar uzatılması da gündemdedir. Rusya ve Türkiye'nin 6 Ağustos 2009'da imzaladıkları anlaşma ile miktarı belirtilmeyen; ancak hattı fizibil hale getirecek kadar Rus petrolünün bu hattan taşınmasını kararlaştırmaları da dikkate alınır, Türkiye çevresindeki petrol alanları ile dünya pazarları arasındaki stratejik bağlantı işlevini pekiştirmiş olacaktır. Böylece, Türkiye'nin kuzey-güney geçişi ile Boğazları baypas eden ilk boru hattı projesi olan Trans Anadolu petrol boru hattı, ülkemizin stratejik bir geçiş ülkesi olmasına büyük katkı sağlayacaktır.

5.1.2.2. Burgaz-Dedeağaç Ham Petrol Boru Hattı

Bulgaristan, Rusya ve Yunanistan'ın ortak projesi olan ve yaklaşık 15 yıldır müzakere edilen projeye, Rusya'nın Novorossisk Limanı'ndan yüklenecek petrolün, önce Bulgaristan'ın Burgaz limanına, oradan da boru hattıyla Yunanistan'ın Ege kıyısındaki Dedeağaç kentine taşınması amaçlanmaktadır. 155 kilometresi Bulgaristan'da, 125 kilometresi de Yunanistan'da olmak üzere toplam 280 kilometre uzunluğunda olması planlanan yaklaşık 700 milyon euro maliyetli bu hatla, yılda 35-50 milyon ton Rus petrolünün Ege'ye ve oradan da dünyaya dağıtılması hedeflenmektedir. Rus ve Hazar petrolünü Avrupa'ya taşıyacak Burgaz-Dedeağaç

boru hattının % 51'lik payı Rus şirketi IPC'ye, kalan % 49'luk bölümü de eşit olarak Yunan ve Bulgar şirketlere ait olacaktır.³⁹

Şekil 12: Burgaz-Dedeğaç Petrol Boru Hattı⁴⁰

Rusya'nın hem Boğazları hem de Samsun-Ceyhan hattını baypas etmek için planladığı boru hattı, hem petrol sağlayıcısı hem de % 51'le ana hissedar konumundaki Rusya'nın kontrolü altında olacaktır. 2010 yılında işletmeye açılması planlanan boru hattı ile Rusya, bölgede enerji hâkimiyetini zayıflatmaya çalışan ve Samsun-Ceyhan boru hattına destek veren ABD'ye karşı siyasi anlamda üstünlük sağlarken, Yunanistan ve Bulgaristan da topraklarından geçecek petrol için alacakları transit geçiş ücretleri ile önemli bir gelir elde edecektir. "15 Mart 2007'de imzalanan anlaşmaya göre Yunanistan'ın, ton başına 1 euro olarak saptadığı transit geçiş ücretinden yılda 30-50 milyon euro gelir sağlaması beklenmektedir."⁴¹

³⁹ "Gazprom: Nabucco'ya Katılabiliriz", (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com/2007/ekonomi/dunya/06/29/gazprom.nabuccoya.katilabiliriz/369316.0/index.html>, 16 Aralık 2008.

⁴⁰ TEPEALTI-2009.

⁴¹ "Putin, Boğaz Engelini Burgaz-Dedeğaç'la Aştı" (çevrimiçi)

<http://sabah.com.tr/2007/03/16/eko129.html>, 16 Mart 2007

Rusya, petrol taşımacılığında Boğazları baypas etmek için Burgaz-Dedeağaç hattından önce Türkiye'nin topraklarından geçen ve Kıyıköy ile Saros arasında bir boru hattı yapımını öngören Trans Trakya boru hattını gündeme getirmiştir. Ancak Türkiye'nin, Samsun-Ceyhan hattını öne çıkarması ile Rusya, bu projeye alternatif olarak Burgaz-Dedeağaç hattını gündemine almıştır. Rusya'nın Samsun-Ceyhan hattına petrol vermeye sıcak bakmaması ve alternatif bir proje geliştirmesi üzerine Türkiye, Rus doğal gazını İsrail'e kadar indirmeyi hedefleyen Mavi Akım-2 projesini askıya almıştır.

Petrol çevrelerinin ortak üç ülkenin de Ortodoks olması nedeniyle "Ortodoks boru hattı" dedikleri Burgaz-Dedeağaç boru hattı projesine en fazla karşı çıkan ülkelerin başında ABD gelmektedir. Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetini sınırlandırmaya çalışan ABD, Karadeniz'e çıkarılan petrolün Boğazları baypas ederek taşımak için Burgaz-Vlore projesini geliştirmiştir. "Burgaz'dan başlayacak, Makedonya'dan geçip Arnavutluk'un Vlore (Valona) Limanı'na ulaşacak, 1 milyar dolar maliyetli, 900 kilometre uzunluğunda, yıllık 40 milyon ton kapasiteli (İlerde 50 milyon tona çıkarılacak) petrol boru hattının hayata geçirilmesi amacıyla geçiş ülkeleri arasında 2007 yılında bir anlaşma imzalanmıştır."⁴² Böylece ABD, Karadeniz'e çıkarılan Hazar ve Orta Asya petrollerinin kendi kontrolü altındaki bir hatla taşınmasını amaçlamaktadır.

Burgaz-Dedeağaç boru hattı projesi, Türkiye'nin geliştirdiği Samsun-Ceyhan hattına alternatif olmasının yanında Boğazlara, tanker trafiğini azaltması anlamında olumlu bir etki sağlayacaktır. Boğazlardan yılda yaklaşık 150 milyon ton petrolün geçtiği düşünülürse, Burgaz-Dedeağaç hattı azami kapasitesi olan 50 milyon tona ulaştığında Türkiye'nin önemini azaltmayacak, Boğazlardaki tanker trafiğini üçte bir oranında azaltacaktır. Ayrıca Burgaz-Dedeağaç hattının hayata geçirilebilmesi için Ege Denizi'nin sığ ve pek çok adaya sahip olmasından kaynaklanan yükleme ve geçiş sorunlarının yanı sıra, Yunan kamuoyunun bir kısmının yüksek tonajlı

⁴² Erdal Şafak, **Boru Hatları**, Sabah, 15 Mart 2007.

tankerlerin adalara yakın geçmeleri gereğinden kaynaklanacak olan ekolojik riskler nedeniyle gösterdikleri tepkilerin de aşılması gerekmektedir.

5.1.2.2. Akdeniz (Med Stream) Ham Petrol Boru Hattı

Akdeniz boru hattı projesi ile Türkiye’den İsrail’e uzanacak boru hattından petrol, doğal gaz, elektrik ve fiber optik kablo ulaştırılması hedeflenmektedir. İlk varış noktasının İsrail olması planlanan projenin ilerleyen dönemde Kızıldeniz üzerinden Hindistan, Çin ve Tayvan’ı içine alacak şekilde genişletilmesi planlanmaktadır. Ancak çeşitli enerji enstrümanlarının taşınmasını öngören projenin merkezini Rusya ve Azerbaycan petrollerinin boru hattı ile Akdeniz üzerinden İsrail’e taşınması oluşturmaktadır.

Şekil 13: Akdeniz Petrol Boru Hattı⁴³

⁴³ TEPEALTI-2009.

Türkiye ve İsrail enerji bakanlıklarının yaptığı anlaşmaya göre, hattın 8 milyon euroya mal olacak fizibilite çalışmalarının 10 ay, hattın yapımının ise 3 yıl sürmesi öngörülmüştür. Samsun-Ceyhan petrol boru hattının devamı olması düşünülen hattın 40 milyon ton kapasiteli olması planlanmaktadır.⁴⁴

Akdeniz petrol boru hattından taşınacak petrolün İsrail'e ulaştıktan sonra mevcut boru hattı kullanılarak Kızıldeniz'e ve oradan da tankerlerle Hindistan ve Uzakdoğu'ya ulaştırılması amaçlanmaktadır. Bunun için Ceyhan'dan döşenecek boru hattı, İsrail'in Akdeniz kıyısındaki Aşkelon Limanı ile Kızıldeniz'deki Elat Limanı arasında 1969'da yapılan Süveyş Kanalı'nı baypas eden 254 kilometrelik ve yıllık 60 milyon ton kapasitedeki boru hattına bağlanacaktır. Böylece Uzakdoğu'ya gemilerle ancak 50 günde taşınabilen petrol, bu projeye Kızıldeniz üzerinden 19 günde gidebilecek ve taşıma mesafesi yaklaşık üçte bir oranında azalacaktır.⁴⁵ Bu sayede tankerlerle petrol taşınmasında karşılaşılan Boğazlardaki beklemeden ve kat edilmesi gereken mesafenin uzunluğundan kaynaklanan zaman ve maliyet kayıplarının önüne geçilmiş olacaktır.

Akdeniz petrol boru hattının işletmeye açılması ile Türkiye, Ceyhan Terminali'nin kapasite ve öneminin artmasının yanında Hazar petrollerinin doğrudan Akdeniz'e indirilmesi sayesinde Boğazlardaki tanker trafiğini ve geçişlerden kaynaklanan riskleri de azaltma imkânına kavuşacaktır.

⁴⁴ “Türkiye’den İsrail’e Uzanacak Akdeniz Boru Hattı İçin Fizibilite Kararı Çıktı”, (çevrimiçi) <http://www.ankaajansi.com.tr/>, 17 Temmuz 2008.

⁴⁵ “Akdeniz Boru Hattı Projesinde Son Gelişme”, Sabah, 13 Eylül 2008.

5.2. Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri

Türkiye'nin hinterlandında kalan sahada hâlihazırda işletilen beş, yapımı planlanan ve inşaat çalışmaları devam eden beş olmak üzere toplam on doğal gaz boru hattı bulunmaktadır.

5.2.1. Mevcut Doğal Gaz Boru Hatları

Türkiye'nin işletme ortağı olduğu mevcut doğal gaz boru hatları, hayata geçirdiği ilk doğal gaz boru hattı özelliğine sahip olan Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı ve Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı projeleridir.

5.2.1.1. Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

Batı Hattı olarak bilinen Rusya Federasyonu-Türkiye doğal gaz boru hattı, ülkemizin hayata geçirdiği ilk doğal gaz boru hattı projesidir. Türkiye'de ithal doğal gaz kullanımını başlatan hat, sırasıyla Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Rus gazını Türkiye'ye taşımaktadır.

Şekil 14: Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı⁴⁶

Rusya Federasyonu-Türkiye doğal gaz boru hattı, ülkemize Bulgaristan sınırındaki Malkoçlar'dan girmekte ve Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir güzergâhını takip ederek Ankara'ya ulaşmaktadır. 842 km uzunluğundaki boru hattının kapasitesi ise 14 milyar m³/yıldır. 26 Ekim 1986 tarihinde inşasına başlanan hat ile taşınan doğal gaz, 23 Haziran 1987 tarihinde ilk durağı olan Hamitabat Trakya Kombine Çevrim Santrali'ne ve Ağustos 1988'de Ankara'ya ulaşmıştır. Doğal gaz, Temmuz 1988'de İGSAŞ'ta, Ağustos 1988'de Ambarlı Santrali'nde, Ekim 1988'de de Ankara'da konut ve ticaret sektörlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Sanayi sektöründe doğal gaz kullanımı ise, Ağustos 1989'da başlamıştır. Ana İletim Hattı, 1996 yılında 209 km uzunluğundaki İzmit-Karadeniz Ereğli Doğal Gaz İletim Hattı ile Batı Karadeniz Bölgesi'ne, 208 km uzunluğundaki Bursa-Çan Doğal Gaz İletim Hattı ile Çan'a uzatılmıştır. Hat daha sonra Çan - Çanakkale Doğal Gaz İletim Hattı ile Çan'dan Çanakkale'ye uzatılmış ve Temmuz 2001 tarihinde işletmeye alınmıştır.⁴⁷

⁴⁶ TEPEALTI-2009.

⁴⁷ BOTAŞ.

Rusya Federasyonu-Türkiye doğal gaz boru hattının taşıdığı doğal gaz miktarı, Türkiye ile Rusya'nın imzaladığı biri 6 milyar metreküplük diğeri ise 8 milyar metreküplük iki anlaşma ile belirlenmiştir. Türkiye ve Rusya 6 Ağustos 2009'da, 25 yıl süre ile 6 milyar metreküp doğal gaz satışını öngören ve süresi 2010 yılı sonu itibari ile dolacak olan anlaşmanın süresini "daha uygun" olarak ifade ettikleri yeni bir fiyat üzerinden uzatmıştır. Yeni kontratın süresinin 15-25 yıl arasında olacağı ve Türkiye'nin fiyatını düşürmek istediği Batı hattından alınan gaz için re-export talebinde bulunduğu açıklanmış; ancak Türkiye'nin taleplerinin nasıl karşılanacağı henüz kesinlik kazanmamıştır.⁴⁸

Rusya'nın doğal gazını dört ülke geçerek Türkiye'ye ulaştıran boru hattında geçiş ülkelerindeki sorunlar nedeniyle bazı dönemlerde gaz akışında azalma ve kesintiler yaşanmıştır. 2009 yılında Moldova'daki seçimler sonrasında çıkan olaylar nedeniyle boru hattından Türkiye'ye ulaştırılan gaz miktarında azalma görülürken hattın işleyişini en olumsuz etkileyen ülke ise Ukrayna olmuştur. Rusya ile Ukrayna arasındaki doğal gaz fiyatı ve Ukrayna'nın alacağı boru hattı kirasından kaynaklanan anlaşmazlık nedeniyle boru hattındaki iletim, 2006 ve 2009 kış döneminde kesintiye uğramıştır. Bu dönemlerde Rusya, Mavi Akım üzerinden gaz sevkiyatını artırırken Türkiye de spot piyasadan LNG olarak doğal gaz tedarik etmek zorunda kalmıştır.

Batı hattında yaşanan kesintiler, Türkiye ve Rusya'nın enerji politikalarını etkilemiş ve ülkelerin yeni stratejiler geliştirmesine neden olmuştur. Türkiye kesinti dönemlerinde yaşanan sıkıntıların etkisiyle tedarikçi çeşitliliğini artırmaya yönelik politikalarını yoğunlaştırırken, doğal gaz depolama projelerinin hayata geçirilmesine yönelik girişimlerini hızlandırmıştır. Rusya ise Avrupa'ya yeni bir hat üzerinden doğal gaz ihraç etmek amacıyla "güvenilir tedarikçi imajına zarar veren" Ukrayna'yı baypas eden Karadeniz geçişli Güney Akım doğal gaz boru hattı projesini geliştirmiştir.

⁴⁸ "Nükleer İhalesinde Karar Eylül'de Alınacak", (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/id/24990459/>, 11 Ağustos 2009.

Batı hattındaki kesintiler, aynı hat üzerinden gaz temin eden Avrupa'yı da sıkıntıya düşürmüştü ve AB, yeni hatlar geliştirerek Rusya'ya olan bağımlılık oranını düşürme çalışmalarına hız vermiştir. AB'nin bu amaçla üzerinde en fazla durduğu proje olan Hazar doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıması planlanan Nabucco doğal gaz boru hattı projesinin "hükümetler arası anlaşması", 13 Temmuz 2009'da Ankara'da imzalanmıştır. Böylece, Batı hattındaki kesintiler nedeniyle tüketim anlamında sıkıntıya düşen Türkiye, Nabucco hattının hayata geçirilerek "stratejik geçiş ülkesi" olma yolunda önemli bir mesafe kat etme imkânına kavuşmuştur.

5.2.1.2. İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

İran-Türkiye doğal gaz boru hattı, Türkiye'nin tedarikçi çeşitlendirmesi çalışmalarının bir sonucu olarak işletmeye açılmıştır. "1998 yılında imzalanan ve yılda 10 milyar metreküp doğal gaz alımını öngören anlaşmaya dayanarak Doğubayazıt'tan Ankara'ya kadar uzanan 48-40 inç çapında ve toplam 850 km uzunluğundaki bu boru hattı, 2001-2003 yılları arasında inşa edilerek hizmete girmiştir."⁴⁹

Şekil 15: İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı⁵⁰

⁴⁹ TMMOB, a.g.r., s. 65.

⁵⁰ TEPEALTI-2009.

İran–Türkiye doğal gaz boru hattının devreye girmesi ile Türkiye, Rus gazına bağımlılık oranını düşürürken, İran önemli bir miktarda doğal gaz ihraç etme imkânına kavuşmuştur. Ancak bu boru hattının işletmeye açılması, Türkmen gazının İran üzerinden Türkiye’ye taşınması projesinin cazibesini azaltıcı bir etki yapmıştır. Çünkü İran doğal gazını Türkiye’ye taşıyan boru hattı ile Türkiye’nin gaz ihtiyacı önemli miktarda azalırken, İran da Türkmenistan’ı kendisine ekonomik rakip olarak gördüğü için transit geçiş ülkesi olmaya daha isteksiz yaklaşılmaya başlamıştır.

Türkiye’ye “günlük 29 milyon metreküp gaz sağlaması gereken”⁵¹ İran-Türkiye doğal gaz boru hattı, İran’dan kaynaklanan aksaklıklar nedeniyle düzenli arz yapamaması ile dikkati çekmektedir. İran bazı dönemlerde teknik arızalar nedeniyle sağlanan gaz miktarını azaltırken, özellikle kış döneminde iklim şartları nedeniyle kendi iç tüketiminin artış göstermesini gerekçe göstererek boru hattını tamamen kapatmaktadır. Bu dönemlerde gaz depolama tesislerini devreye sokmak zorunda kalan Türkiye, İran’ın doğal gazı ekonomik silah olarak kullandığı kaygısına kapılmıştır. Bu durum Türkiye’nin İran ile yürüttüğü Güney Pars sahası ile ilgili doğal gaz anlaşması müzakerelerini etkilemiş ve Türkiye, benzer sorunların yaşanmaması için mevcut anlaşmadaki yaptırımlardan çok daha ağır yaptırımların yeni anlaşma metnine konulmasını talep etmiştir.

Güney Pars sahası, İran’ın yeni dönemde zengin doğal gaz yatakları keşfettiği, üretim potansiyeli yüksek bir rezerv alanıdır. İran ile Türkiye bu bölgede üretim yapmak amacıyla çalışmalar yapmaktadır. Bu amaçla “T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve İran İslam Cumhuriyeti Petrol Bakanlığı arasında 14 Temmuz 2007 tarihinde imzalanan Mutabakat Zaptı ile İran Körfezi’ndeki Güney Pars gaz-kondensat sahasının 22, 23 ve 24. fazlarının TPAO tarafından geliştirilip üretime konulması hususunda görüş birliğine varılmıştır.”⁵²

⁵¹ “İran Verdiği Sözü Tutmadı Doğal Gazda Vanayı Yine Kapadı”, Sabah, 28 Aralık 2007.

⁵² TPAO.

İki ülke arasında varılan mutabakata göre, Türkiye'nin Güney Pars Havzası'ndaki üç doğal gaz sahasının işletmesini ihalesiz olarak alması öngörülmektedir. Halen görüşmeleri devam eden projeyle "yaklaşık 3 milyar dolar yatırımla yılda 20 milyar metreküp gaz çıkarılması ve gazın bir bölümünün Türkiye'nin ihtiyaçları için kullanılması ve büyük bir bölümünün Avrupa'ya ihracı"⁵³ planlanmaktadır. Projenin gerçekleşmesi halinde Güney Pars'tan sağlanacak doğal gaz, Nabucco boru hattı için önemli bir kaynak oluşturacaktır.

Türkiye ile İran'ın Kasım 2008'de imzaladığı mutabakat zaptı ile de Güney Pars sahasındaki doğal gazın işletme ve taşınma şartları netleştirilmiştir. Buna göre, Güney Pars'ta günde 46 milyon metreküp doğal gaz çıkarılacak ve Türkiye, bu miktarın yarısını kullanma hakkına sahip olacaktır. Bölgede üretilecek doğal gaz, 1850 km uzunluğundaki boru hattı ile Türkiye'ye bağlanacak ve böylece 27 milyon metreküp olan Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği günlük doğal gaz miktarı, 50 milyon metreküpe yükselecektir. Ayrıca anlaşmaya göre, İran doğal gazının yanı sıra İran üzerinden Türkmenistan doğal gazının da Türkiye ve Avrupa'ya transferi sağlanacaktır. İran, Türkiye üzerinden Avrupa'ya intikal ettireceği doğal gaz miktarı kadar Türkmenistan doğal gazını Türkiye'ye ulaştıracak ve böylece iki ülkeden yılda taşınacak doğal gaz miktarı 35 milyar metreküpü bulacaktır.⁵⁴

Türkiye ile İran arasında söz konusu projenin gerçekleştirilmesi için önemli mesafe kat edilmesine rağmen hala bazı anlaşmazlıklar mevcuttur. Kafkasya'da yaşanan Rus-Gürcü savaşı sonrasında enerji güvenliği açısından önemini arttırdığını düşünen İran, anlaşma konusunu ağırdan almaya başlamış ve gaz alım-satımına ilişkin Türkiye'nin fiyatlandırma önerisini önce kabul edip, sonra vazgeçmiştir. Bu nedenle Güney Pars'ta üretilecek doğal gazın Türkiye'ye taşınmasına yönelik nihai imza atılamamıştır. İki ülkenin henüz anlaşamadığı bir diğer konu ise taşınacak gazın fiyatlandırılmasıdır. Türkiye, İran'dan alacağı gazın ücreti içinde iletim bedelinin yer

⁵³ TMMOB, a.g.r., s. 65.

⁵⁴ "İran'la Doğal Gaz Anlaşması Tamam", (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/466239.asp>, 18 Kasım 2008.

almamasını ve böylece daha düşük fiyattan doğal gaz ithal etmeyi istemektedir. Buna karşın İran ise Türkiye'nin Güney Pars'ta üreteceği doğal gazı makul bir fiyattan kendisine satmasını talep etmektedir. Böylece İran, Türkiye'nin ürettiği ve ucuza aldığı doğal gazı daha yüksek fiyattan Türkiye'ye satmayı hedeflemektedir.

Güney Pars projesinin gerçekleşmesini güçleştiren, Türkiye ile İran arasındaki aşılabilir anlaşmazlıklardan çok, ABD'nin karşı tutumudur. ABD, İran'ın petrol ve gaz sektörüne 20 milyon dolardan fazla yatırım yapan şirketlere yönelik, şimdiye kadar uygulanmamış olsa bile, yaptırım tehdidinde bulunmaktadır. ABD, Türkiye'nin İran ile yaptığı anlaşmada geri adım atmasını ve Hazar geçişli boru hatları ile Irak gazına ağırlık vermesini istemektedir. Bu amaçla ABD, proje ile ilgili görüşmelerin yoğunlaştığı dönemde Türkiye'yi yanına çekebilmek için PKK'ya yönelik operasyonlara istihbarat desteği sağlamıştır.

Sonuç olarak İran-Türkiye doğal gaz boru hattı, arz sürekliliği açısından sorunlu olsa bile Türkiye'nin ithal ettiği gazı farklı kaynaklardan sağlaması bakımından stratejik öneme sahiptir. Şüphesiz, görüşmeleri devam eden Güney Pars doğal gazının eklenmesi ile söz konusu hattın önemi daha da artacaktır. Böylelikle Türkiye, İran ve Türkmenistan gazını Nabucco doğal gaz boru hattına verme imkânına kavuşacak ve Avrupa için hayati önemde bir geçiş ülkesi haline gelecektir.

5.2.1.3. Mavi Akım (Blue Stream) Doğal Gaz Boru Hattı

Mavi Akım projesi, Türkiye'nin doğal gaz ithal etmek amacıyla Rusya ile yaptığı üçüncü doğal gaz alım anlaşmasıdır.⁵⁵ Bu projenin öncekilerden en önemli farkı, Rusya'nın herhangi bir geçiş ülkesi ile muhatap olmaksızın, doğrudan Türkiye'ye doğal gaz verecek olmasıdır. Balkanlar üzerinden gelen Batı hattındaki sorunlardan dolayı doğal gaz arzının sağlıklı biçimde yapılamaması bu hattın devreye alınmasında önemli bir itici güç olmuştur. Bu yönü ile Mavi Akım boru hattı, ekonomik olmaktan ziyade stratejik kaygıların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Şekil 16: Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı⁵⁶

Türkiye ile Rusya arasında 1997 yılında başlatılan ve 2003 Şubat'ından bu yana gaz akışı sağlanan Mavi Akım projesinin resmi açılışı, 17 Kasım 2005'te

⁵⁵ Daha önce Rusya ile Batı hattına gaz sağlamak amacıyla 14 Şubat 1986'da 6 milyar metreküplük ve 18 Şubat 1998'de 8 milyar metreküplük anlaşmalar imzalanmıştır.

⁵⁶ TEPEALTI-2009.

Samsun'da yapılmıştır. Boru hattının taşıdığı gaz, Rusya'nın zengin doğal gaz rezervlerinin bulunduğu Zapolyarnoye ve Beregovoye sahalarından, Birleşik Gaz Dağıtım Şebekesi ile İzobilnoye bölgesine akıtılmakta ve daha sonra Karadeniz'in yatağından Samsun'a ulaştırılarak oradan da Ankara'ya sevk edilmektedir. Toplam uzunluğu 1265 km'yi bulan hat, üç ana bölümden oluşmaktadır. Boru hattının Rusya kara bölümü olan İzobilnoye ve Djubga arasındaki uzunluğu 372 km, Djubga ve Samsun arasındaki iki paralel hattın oluşan Karadeniz geçişi 392 km ve Samsun-Ankara arasındaki Türkiye bölümü ise 501 km'dir. Boru hattının Karadeniz bölümü, dünyada 2 bin 150 metre derinliğe döşenen ilk boru hattı olma özelliğine sahiptir. Türkiye'nin 25 yıl süre ile Rusya'dan kademeli artışla yıllık 16 milyar metreküpe kadar doğal gaz alımını kapsayan proje, yaklaşık 3,5 milyar dolara mal olmuştur.⁵⁷

Mavi Akım boru hattının Karadeniz'i geçmek zorunda olması çeşitli tartışmalara neden olmuş ve bazı kesimler tarafından yapılamayacağı dile getirilmiştir. Rusya bölümü ve Karadeniz geçişinin yapım-işletim finansmanı Gazprom'un, Türkiye kısmı ise Botaş'ın sorumluluğunda olan boru hattının inşası sırasında karşılaşılan zorluklar projenin yapımını güçleştirmiştir.

Projenin fizibilite aşamasından başlayarak pek çok konuda ciddi mühendislik problemleri ile karşılaşmıştır. Rusya kıyılarında aşılması gereken eğimler 18 dereceyi bulurken, Türkiye kıyılarında sediment taşınması ve çökelmelerden meydana gelecek problemlerin çözülmesi gerekmiştir. Dar deniz kıyısı yumuşak ve siltli killerden oluşurken düşük basınçlı gaz kesecikleri de içermektedir. Ama yine de aşılması gereken hiçbir sorun denizin dibinde yer alan zehirli H₂S gazları kadar ciddi değildir. Bu projeye kadar tipik boru hatlarında uygulanan korozyon kaplamaları ve katodik korumalar hiçbir yerde denenmemiştir. Sorunun çözümü için Hollandalı INTEC Firması'nın öncülüğünde dünyanın en önemli korozyon uzmanları projelendirme aşamasında yer almıştır. Kullanılacak malzemenin seçimi için pek çok laboratuvar testi yapılmış ve yapılan tüm bu teknik araştırmaların ardından... boru hattının malzeme seçimi tamamlanarak 24" çapında 32 mm et kalınlığı olan X65 türü çelikten yüksek korozyon dayanımlı borularda karar kılınmıştır. Bu

⁵⁷ "Gazprom: Nabucco'ya Katılabiliriz", (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com/2007/ekonomi/dunya/06/29/gazprom.nabuccoya.katilabiliriz/369316.0/index.html>, 16 Aralık 2008.

borular dünyada ancak birkaç ülkede olan UOE teknolojisiyle Japonya’da özel olarak imal edilmiş ve toplam 348.000 ton boru kullanılmıştır.⁵⁸

Mavi Akım boru hattı tüm bu zorluklara rağmen tamamlanmış; ancak proje ile ilgili politik ve ekonomik tartışmalar devam etmiştir. Bu tartışmalardan politik olanının konusunu Mavi Akım projesinin Türkiye’yi gaz tedarikinde yüksek seviyede Rusya’ya bağımlı kıldığı ve bu durumun uluslararası siyasette zafiyete neden olacağı kaygısı oluşturmuştur. Ekonomik tartışmalar ise projenin hayata geçirilmesi sırasında yolsuzluk yapıldığı iddiası ve satın alınacak gazın fiyatı ile ilgili olmuştur. “Önceki iki anlaşmaya göre % 12 daha ucuz olacağı belirtilen Mavi Akım’dan alınacak doğal gazın fiyatıyla ilgili TBMM’de kapalı bir oturum yapılmış; ancak alınan gazın fiyatı ‘ticari sır’ gerekçesiyle açıklanmamıştır.”⁵⁹ Mavi Akım hattı ile ilgili bir diğer ekonomik tartışma ise “hattan sağlanan gazın fiyatını belirleyen formül”⁶⁰ nedeniyle Türkiye ve Rusya arasında yaşanmış; ancak daha sonra iki ülke yine açıklanmayan bir fiyat üzerinde anlaşmalarını açıklayarak bu sorunu aşmıştır.

Mavi Akım projesi, neden olduğu ekonomik ve politik kayıpların yanı sıra Türkmenistan doğal gazını Türkiye’ye taşıması öngörülen boru hattının geleceğini de tehlikeye sokmuştur. “Türkiye’nin önceliği Mavi Akım’a vermiş olması... Türkmenistan üzerinde bir güven sorunu yaratmış ve bu ülkeyi 20 milyar metreküp gazını, 1000 metreküp’ü 36 dolar civarında bir fiyatla (uluslararası pazar fiyatının neredeyse 1/3’ü) Rusya’ya satmak zorunda bırakmıştır.”⁶¹ Böylelikle doğal gaz tedariki konusunda çeşitliliğe gitmesi ve Türkî Cumhuriyetlerin kalkınmasına katkıda bulunması gereken Türkiye, Rusya’nın hâkim pozisyonunu pekiştirerek güzergâh ve alıcı sıkıntısı yaşayan Türkî Cumhuriyetlerin Rusya’ya olan ekonomik ve politik bağımlılığını arttırmıştır. Tüm bu olumsuzlukların yanı sıra Türkiye, Mavi Akım projesi ile Rusya’ya % 60’lar seviyesinde bağımlı hale gelerek, enerji güvenliğini tehlikeye atmış ve Rusya ile arasındaki ithalat-ihracat dengesizliğinden

⁵⁸ “**Dünyanın En Büyük Deniz Vinci Saipem 7000 Türkiye’ye Geliyor**”, (çevrimiçi)

<http://www.yapiworld.com/haberler/haber0040.htm>, 8 Ağustos 2009.

⁵⁹ Sinan Oğan-İlke Aytekin, “Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık”, **Stratejik Analiz**, Cilt: III, Sayı: 32, Aralık 2002, s. 67.

⁶⁰ Mavi Akım Anlaşması’nda tartışmaya neden olan formül için bkz: Ek-XIV.

⁶¹ Pamir, **a.g.m.**, s. 50.

kaynaklanan dış ticaret açığını büyütmiştir.

Mavi Akım projesi Türkiye için ne derece kayıplar ifade ediyorsa, Rusya için o derece kazançlar ifade etmektedir. Bu proje ile Türk doğal gaz pazarında mutlak hâkimiyetini ilan eden Rusya, aynı zamanda Almanya'dan sonra Avrupa'da en fazla doğal gaz satışını yaptığı büyük bir pazar elde etmiştir. “Bu proje ile Gazprom'un 25 yıl içinde yılda ortalama 1,7 milyar dolar gelir sağlaması planlanmaktadır.”⁶² Ayrıca bu projenin hayata geçirilmesi Rusya'ya, Mavi Akım projesi gibi iletim hattının Karadeniz dibine döşenmesi planlanan Güney Akım projesinin gerçekleştirilebilirliği yönünde uluslararası enerji çevrelerine sunabileceği bir referans olmuştur.

Mavi Akım projesi ile stratejik kazanımlar elde eden Rusya, Türkiye'ye bu hattın güneye uzatılması ile ortaya çıkacak olan Mavi Akım-2 boru hattı konusunda işbirliği teklif etmiş ve iki ülke 6 Ağustos 2009'da bu yeni projenin hayata geçirilmesine yönelik bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre Rusya ve Türkiye, Mavi Akım boru hattının yapımını da üstlenen İtalyan ENI şirketi ile beraber “İsrail'e başlangıçta 4, maksimum aşamada da 10 milyar metreküp doğal gaz”⁶³ taşıyacak Akdeniz geçişi bir boru hattı inşa edecektir. Ayrıca anlaşmayla yeni boru hattının Suriye, Lübnan ve Kıbrıs'a uzatılması ve taşınacak doğal gazın Ceyhan'da kurulacak LNG çevrim santrali ile uluslararası piyasalara ulaştırılması da karara bağlanmıştır. Böylece Türkiye, Mavi Akım-2 sayesinde kendisi için bir “enerji stratejisizliği” örneği olan Mavi Akım projesi nedeniyle uğradığı ekonomik ve politik kayıpları telafi etme şansını yakalamıştır. Eğer Mavi Akım-2 projesi gerçekleşirse Türkiye, Ceyhan Terminali'ni uluslararası bir enerji merkezi yapabilecek ve ilk defa kendisi üzerinden geçen kuzey-güney yönlü bir doğal gaz boru hattına transit geçiş sağlamış olacaktır.

⁶² Varvara Ağlamışyan, “**Turtsia Poluçit Rossiskiy Gaz**”, Nezavisimaya Gazeta, 22 Temmuz 2002. (içinde) Oğan-Aytekin, **a.g.m.**, s. 67.

⁶³ “**Vladimir Putin Ankara'daki 'Enerji Günü'nde Bir Koyup Beş Aldı**”, (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberYazdir&ArticleID=948707>, 8 Ağustos 2009.

5.2.1.4. Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı

Şahdeniz olarak bilinen BTE boru hattı ile Azerbaycan'da üretilecek olan doğal gazın Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması amaçlanmıştır. Proje kapsamında 12 Mart 2001 tarihinde BOTAŞ ve SOCAR arasında Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevkine ilişkin Doğal Gaz Alım - Satım Anlaşması imzalanmıştır. 15 yıl süreli anlaşmada, alımların 2 milyar m³ ile başlaması ve plato periyotta 6,6 milyar m³/yıl'a ulaşması öngörülmektedir. Proje kapsamında inşa edilen ve Gürcistan-Türkiye sınırından Erzurum (Horasan)'a uzanan yaklaşık 225 km'lik hat ile Temmuz 2007 tarihinden itibaren gaz akışı sağlanmaktadır.⁶⁴

Şekil 17: BTE Doğal Gaz Boru Hattı⁶⁵

“Beyaz Akım” olarak da ifade edilen BTE doğal gaz boru hattı, Hazar Denizi'nin Bakü'nün güneydoğusunda kalan Şahdeniz sahasının doğal gazını Türkiye'ye taşımaktadır. “BP, 1978 yılından sonra yapılan en önemli doğal gaz keşfi olduğu ileri sürülen... bölgenin potansiyelinin 14 tcf olduğunu tahmin etmektedir.

⁶⁴ BOTAŞ.

⁶⁵ TEPEALTI-2009.

Diğer bazı şirket ve kuruluşlar ise rezervin 35 tcf olabileceğini öne sürmektedir.”⁶⁶ Ayrıca, Sovyet döneminde enerji sektöründeki teknolojik geri kalmışlık nedeniyle geliştirilememiş olan sahanın, büyük miktarda “kondensate”⁶⁷ doğal gazı da sahip olduğu ifade edilmektedir.

Şahdeniz sahasında doğal gaz üretmek amacıyla 4 Haziran 1996 tarihinde imzalanan ‘Üretim Paylaşma Anlaşması’na göre bir konsorsiyum kurulmuştur. Bölgedeki doğal gazın sahibi konumundaki konsorsiyumda BP % 25,5, Stat-Oil % 25,5, SOCAR % 10, LukAgip % 10, Niko % 10, Total % 10 ve TPAO % 9 pay sahibidir.⁶⁸ Projenin operatörlüğünü ise BTC petrol boru hattında olduğu gibi BP şirketi yürütmektedir.

Türkiye, “yaklaşık olarak 1 milyar dolara mal olan”⁶⁹ BTE boru hattı ile sınırlı kapasitede bile olsa, Hazar doğal gazını ilk defa Rusya kontrolü dışındaki bir sahadan Avrupa’ya ulaştırma imkânına kavuşmuştur. AB, Hazar Havzası ile Avrupa’yı birbirine bağlamayı öngören TRACECA ve INNOGATE projeleri kapsamında olan ve Şahdeniz sahasında üretilen doğal gazı taşıyan boru hattını desteklemektedir. AB’nin bu kapsamdaki nihai hedefi ise Şahdeniz’de üretilen gazın Türkiye üzerinden Yunanistan’a ve oradan da İtalya’ya ulaştırılmasıdır. Böylece “Güney Avrupa Gaz Ringi”ne bağlanacak olan BTE doğal gaz boru hattının ilerleyen dönemde Şahdeniz sahasında üretilen fazla gazı Nabucco hattına taşınması planlanmaktadır. Ayrıca bu proje sayesinde Mavi Akım hattının devreye girmesi sonrasında gündemden düşen Trans Hazar projelerin tekrar gerçekleşme ihtimali ortaya çıkmıştır. Türkmen gazının İran üzerinden taşınmasına karşı çıkan ABD, Azerbaycan geçişli bu boru hattına destek vermektedir. Ancak Azerbaycan’ın Türkmen gazını ekonomik olarak kendisine rakip görmesi Trans Hazar projesinin hayata geçirilebilmesi yönünde önemli bir engel olarak varlığını devam ettirmektedir.

⁶⁶ Dokuzlar, a.g.e., s. 76.

⁶⁷ Yoğuşum halindeki doğal gaz.

⁶⁸ TPAO.

⁶⁹ EIA, “Caspian Sea Region: Natural Gas Export Options”, (çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgase.html>, 4 Ekim 2008.

BTE doğal gaz boru hattından Türkiye'ye günlük 10-14 milyon metreküp arasında gaz gelirken, gelen gazın günlük 250 bin metreküpü Yunanistan'a iletilmektedir. Türkiye-Yunanistan hattının İtalya'ya bağlanmasıyla birlikte, 2012 yılından itibaren Şahdeniz hattından yıllık 11 milyar metreküp gazın Avrupa'ya taşınması öngörülmektedir.⁷⁰ Ayrıca BTE hattı ile taşınan gazın ilerleyen dönemde Azerbaycan ile kara bağlantısı olmayan ve ihtiyaç duyduğu gazı İran üzerinden alabilen Nahçıvan'a taşınması da gündemdedir.

Türkiye, Şahdeniz sahasından aldığı doğal gazla tarihinde ilk defa re-export hakkı elde etmiştir. Böylelikle Türkiye, 'al ya da öde' prensibine göre yaptığı doğal gaz alım anlaşmalarından kaynaklanan arz fazlası olması halinde bu riskten kurtulma imkânına kavuşmuştur. BTE hattı sayesinde Türkiye, diğer kaynaklara göre daha ucuza doğal gaz temin ederek kaynak çeşitliliği sağladığı gibi ilk defa gaz ihraç eden bir ülke olmuştur.

Azeri doğal gazını Gürcistan geçişi ile Türkiye'ye taşıyan BTE hattı, açıldığından bugüne en önemli işletme sorununu Rusya ile Gürcistan arasındaki savaş nedeniyle yaşamıştır. Bölgedeki çatışmalar nedeniyle iki gün boyunca hat kapalı kalmış ve Türkiye, bu hat üzerinden Yunanistan'a gaz sağlayan Türkiye-Yunanistan boru hattını kapatma tehlikesi yaşadığı gibi arz açığını telafi etmek için İran'dan ek gaz satın almak zorunda kalmıştır.

Şahdeniz sahasında yapılan keşif sonrası dönemde üretilen doğal gaz, Azerbaycan ile Türkiye'ye ekonomik ve politik açıdan önemli kazançlar sağlamıştır. Şahdeniz gazı sayesinde Azerbaycan, Rusya, İran ve Türkmenistan'a bağımlı olmaktan kurtulmuş, Türkiye ise Rusya, Cezayir, Nijerya ve İran'dan sonra beşinci arz kaynağına kavuşmuştur. Ayrıca BTE boru hattı, hem Türkiye hem de Azerbaycan için stratejik önem taşıyan ve kendisinin devamı olması planlanan Türkiye-Yunanistan-İtalya boru hattının önünü açmıştır.

⁷⁰ "Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı Gazı Kesildi", Hürriyet, 12 Ağustos 2008.

Türkiye ile Azerbaycan enerji alanındaki işbirliğini daha da geliştirmek amacıyla görüşmelerini sürdürmektedir. Mevcut Şahdeniz I boru hattından yılda 6 milyar metreküp civarında doğal gazın 1,000 metreküpünü uluslararası piyasanın altında (120 dolardan) alan Türkiye, ayrıca Şahdeniz II sahasında üretilecek gazdan iç tüketimde kullanmak üzere yıllık 8 milyar metreküp gaz talep etmektedir. Azerbaycan ise doğal gaz fiyatının artırılmasını ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz taşınması konusundaki taleplerinin hayata geçirilmesini istemektedir.⁷¹

Azerbaycan'ın Şahdeniz doğal gazı ile ilgili fiyat artışı talebi, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ikili ilişkileri normalleştirmeye yönelik görüşmelerin devam ettiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Ermenistan'la olan yakınlaşmasından rahatsızlık duyduğu gerekçesi ile Azerbaycan'ın gaz fiyatına zam yaptığı iddia edilmiş; ancak BOTAŞ ve SOCAR bunu yalanlayarak görüşmelerin sürdüğünü açıklamıştır. Petrol fiyatlarına endeksli bir formül üzerinden fiyatı belirlenen Şahdeniz doğal gazına yapılacak zam ile ilgili devam eden görüşmelerden henüz bir sonuç elde edilememiştir.

5.2.1.5. Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı

Türkiye-Yunanistan-İtalya doğal gaz boru hattı, Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına doğal gaz satışına yönelik gerçekleştirilen ilk boru hattı projesidir. Bu kapsamda yapımı tamamlanan boru hattı ile tarihte ilk kez Hazar doğal gazı, Rusya'nın enerji altyapısı kullanılmadan bir Avrupa ülkesine ulaştırılmıştır. Şahdeniz doğal gazını Yunanistan'a ulaştıran boru hattının ilerleyen dönemde Adriyatik geçişi ile İtalya'ya uzatılması planlanmaktadır.

⁷¹ “Aliyev'den ‘Doğal Gaz Fiyatı’ Yorumu”, Sabah, 28 Nisan 2009.

Şekil 18: Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı⁷²

Türkiye-Yunanistan-İtalya doğal gaz boru hattı, AB Komisyonu'nun INOGATE Programı çerçevesinde geliştirilen ve Hazar Havzası, Rusya, Ortadoğu, Güney Akdeniz ülkeleri ve diğer uluslararası kaynaklardan sağlanacak doğal gazı Avrupa pazarlarına nakletmesi öngörülen 'Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi'nin bir parçasıdır. Projenin Yunanistan'ı kapsayan bölümü ile ilgili Hükümetlerarası Anlaşma, 23 Şubat 2003 tarihinde Selanik'te imzalanmış ve bu kapsamda Yunanistan'a yapılacak gaz arzının 2006 yılında 250 milyon m³ ile başlaması ve 750 milyon m³'e ulaşması kararlaştırılmıştır. Projeye göre, Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattının Türkiye sınırları içinde kalan güzergâhı, mevcut Karacabey Pig İstasyonu'ndan başlayacak ve İpsala/Kipi'de sona erecektir. Marmara Denizi'nde 17 km uzunluğunda bir deniz geçişi söz konusu olan hattın, 209 km'si Türkiye sınırlarında olmak üzere toplam uzunluğu yaklaşık 300 km'dir. 18 Kasım 2007 tarihinde Yunanistan'a gaz sevkiyatı başlayan hattın İtalya bölümü ile ilgili Hükümetlerarası Anlaşma ise üç ülkenin enerji bakanları tarafından 26 Temmuz 2007 tarihinde Roma'da imzalanmıştır.⁷³

Türkiye bölümü yaklaşık 144 milyon dolara mal olan ve 15 yıl süreli proje kapsamında 2012 yılında Yunanistan'a yılda 3,6 milyar metreküp ve İtalya'ya yılda 8 milyar metreküp gazın taşınması planlanmaktadır.⁷⁴

⁷² TEPEALTI-2009.

⁷³ BOTAŞ.

⁷⁴ "Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Hattı Açıldı", (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/426620.asp>, 17 Kasım 2007.

Uluslararası kısa adıyla TGI (Turkey-Greece-Italy) olarak tanımlanan Türkiye-Yunanistan-İtalya doğal gaz boru hattı, ABD ve AB tarafından desteklenen bir projedir. AB, doğrudan finansman desteği sağladığı projeyi kendisi için ‘öncelikli projeler’ kapsamında değerlendirmektedir. Uluslararası siyasi destek sağlanan proje ile Türkiye, Yunanistan ve İtalya ile beraber ilerleyen dönemde Avrupa’nın diğer pazarlarına ulaşma olanağına kavuşmuştur.

2012 yılında tümüyle tamamlanarak, doğal gaz boru hattının faaliyete geçmesi öngörülen proje ile Türkiye, transit geçen gazın % 15’ini kullanma hakkı elde edecek ve 1,7 milyar metreküpe karşılık gelen bu miktar için daha az ücret ödeyecektir. Böylelikle Türkiye, Avrupa’ya taşınacak gazdan hem transit ülke geçiş ücreti kazanacak hem de gazı ucuz alma hakkına sahip olacaktır.⁷⁵

Azerbaycan gazını ilk kez Avrupa pazarlarına ulaştıran “300 milyon dolarlık”⁷⁶ proje, Türkiye’ye ekonomik ve siyasi alanda önemli kazanımlar sağlamaktadır. Türkiye, Azerbaycan’ın Şahdeniz sahasında üretilen ve “1000 metreküpünü 120 dolara aldığı doğal gazı, Yunanistan’a yaklaşık 150 dolara satmaktadır.”⁷⁷ Türkiye’nin Yunanistan’a sattığı doğal gazın fiyatının Azerbaycan’ın fiyat revizyonu talebi çerçevesinde artırılması da gündemdedir.

Türkiye’nin, Türkiye-Yunanistan-İtalya doğal gaz boru hattı kapsamında elde edeceği siyasi kazanımlar, ekonomik kazanımlardan fazlasını ifade etmektedir. Şahdeniz doğal gazını Avrupa’ya taşıyacak hat sayesinde Türkiye, jeostratejik konumu ile beraber enerji merkezi olma konumunu da güçlendirecektir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki en büyük ekonomik işbirliği özelliğini taşıyan boru hattı ile Hazar gazını Rusya’ya uğramadan Avrupa’ya taşıyan Türkiye, böylelikle AB’nin

⁷⁵ Okan Müderrisoğlu, “Türkiye’ye Boru Hattından Doğal Gazla Para Akacak”, Sabah, 27 Temmuz 2007.

⁷⁶ Anthee Carassava, “Greece and Turkey Open Gas Pipeline”, (çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/11/19/world/europe/19greece.html?_r=1&ref=world&oref=slogin, 19 Kasım 2007.

⁷⁷ Olcay Aydilek, “Türkiye, Yunanistan'a Sattığı Gaza 90 Dolar Zam Yapacak”, Sabah, 26 Mayıs 2009.

Rusya'ya olan bağımlılık oranını düşürerek politik alanda manevra alanı kazanacaktır. Türkiye, işletmeye aldığı bu boru hattı ile hem gaz aldığı kaynakları çeşitlendirip arz güvenliğini sağladığı gibi hem de politik üstünlüğünü pekiştirerek AB yolunda önemli mesafe kat eden “stratejik bir geçiş ülkesi” haline gelecektir.

5.2.2. Planlanan Doğal Gaz Boru Hatları

Türkiye'nin hinterlandında kalan sahada yapım çalışmaları devam eden doğal gaz boru hattı projeleri, Türkiye'nin proje ortağı olduğu Türkiye–Bulgaristan–Romanya–Macaristan–Avusturya (Nabucco) Doğal Gaz Boru Hattı, Hazar Geçişli Türkmenistan–Türkiye–Avrupa (Trans Hazar) Doğal Gaz Boru Hattı, Irak–Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, Mısır–Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı ve Rusya'nın geliştirdiği bir proje olan Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı projeleridir.

5.2.2.1. Türkiye–Bulgaristan–Romanya–Macaristan–Avusturya (Nabucco) Doğal Gaz Boru Hattı

Adını, opera tarihinin en önemli yapıtları arasında sayılan İtalyan Giuseppe Verdi'nin Nabucco eserinden alan bu hat ile Ortadoğu ve Hazar Bölgesi doğal gaz rezervlerinin Avrupa pazarlarına bağlanması planlanmaktadır. Proje ile öncelikle hatta geçiş sağlayan Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'nın gaz ihtiyacının karşılanması, ilerleyen yıllarda ise Avrupa için önemli bir doğal gaz dağıtım noktası olan Avusturya üzerinden diğer ülkelere doğal gaz ulaştırılması hedeflenmektedir.

Şekil 19: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı⁷⁸

Boru hattının yaklaşık uzunluğunun 3.300 km, kapasitesinin ise 25,5-31 milyar m³/yıl olması planlanmaktadır. Ana Nabucco hattı güzergâhının planlanan yaklaşık uzunluğu ise şu şekildedir: Türkiye 1.558 km, Bulgaristan 392 km, Romanya 457 km, Macaristan 388 km ve Avusturya 46 km'dir. Boru hattının Türkiye toplam uzunluğunun ise Gürcistan sınırı-Horasan arasında 226 km ve İran sınırı-Horasan arasında 214 km olacak besleme hatları ile 1.998 km'yi bulacağı öngörülmektedir.

Proje çalışmaları Şubat 2002'de BOTAS'ın girişimi ve Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya) ve OMV Erdgas (Avusturya-Şimdiki OMV Gas) şirketleri ile yaptığı görüşmeler sonucunda oluşturulan çalışma grubu ile başlatılmıştır. Bu 5 şirket tarafından 2005 yılında merkezi Viyana'da bulunan Nabucco Gas Pipeline International şirketi kurulmuştur. Projeye daha sonra 6. ortak olarak Alman RWE şirketi dâhil olmuştur.⁷⁹

Nabucco boru hattının hayata geçirilebilmesi için en kritik aşamalardan biri kabul edilen "Hükümetlerarası Anlaşma" ise güzergâh üzerinde yer alan 5 ülke ve

⁷⁸ TEPEALTI-2009.

⁷⁹ Botaş Doğal Gaz Daire Başkanlığı.

AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso tarafından 13 Temmuz 2009'da Ankara'da imzalanmıştır.

Nabucco doğal gaz boru hattının 7,9 milyar euroya mal olacağı öngörülmektedir. Nihai yatırım kararı 2009 içinde alınacak olan boru hattına yatırım 2010'da başlayacak, 2014'te bitirilecektir. Gaz sevkiyatının 2013'te başlaması planlanan boru hattının kapasitesi, eğer talep olursa 2016-2018 arasında ek yatırım yapılarak 35-40 milyar metreküpe yükseltilecektir. Projeye ortak 6 ülke şirketinin % 16,67 paya sahip olduğu boru hattının kapasitesi ikiye bölünecek, taşınacak gazın yarısı ortaklara, kalan yarısı ise piyasaya satılacaktır.⁸⁰

Projeye her paydaş; yani her şirket eşit düzeyde ve aynı miktarda para yatırarak yaklaşık 8 milyar euro olan maliyetin % 30'unu kendi öz sermayelerinden karşılayacaktır. Bu çerçevede 2,4 milyar euro 6 paydaşa bölündüğünde, her bir ortağın 400 milyon euro yatırım yapması gerekecektir.⁸¹

Nabucco doğal gaz boru hattı projesi, gaz tedariki konusunda büyük oranda Rusya'ya bağımlı olan AB için stratejik öneme sahiptir. Rusya'yı devre dışı bırakarak gaz arzı sağlayacak olan Nabucco boru hattı, Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan enerji krizi sonrasında önemini artırmıştır. Özellikle bu dönem sonrasında AB, doğal gazı bir silah olarak kullanan Rusya'ya karşı ilk ciddi ortak enerji girişimi olan Nabucco projesini hızlandırmıştır. Bu nedenle gaz kaynaklarını çeşitlendirerek Rusya'ya olan bağımlılık oranını düşürmek isteyen AB, "Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının % 7'sini karşılayarak AB'nin en önemli 4 enerji kaynağından biri konumuna gelecek olan"⁸² Nabucco projesine büyük önem vermektedir.

AB, tüm doğal gaz ihtiyacı göz önüne alındığında düşük bir miktarı ifade etmesine rağmen, kendisi için "öncelikli projeler" kapsamında saydığı Nabucco projesinin gerçekleşmesi için ekonomik ve politik alanda gayret sarf etmektedir.

⁸⁰ "Nabucco'da İlk Kazma 2010'da, Kapasitenin Yarısı 6 Ortağa Satılacak", Sabah, 14 Ocak 2009.

⁸¹ "Türkiye Olmadan Nabucco Olmaz", (çevrimiçi) <http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/genel/02/04/turkiye.olmadan.nabucco.olmaz/512080.0/index.html>, 4 Şubat 2009.

⁸² Erdal Şafak, "Bir Vana Daha", Sabah, 18 Kasım 2007.

Bunun nedeni ise alternatif bir arz kaynağı sağlayarak Rusya'nın rekabetçi bir fiyat üzerinden gaz satmasını sağlamaktır. Bu amaçla AB, projenin işleyişini hızlandırabilmek amacıyla Almanya'nın eski Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'i danışmanlık görevine getirmiş ve boru hattı projesinde kullanılmak üzere "Enerji Altyapısı Paketi"nden mali kaynak ayırmıştır.

AB'nin bu tutumuna rağmen ortak enerji politikasının oluşturulamaması nedeniyle projenin işleyiş hızının istenilen seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. AB'yi oluşturan devletler bazen beraber hareket ederken, bazen de ulusal çıkarlarını önde tutmalarından kaynaklanan çatışmacı politikalar izlemektedir. Örneğin AB, Nabucco projesini enerji güvenliği için stratejik bir proje olarak görürken, Birlik üyesi olan İtalya, Rusya ile Nabucco projesine alternatif olan Güney Akım projesini geliştirmektedir.

AB, Nabucco projesi ile ilgili kendi içinde yaşadığı çelişkilerin yanı sıra, boru hattının geçiş güzergâhı için en fazla ihtiyaç duyduğu ülke olan Türkiye ile de sorunlar yaşamaktadır. Türkiye ile kendisi için stratejik değerde bir projeyi hayata geçirmeye çalışan AB'nin hala Türkiye ile yürüttüğü üyelik müzakerelerinde "enerji başlığı" faslını engellemesi, iki taraf arasındaki işbirliğinin hızını düşüren en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır.

AB ile Türkiye arasındaki en büyük sorunlardan biri de boru hattından taşınacak gazın Avrupa'ya hangi şartlarda ulaştırılacağı ile ilgili olmuştur. Türkiye, Avrupa'ya gaz akışı sağlayacak ikinci proje olacak olan Nabucco boru hattından taşınarak kendi topraklarına ulaşacak gazı, re-export yöntemi ile yeniden fiyatlandırarak Avrupa'ya satmayı isterken, AB, Türkiye'nin bu talebini politik ve ekonomik risk oluşturacağı gerekçesi ile Türkiye'nin gaz ticareti yapan bir ülke olmasına karşı çıkmaktadır. AB, boru hattı ile taşınacak gaz için Türkiye'ye sadece transit geçiş ücreti ödemeyi teklif etmekte ve gazı doğrudan üretici ülkelerden satın almayı talep etmektedir.

Türkiye ile AB arasında taşınacak gazın fiyatı üzerindeki anlaşmazlığın yanı sıra “Türkiye’nin % 15 oranında indirimli gaz isteği”⁸³ de bulunmaktadır. Türkiye, gaz sağlayacak ülkelere yakın olduğu için maliyetin düşük olacağı ve büyük kısmı topraklarından geçen boru hattının güvenliğini sağlayacağı için 31 milyar metreküpün % 15’ine karşılık gelen 4,5 milyar metreküp doğal gazı daha ucuza almak istemektedir. Ancak Hükümetlerarası Anlaşma’da Türkiye’nin bu talebi karşılık bulmamış ve anlaşma metninde yer alan, “Ortak ülkelerin istemeleri halinde öncelikle gazın % 50’sine varıncaya kadar olan miktar bu ülkeler için kullanılır.”⁸⁴ maddesi ile ortaya çıkacak ihtiyacın karşılanacağı ifade edilmiştir. Buna rağmen Türkiye’nin indirimli gaz talebini ilerleyen dönemde yeniden gündeme getirmesi beklenmektedir.

Nabucco hattından indirimli gaz alma hedefine ulaşamayan Türkiye, boru hattından sağlanacak gelir vergisi konusunda önemli bir sonuç elde etmiştir. Nabucco doğal gaz boru hattı projesinde, gelir vergilerinin mesafe temelli olarak proje ortağı 5 ülkeye, topraklarından geçen boru hattının uzunluğuna göre dağıtılması kararlaştırılmıştır. Buna göre, toplam 3 bin 300 kilometre olan hattın, 2 bin kilometrelik bölümü topraklarından geçen Türkiye, bu hatta denk düşen oranda vergiden, % 60-65 oranında pay alacaktır.⁸⁵

Türkiye’nin AB ile Nabucco merkezli yaşadığı bir diğer sorun ise Fransa’nın projeye katılım isteği ile ilgilidir. Birliğin lokomotif ülkelerinden sayılan Fransa, projeye dâhil olmak istemiş; ancak Türkiye, AB müzakerelerine yönelik engelleyici bir tutum izleyen ve “Ermeni soykırımı tasarısı” nedeniyle sorun yaşadığı bu ülkenin projeye katılımını engellemiştir.

⁸³ “**Nabucco'da İmzalar Atılıyor Ama Hattın Hangi Gazla Dolacağı Meçhul**” (çevrimiçi) http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=125881&KTG_KOD=236, 11 Temmuz 2009.

⁸⁴ “**Bakan Yıldız: Nabucco'da Zaten Hakkımız Yoktu**”, (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalDetay&Date=12.7.2009&ArticleID=944737>, 12 Temmuz 2009.

⁸⁵ “**Türkiye Bastırdı, Boru Hattından Vergiyi Kaptı**”, Sabah, 3 Temmuz 2009.

Nabucco doğal gaz projesinin yaşadığı sorunlarının en önemlisi ise şüphesiz boru hattından taşınacak gazın nereden sağlanacağıdır. Hükümetlerarası Anlaşma'sı imzalanan boru hattını faaliyete geçirecek doğal gazın hangi ülke veya ülkelerden temin edileceği henüz kesinlik kazanmamıştır. Bu yönü ile Nabucco projesi, “gazı olmayan boru hattı projesi” eleştirilerine hedef olmaktadır. Çünkü inşası pahalı olan bu derece kapsamlı boru hatları, işletmeye açılabilmesi için yeterli miktarda gazın sağlanmasına ve başlangıçtaki maliyetin karşılanabilmesi amacıyla üretici ve tüketici ülkeler arasında uzun vadeli alım-satım anlaşmalarına ihtiyaç duymaktadır. Ancak Nabucco için bu temel şartın sağlanamaması projenin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle projeden gaz akışının sağlanacağı tarih revize edilmek zorunda kalınmış ve son olarak boru hattının faaliyete geçeceği tarih olarak 2014 yılı hedeflenmiştir.

Nabucco boru hattına “throughput” garantisi sağlayabilmek için yapılan çalışmalar kapsamında Azerbaycan, Türkmenistan, İran, Irak ve Mısır'ın gaz sağlayıcısı ülkeler olması planlanmaktadır.

Nabucco projesinin başlangıç dönemindeki gaz ihtiyacının Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasından sağlanması amaçlanmaktadır. Böylece Azerbaycan önceleri sadece transit ülke olarak düşünülürken bu sayede projeye gaz sağlayarak üretici ülke statüsüne geçmiştir. Bu kapsamda Azerbaycan'ın “ilk gazın verileceği 2014 yılı için 8 ila 10 milyar metreküplük gaz yeterli olan ve inşaatına 2011 yılında başlanacak olan boru hattına 8 milyar metreküplük kaynak aktarması”⁸⁶ öngörülmektedir. Ancak Azerbaycan'ın Nabucco hattına vermeyi taahhüt ettiği doğal gazı üreteceği Şahdeniz sahasından Rusya'ya 500 milyon metreküplük doğal gazın satışına yönelik bir anlaşma imzalaması, projeye darbe olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Rusya'nın, Azerbaycan'ın tüm doğal gazını dünya pazarındaki fiyatlar üzerinden almak istemesi de boru hattının geleceğine yönelik ayrı bir tehdit oluşturmaktadır. Azerbaycan ile ilgili bu gelişmeler göz önüne alındığında, Nabucco hattının tam kapasite ile

⁸⁶ “ Nabucco'da Rusya'ya Açık Kapı”, (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/474349.asp>, 4 Şubat 2009.

çalışabilmesi için “yılda 85 milyar metreküplük gaz potansiyeli bulunan Hazar’dan”⁸⁷ daha fazla doğal gaz sağlanması gereği ortaya çıkmaktadır.

Nabucco hattının tam kapasite ile çalışabilmesi için gerekli gazı sağlayabilecek ülke ise proje açısından kilit bir konuma gelen Türkmenistan’dır. Projenin gerçekleşmesi için daha önce desteğini ifade eden Türkmenistan, “Avrupa’ya yılda 10 milyar metreküp doğal gaz satma garantisi vermiştir.”⁸⁸ Ancak Türkmenistan’ın gaz üretiminin tamamına yakını Rusya’ya satmayı öngören anlaşmalar imzalaması ve Çin’e yapacağı doğal gaz satışını artırmaya yönelik taahhüdü, Nabucco hattına gaz sağlanabilmesi için ülkedeki yeni doğal gaz yataklarının işletmeye açılması zorunluluğunu doğurmaktadır. Türkmenistan’ın Nabucco projesine gaz sağlaması yönündeki bir diğer zorluk ise üretilecek gazın hangi güzergâh üzerinden Türkiye’den başlayacak olan boru hattına ulaştırılacağıdır. Bu sorunun aşılabilmesi için iki seçenek vardır: Hazar geçişli boru hatları ile Azerbaycan-Gürcistan geçişinin kullanılması veya İran üzerinden ana boru hattına ulaşılması. Hazar Denizi’nin statü sorunu nedeniyle boru hattı yapımına imkân vermemesi en azından yakın zaman için Trans-Hazar boru hattının yapımını engellemektedir. Bu durum Türkmen gazının, İran üzerinden taşınmasını zorunlu kılsa da başta ABD olmak üzere Batı, bu alternatife karşı çıkmaktadır. İran’ın hem transit ülke hem de üretici ülke olarak projeye katılmasına karşı çıkan AB’nin Nabucco projesi ile ilgili toplantılara, Mısır ve hatta Özbekistan’ı bile çağırırken, İran’ı çağırılmaması bu tutumunda ne kadar ısrarcı olduğunu göstermektedir. Ancak Nabucco projesi ile ilgili “Ankara’da imzalanan Hükümetlerarası Anlaşma’da bu ülkenin ileriki süreçte projeye dâhil edilmesi için ilginç bir yöntem uygulanmıştır. Anlaşmada gaz temini için ‘Kaynak ülke ismi’ yerine Türkiye’nin Doğu ve Güney kara sınırlarından girecek üç noktadan sağlanacak ifadesine yer verilmiştir.”⁸⁹ Anlaşma metninde yer alan bu ifade, gaz sağlaması planlanan Azerbaycan ve Irak’la

⁸⁷ “Enerjide Umut Azerbaycan ve İran’da”, (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/430480.asp>, 25 Aralık 2007.

⁸⁸ “AB’nin Yeni Hedefi Irak Gazı”, (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/443048.asp>, 16 Nisan 2008.

⁸⁹ “Nabucco’da İran Gazı İçin ‘3’lü Formül”, (çevrimiçi) <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=871617&title=nabuccoda-iran-gazi-icin-3lu-formul>, 21 Temmuz 2009.

beraber üçüncü noktanın İran olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Böylelikle, “28,13 trilyon metreküplük rezervi ile dünyanın ikinci en büyük doğal gaz zengini ülkesi”⁹⁰ olan İran’ın, Nabucco’nun gaz sağlayıcısı olma ihtimali devam etmektedir.

Nabucco projesine katılımı konusunda İran’ı dışlayan ABD ve AB, alternatif olarak Irak’ı öne çıkarmaktadır. Irak’ın projeye katılımı için çeşitli girişimlerde bulunmuş ve bu amaçla Avrupa ile Arap enerji firmaları, Avrupa’nın Rusya’ya bağımlılığını azaltmayı amaçlayan Nabucco doğal gaz projesine yeterli doğal gazı sağlamak için yeni bir konsorsiyum oluşturmuştur. Irak’ın kuzeyinden Nabucco projesine doğal gaz satın almak için 8 milyar dolarlık yatırım yapacak olan bu konsorsiyum, bölgede 2014 yılına kadar günlük 84 milyon, yıllık 30 milyar metreküpün üzerinde üretim yapılabilecek potansiyel olduğunu ve bu miktarın yılda 15 milyar metreküplük kısmının hatta verilebileceğini belirtmektedir. Bu miktar, hattın ilk safhası için yeterlidir; ancak bu anlaşmaya kendi onayı olmadığı için merkezi Irak hükümeti karşı çıkmaktadır.⁹¹ Fakat Ankara’da imzalanan anlaşma törenine katılan Irak Başbakan’ı, Irak’ın boru hattına sözü edilen miktarda doğal gazı sağlayabileceği taahhüdünde bulunmuştur.

Nabucco boru hattına gaz sağlaması düşünülen bir diğer ülke ise “2,06 trilyon metreküp doğal gaz rezervine sahip olan”⁹² Mısır’dır. Ancak Mısır’ın üreteceği doğal gazın ana Nabucco hattına ulaşabilmesi için Ürdün ve Suriye’yi kat eden bir boru hattının inşa edilmesi gerekmektedir.

Proje kapsamında yer alması da Nabucco doğal gaz boru hattına gaz sağlaması gündemde olan bir diğer ülke ise “dünya LNG ihracatında birinci, sahip olduğu 25 trilyon metreküp gaz ile doğal gaz rezervinde ise 3’üncü sırada bulunan Katar”⁹³’dir. Katar Emiri, Türkiye ziyareti sırasında ürettikleri doğal gazın Türkiye’ye taşınması amacıyla bir boru hattının inşa edilmesini teklif etmiştir. Yapılması

⁹⁰ **BP Statistical Review of World Energy 2007.**

⁹¹ “Nabucco’ya Kuzey Irak’tan Gaz Desteği”, (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/05/17/nabuccoya.kuzey.iraktan.gaz.destegi/526952.0/index.html>, 19 Mayıs 2009.

⁹² **BP Statistical Review of World Energy Full Review 2008.**

⁹³ “Katar Doğal Gaz Boru Hattına Jet Vize”, Sabah, 19 Ağustos 2009.

düşünülen boru hattı ile Avrupa Birliği ülkelerine gönderdiği yıllık 7,5 milyar metreküp gaz ile Avrupa'nın 4. büyük gaz tedarikçisi olan Katar, Nabucco doğal gaz boru hattına bağlanmayı ve Avrupa'ya yaptığı gaz ihracatının önümüzdeki birkaç yıl içinde Brüksel'in istediği miktar olan yıllık 30 milyar metreküpe çıkarmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede iki ülke arasında mutabakat anlaşması imzalanmış; ancak projenin teknik ayrıntıları netleşmemiştir.⁹⁴

Nabucco boru hattının Avrupa'daki egemen pozisyonuna zarar vereceğini düşünen Rusya, projeye gaz sağlayabilecek ülkelerle doğal gaz alım anlaşmaları imzalamıştır. Böylece Nabucco hattını besleyecek doğal gaz kaynaklarını eline geçirmeye çalışan Rusya, bu amaçla Azerbaycan ve Türkmenistan ile imzaladığı anlaşmalar sayesinde önemli kazanımlar elde etmiştir. Bunun yanı sıra Nabucco projesine önce katılacağını açıklayan; ancak daha sonra vazgeçen Rusya, alternatif olarak Nabucco hattı ile aynı pazarları hedefleyen Güney Akım ve Kuzey Akım doğal gaz boru hattı projelerini gündeme getirmiş ve ciddi ilerlemeler sağlamıştır. Ayrıca Rusya'nın geliştirdiği projeler, hatta verilecek doğal gaz konusunda Nabucco projesine göre daha avantajlı gözükmektedir.

Nabucco projesi, yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen gerçekleşebilmesi için önemli avantajlara sahiptir. Bunlardan en önemlisi, boru hattına gaz sağlanması konusunda projenin merkez ülkesi olan Türkiye'nin, çevresindeki zengin gaz rezervlerine ulaşabilme kabiliyetidir. Türkiye, coğrafi konumunun sağladığı imkânla, projeye gaz vermesi planlanan İran ve Irak'a doğrudan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Mısır'a ise geçiş ülkeleri aracılığıyla ulaşarak tedarik edilen gazı Avrupa'ya ulaştırabilecek şartlara sahiptir. Bu durum projeye gaz sağlanması konusunda önemli bir hareket kabiliyeti sağlamaktadır.

Nabucco boru hattının işletmeye açılması konusundaki bir diğer avantaj ise Avrupa'nın doğal gazda Rusya'ya olan yüksek orandaki bağımlılığıdır. AB'nin bu

⁹⁴ “Enerji Ortakları Haritasına Katar da Katılıyor” (çevrimiçi)
<http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/genel/08/18/enerji.ortaklari.haritasina.katar.da.katiliyor/539801.0/index.html>, 18 Ağustos 2009.

durumu projeye olan ihtiyacı ve ilgiyi artırmakta ve Birlik için stratejik bir hedef haline getirmektedir. Ayrıca Nabucco projesinin birden fazla ülkeden sağlanacak gazı 5 ülke geçerek Avrupa'ya taşınması, boru hattının politik amaçlı kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Bu yönü ile Nabucco projesi, boru hattı güzergahında yer alan ve Rusya ile Ukrayna arasındaki sorunlardan kaynaklanan gaz kesintilerden etkilenen ülkelere hattın gerçekleştirilmesi için artı motivasyon sağlamaktadır.

Nabucco boru hattı için olumlu sayılabilecek bir diğer gelişme ise projenin ekonomik yönü ile ilgilidir. Küresel ekonomik krizden dolayı boru hattı yapımında kullanılan çelik fiyatlarının temmuz ayından bu yana ortalama % 47 oranında düşmesi, 2 milyon ton çelik ve 200 bin adet boru kullanılması gereken projeyi olumlu etkilemiştir. Bu sayede 10,6 milyar doları bulması beklenen boru hattı maliyetinin yarı yarıya düşmesi beklenmektedir.⁹⁵ Ancak bu maliyetin, petrol ve demir gibi boru hattı inşa maliyetini doğrudan etkileyen temel hammadde kalemlerindeki fiyat dalgalanmasından etkilenmesinden dolayı değişebileceği dikkate alınmalıdır.

ABD'de yapılan seçimler sonucunda göreve başlayan Obama yönetimin eski yönetime göre daha uzlaşmacı olacağı yönündeki ifadesi, projeye gaz tedariki konusunda daha geniş bir hareket alanı sağlayabilecektir. Bu sayede projeden dışlanan İran ile ABD arasındaki sorunların çözümü, İran'ın projeye geçiş ülkesi veya üretici ülke olarak katılıma şansını artırmaktadır. Ayrıca Nabucco projesi, Rusya tarafından kendisine alternatif olarak geliştirilen Güney Akım projesine göre gaz tedariki açısından daha sıkıntılı görünmesine rağmen önemli oranda maliyet ve yapım kolaylığı avantajına sahiptir. Güney Akım boru hattı, uzun mesafeler boyunca Karadeniz'den geçecekken, Nabucco boru hattı karasal alanları takip edecektir. Bu nedenle Güney Akım projesi, Nabucco projesine oranla daha büyük bir maliyete gerçekleştirilecek, fiziksel anlamda daha zor projedir.

⁹⁵ "Çelik Fiyatı Düştü, Nabucco Maliyeti Milyarlarca Dolar Azaldı", Sabah, 14 Aralık 2008.

Yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen Nabucco projesi, Hükümetlerarası Anlaşma'nın imzalanması ile gerçekleşmesi adına önemli bir dönemeci almış bulunmaktadır. İnşasının 2011'de başlaması, 2014 yılında da çalışır hale gelmesi planlanan proje ile ilgili olarak bundan sonraki dönemde 'Proje Destek' ve 'Ev Sahibi Ülke' anlaşmaları imzalanacaktır. Takiben Doğal gaz Alım-Satım Sözleşmeleri, İletim Sözleşmeleri ve finansmana ilişkin dokümanlar imzalanacaktır. Ayrıca Türkiye, 'Türkiye Nabucco Milli Şirketi' adıyla, projeye ortak diğer ülkelerin hayata geçirdiği Nabucco Milli Şirketi'ni kuracaktır. Böylece Türkiye, yapılan anlaşma uyarınca % 60'ına geçiş sağlayacağı boru hattı sayesinde, 4,8 milyar dolarlık yatırım ve bu yatırıma bağlı olarak 5 bin kişilik istihdam imkânına kavuşacaktır.⁹⁶ Bunun yanı sıra Türkiye'nin Nabucco'dan 25 yılda taşıma hariç 4,2 milyar euro vergi geliri elde edeceği tahmin edilmektedir.⁹⁷

Etki alanı ve sonuçları bakımından belki de tarihin en önemli boru hattı projesi olan Nabucco projesi, katılımcı ülkelere önemli siyasi fırsatlar sunma ihtimalini içinde barındırmaktadır. Nabucco boru hattı ile Azerbaycan, Rusya'nın baskısından kurtulma, İran, uluslararası sisteme entegre olma, Irak, toprak bütünlüğünü koruyabilme ve AB ise Rusya'ya bağımlılığını azaltarak politik ve ekonomik alanda serbestiyet kazanma imkânına kavuşabilecektir.

Ülkemizi Hazar, Kafkasya ve Ortadoğu'nun gaz dağıtım merkezi haline dönüştürecek olan Nabucco projesiyle Türkiye de politik anlamda stratejik kazanımlar elde edecektir. Türkiye, boru hattının devreye girmesiyle doğal gaz tedarikçilerini çeşitlendirerek Rusya ve İran'a karşı daha rekabetçi politikalar izleyebilecektir. Ayrıca önemli miktarda doğal gaz akışı sağlayacağı AB ile ekonomik entegrasyon açısından elini güçlendirerek üyelik müzakereleri konusunda AB'yi baskı altına alabilme gücüne ulaşacaktır. Bu sayede Türkiye, "AB'yi isteyen ülke" konumundan "AB'nin istediği ülke" konumuna geçebilecektir.

⁹⁶ "Nabucco'da Tarihi İmzalar Atıldı" (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/id/24983017/>, 13 Temmuz 2009.

⁹⁷ "Nabucco'dan 25 Yılda 4,2 Euro Gelir Bekleniyor" (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/id/24984383/>, 18 Temmuz 2009.

5.2.2.2. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı

Rusya, Nabucco doğal gaz boru hattı projesine alternatif olarak sunduğu Güney Akım doğal gaz boru hattı ile Avrupa'ya gaz sevkiyatı konusunda sorun çıkararak Ukrayna'yı bypass etmeyi amaçlamaktadır. Bu proje ile Rusya, Ukrayna'ya olan transit geçiş ihtiyacını azaltarak Avrupa doğal gaz pazarındaki hâkimiyetini pekiştirmek istemektedir.

Şekil 20: Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı⁹⁸

İtalyan Eni ve Rus enerji devi Gazprom'un geliştirdiği projeye göre, Rus doğal gazı Karadeniz'den geçirilerek Bulgaristan'dan Avrupa'nın kuzeyi ve güneyine ulaştırılacaktır. Yaklaşık 10 milyar dolara mal olacağı tahmin edilen ve 900 kilometrelik bölümü Karadeniz'den geçecek hattın 3 yılda tamamlanması öngörülmektedir. Projenin Karadeniz geçişi için deniz seviyesinin 2 bin metre altına

⁹⁸ TEPEALTI-2009.

boru hattı döşenmesi planlanmaktadır.⁹⁹ Yıllık 31 milyar metreküp kapasiteli boru hattı, Rusya'dan başlayıp, Karadeniz'den Bulgaristan'a, oradan da Avusturya, Slovenya, Yunanistan ve İtalya'ya ulaştırılacaktır.¹⁰⁰

Güney Akım doğal gaz boru hattı projesinin hala devam eden çalışmaları kapsamında maliyeti, bitiş tarihi ve kapasitesi konusunda revizyona gidilmiştir. Buna göre, proje maliyetinin 25 ila 28 milyar dolar olması öngörülürken, bitiş tarihi 2010 yılından 2012 yılına çekilmiş ve kapasitesi de yıllık 31 milyar metreküpten 63 milyar metreküpe çıkartılmıştır.¹⁰¹ Rusya, kapasite artırımı ile Ukrayna üzerinden Avrupa'ya sevk ettiği gazın önemli bir bölümünü bu hatta kaydırarak Ukrayna'nın transit geçiş ülkesi pozisyonunu zayıflatmayı amaçlamaktadır.

Güney Akım doğal gaz boru hattı, bir bölümü Karadeniz altına döneceği için fiziksel anlamda zor ve maliyetli bir projedir. Projenin sadece "deniz geçişi yaklaşık 6 milyar dolar"¹⁰² tutarındadır. Ancak Rusya, Avrupa pazarındaki hâkim konumunu kaybetmemek için gerçekleştirilmesi zor olan bu projeye büyük önem vermekte ve çeşitli ülkelerle işbirliğine gitmektedir.

"Gazprom ve Eni'nin yüzde 50-50 eşit ortak olacakları hat"¹⁰³ için güzergâh üzerinde bulunması düşünülen ülkelerle işbirliğine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu ülkelerden Bulgaristan, Romanya ve Avusturya ile Sırbistan projeye ortak olmayı kabul etmiş, Slovenya da projeye katılma konusunda istekli olduğunu açıklamıştır. Böylelikle Rusya, Güney Akım projesine ortak olacak Nabucco destekçisi üç ülke ile

⁹⁹ "ABD, Güney Akımı Projesine Karşı", (çevrimiçi)

http://www.cnnturk.com/EKONOMI/DUNYA/haber_detay.asp?PID=39&HID=2&haberID=432562, 27 Şubat 2008.

¹⁰⁰ "Gazprom ve Eni Boru Hattı Anlaşması İmzalandı" (çevrimiçi)

http://www.cnnturk.com/EKONOMI/DUNYA/haber_detay.asp?PID=39&haberID=406343, 27 Kasım 2007.

¹⁰¹ "Gaz Anlaşmaları Niyet Beyanı Düzeyinde" (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/dunya/08/12/gaz.anlasmalari.niyet.beyani.duzeyinde/538827.0/index.html>, 13 Ağustos 2009.

¹⁰² "Rusları Mavi Akım'da Reddettik Ortaya Güney Akım'ı Çıkardılar", Sabah, 28 Haziran 2007.

¹⁰³ "Gazprom ve Eni'den Güney Akım Hattı'na İmza", (çevrimiçi)

<http://www.ntvmsnbc.com/news/427278.asp>, 23 Kasım 2007.

Güney Avrupa'ya yapacağı gaz sevkiyatı için önemli bir kavşak olacak olan Sırbistan'ın desteğini sağlamıştır.

Güney Akım projesinin güzergâhı ile ilgili önemli mesafe kat eden Rusya, boru hattına sağlanacak gaz konusunda da ciddi aşama kaydetmiştir. Dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan Rusya, kendi doğal gazının yanı sıra Hazar ülkelerinin doğal gazını da bu hat ile Avrupa pazarlarına ulaştırmak istemektedir. Rusya, bu amaçla Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ile gaz alım anlaşmaları imzalayarak bölge doğal gazının Güney Akım hattına bağlanması yönünde önemli bir adım atmıştır. Rusya'nın bu ilerlemeyi sağlayabilmesinde, bu ülkeleri kendisine bağlayan Sovyet döneminden kalma enerji altyapısı büyük katkı sağlamıştır.

Rusya, güzergâh ve gaz tedariki konusunda yapmış olduğu bu girişimler sonucunda kendisini devre dışı bırakan ABD ve AB destekli Nabucco boru hattı projesine karşı elini güçlendirmiş olmasına karşın, proje ile ilgili sorunlar da yaşamaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi projenin finansmanı ile ilgilidir. Projeye gaz sağlama konusunda ciddi bir sorunla karşı karşıya olmayan Rusya, küresel krizin etkisiyle dünya genelinde petrol ve doğal gaz tüketiminin düşmesine bağlı olarak önemli oranda gelir kaybına uğramıştır. Bu nedenle projenin finansmanı konusunda sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Proje ile ilgili bir diğer sorun ise boru hattının Karadeniz geçişi ile ilgilidir. Güney Akım boru hattının Karadeniz üzerinden Bulgaristan'a ulaşabilmesi için ya Ukrayna'nın ya da Türkiye'nin hâkimiyetindeki sahalardan geçmesi gerekmektedir. Rusya, boru hattının deniz geçişinin daha kısa mesafe gerektiren ama baypas etmek istediği Ukrayna yerine daha uzun mesafe gerektiren ve daha yüksek bir maliyet getiren Türkiye'den sağlanmasını istemektedir. Rusya'nın bu tutumunda yeni dönemde doğal gaz ihracatında transit ülke olarak Ukrayna'nın yerini Türkiye'nin alması amacı etkili olmaktadır. Rusya, Güney Akım boru hattının Karadeniz geçişi sorununu çözebilmek amacıyla Türkiye ile işbirliğine gitmiş ve 6 Ağustos 2009'da Ankara'da imzalanan bir anlaşmayla Türkiye'nin Karadeniz'deki ekonomik sahasında fizibilite çalışması yapma izni almıştır. Rusya'nın proje ile ilgili yaşadığı bu sorunlar göz önüne alındığında boru hattının öngörülen sürede tamamlanması zor görünmektedir.

Türkiye, Rusya'ya Samsun-Ceyhan hattına petrol sağlaması karşılığında Güney Akım için verdiği çalışma izni nedeniyle, rakip projeye hayat verdiği ve Nabucco'nun önünü kestiği şeklinde eleştiriler almıştır. Türkiye ise iki projenin birbirinden ayrı ve Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu projeler olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Türkiye ilerleyen dönemde Güney Akım projesinin içinde yer alabileceğini açıklamıştır. Ancak birbirinden bağımsız projeler olarak değerlendirilseler de Güney Akım projesinin, Nabucco projesine ciddi bir darbe vuracağı kesindir. Çünkü her iki proje de aynı kaynakların gazını, aynı pazarlara taşımayı hedeflemektedir. Bu nedenle Güney Akım'ın Nabucco'dan önce devreye girmesi, Nabucco projesine duyulan ihtiyacı düşürerek projenin ticari uygulanabilirliğini azaltacak ve gerçekleştirilebilmesi yönündeki şüpheleri artıracaktır.

Bu açıdan bakıldığında Rusya, Güney Akım projesi için önemli kazanımlar sağlayarak alternatif Nabucco projesine karşı önemli üstünlükler sağlamıştır. Nitekim Rusya'nın etki alanını Doğu Avrupa'ya da içine alacak şekilde genişletecek olan boru hattının işletmeye açılabilmesi için önünde çok büyük engeller kalmamıştır.

5.2.2.3. Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans Hazar) Doğal Gaz Boru Hattı

Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı projesi ile Türkmenistan'ın güneyindeki sahalarda üretilen doğal gazın Hazar geçişli bir boru hattı ile Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. Bu paralelde, 29 Ekim 1998 tarihinde, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları tarafından Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı projesinin gerçekleştirilmesine yönelik bir "Çerçeve Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; 30 milyar m³ Türkmen gazının 16 milyar m³'ü Türkiye'ye, 14 milyar m³'ü Avrupa'ya taşınacaktır. 21 Mayıs 1999 tarihinde BOTAŞ ve Türkmenistan, hidrokarbon kaynaklarının kullanımı için Türkmenistan Devlet

Başkanı nezdinde yetkilendirilmiş mercii arasında, 16 milyar m³ doğal gaz alımı için 30 yıl süreli “Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması” imzalanmıştır.¹⁰⁴

Trans Hazar doğal gaz boru hattı uzunluğunun 1641 km olarak öngörülmekte ve 3-4 milyar dolara mal olması beklenmektedir.¹⁰⁵

Şekil 21: Trans Hazar Doğal Gaz Boru Hattı¹⁰⁶

Trans Hazar projesi, 2,9 trilyon metreküp doğal gaz rezervi olan ve yılda yaklaşık 65 milyar metreküp doğal gaz üreten Türkmenistan’ın ihraç seçeneklerini artırabilmesi için stratejik öneme sahiptir. Çünkü Türkmenistan, ürettiği gazın 42 milyar metreküpünü Rus Gazprom firması üzerinden, 8 milyar metreküpünü de İran üzerinden ihraç etmektedir.¹⁰⁷ Türkmenistan, farklı arz güzergâhlarına sahip olmadığı ve Rus enerji altyapısına bağımlı olduğu için yaptığı gaz ihracatında önemli gelir kaybına uğramaktadır. Rus Gazprom şirketi, Türkmenistan’ın bu durumundan yararlanarak düşük fiyatla aldığı gazı, yüksek fiyattan Türkiye ve Avrupa’ya satmaktadır.

¹⁰⁴ BOTAŞ.

¹⁰⁵ TMMOB, a.g.r., s. 63.

¹⁰⁶ TEPEALTI-2009.

¹⁰⁷ “Uzmanlar Ne Diyor?”, Sabah, 25 Mart 2008.

Trans Hazar projesi, ABD'nin "çoklu boru hatları" ya da "doğu-batı enerji koridoru" stratejisine uygun bir projedir. Boru hattının işletmeye açılması ile Türkmenistan, Rus enerji altyapısına bağımlılığını önemli oranda azaltarak ciddi ekonomik gelir elde etme imkânına kavuşacaktır. Aynı durum ilerleyen dönemde bu boru hattından gaz ihraç edebilecek olan diğer bölge ülkeleri için de geçerli olacaktır. Özellikle Trans Hazar boru hattının Nabucco hattına bağlanması ile Rusya'nın bölgedeki hâkimiyeti kırılabilir ve bölge ülkelerinin Rusya'dan bağımsız olarak kalkınması sağlanabilecektir. Ayrıca gazı taşıyacak olan boru hattının geçiş güzergâhının BTC boru hattına paralellik göstermesi de arazi, eleman, ulaşım, haberleşme, güvenlik ve bakım-onarım gibi alanlarda önemli işletme tasarrufu sağlayabilecek özelliktedir.

Trans Hazar boru hattına geçiş sağlayacak olan Türkiye de bu proje sayesinde önemli kazanımlar elde edecektir. Boru hattından sağlanacak gaz sayesinde Türkiye, Rusya'dan yüksek fiyata aldığı gaz yerine daha ucuza gaz ithal etmesinin yanı sıra ithal kaynaklarda çeşitlilik sağlayabilecektir.

Ancak bu olumlu şartlara rağmen Trans Hazar projesi karşılaştığı çeşitli sorunlar nedeniyle askıya alınmış durumdadır. Bu sorunların başında Türkmen gazını taşıyacak olan boru hattının geçiş güzergâhı gelmektedir. Hazar'ın hukuki statüsü konusundaki anlaşmazlık, boru hattının Hazar üzerinden Azerbaycan'a ulaştırılmasını engellemektedir. Boru hattının İran üzerinden Türkiye'ye ulaştırılması ise ABD'nin karşı çıkması nedeniyle gerçekleşmemektedir. Ayrıca Trans Hazar projesi için kritik bir geçiş ülkesi olan Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasında ürettiği doğal gazı ihraç etmeye başlaması, bu ülkenin projeye yaklaşımını değiştirmiştir. Artık Türkmen gazını kendisine ekonomik anlamda rakip görmeye başlayan Azerbaycan, proje konusunda eskisi kadar istekli değildir. Bunların yanı sıra Türkiye'nin Mavi Akım ve Şahdeniz projelerine öncelik vererek gaz ihtiyacını Rusya ve Azerbaycan'dan sağlaması, Türkmenistan'ın projeye olan ilgisini ve inancını azaltmıştır.

Boru hattının gerçekleşmesini engelleyen bir diğer faktör ise projenin maliyeti ile ilgilidir. Trans Hazar boru hattının Hazar'ın altına dōřenecek olması projenin maliyetini ciddi biçimde artırmaktadır. Türkmenistan “bu bağlamda Trans Hazar gaz boru hattının maliyetinin konsorsiyum tarafından karşılanması istemiştir. Üstelik Türkmenistan, BTE hattından akacak gazın % 15'inin Azerbaycan tarafından karşılanıp geriye kalan miktarının kendisine bırakılmasını istemiştir.”¹⁰⁸ Türkmenistan'ın BTE boru hattının % 85'lik kısmının kullanım hakkını istemesi Azerbaycan tarafından kabul görmemiş ve boru hattının yapımı için oluşturulmuş konsorsiyum dağılmıştır.

ABD'nin Hazar enerji stratejileri ile ilgili en büyük başarısızlığı sayılabilecek Trans Hazar projesi kapsamında yaşanan bu olumsuzluklar, Türkmenistan'ı zorunlu olarak Rusya'nın yanına itmiştir. Türkmenistan, Rusya ile yaptığı anlaşmalarla üreteceği doğal gazın tamamına yakını bu ülkeye satmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Türkmenistan, doğal gazın Hazar kıyısından geçmesine olanak verecek olan ve yıllık başlangıç kapasitesinin 20 milyar metreküp olması öngörülen Hazar doğal gaz boru hattı anlaşmasını imzalamıştır.¹⁰⁹ Böylelikle Türkmenistan, Trans Hazar boru hattının alternatifini konumundaki projeye katılarak bir anlamda Trans Hazar projesini şimdilik de olsa gündemden kaldırmıştır.

Trans Hazar projesi ile ilgili gelinen bu son durum, Türkmenistan'ın doğal gaz arzı konusundaki sıkıntılı konumunun ve Rus enerji altyapısına bağımlılığının süreceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle ürettiği doğal gazı ucuz fiyatla Rusya'ya satmak zorunda kalan Türkmenistan, gaz ihraç edebilmek için yönünü batıdan doğuya çevirmek zorunda kalmıştır.

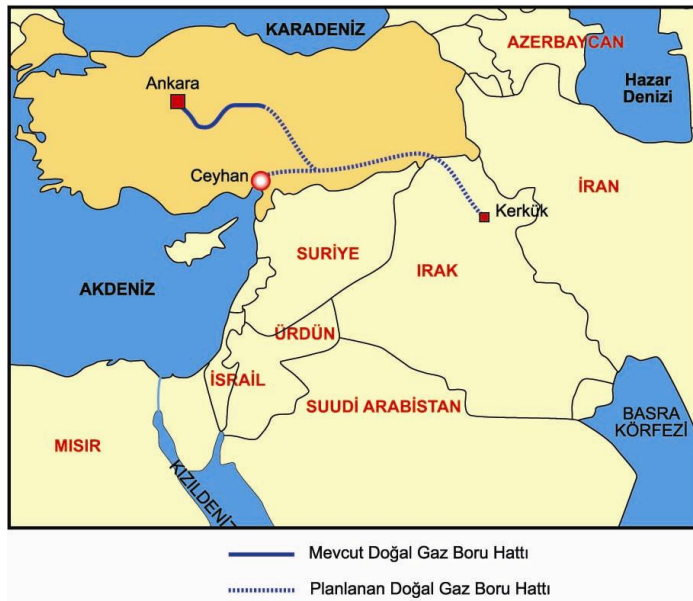
¹⁰⁸ Bilgin, a.g.e., s. 316.

¹⁰⁹ “Hazar Doğal Gaz Boru Hattı İçin İmza”, (çevrimiçi)
<http://www.ntvmsnbc.com/news/430250.asp>, 24 Aralık 2007.

5.2.2.4. Irak-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

Irak-Türkiye doğal gaz boru hattı projesi; Irak'ta bulunan doğal gaz sahalarının geliştirilerek, üretilecek olan gazın bir boru hattı ile Türkiye'ye getirilmesi amacı ile geliştirilmiştir. TPAO-TEKFEN-BOTAŞ şirketlerince oluşturulan bir grup tarafından yapılan çalışmalar neticesinde 1996 yılında Ankara'da, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Irak Cumhuriyeti Petrol Bakanlığı arasında imzalanan anlaşmalar ile proje başlatılmıştır. Irak'ın kuzeydoğusunda yer alan doğal gaz sahalarını kapsayan proje, saha geliştirme, üretim, gaz işleme ve boru hattı yapımı işlemlerinden oluşan entegre bir projedir. Bu proje ile Irak'ın beş sahasında üretilecek yıllık 10 milyar m³ gazın bir boru hattıyla Türkiye'ye taşınması amaçlanmaktadır. BM yaptırımları nedeniyle projenin gerçekleşmesine yönelik hedeflerde birtakım gecikmeler meydana gelmiştir. Hedef, şartların elvermesi durumunda Irak gazını Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırmaktır. Bu amaçla 7 Ağustos 2007 tarihinde Ankara'da imzalanan Mutabakat Zaptı ile taraflar, Irak doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihracatı konusundaki ortak niyetlerini deklare etmiş ve bir fizibilite çalışması yapılmasını karara bağlamıştır.¹¹⁰

Şekil 22: Irak-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı¹¹¹

¹¹⁰ BOTAŞ.

¹¹¹ TEPEALTI-2009.

Irak-Türkiye doğal gaz boru hattının beslenme alanı olarak “Bağdat’ın kuzeyindeki, 280 milyar metreküp rezerve sahip beş saha”¹¹² belirlenmiştir. Proje ile bu sahalarda üretilecek gazın Türkiye’ye taşınması için ilk etapta 3 milyar metreküp kapasiteli ve 800- 900 milyon dolar maliyete sahip, 336 kilometrelik bir boru hattı inşa edilmesi planlanmaktadır.¹¹³ Boru hattı ile Ceyhan’a taşınacak gazın bir bölümü burada kurulacak LNG terminali ile dünya piyasalarına ulaştırılırken geri kalanı ise Türkiye’nin iç tüketimine ayrılacaktır.

Proje kapsamında yapılması planlanan boru hattının, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına paralel döşenmesi gündemdedir. Bu durum boru hattının yapımı için gerekli kamulaştırma ve işletme giderlerini düşürerek ciddi oranda maliyet avantajı sağlayacaktır.

Irak-Türkiye doğal gaz boru hattı, hem ekonomik hem de siyasi açıdan önemli sonuçlar doğurabilecek bir projedir. Bu proje kapsamında taşınacak gaz sayesinde Irak, ileride Nabucco hattına da bağlanabilecek bir doğal gaz ihracatçısı ülke konumuna kavuşurken, Türkiye de doğal gaz tedarikçilerini çeşitlendirme imkânı bulmasının yanında stratejik geçiş ülkesi konumunu pekiştirecektir. Ayrıca boru hattının taşıdığı gazı Ceyhan’da kurulacak LNG terminali vasıtasıyla uluslar arası piyasalara sunacak olması, Ceyhan’ın dünya ölçeğinde bir enerji merkezi olması sürecine katkı sağlayacaktır.

Ancak, Irak-Türkiye doğal gaz boru hattı projesinin taraflara istenilen sonuçları sağlayabilmesi için bazı politik engelleri aşması gerekmektedir. Öncelikle Irak’ın bu denli büyük yatırımların yapılabileceği istikrarlı bir konuma ulaşması gerekmektedir. Ayrıca Irak ile Türkiye arasındaki PKK sorunu da aşılması gereken çok ciddi bir sorundur. Irak’ın, kuzey bölgesinde kampları bulunan terör örgütüne yönelik Türkiye ile büyük çaplı bir işbirliğine gitmesi hem söz konusu projenin hem de Irak’ın Türkiye ile geliştirmeyi düşündüğü diğer projelerin gerçekleştirilebilmesi için temel şarttır. Eğer Irak etkin bir enerji politikası geliştirmek istiyorsa

¹¹² TMMOB, a.g.r., s. 66.

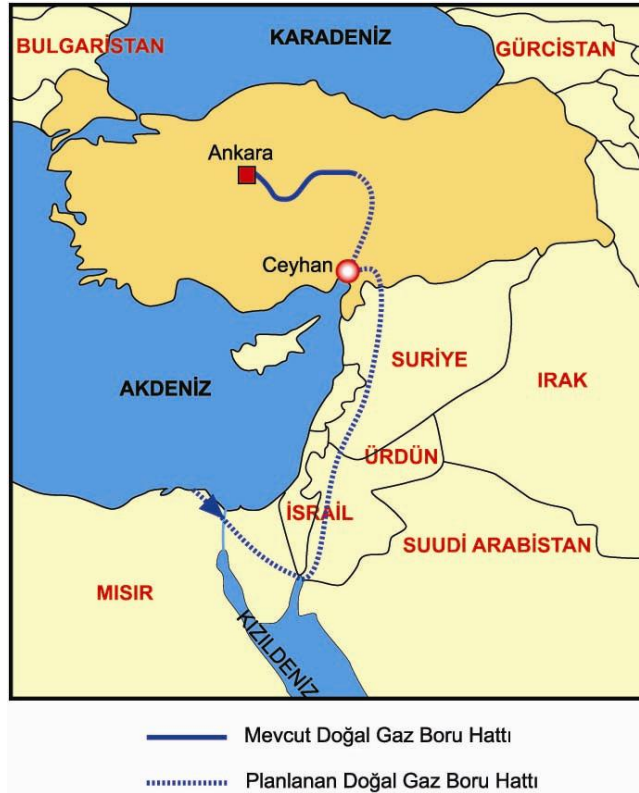
¹¹³ “K.Irak Gazı İçin İzin Bekliyoruz, 336 km’lik Boru Hattı Yapacağız”, Sabah, 21 Haziran 2009.

Türkiye'nin hassasiyetlerini dikkate almak zorundadır. Çünkü Türkiye, hem coğrafi konumu hem de bölge ülkelerine göre daha gelişmiş enerji altyapısı ile enerji kaynaklarını Avrupa'ya ihraç etmek isteyen Irak için jeostratejik bir zorunluluktur.

5.2.2.5. Mısır-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

Mısır-Türkiye doğal gaz boru hattı projesi, Mısır'ın üreteceği doğal gazın Ürdün ve Suriye geçişleri ile Türkiye'ye taşınması amacıyla geliştirilmiştir. Boru hattı ile Türkiye'ye ulaştırılacak gazın bir bölümünün ilerleyen dönemde Nabucco doğal gaz boru hattı ile Avrupa pazarlarına sunulması da planlanmaktadır.

Şekil 23: Mısır-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı¹¹⁴

¹¹⁴ TEPEALTI-2009.

Proje kapsamında 17 Mart 2004 tarihinde Kahire’de, Mısır’ın Türkiye’ye yılda 2-4 milyar m³; Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ise yılda 2-6 milyar m³ gaz ihraç etmesini öngören Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. 16 Şubat 2006 tarihinde ise İstanbul’da iki ülke arasında doğal gaz alanında karşılıklı işbirliği ve çalışmaların devamı amacıyla bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

Yapılan anlaşmaya göre, Mısır doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa’ya ulaştırılması amacıyla her ülke kendi sınırları içindeki gerekli boru hattı inşaatını yapacaktır. Mısır, Kuzey Sınai ve AGP’nin Sınai’deki bölümünde, taşınacak miktarı arttıracak, iyileştirmeleri yapacak; Suriye; Humus’tan (Rayan civarı) Türkiye sınırına kadar olan 230 km uzunluğunda boru hattını inşa edecek, sahibi olacak ve işletecektir. Türkiye ise Suriye-Türkiye sınırından sonra kendi toprakları içinde kalan boru hattını inşa edecek, sahibi olacak ve işletecektir. Türkiye’ye verilecek gaz miktarı 2011 yılının sonunda 2-4 milyar m³/yıl olabilecektir.¹¹⁵

Mısır-Türkiye doğal gaz boru hattının Türkiye’deki 93 kilometrelik kısmı tamamlanmıştır.¹¹⁶ Projenin Türkiye-Suriye ayağını oluşturan ve Halep-Kilis arasında yapılması planlanan 62 kilometrelik boru hattı ile Suriye boru hattı şebekesinin Türkiye’ye bağlanması için çalışmalar sürmektedir.¹¹⁷ Bu çalışmalar kapsamında Türk ve Suriyeli enerji bakanları doğal gaz boru hattının inşasına ilişkin protokol imzalamıştır. Buna göre, boru hattının 15 ila 18 ay içinde bitirilebileceği ve Mısır doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa’ya aktarılabilmesi açıklanmıştır.¹¹⁸

Proje ile ilgili bir diğer gelişme ise boru hattından taşınacak gazın Avrupa’ya ulaştırılması ile ilgilidir. AB, Türkiye, Irak ve Maşrik Arap ülkeleri (Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye) Arap doğal gaz boru hattının Irak gazı da dâhil edilerek, hızla Nabucco ve diğer boru hatlarıyla Türkiye üzerinden AB’ye bağlanması konusunda uzlaşmaya varmıştır. Buna göre, Ürdün üzerinden Mısır ve Suriye’yi bağlayan yıllık

¹¹⁵ **BOTAŞ.**

¹¹⁶ “**Kararlılığımız devam ediyor**”, (çevrimiçi) <http://www.cumhuriyet.com.tr/?im=yhs&hn=82888>, 23 Eylül 2009.

¹¹⁷ “**62 Km’lik Halep-Kilis Boru Hattı Tamam**”, Star, 5 Ocak 2008.

¹¹⁸ “**Türkiye ile Suriye Arasında Doğal Gaz Anlaşması**” (çevrimiçi)

<http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/dunya/08/20/turkiye.ile.suriye.arasinda.dogalgaz.anlasmasi/540118.0/index.html>, 20 Ağustos 2009.

10 milyar metreküp kapasiteli Arap doğal gaz boru hattının Türkiye ve AB'ye ulaştırılmasının hızlandırılması kararı alınmıştır.¹¹⁹

Mısır-Türkiye doğal gaz boru hattı projesinin hayata geçirilebilmesi için öncelikli olarak Mısır'ın boru hattını dolduracak doğal gazı garanti etmesi gerekmektedir. Bu şart sağlandığı ve boru hattı işletmeye açıldığı takdirde Türkiye, doğal gaz arz kaynaklarını çeşitlendirebilme ve hem ekonomik hem de politik anlamda büyük önem verdiği Nabucco doğal gaz boru hattına gaz sağlayabilme imkânına kavuşacaktır.

¹¹⁹ “AB Doğal Gaz Hattında Uzlaşma” (çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/445296.asp>, 6 Mayıs 2008.

SONUÇ

İnsanların tarih boyunca sürdürdüğü enerji kaynakları üzerindeki mücadele sadece boyut değiştirerek devam etmektedir. Geçmiş dönemlerde enerji kaynaklarının bulunduğu rezerv alanlarına sahip olmaya çalışan uluslararası güçler, günümüzde bu yaklaşım yerine enerji kaynaklarının kesintisiz, güvenilir ve en ekonomik yoldan kendilerine taşınması amacını hedeflemektedirler. Bu yeni hedef için ön plana çıkan en önemli ulaştırma sistemi ise şüphesiz boru hatları ile taşımadır. Özellikle Sovyet sisteminin dağılması sonrasında tüm dünyanın etkisine açık hale gelen rezerv alanlarındaki enerji kaynaklarını taşıyacak olan boru hatları bu yeni mücadelenin merkezini oluşturmaktadır. Bu nedenle, Orta Asya ve Hazar çevresindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarını dünya pazarlarına taşıyacak boru hatlarının güzergâhının belirlenme süreci, küresel enerji stratejilerinin gündeminde büyük yer tutmaktadır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde, Batı bloğunun Doğu bloğuna karşı sınır güvenliğini sağlayan Türkiye, iki kutuplu dünyanın sona ermesi ile coğrafi konumunun enerji nakil hatlarına sunduğu elverişli imkânlar sayesinde jeopolitik değerini artırmıştır. Bu nedenle Türkiye, Orta Asya ve Hazar kaynaklı boru hatları siyasetini etkileyerek “doğu-batı enerji koridoru” olma iddiasını gerçeğe dönüştürebilecek bir ülkedir. Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının taşınmasında, alternatif güzergâhlar üzerinde ABD için tehdit oluşturabilecek Rusya, Çin ve İran'ın bulunması ve Afganistan ile Pakistan gibi istikrarsız ülkelerin yer alması, Türkiye'yi bu konuda etkileme gücüne sahip bir ülke haline getirmektedir. Ancak, Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya müdahalesi sonucu ortaya çıkan siyasal kriz ile ABD merkezli küresel ekonomik kriz ise Türkiye'nin boru hatları siyasetini olumsuz etkileyen güncel faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, kendisine hedef edindiği enerji kazanımlarına ulaşabilmek için yapıcı ve etkin bir dış siyaset izlemelidir. Bu sayede, üretici ve tüketici ülkelerle

işbirliğine yönelik çalışmalarını artırma imkânına kavuşacak olan Türkiye, sonuç alıcı stratejiler geliştirebilecektir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye, gerçek anlamda bir ulusal enerji stratejisi geliştirememiştir. Bu eksikliğin en büyük kanıtı ise Türkiye'nin enerjide Rusya'ya bağımlı bir ABD müttefiki olmasıdır. Türkiye'nin bu çelişkili durumu ortadan kaldırabilmesi için komşusu konumundaki hiçbir ülkeyi dışlamayan, yapıcı politikalar izlemeli ve bölgesel işbirliği projelerine katılım ve entegrasyonun artması konusunda girişimlerde bulunmalıdır.

Bu alanda yapılması gereken en önemli girişimlerden biri, Türkiye'nin gerçek anlamda bir geçiş ülkesi olmasını sağlayacak olan Hazar'ın hukuki statüsünün kendi lehine çözümlenmesidir. Bu amaçla Türkiye'nin yapması gereken, boru hatlarının bağlanmasına imkân sağlayan ve üçüncü ülkelere de bazı haklar sağlayan Hazar'ın statüsünün deniz olması yönünde politikalar geliştirmektir. Ayrıca Türkiye, Hazar'ın statüsü ile ilgili problem yaşayan Azerbaycan ve Türkmenistan'ı uzlaşmacı politikalar izlemeye teşvik etmeli ve Hazar'ın Rus egemenliğinden kurtarılabilmesi için sorunu uluslararasılaştıracak politikalar izlemelidir.

Hazar çıkışlı boru hatlarının Türkiye'ye ulaşma güzergâhı üzerinde olan ülkelerin istikrarının sağlanması ülkemize önemli bir hareket alanı sağlayacaktır. Bu nedenle Türkiye, Kafkasya'da yaşanan Rusya ile Gürcistan ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki anlaşmazlıklar konusunda aktif bir politika izleyerek sorunların aşılmasına katkı sağlamalıdır. Böylece çevresindeki istikrarsız sahaların azalmasıyla farklı ülkelerle geliştirilen boru hattı projeleri hayata geçirilebilecek ve bu sayede Boğazlar'daki tanker trafiği ve geçişlerden kaynaklanan riskler asgariye indirilebilecektir.

Türkiye, yaşanan son gelişmelerin ardından boru hatları siyasetinde önemli bir konuma ulaşmıştır. Hazar ve Orta Asya ülkelerinden gelecek doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmesini sağlayacak güçlü projeler Türkiye'ye AB karşısında önemli bir koz sağlamaktadır. Türkiye'nin, AB'ye girsin veya girmesin enerji

haritasındaki bu yeni konumu ile ekonomik ve politik kazançlar sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Böylelikle Türkiye, topraklarından geçen ve geçecek olan petrol ve doğal gaz boru hatları ile stratejik bir transit geçiş ülkesi konumuna ulaşacaktır. Ancak Türkiye'nin daha etkin bir enerji siyaseti izleyebilmesi için baypas hatlarını BTC boru hattı ile sonlandırarak birleştirmesi ve kuzey-güney yönlü boru hatları ile doğu-batı yönlü boru hatlarını Ceyhan'da toplaması gerekmektedir.

Türkiye mutlaka kendisine ulaşan boru hatlarının bazılarını arada Rusya ve İran olmaksızın Hazar'ın doğu kıyılarına ulaştırmalıdır. Bu nedenle gerçekleştirilemeyen Trans Hazar projesi Türkiye'nin doğal gaz politikasındaki en büyük eksikliktir. Çünkü Türkmen gazına geçiş sağlamayan bir Türkiye'nin gerçek anlamda bir transit geçiş ülkesi olması düşünülemez. Türkiye, yaptığı anlaşmalar içinde beklediği faydayı elde ettiği tek anlaşma olan Şahdeniz Projesi'nde olduğu gibi etkili ve güçlü bir dış politika izlediği takdirde uluslararası arenada daha geniş bir nüfuzla ulaşabilecektir. Özellikle Hazar Havzası ve Orta Asya'dan gelerek Türkiye üzerinden geçip Avrupa pazarları ile buluşacak boru hatları, Türkiye'nin istikrarının ve bütünlüğünün güvencesi olacaktır. Ayrıca bu hatlar, Türkî Cumhuriyetlerin kalkınması ve bağımsızlığının pekişmesine katkı sağlayacağı gibi Rusya'nın bölgedeki etkinliğini de ciddi biçimde azaltacaktır. Söz konusu tüm petrol ve doğal gaz boru hattı projeleri işletmeye açılabilirse Türkiye toplam, 280 milyon ton petrol ile yaklaşık 155 milyar metreküp doğal gazı kendi topraklarına ulaştırma ve bunların önemli bir miktarına da transit geçiş sağlama imkânına kavuşacaktır. Böylelikle Türkiye, Rusya'nın doğal gaz üretimi, Suudi Arabistan'ın ise petrol üretimi ile edindiği uluslararası enerji siyasetindeki etkinliğin bir benzerini transit enerji taşımacılığı ile kazanmış olacaktır.

Türkiye, sahip olduğu coğrafi konumu sayesinde Hazar, Orta Asya ve Ortadoğu ile Avrupa arasında stratejik bir geçiş alanı üzerindedir. Türkiye bu konumunu sadece transit enerji taşımacılığı için kullanmamalı, Ceyhan başta olmak üzere kurulacak rafineri ve LNG terminalleri sayesinde bir enerji merkezine dönüşmelidir. Bu sayede Türkiye, boru hatları ile kendisine taşınan petrol ve doğal gazı üçüncü ülkelere işlenmiş olarak satabilecek ve önemli miktarda ekonomik gelir

sağlayabilecektir. Bunun yanı sıra Türkiye, gaz depolaması için inşa edeceği alt yapı ile ihtiyaç fazlası doğal gazı başta AB olmak üzere çevre tüketicilere ihraç edebilecek bir 're-exporter' olmalıdır.

Türkiye'nin boru hatları siyasetinde istediği hedeflere ulaşabilmesi için gelişmiş ülkelerin enerji şirketleri ile rekabet edebilecek ulusal bir enerji siyaseti geliştirmesi gerekmektedir. Bunun için Türkiye'nin pek çok ülkede olduğu gibi enerji şirketlerini yeniden yapılandırarak kamu payının hâkim konumunu koruması gerekmektedir. Ancak Türkiye'de diğer ülkelere göre daha yüksek oranda kamu şirketi payının azaltılmasına ve enerji kuruluşlarının parçalar halinde özelleştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılması, enerji koridoru olma hedefi ile bağdaşmamaktadır. Bunun yerine, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de petrol ve doğal gaz arama, üretim, iletim, dağıtım ve satış faaliyetleri dikey bütünleşmiş bir yapıda sürdürülmelidir. Bu nedenle Botaş'ın TPAO bünyesine katılarak enerji faaliyetlerinin, özel sektörü olumsuz etkilememek şartıyla, kamu eliyle verilmesi sağlanarak ulusal enerji politikalarının tek bir elden yürütülmesi sağlanmalıdır. TPAO'nun arama bütçesi arttırılmalı, yönetimi siyasi etkilerin dışında tutulmalı ve şirketin yabancı ortakları ile yürütmekte olduğu faaliyetleri gerçekçi bir temele oturtulmalıdır. Bu sayede milli şirket kimliğine bürünecek olan TPAO, dikey entegre yapısı, rekabet gücünü artıracak sağlam bütçesi ve günlük siyasi çekişmelerden etkilenmeyen idari yapısı ile küresel bir enerji şirketi olabilecektir.

Türkiye'nin petrol ve doğal gaz tüketiminde yüksek oranda dışa bağımlı olması etkin enerji politikaları geliştirebilmesinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Türkiye'nin petrol ve doğal gazda neredeyse tamamen, doğal gazda ise % 60 seviyesinde tek bir kaynaktan dışa bağımlı olması boru hatları siyasetindeki hareket alanını kısıtlamaktadır. Bu olumsuz durumun aşılabilmesi için yurt içi arama faaliyetlerinin artırılması, ihtiyaç duyulan enerjinin kendi kaynaklarından sağlanması, bu hedef gerçekleştirilemiyorsa petrol ve doğal gaz tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü Türkiye'nin böylesi büyük oranlarda dışa bağımlı olması, kaynak çeşitliliği ilkesine uymadığı gibi "enerji kaynaklarının

güvenliği” kavramına da ters düşmektedir. Bu nedenle Türkmenistan, Irak ve Mısır doğal gazının tedarikçiler arasına sokulması stratejik bir ihtiyaçtır.

Türkiye’nin enerji tüketimindeki dış politikasını tehdit eden yüksek oranda dışa bağımlılığının aşılabilmesi için başta Güneydoğu Anadolu, Trakya ve Karadeniz olmak üzere olası rezerv alanlarındaki arama çalışmalarının yoğunlaştırılması gerekmektedir. Bu alanların çok sınırlı ve pek modern olmayan bir uygulama ile arandığı göz önünde tutulursa, bağımlılık oranının düşürülmesi adına ümit verici sahalara olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye’nin güneş, rüzgâr, hidroelektrik ve jeotermal enerji kaynakları ile sahip olduğu kömür rezervlerinin potansiyelinin yüksek seviyelerde seyretmesi, elektrik üretiminde doğal gazın yerine ikame edilebilecek alternatif enerji kaynaklarının devreye sokulabilmesi imkânını sunmaktadır.

Türkiye’nin petrol ve doğal gaz tüketiminde yüksek oranda dışa bağımlı olması, enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin arz sıkıntısı yaşanması durumunda ekonomisinin bu durumdan en az etkilenmesi için ihtiyaca cevap vermekten uzak kapasitedeki stratejik enerji rezervlerini artırması gerekmektedir. Bu amaçla Silivri ve Tuz Gölü doğal gaz depolama tesislerinin maksimum kapasitede çalışır hale getirilmesi ve bu tesislere ek olarak yeni alanların tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca ithal ettiği doğal gazın çok büyük bir bölümünü boru hatları ile temin eden Türkiye’nin LNG teknolojilerine yatırım yapması, boru hatlarından kaynaklanan arz krizleri sırasında ekonomik kırılganlığını azaltacaktır. Türkiye’nin LNG taşıyabilecek gemi sahibi olması ve Ceyhan’a LNG terminali ve deposu kurması bu anlamda doğru bir girişim olacaktır. Avrupa’nın önümüzdeki dönemde LNG ihtiyacının artacağı da göz önüne alındığında Ceyhan’a kurulacak LNG terminali, Türkiye’ye sıvılaştırılmış doğal gaz sevk etme imkânı sunacaktır.

Enerji kaynakları bakımından zengin sayılamayacak Türkiye’nin bilinçli olunmazsa büyük sıkıntılar yaşayacağı bir gerçektir. Bu nedenle, Türkiye’nin enerji siyasetinin en önemli ayaklarından birisi enerji tasarrufu ve verimliliği olmalıdır.

Çünkü tüketimde tasarruf yapmak, enerji üretiminde yeni kaynakların bulunması ve işletilmesinden daha ekonomik bir çözümdür. Enerji tasarrufunun sağlanması ve verimliliğin artırılması ülke ekonomisine yüzlerce enerji tesisi kazandırmış gibi katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, toplu taşımanın yaygınlaştırılmasından konut izolasyonlarının yapılmasına ve düşük enerji gerektiren yeni nesil teknolojilerin yaygınlaştırılmasına kadar bilinçli ve kapsamlı bir enerji politikası izlenmelidir.

Türkiye’de ithal edilen enerjinin gerçekten ihtiyaç duyulan alanlarda kullanılması gerekmektedir. Doğal gazda neredeyse tamamen dışa bağımlı Türkiye’nin ürettiği elektrik enerjisinin yaklaşık yarısını doğal gazdan sağlaması enerji güvenliği ve verimliliği mantığına uymamaktadır. Bu tutumun yerine hidroelektrik başta olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik üretiminde kullanılması ve hatta ileriki dönemde nükleer enerji santrallerinin de devreye sokulması doğru bir tercih olacaktır. Bu sayede elektrik üretiminde doğal gazın payı hızla geriletılarak yeni doğal gaz çevrim santrallerine duyulan ihtiyaç azaltılmalıdır. Ayrıca elektrik iletim ve dağıtımında kaçaklarla mücadele etmek de enerji verimliliğini artıracak önemli bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’nin esnek bir enerji sistemine sahip olması, gerek kalkınma gerekse güvenlik yönünden büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye, arz güvenliği için gerekli önlemleri almalı ve kriz durumları için uygulanabilir acil eylem planları hazırlamalıdır. Son söz olarak, Türkiye’nin enerji politikasının temeli, gereksinimimiz olan enerjiyi en az finansmanla, en az çevresel ve sosyal maliyetle ama mutlaka sürekli olarak temin etmek olmalıdır; çünkü unutulmamalıdır ki, en pahalı enerji olmayan enerjidir.

EK-I:

Boru Hatları ve Çevre İlişkisi

Boru hatları ile çevre sürekli bir etkileşim içindedir. Boru hatları çevreden etkilenmekle beraber daha büyük oranda çevreyi etkilemektedir.

Çevrenin boru hatlarına etkisi özellikle petrol veya doğal gaz boru hattı projelerinin güzergâhının belirlenmesi evresinde ortaya çıkmaktadır. Bu tip projeleri geliştiren şirketler, boru hatlarını daha fazla pompa istasyonu, eleman, güvenlik riski ve dolayısıyla daha yüksek maliyet gerektiren eğimli ve engebeli yüzey şekillerinin bulunduğu sahalardan geçirmek istememektedir. Bunun yanı sıra boru hatlarının denizel alanlardan geçirilmesi de yapım maliyetini artırdığı gibi işletme şartlarını zorlaştırmakta ve boru hattının bakım- onarımını güçleştirmektedir. Bu nedenle boru hatlarının geçiş güzergâhı olarak eğim ve engebenin az olduğu karasal alanlar tercih edilmektedir.

Boru hatlarının çevreye etkisi ise daha farklı alanlarda ve daha uzun sürelerde hissedilmektedir. Bu etki çevre için olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Bu anlamda değerlendirilmesi gereken, petrol boru hatları ile çevre arasındaki etkileşimdir.

Rezerv alanlarında üretilen petrolün boru hatları ile taşınması, tankerlerle taşınmasına oranla ekolojik ortama daha az zarar vermektedir. Çünkü petrolün tankerlerle taşınması sırasında ortaya çıkan sorunlar, boru hatları ile taşınması sırasında meydana gelen sorunlara göre çevresel açıdan daha büyük çaplı zararlar meydana getirmektedir. Petrol tankerlerinin neden olduğu kaza ve sızıntılar denizel alanlardaki kirlenmelerin başlıca nedenini oluşturmaktadır. Ayrıca bu kaza ve sızıntılar meydana geldiği çevredeki ulaşım ve güvenlik şartlarını olumsuz etkilemektedir.

Son on yılda Türkiye’de sadece İstanbul Boğazı’nda yaklaşık 350’ye yakın kaza meydana gelmiştir. Bu kazalar oluşum biçimlerine göre çatışmalar, karaya oturmalar, karaya çarpmalar ve yangınlar olarak sınıflandırılabilir. Bu kazaların % 57’sini çatışmalar, % 22’si karaya oturmalar % 16’sı karaya çarpma ve yangınlar, kalan % 5’ini ise diğerleri oluşturmaktadır. Bu kazalar içinde petrol tankerlerinin karıştıkları ise telafisi çok zor ekolojik sorunlara neden olmuştur. Örneğin, 1 Mayıs 1979’da Haydarpaşa önlerinde Romen bandıralı Independenta tankerinin bir Yunan tankeri ile çarpışması sonucunda 95.000 ton petrol denize dökülmüştür. Denize dökülen petrol günlerce yanarak hala hesaplanamayan oranda deniz ve çevre kirliliğine sebep olmuştur. 13 Mart 1994’te ise 100.000 ton petrol taşıyan Kıbrıs Rum Kesimi bandıralı Nassia tankerinin bir kuru yük gemisi ile İstanbul boğazında çatışması sonucu denize dökülen yaklaşık 5000 ton petrol bir hafta yanmıştır.¹

Petrol tankerlerinin karıştığı kazaların neden olduğu çevre sorunlarına verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri de Karadeniz’le ilgilidir. Ukrayna ve Rusya sınırındaki gemi kazası sonucunda 6 bin 500 ton petrol denize sızmış ve buna bağlı olarak tam 30 bin kuş telef olmuştur. 15 yıl boyunca etkisi sürececek olan petrol sızıntısı nedeniyle içinde birçok tür barındıran fauna büyük zarar görmüştür.²

Petrol tankerlerinin karıştığı kazalar sonucunda denize sızan petrolün neden olduğu çevre sorunları, Türkiye gibi kapalı denizlere sahip alanlarda, kendini yenileme süreci diğer denizlere göre daha uzun olduğu için daha geniş bir zaman dilimi boyunca hissedilmektedir.

Petrolün tankerler yerine boru hatları ile taşınması ekolojik açıdan daha doğru bir seçimdir; ancak petrol boru hatlarının da üretim alanlarından tüketiciye ulaştırılması sırasında meydana gelen ve çevreye zarar veren etkileri söz konusudur.

¹ “**Deniz Çevresinin Korunması (Güvenliği)**” (çevrimiçi)

<http://www.denizce.com/denizguvenlik.asp>, 14 Kasım 2007.

² “**Petrol Denize Sızdı 30 Bin Kuş Telef...**”, (çevrimiçi)

<http://sabah.com.tr/2007/11/14/haber,0B5BF1EB770A4F729172E5C17E3ED40C.html>, 14 Kasım 2007.

Denizel alanlardaki hidrometeorolojik rezervlerinin işletilmesi ve bunların boru hattına nakledilmesi sırasında mevcut ekosistem bu durumdan ciddi şekilde olumsuz etkilenmektedir. Petrolün boru hattıyla taşınması sırasında ise işletme hataları ve sismik tehlikelerden kaynaklanan sızıntı ve yangınlar sonucunda ise toprak, atmosfer, bitki ve hayvan ekosistemi ile yer altı ve yerüstü su havzaları zarar görmektedir. Petrol boru hatlarının genellikle birden fazla ülke kat ettiği göz önüne alındığında, petrol kaynaklı ekolojik risk uluslararası bir nitelik kazanmaktadır.

Petrol boru hatları kaynaklı bu olumsuzlukların azaltılması ve mümkünse ortadan kaldırılabilmesi için yapılması gereken etkin ve bilinçli bir korumadır. Bu çerçevede devreye sokulabilecek önlemlerse, çevre eğitiminin geliştirilmesi, petrol üretiminden taşınmasına kadar modern yöntemlerin tercih edilmesi, enerji şirketleri ile çevre kuruluşlarının işbirliği imkanlarının artırılması ve boru hatlarının geçtiği bölgelerde ekolojik turizmin geliştirilmesidir. Ayrıca, Rusya'nın Trans Hazar projelerine çevresel kaygılarla karşı çıkarken, Karadeniz geçişli Mavi Akım boru hattını gerçekleştirme örneğinde olduğu gibi çevre ile ilgili ikiyüzlü politikaların geliştirilmemesi de doğal yaşam alanlarının korunmasına katkı sağlayacaktır.

EK-II:**Dünya Ham Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri (2006 Sonu)**

Ülkeler	Ham petrol milyar varil	Doğal gaz trilyon metre küp
Kuzey Amerika	59.9	7.98
ABD	29.9	5.93
Kanada	17.1	1.67
Meksika	12.9	0.39
O. ve G. Amerika	103.5	6.88
Arjantin	2.0	0.42
Bolivya		0.74
Brezilya	12.2	0.35
Kolombiya	1.5	0.12
Ekvator	4.7	
Peru	1.1	0.34
Trinidad ve Tobago	0.8	0.53
Venezüella	80.0	4.32
Diğerleri	1.3	0.07
Avrupa & Avrasya	144.4	64.13
Azerbaycan	7.0	1.35
Danimarka	1.2	0.08
Almanya		0.16
İtalya	0.7	0.16
Kazakistan	39.8	3.00
Hollanda		1.35
Norveç	8.5	2.89
Polonya		0.10
Romanya	0.4	0.63
Rusya Federasyonu	79.5	47.65
Türkmenistan	0.5	2.86
Ukrayna		1.10
İngiltere	3.9	0.48
Özbekistan	0.6	1.87
Diğerleri	2.2	0.45
Orta Doğu	742.7	73.47
Bahreyn		0.09
Iran	137.5	28.13
Irak	115.0	3.17
Kuveyt	101.5	1.78
Umman	5.6	0.98
Katar	15.2	25.36
Suudi Arabistan	264.3	7.07
Suriye	3.0	0.29
Birleşik Arap Emir.	97.8	6.06
Yemen	2.9	0.49
Diğerleri	0.1	0.05
Afrika	117.2	14.18
Cezayir	12.3	4.50

Angola	9.0	
Çad	0.9	
Kongo	1.9	
Mısır	3.7	1.94
Gine	1.8	
Gabon	2.1	
Libya	41.5	1.32
Nijerya	36.2	5.21
Sudan	6.4	
Tunus	0.7	
Diğerleri	0.6	1.21
Asya ve Uzak Doğu	40.5	14.82
Avustralya	4.2	2.61
Bangladeş		0.44
Brunei	1.1	0.34
Çin	16.3	2.45
Hindistan	5.7	1.08
Endonezya	4.3	2.63
Malezya	4.2	2.48
Myanmar		0.54
Pakistan		0.80
Papua Yeni Gine		0.44
Tayland	0.5	0.30
Vietnam	3.3	0.40
Diğerleri	1.0	0.34
Toplam	1 208.2	181.46

Kaynak : BP Statistical Review of World Energy, 2007.

EK-III:**Yıllar İtibariyle Dünya Ham Petrol Üretimi (milyon ton)**

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Kuzey Amerika	650.8	651.9	660.2	669.8	668.0	645,3	646,1
ABD	352.6	349.2	346.9	338.4	329.8	313,3	311,8
Kanada	126.9	126.1	135.0	142.7	147.6	144,9	151,3
Meksika	171.2	176.6	178.4	188.8	190.7	187,1	183,1
O. ve G. Amerika	349.6	344.8	351.0	322.0	342.0	347,0	345,8
Arjantin	40.4	41.5	40.9	40.2	37.9	36,2	35,8
Brezilya	63.2	66.3	74.4	77.0	76.5	84,6	89,2
Kolombiya	35.3	31.0	29.7	27.9	27.3	27,3	27,5
Ekvator	20.9	21.2	20.4	21.7	27.3	27,6	27,8
Peru	4.9	4.8	4.8	4.5	4.4	5,0	5,1
Trinidad ve Tobago	6.8	6.5	7.5	7.9	7.4	8,3	8,4
Venezüella	171.6	166.4	165.4	134.9	153.5	151,0	145,1
Diğerleri	6.6	7.0	7.9	7.9	7.7	7,1	7,0
Avrupa & Avrasya	724.8	746.6	786.1	819.1	850.7	844,8	846,7
Azerbaycan	14.0	14.9	15.4	15.5	15.7	22,4	32,5
Danimarka	17.8	16.9	18.1	18.1	19.3	18,4	16,7
İtalya	4.6	4.1	5.5	5.6	5.4	6,1	5,8
Kazakistan	35.3	40.1	48.2	52.4	60.5	62,6	66,1
Norveç	160.2	162.0	157.3	153.0	149.9	138,2	128,7
Romanya	6.3	6.2	6.1	5.9	5.7	5,4	5,0
Rusya Federasyonu	323.3	348.1	379.6	421.4	458.7	470,0	480,5
Türkmenistan	7.2	8.0	9.0	10.0	10.1	9,5	8,1
İngiltere	126.2	116.7	115.9	106.1	95.4	84,7	76,6
Özbekistan	7.5	7.2	7.2	7.1	6.6	5,4	5,4
Diğerleri	22.4	22.3	23.7	24.0	23.4	22,0	21,4
Orta Doğu	1 132.8	1 099.5	1 017.2	1 115.3	1 186.6	1 212,9	1 221,9
Iran	189.4	184.4	168.6	197.9	202.6	207,3	209,8
Irak	127.3	116.7	99.9	66.1	99.7	90,0	98,1
Kuveyt	103.9	102.6	91.5	110.2	119.8	130,1	133,2
Umman	47.6	47.5	44.5	40.7	38.9	38,5	36,7
Katar	38.7	38.4	35.1	41.2	44.9	46,9	50,6
Suudi Arabistan	457.6	442.9	427.3	487.9	505.9	526,8	514,6
Suriye	27.4	29.0	27.1	28.0	26.7	22,8	20,8
Birleşik Arap Emir.	117.3	113.5	99.2	119.6	125.8	129,0	138,3
Yemen	21.3	22.3	21.8	21.4	20.3	20,1	18,3
Diğerleri	2.2	2.2	2.2	2.2	2.2	1,6	1,4
Afrika	373.6	376.3	381.4	400.6	441.1	467,2	473,7
Cezayir	66.8	65.8	70.9	79.0	83.0	86,5	86,2
Angola	36.9	36.6	44.6	43.6	49.0	60,7	69,4
Kamerun	4.5	4.1	3.8	3.5	3.2	3,0	3,2
Çad	-	-	-	1.3	8.8	9,1	8,0
Kongo	14.2	14.0	13.3	12.5	12.4	12,7	13,5
Mısır	38.8	37.3	37.0	36.8	35.0	33,9	33,0

Gine	5.9	9.0	11.7	12.3	17.4	17,6	17,7
Gabon	16.4	15.0	14.7	12.0	11.8	11,7	11,6
Libya	69.5	67.0	64.7	70.0	75.8	82,1	85,6
Nijerya	105.4	110.8	102.3	110.3	122.2	125,4	119,2
Sudan	8.6	10.4	11.5	12.6	14.9	17,5	19,6
Tunus	3.7	3.4	3.5	3.2	3.3	3,5	3,3
Diğerleri	3.0	3.1	3.4	3.6	4.4	3,5	3,3
Asya ve Uzak Doğu	382.6	378.6	379.3	376.1	379.5	379,5	379,8
Avustralya	35.3	31.8	31.6	26.6	22.9	23,3	22,9
Brunei	9.4	9.9	10.2	10.5	10.3	10,1	10,8
Çin	162.6	164.8	166.9	169.6	174.5	180,8	183,7
Hindistan	36.1	36.0	37.0	37.0	38.0	36,2	37,4
Endonezya	71.5	68.0	63.0	57.7	55.1	54,8	51,9
Malezya	35.5	35.0	36.7	38.9	40.3	34,9	33,8
Tayland	6.6	7.0	7.8	9.2	9.0	10,8	11,8
Vietnam	16.2	17.1	17.3	17.7	20.8	19,4	17,8
Diğerleri	9.3	9.1	8.9	9.1	8.6	9,1	9,9
Toplam Total	3 614.0	3 597.7	3 575.2	3 702.9	3 867.9	3 896,8	3 914,1

Kaynak : BP Statistical Review of World Energy, 2007.

EK-IV:**Yıllar İtibariyle Dünya Doğal Gaz Üretimi (milyon ton petrol eşdeğeri)**

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Kuzey Amerika	692.6	709.1	690.7	691.8	686.5	671.3	686.6
ABD	495.5	509.2	489.9	494.6	488.6	468.7	479.3
Kanada	164.9	168.1	169	164.5	164.5	167.3	168.3
Meksika	32.2	31.8	31.8	32.7	33.4	35.3	39.0
O. ve G. Amerika	88.1	92.3	94.0	103.5	116.3	124.2	130.0
Arjantin	33.7	33.4	32.5	36.9	40.4	41.1	41.5
Bolivya	2.9	4.2	4.4	5.1	7.7	9.4	10.0
Brezilya	6.5	6.8	8.3	9.1	10.0	10.2	10.4
Kolombiya	5.3	5.5	5.5	5.5	5.7	6.1	6.6
Trinidad ve Tobago	12.6	13.7	15.6	22.3	24.9	27.3	31.5
Venezüella	25.1	26.6	25.6	22.7	25.3	26.1	25.8
Diğerleri	1.9	2.0	2.0	2.0	2.3	4.1	4.3
Avrupa & Avrasya	863.5	870.9	890.5	921.9	946.4	954.0	965.6
Azerbaycan	4.7	4.7	4.3	4.3	4.2	4.8	5.7
Danimarka	7.3	7.5	7.5	7.2	8.5	9.4	9.4
Almanya	15.2	15.3	15.3	15.9	14.7	14.2	14.1
İtalya	14.6	13.7	13.2	12.4	11.7	10.9	9.9
Kazakistan	9.7	9.7	9.5	11.7	16.6	21.0	21.5
Hollanda	51.6	55.7	53.9	52.5	61.9	56.6	55.7
Norveç	44.8	48.5	59.0	65.8	70.6	76.5	78.9
Polonya	3.3	3.5	3.6	3.6	3.9	3.9	3.8
Romanya	12.4	12.2	11.9	11.7	11.9	10.9	10.9
Rusya Federasyon	490.5	488.2	499.9	520.8	530.2	538.2	550.9
Türkmenistan	39.5	43.1	44.9	49.6	49.2	52.9	56.0
Ukrayna	15.0	15.4	15.7	16.0	16.5	17.4	17.2
İngiltere	97.6	95.3	93.3	92.6	86.3	78.8	72.0
Özbekistan	47.4	48.2	48.4	48.3	50.3	49.5	49.9
Diğerleri	10.1	9.9	10.1	9.6	9.8	9.1	9.9
Orta Doğu	186.1	202.3	220.2	233.9	251.9	285.8	302.3
Bahreyn	7.9	8.2	8.5	8.7	8.8	9.6	10.0
İran	54.2	59.4	67.5	73.4	77.0	90.8	94.5
Kuveyt	8.6	7.7	7.2	8.2	8.7	11.1	11.6
Umman	7.8	12.6	13.5	14.9	15.8	17.8	22.6
Katar	21.3	24.3	26.6	28.3	35.3	41.2	44.6
Suudi Arabistan	44.8	48.3	51.0	54.1	57.6	64.1	66.3
Suriye	3.8	3.7	4.5	4.6	4.6	4.8	5.0
Birleşik Arap Emir.	34.5	35.4	39.1	40.3	41.2	42.3	42.7
Diğerleri	3.1	2.7	2.4	1.6	2.9	4.0	5.1
Afrika	114.0	114.2	117.8	127.3	130.6	148.3	162.4
Cezayir	76.0	70.4	72.3	74.5	73.8	79.4	76.0
Mısır	16.5	19.3	20.4	22.5	24.2	31.2	40.3
Libya	4.9	5.0	5.1	5.7	6.3	10.2	13.3
Nijerya	11.3	13.4	12.8	17.3	18.5	20.2	25.4

Diğerleri	5.3	6.0	7.2	7.3	7.8	7.4	7.4
Asya ve Uzak Doğu	245.6	253.0	264.8	276.9	290.8	326.3	339.4
Avustralya	28.0	29.2	29.3	29.9	31.7	33.4	35.0
Bangladeş	9.0	9.7	10.3	11.1	11.9	12.8	13,7
Brunei	10.2	10.3	10.3	11.1	10.9	10.4	11.0
Çin	24.5	27.3	28.7	31.0	36.7	45.0	52.7
Hindistan	24.2	24.5	25.9	26.9	26.5	28.9	28.6
Endonezya	61.7	59.7	63.3	65.5	66.0	66.4	66.6
Malezya	40.7	42.2	43.5	46.6	48.5	54.0	54.2
Myanmar	3.1	6.5	7.6	8.6	9.2	11.7	12.1
Yeni Zelanda	4.9	5.2	4.9	3.7	3.5	3.4	3.5
Pakistan	17.0	17.9	18.5	20.8	24.2	26.4	27.6
Tayland	16.8	16.2	17.0	17.6	20.2	21.3	21.9
Vietnam	1.4	1.8	2.2	2.1	3.7	6.2	6.3
Diğerleri	3.3	3.5	5.0	6.1	5.9	6.6	6.2
Toplam	2 189.9	2 241.8	2 279.3	2 362.3	2 440.1	2 509.9	2 586.4

Kaynak : BP Statistical Review of World Energy, 2007.

EK-V:**Dünya Ham Petrol Tüketimi (Milyon Ton)**

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Kuzey Amerika	1 071.4	1 071.6	1 071.1	1 091.8	1 122.4	1 139,4	1 124,6
ABD	897.6	896.1	897.4	912.3	937.6	951,4	938,8
Kanada	88.1	90.5	92.2	95.9	99.6	100,3	98,8
Meksika	85.7	85.0	81.5	83.7	85.2	87,7	86,9
O. ve G. Amerika	218.1	221.5	218.8	213.7	221.7	229,9	236,5
Arjantin	20.3	19.1	17.1	17.5	18.7	20,1	21,1
Brezilya	85.8	87.5	85.5	82.0	84.2	90,1	92,1
Şili	10.8	10.5	10.3	10.6	10.7	11,2	11,4
Kolombiya	10.5	11.1	10.0	10.0	10.1	10,1	10,3
Ekvator	5.8	5.9	5.9	6.1	6.3	7,5	8,1
Peru	7.4	7.0	6.9	6.6	7.2	7,8	7,5
Venezüella	22.5	24.8	27.0	23.9	26.3	25,2	26,1
Diğerleri	55.1	55.6	56.0	57.2	58.3	57,8	59,8
Avrupa & Avrasya	929.5	934.6	931.4	940.8	957.3	960.0	970.1
Avusturya	11.8	12.8	13.0	14.1	13.7	14.2	14.2
Azerbaycan	6.2	3.7	3.6	4.2	4.5	5.3	4.7
Belarus	6.6	5.9	5.2	6.1	7.5	6.7	8.0
Belçika & Lux.	33.9	32.2	33.5	36.4	38.1	39.9	41.0
Bulgaristan	3.9	4.0	4.2	4.3	4.6	4.9	5.0
Çek Cumhuriyeti	7.9	8.3	8.2	8.7	9.5	9.9	9.8
Danimarka	10.4	9.8	9.6	9.2	9.1	9.2	9.5
Finlandiya	10.7	10.5	10.9	11.4	10.6	11.0	10.6
Fransa	94.9	95.5	92.9	93.1	94.0	93.1	92.8
Almanya	129.8	131.6	127.4	125.1	123.6	122.4	123.5
Yunanistan	19.9	20.1	20.2	19.6	20.0	21.1	22.1
Macaristan	6.8	6.7	6.4	6.1	6.3	7.4	7.4
İzlanda	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0
İrlanda	8.2	9.0	8.8	8.5	8.7	9.4	9.3
İtalya	93.5	92.8	92.9	92.1	89.5	86.7	85.7
Kazakistan	7.4	8.9	9.3	8.8	9.6	10.0	10.6
Litvanya	2.4	2.7	2.5	2.4	2.5	2.8	2.8
Hollanda	41.7	43.7	43.8	44.1	46.2	49.6	49.6
Norveç	9.4	9.7	9.4	9.9	9.6	9.7	10.0
Polonya	20.0	19.2	19.4	19.9	21.3	21.9	23.1
Portekiz	15.5	15.8	16.2	15.2	15.7	16.0	16.8
Romanya	10.0	10.6	10.6	9.4	10.1	10.5	10.5
Rusya	123.5	122.3	123.5	124.7	128.5	123.3	128.5
Slovakya	3.4	3.2	3.5	3.3	3.5	3.8	3.9
İspanya	70.0	72.7	73.8	75.5	77.6	78.8	78.1
İsveç	15.2	15.2	15.2	15.9	15.3	15.1	14.9
İsviçre	12.2	13.1	12.4	12.1	12.0	12.2	12.6
Türkiye	31.1	29.9	30.6	31.2	32.0	30.0	28.5
Türkmenistan	3.5	3.7	4.0	4.5	4.9	4.9	5.2
Ukrayna	12.0	12.7	12.4	15.4	17.4	13.9	15.0
İngiltere	78.9	78.8	77.8	78.9	80.8	83.0	82.2

Özbekistan	6.8	7.0	6.8	6.0	6.0	6.7	6.9
Diğerleri	21.0	21.7	22.4	23.6	24.0	25.7	26.5
Orta Doğu	220.0	223.8	233.6	238.4	250.9	270.7	280.1
İran	61.1	60.8	65.8	69.7	73.3	76.5	79.3
Kuveyt	10.4	10.5	11.4	12.2	13.7	15.6	14.0
Katar	1.7	2.1	3.2	3.0	3.3	3.8	4.4
Suudi Arabistan	68.8	69.1	70.0	74.7	79.6	87.2	92.6
Birleşik Arap Emr.	12.2	13.8	14.4	15.0	15.6	18.3	19.7
Diğerleri	65.7	67.4	68.9	63.8	65.4	69.3	70.2
Afrika	116.5	116.4	117.5	120.2	124.3	127.9	130.5
Cezayir	8.5	8.8	9.7	10.1	10.7	11.0	11.5
Mısır	27.2	26.1	25.2	25.9	26.7	29.8	29.1
Güney Afrika	22.5	23.0	23.6	24.2	24.9	23.1	23.2
Diğerleri	58.3	58.6	58.9	60.0	62.1	64.0	66.7
Asya ve Uzak Doğu	983.2	984.2	1 008.2	1 036.8	1 090.5	1 133.4	1 148.0
Avustralya	37.7	38.1	38.0	38.3	38.8	38.6	40.3
Bangladeş	3.2	3.9	3.9	4.0	4.2	4.1	4.1
Çin	230.1	232.2	246.9	266.4	308.6	327.8	349.8
Hong Kong	9.7	11.7	12.9	13.0	15.3	13.8	13.2
Hindistan	106.1	107.0	111.3	113.1	119.3	119.6	120.3
Endonezya	50.2	51.9	53.1	53.9	54.7	55.3	48.7
Japonya	255.5	247.5	243.6	248.9	241.5	244.0	235.0
Malezya	20.4	20.6	22.5	22.2	23.3	22.0	23.0
Yeni Zelanda	6.2	6.3	6.6	6.9	7.0	7.1	7.2
Pakistan	18.8	18.3	17.9	15.8	14.4	17.4	18.4
Filipinler	16.6	16.5	15.6	15.5	15.8	14.7	14.4
Singapur	33.5	36.4	35.5	33.9	38.1	40.9	44.0
Güney Kore	103.2	103.1	104.7	105.6	104.8	105.4	105.3
Tayvan	39.8	39.2	40.1	41.1	41.5	52.1	52.5
Tayland	34.8	33.1	36.4	40.0	43.6	44.0	44.3
Diğerleri	17.5	18.4	19.4	18.3	19.5	26.8	27.3
Toplam	3 538.7	3 552.2	3 580.5	3 641.8	3 767.1	3 861.3	3 889.8

Kaynak : BP Statistical Review of World Energy, 2007.

EK-VI:**Dünya Doğal Gaz Tüketimi (Milyon Ton Petrol Eşdeğeri)**

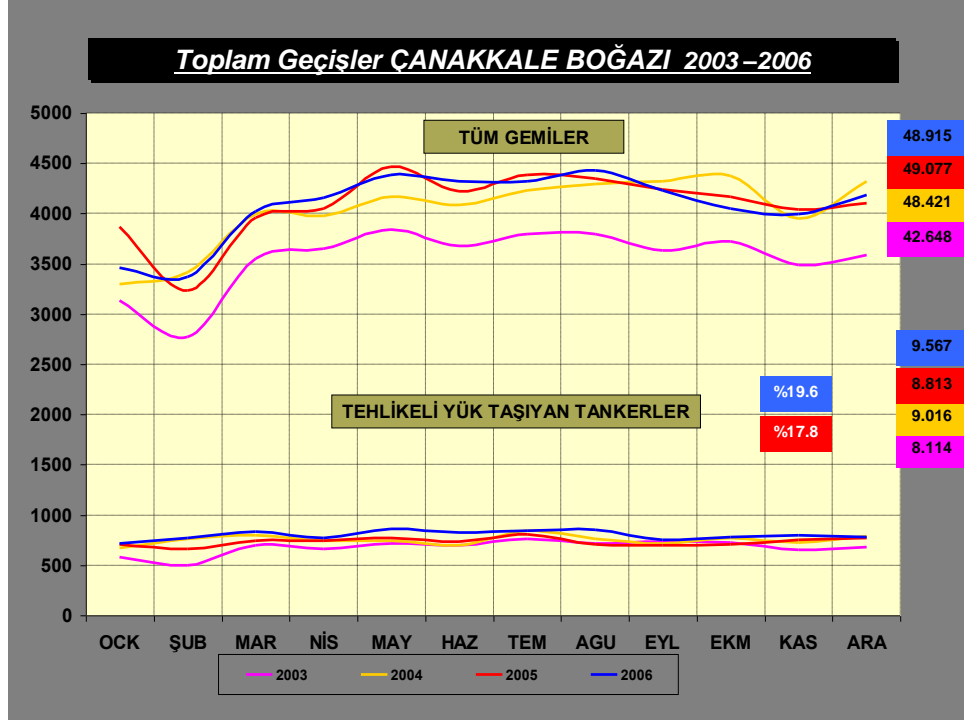
Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Kuzey Amerika	712.1	686.9	710.9	705.0	705.9	701.8	702.5
ABD	602.7	577.3	595.5	580.8	582.0	576.7	566.9
Kanada	74.7	74.5	77.0	82.9	80.5	82.3	87.0
Meksika	34.6	35.1	38.4	41.2	43.3	42.8	48.7
O. ve G. Amerika	84.6	89.2	90.7	95.3	106.2	113.2	117.5
Arjantin	29.9	28.1	27.2	31.1	34.1	36.4	37.6
Brezilya	8.4	10.5	13.0	14.3	17.0	17.9	19.0
Şili	4.7	5.7	5.9	6.4	7.4	7.7	6.8
Kolombiya	5.3	5.5	5.5	5.4	5.7	6.1	6.6
Ekvator	0.1	0.1	0.1	-	0.2	0.2	0.2
Peru	0.3	0.3	0.4	0.5	0.8	1.4	1.6
Venezüella	25.1	26.6	25.6	22.7	25.3	26.1	25.8
Diğerleri	10.7	12.2	13.0	14.8	15.9	17.5	19.9
Avrupa & Avrasya	911.6	923.1	937.4	967.4	997.7	1 012.8	1 031.7
Avusturya	7.3	7.7	7.7	8.5	8.5	9.0	8.5
Azerbaycan	4.9	7.0	7.0	7.2	7.7	8.0	8.6
Belarus	14.6	14.5	14.9	15.4	16.6	17.0	17.6
Belçika & Lux.	13.4	13.2	13.4	14.4	14.7	14.9	15.3
Bulgaristan	2.9	2.7	2.4	2.3	2.8	2.7	2.7
Çek Cumhuriyeti	7.5	8.0	7.8	7.8	8.0	7.7	7.6
Danimarka	4.4	4.6	4.6	4.9	4.9	4.5	4.6
Finlandiya	3.4	3.7	3.6	4.0	3.9	3.6	3.8
Fransa	35.7	37.5	37.5	39.0	40.2	41.3	40.6
Almanya	71.5	74.6	74.3	77.0	77.3	77.6	78.5
Yunanistan	1.7	1.7	1.8	2.0	2.2	2.5	2.9
Macaristan	9.7	10.7	10.8	11.8	11.7	11.9	11.3
İzlanda	-	-	-	-	-	-	-
İrlanda	3.4	3.6	3.7	3.7	3.6	3.5	4.0
İtalya	58.4	58.5	58.1	63.6	66.0	70.8	69.4
Kazakistan	8.7	9.1	10.0	11.7	13.7	17.6	18.2
Litvanya	2.5	2.5	2.6	2.8	2.8	2.9	2.9
Hollanda	35.3	35.2	35.4	36.2	39.1	35.5	34.5
Norveç	3.6	3.4	3.6	3.9	4.1	4.0	4.0
Polonya	10.0	10.4	10.1	10.1	11.9	12.3	12.3
Portekiz	2.1	2.3	2.5	2.7	2.8	3.8	3.7
Romanya	15.4	14.9	15.5	16.5	16.9	15.6	15.3
Rusya	339.5	335.4	350.0	353.6	361.8	364.6	388.9
Slovakya	5.8	6.2	6.5	6.3	6.1	5.9	5.0
İspanya	15.2	16.4	18.8	21.3	24.6	29.1	30.0
İsveç	0.7	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8
İsviçre	2.4	2.5	2.5	2.6	2.7	2.8	2.7
Türkiye	12.7	14.4	15.6	18.8	19.9	24.2	27.4
Türkmenistan	11.3	11.6	11.9	13.2	13.9	14.9	17.0
Ukrayna	65.8	63.8	58.5	64.1	63.6	65.6	59.8
İngiltere	87.1	86.7	85.6	85.9	88.2	85.6	81.7

Özbekistan	42.4	46.0	47.2	42.5	44.4	39.6	38.9
Diğerleri	12.1	13.6	12.7	12.9	12.3	13.1	13.2
Orta Doğu	166.9	179.5	193.6	203.4	218.0	249.1	260.3
İran	56.6	63.2	71.3	74.6	78.4	92.1	94.6
Kuveyt	8.6	8.6	7.2	8.2	8.7	11.1	11.6
Katar	8.7	9.9	10.0	11.0	13.6	16.8	17.6
Suudi Arabistan	44.8	48.3	51.0	54.1	57.6	64.1	66.3
Birleşik Arap Emr.	28.3	29.1	32.8	34.1	35.6	37.1	37.5
Diğerleri	19.9	20.5	21.2	21.5	24.0	27.9	32.7
Afrika	49.6	53.2	55.5	60.0	61.8	64.6	68.2
Cezayir	17.9	18.5	18.2	19.3	19.1	20.9	21.4
Mısır	16.5	19.3	20.4	22.1	23.1	23.2	25.8
Güney Afrika	-	-	-	-	-	-	-
Diğerleri	15.3	15.4	16.9	18.6	19.6	20.5	21.0
Asya ve Uzak Doğu	269.7	287.1	294.4	312.1	330.9	370.6	394.7
Avustralya	21.3	21.6	22.7	21.8	22.1	24.9	25.8
Bangladeş	9.0	9.7	10.3	11.1	11.9	12.8	13.7
Çin	22.1	25.0	26.7	29.5	35.1	41.2	50.0
Hong Kong	2.2	2.2	2.1	1.4	2.0	1.9	2.2
Hindistan	24.2	24.5	25.9	26.9	28.9	34.3	35.8
Endonezya	29.1	30.1	31.1	30.1	30.3	33.8	35.6
Japonya	68.6	71.1	64.7	68.9	64.9	71.1	76.1
Malezya	21.9	23.2	24.1	28.6	29.9	35.4	36.2
Yeni Zelanda	4.9	5.2	4.9	3.7	3.2	3.1	3.3
Pakistan	17.0	17.9	18.5	21.0	23.1	26.4	27.6
Filipinler	-	0.1	1.6	2.4	2.2	2.7	2.3
Singapur	1.6	4.1	4.4	4.8	7.0	5.9	5.9
Güney Kore	18.9	20.8	23.1	24.2	28.4	30.4	30.8
Tayvan	6.1	6.7	7.7	7.8	9.1	9.6	10.7
Tayland	18.4	20.3	21.9	24.7	25.9	26.9	27.5
Diğerleri	4.6	4.7	4.8	5.1	7.1	10.3	10.9
Toplam	2 194.5	2 219.0	2 282.4	2 343.2	2 420.4	2 512.2	2 574.9

Kaynak : BP Statistical Review of World Energy, 2007.

EK-VII:

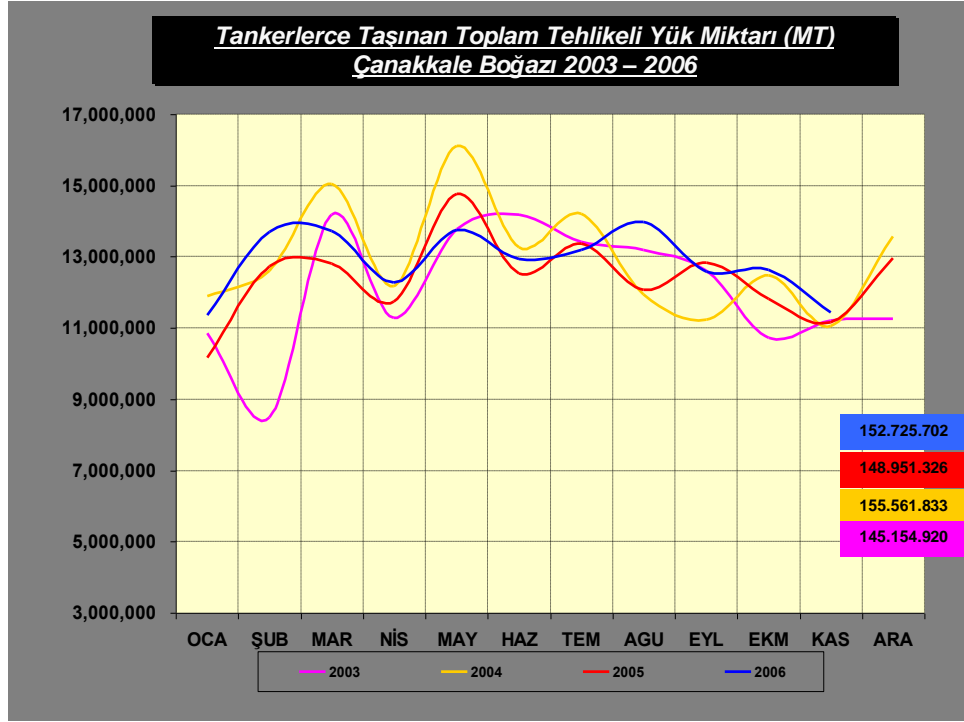
Çanakkale Boğazı'ndan Toplam Geçişler (2003-2006)

Kaynak : Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü.

EK-VIII:

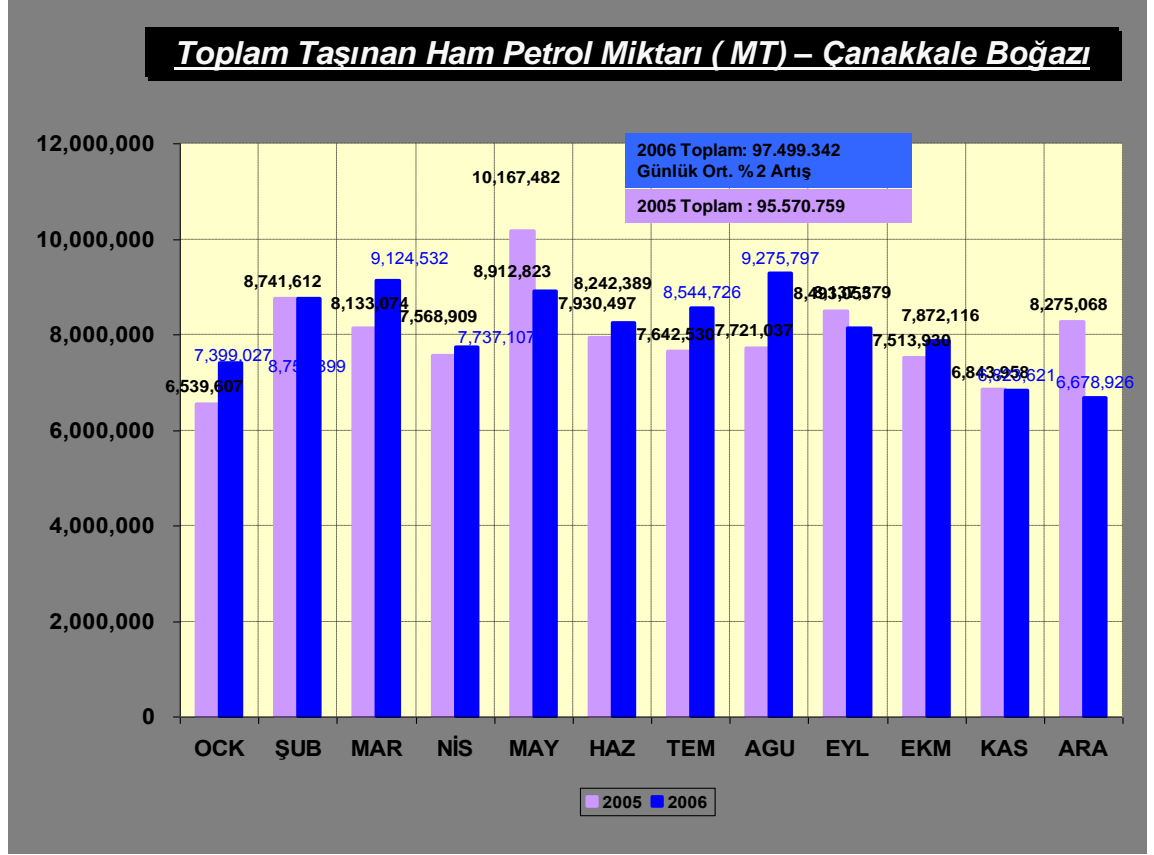
Çanakkale Boğazı'ndan Tankerlerle Taşınan Tehlikeli Yük Miktarı (MT/ 2003-2006)

Kaynak : Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü.

EK-IX:

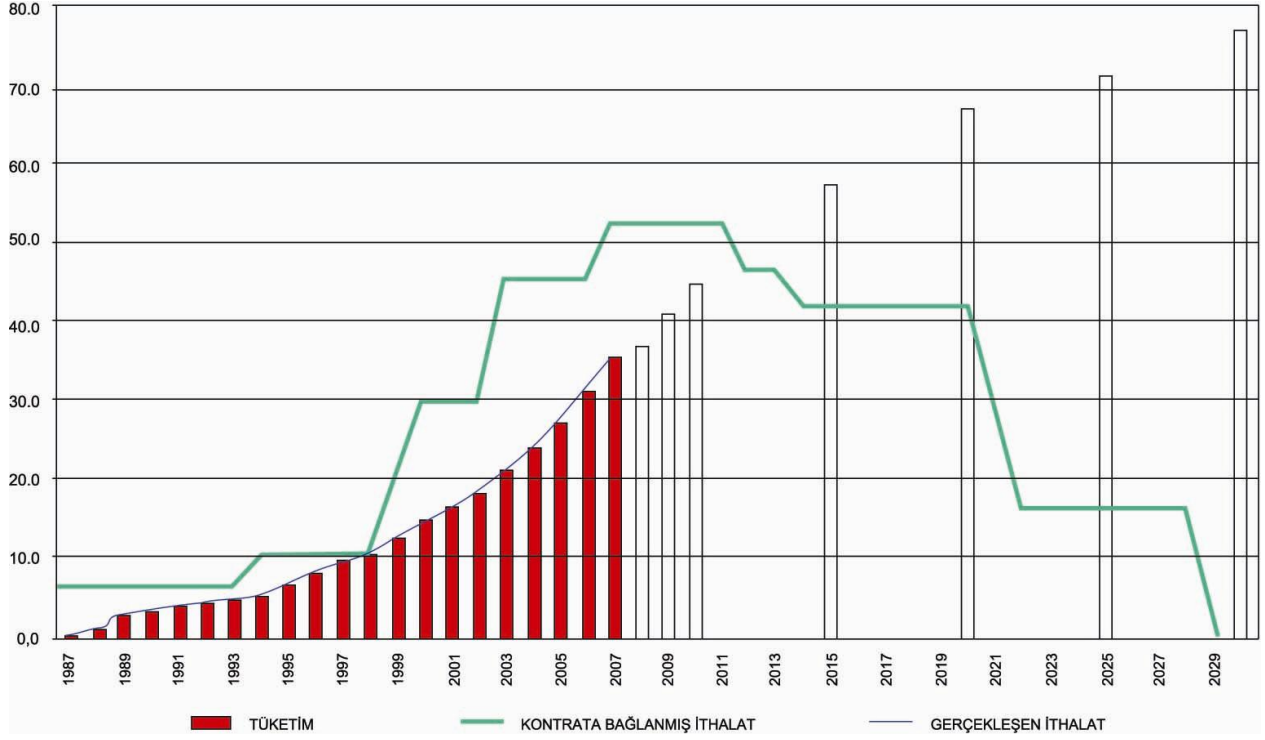
Çanakkale Boğazı'ndan Taşınan Ham Petrol Miktarı (MT/ 2006-2008)

Kaynak : Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü.

EK-X:

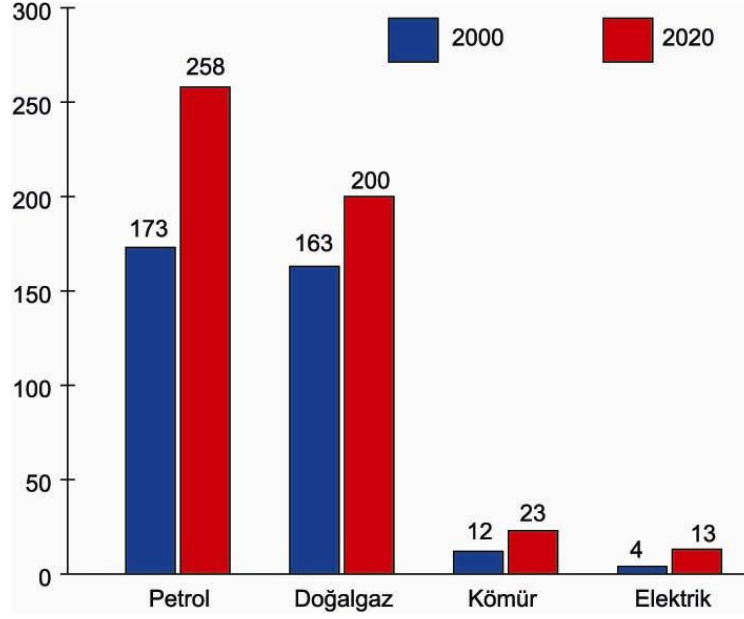
Türkiye'nin Doğal Gaz Arz-Talep Durumu

Kaynak : BOTAŞ.

EK-XI:

Rusya'nın Yıllara Göre Enerji İhtiyacı

Kaynak : Jeff Piper, “The EU-Russia Energy Dialogue: Towards an EU-Russia Energy Partnership”, (çevrimiçi)

www.iea.org/textbase/work/2003/soyuzgaz/proceedings/Piper_slides.pdf, 13 Kasım 2008.

EK-XII:**Irak- Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Yıllara Göre Faaliyet Tablosu**

YIL	TAŞINAN HAMPETROL (M.TON)	YÜKLENEN HAMPETROL (M.TON)	TÜRKİYE'NİN ALDIĞI (M.TON)
1977	4.777.298,136	4.476.403,926	2.885.293,014
1978	13.324.383,789	13.261.313,886	1.081.289,402
1979	27.695.633,478	27.570.099,145	4.894.131,526
1980	20.018.583,621	20.232.020,303	4.179.466,057
1981	27.818.761,224	27.737.594,269	5.785.172,555
1982	31.656.879,061	31.731.223,844	5.407.478,600
1983	34.434.045,008	34.232.967,317	4.167.912,035
1984	41.681.382,582	41.694.076,597	3.709.267,643
1985	47.905.933,207	47.974.042,536	4.192.939,118
1986	48.082.047,160	47.778.585,807	5.721.137,933
Kerkük	48.899.764,394	49.007.391,317	5.840.620,537
Basra	10.315.733,404	10.165.833,264	2.242.002,810
Toplam	59.215.497,798	59.173.224,581	8.082.623,347
Kerkük	50.317.883,313	50.417.882,908	6.744.699,175
Basra	28.239.721,564	28.179.500,443	4.472.245,215
Toplam	78.557.604,877	78.597.383,351	11.216.944,390
Kerkük	47.594.423,974	47.587.583,775	7.262.599,837
Basra	35.314.330,336	35.387.149,871	3.946.061,843
Toplam	82.908.754,310	82.974.733,646	11.208.661,680
Kerkük	26.414.394,260	26.545.579,572	4.307.365,974
Basra	19.255.657,518	19.335.523,290	1.952.906,704
Toplam	45.670.051,778	45.881.102,862	6.260.272,678
Genel Toplam 1	563.746.856,029	563.314.772,070	78.792.589,978
1996	697.922,357	770.891,137	252.841,056
1997	17.940.395,196	18.152.692,760	3.240.476,378
1998	37.359.046,334	37.548.271,765	3.019.882,187
1999	41.332.665,468	41.557.595,302	4.715.572,930
2000	38.747.769,772	38.228.649,190	2.631.945,112
2001	31.280.690,329	31.603.032,952	—
2002	23.763.414,451	24.214.993,818	848.669,490
2003	8.298.025,103	8.196.124,914	747.292,369
2004	5.117.086,963	5.238.918,637	1.207.919,724
2005	1.780.095,937	1.058.140,115	939.762,263
2006	1.752.597,517	1.415.232,371	397.895,238
2007	5.906.263,524	5.386.511,418	889.812,097
Genel Toplam 2	213.975.972,951	213.371.054,379	18.892.068,844

Kaynak : BOTAŞ Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Başmühendisliği

EK-XIII:

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Projesi'nin Kronolojisi

- MUHTELİF GÖRÜŞMELER (1992-1997)
- İSTANBUL MUTABAKAT ZAPTI (Mayıs 1998)
- Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye
ANKARA DEKLARASYONU (Ekim 1998)
Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan Devlet Başkanları
(ABD Enerji Bakanı şahit)
- İSTANBUL PROTOKOLÜ (Nisan 1999)
Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye
(ABD yetkilisi şahit)
- BTC IGA'nın İMZALANMASI (Kasım 1999)
Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Devlet Başkanları
(ABD Başkanı şahit)
- İSTANBUL DEKLARASYONU (Kasım 1999)
Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye Devlet Başkanları
(ABD Başkanı şahit)
- BTC HGA'nın İMZALANMASI (Ekim 2000)
Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye
- BTC TA'nın İMZALANMASI (Ekim 2000)
- BTC HÜKÜMET GARANTİSİ'nin İMZALANMASI (Ekim 2000)
- BTC TEMEL MÜHENDİSLİK (15 Kasım 2000 - 15 Mayıs 2001)
- BTC DETAY MÜHENDİSLİK (19 Haziran 2001 - 18 Haziran 2002)
- BTC DETAY MÜHENDİSLİK İŞ TAMAMLAMA BELGESİ (28 Ağustos 2002)
- BTC ARAZİ TEMİN VE İNŞAAT AŞAMASI İŞE BAŞLAMA
BİLDİRİMİ (29 Ağustos 2002)
- BTC ARAZİ TEMİN VE İNŞAAT ÇALIŞMALARININ RESMİ
BAŞLANGIÇ TARİHİ (10 Eylül 2002)
- BTC TEMEL ATMA TÖRENİ-BAKÜ (18 Eylül 2002)
- BTC TÜRKİYE KESİMİ SÖZLEŞMELERİ İMZA TÖRENİ-ANKARA (20 Eylül 2002)
- BTC CEYHAN TERMİNALİ TEMEL ATMA TÖRENİ-ADANA (26 Eylül 2002)
- BTC İLK PETROLÜN SINIRDAN GİRİŞİ (17 KASIM 2005)
- BTC PETROLÜNÜN PT1'E ULAŞMASI (18 KASIM 2005)
- BTC PETROLÜNÜN PT2'YE ULAŞMASI (15 ŞUBAT 2006)
- BTC PETROLÜNÜN PT3'E ULAŞMASI (20 MART 2006)
- BTC PETROLÜNÜN PT4'E ULAŞMASI (26 NİSAN 2006)
- BTC PETROLÜNÜN IPT1'E ULAŞMASI (14 MAYIS 2006)
- BTC PETROLÜNÜN CMT'YE ULAŞMASI (28 MAYIS 2006)

Kaynak : BTC Türkiye Direktörlüğü.

EK-XIV:

Mavi Akım Anlaşması'nın Fiyat Formülü

Mavi Akım Anlaşması'nda tartışmaya neden olan formül, " $P_n = P_0(0,40 FO/ FO1 + 0,45 FO1/ FO10 + 0,15 GO/GO0)GCV/9000$ " "Kontrat Fiyatı" formülüdür.

P_n = Kontrat fiyatı, US dolar/1000 Nm³ (yani, bin norm metre küp gazın dolar olarak fiyatı).

P₀ = 9000 kcal/Nm³ ısı değeri gazın 1000 Nm³ 'ün taban fiyatı olup, bu sabit değer 91.50 dolar almıyor.

FO = Yüzde 3.5 kükürt içeren ağır fuel oilin, Avrupa'daki Akdeniz FOB fiyatları esas alınarak geçen 6 aya göre hesaplanan dolar/ton cinsinden aylık aritmetik ortalama fiyatıdır.

FO0 = Yüzde 3.5 kükürt içeren ağır fuel-oilin, yani FO'nun taban fiyatıdır. Bu sabit değer 81,2258 dolar/ton alınmaktadır. **FO1** = Yüzde 1 kükürt içeren hafif fuel oilin, Avrupa'daki Akdeniz FOB fiyatları esas alınarak geçen 6 aya göre hesaplanan dolar/ton cinsinden aylık aritmetik ortalama fiyatıdır.

FO10 = Yüzde 1 kükürt içeren hafif fuel oilin, yani FO1'in taban fiyatıdır. Bu sabit değer 100,3258 dolar/ton olarak alınmaktadır.

GO0 = Gasoil 02'nin, yani GO'nun taban fiyatıdır. Bu sabit değer 175,9300 dolar/ton alınmaktadır.

GCV = Alınan doğal gazın kcal/Nm³ olarak ısı değeridir.

Kaynak: M. Özcan Ültanır, Dünya Enerji Dergisi, Temmuz 2003.

EK-XV:**Türkiye'nin Doğal Gaz Anlaşmalarının Süreleri**

Ülkeler	İmza Tarihi	Süresi	Devreye Giriş Yılı	Tahmini Bitiş Yılı
Rusya Batı	14.02.1986	25	1987	2011
Cezayir	14.04.1988	20	1994	2013
Nijerya	09.11.1995	22	1999	2020
İran	08.08.1996	25	2001	2025
Rusya Karadeniz	15.12.1997	25	2003	2028
Rusya Batı	18.02.1998	23	1999	2021
Azerbaycan	12.03.2001	15	2007	2021

Kaynak : BOTAŞ.

KAYNAKÇA

- Ağlamışyan, Varvara : “**Turtsia Poluçit Rossiskiy Gaz**”, Nezavisimaya Gazeta, 22 Temmuz 2002.
- Aliyev, Amir: “Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının Çevre Yönleri”, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Temmuz 2000, (İçinde), ‘**Hazar Denizi’nde Hidrometeoroloji Koşulları ve Petrol Üretimi**’, s. 13-17.
- Alkin, Kerem, Atman, Sabit: “**Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**”, İstanbul, İTO yayınları, 2006.
- Atalay, Mesut: “Türkiye’de Petrol Aramacılığının Önemi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s.169-192.
- Aydal, Doğan: **Petrolsüz Dünya**, İstanbul, Truva Yayınları, 2008.
- Aydilek, Olcay: “**Türkiye, Yunanistan'a Sattığı Gaza 90 Dolar Zam Yapacak**”, Sabah, 26 Mayıs 2009.
- Barysch, Katinka: “Avrupa Enerji Güvenliğinde Türkiye Kilit Ülke”, **Kriter Dergisi**, Sayı:24, Haziran 2008, s. 42-50.
- Bilgin, Mert: **Avrasya Enerji Savaşları**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- Brzezinski, Zbigniew : “**Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri**”, Çev. Ertuğrul Dikbaş-Ergun Kocabıyık, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998.
- Cafersoy, Nazım: “Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: I, Sayı: 8, Aralık 2000, s. 53-94.
- Carassava, Anthee: “**Greece and Turkey Open Gas Pipeline**”, (çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/11/19/world/europe/19greece.html?_r=1&ref=world&oref=slogin, 19 Kasım 2007.
- Çebi, Hakan Yılmaz: **Türkiye’nin Petrol Savaşları**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2006.
- Dokuzlar, Bircan: “**Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz: Orta Asya’dan Avrupa’ya**”, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

- EIA: “**Caspian Sea Region: Natural Gas Export Options**”, (çevrimiçi)
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgase.html>, 4 Ekim 2008.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: (çevrimiçi) <http://www.enerji.gov.tr/istatistik.asp>, 02.10.2008.
- Ergür, Emre “Doğu- Batı Enerji Koridoru Doğal Gaz ile Tamamlanıyor: Botaş’ın Avrupa’ya Açılım Stratejisi” **Avrasya Dosyası**, Cilt: IX, Sayı:1, 2003, s. 38-53.
- Ertan, Fikret: “**Avrupa Birliği- Türkmenistan: Önemli Adımlar**”, (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=845652>, 7 Mayıs 2009.
- Ertan, Fikret: “**Gazprom'un Bugünkü Hali**”, (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=855017>, 4 Haziran 2009.
- Ertan, Fikret: “**IPI Hattında Son Durum**”, (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazarno=1033>, 28 Mayıs 2009.
- Ertan, Fikret: “**İran ve Ermenistan: Gelişen ilişkiler**”, (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=837179&title=iran-ve-ermenistan-gelisen-iliskiler>, 14 Nisan 2009.
- Ertan, Fikret: “**Önemli Ziyaret**”, (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazarno=1033>, 9 Nisan 2009.
- Ertan, Fikret: “**Türkmen Gazında Son Gelişmeler**”, (çevrimiçi)
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=863726&title=turkmen-gazinda-son-gelismeler>, 28 Haziran 2009.
- Gazel, Fırat: “Mavi Akım: Genetik Şifresi Çözüldü”, **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s. 53-94.
- Gemici, Hacer: “**Doğal gaz ne zaman 'yerli kaynak' oldu?**”, Sabah, 22 Aralık 2007.
- Gemici, Hacer: “**Yatırımcı Resesyona Değil, Hükümetin Kararlılığına Bakacak**”, Sabah, 2 Şubat 2008.

- Gouliev, Rasul: **“Oil and Politics: New Relationships Among the Oil-Producing States: Azerbaijan, Russia, Kazakhstan, and the West”**, New York, Liberty Publishing House, 1997.
- Göney, Süha: **Siyasi Coğrafya**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979.
- Gül, Atakan,
Gül, Ayfer Yazgan : **Avrasya Boru Hatları ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995.
- Güler, Hilmi: **Türk- Arap Ekonomi Forumu**, Habertürk Televizyonu, 13 Haziran 2008.
- Günel, Kamil: **Coğrafyanın Siyasal Gücü**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1997.
- Gürbüz, Vedat: “Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s.133-169.
- International Energy Agency: **Caspian Oil and Gas**, (çevrimiçi) www.iea.org, 05 Aralık 2007.
- İncekara, Ahmet,
Kılış, Yıldırım: **Karadeniz Limanlarının Bölgesel Ticaretin Gelişimindeki Önemi ve İşlevi**, İTO Yayınları, İstanbul, 1999.
- İşler, Ali: **“Hazar Petrolleri ve Petrol Boru Hatları Sorunu”**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi SBE, 1999.
- Külebi, Ali: **Türkiye’nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gerekliklik**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2007.
- Lacoste, Yves: **“Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi”**, Çev. İsmet Akça, İstanbul, NTV Yayınları, 2007.
- Lesser, Ian O.,
Fuller, Graham E.: **“Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu”**, Çev. Meral Gönenç, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.
- Şen, Yunus: **“Hazar’ın Kanı: Orta Asya’nın Petrolle Yazılan Tarihi”**, İstanbul, Doğan Kitap, 2009.
- Metin, Meftun: **Politik ve Bölgesel Güç Hazar**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

- Müderrişoğlu, Okan: “**Türkiye’ye Boru Hattından Doğal Gazla Para Akacak**”, Sabah, 27 Temmuz 2007.
- Okur, Meliha: “**Türkiye’nin Petrol Faturası**”, Sabah, 29 Nisan 2008.
- Oğan, Gökçen: “**Kazakistan Ekonomisi'nde Kriz Beklentisi Yok**”, (çevrimiçi)
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1997&kat1=50&kat2=>, 27 Şubat 2008.
- Oğan, Sinan: “**Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği**”, (çevrimiçi)
http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html, 02 Şubat 2009.
- Oğan, Sinan,
Aytekin, İlke: “Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık”, **Stratejik Analiz**, Cilt: III, Sayı: 32, Aralık 2002, s. 66-70.
- Özen, Özcan,
Akınhay, Osman: “**Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke**” İstanbul, Everest Yayınları, 2002.
- Pala, Cenk: “Afganistan Savaşı’nın Hazar Boru Hattı Projelerine Etkisi: Kırmızı Kalem Bu Kez Kimin Elinde?” **PetroGas**, Sayı 26, Kasım-Aralık, 2001, s.38-43.
- Pala, Cenk: “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s. 5-37.
- Pamir, A. Necdet: “Türkiye’nin Enerji Gereksinimi, Uluslar arası Boru Hatları ve Jeostratejisi”, **Stratejik Analiz**, C.I, No:1, Mayıs 2000, s. 46-52.
- Pamir, Necdet: “**ABD’yle 20 Yıldır Enerji İşbirliği Var**” (çevrimiçi)
<http://www.milliyet.com.tr/2008/01/14/guncel/agun.html>, 14 Ocak 2008.
- Parlar, Suat: **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, İstanbul, Anka Yayınları, 2003.
- Petrol İşleri Genel Müdürlüğü: “**Petrol Nedir?**”, (çevrimiçi)
http://www.pigm.gov.tr/petrol_nedir.php, 28 Şubat 2008.
- Petrol İşleri Genel Müdürlüğü: **Türkiye Petrol Faaliyetleri 2004.**

- Piper, Jeff: **“The EU-Russia Energy Dialogue: Towards an EU-Russia Energy Partnership”**,(çevrimiçi) www.iea.org/textbase/work/2003/soyuzgaz/proceedings/Piper_slides.pdf, 13 Kasım 2008.
- Şafak, Erdal: **“Bir Vana Daha”**, Sabah, 18 Kasım 2007.
- Şafak, Erdal: **“Boru Hatları”**, Sabah, 15 Mart 2007.
- Şafak, Erdal: **“Irak Denklemi ve Türkiye”**, Sabah, 3 Haziran 2009.
- Şafak, Erdal: **“Türkiye Ne Yapabilir?”**, Sabah, 10 Ağustos 2008.
- Sagers, Matthew,
Vatansever, Adnan: **Bosphorus Bypass Routes Massachusetts**, Cambridge Energy Research Associates, July 2004.
- Sarıbrahimoğlu, Lale: **“Kurt Kapanında Kısır Siyaset: Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu”**, İstanbul, İmge Kitabevi, 1997.
- Sermatova, Sanobar: **“Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke”**, Der: Özcan Özen- Osman Akınhay, İstanbul, Everest Yayınları, 2002 (içinde) **“Çeçen Çatışmasında Petrol Faktörü”**, s. 147-163.
- Tavkul, Ufuk: **“Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya”**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002.
- Türbedar, Erhan: **“Balkanlar ve Enerji”**, **Avrasya Dosyası**, Cilt IX, Sayı: 1, 2003, s. 214-236.
- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih 1789- 1999**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.
- Ültanır, M. Özcan: **Dünya Enerji Dergisi**, Temmuz 2003.
- Varınca, Kamil B.,
Gönüllü, M. Talha: **“Türkiye’de Güneş Enerjisi Potansiyeli ve Bu Potansiyelin Kullanım Derecesi, Yöntemi ve Yaygınlığı Üzerine Bir Araştırma”**, I. Ulusal Güneş ve Hidrojen Enerjisi Kongresi, Haziran 2006.
- Yalçınkaya, Alâeddin: **“Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne”**, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006.
- Yalçınkaya, Alâeddin: **“Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları”**, Alâeddin Yalçınkaya (Der.), İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998 (İçinde) **“Türk Cumhuriyetlerinin Siyasi Gelişimi”**, s. 255-293.

Tüzükler/Bültenler/Raporlar/ Gazeteler

Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük, Yayımlandığı Resmi Gazetenin Tarihi: 11.1.1994, No: 21815.

Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi - No: 06.11.1998 - :23515 Mükerrer.

BP Distance Table.

BP Dünya Enerji Raporu 2006.

BP Oil Section from BP Statistical Review of World Energy.

BP Statical Rewiew of World Energy 2007.

BP Statistical Review of World Energy Full Report 2007.

BP Statistical Survey or World Energy, June 2007.

BP Statistical Review of World Energy Full Review 2008.

Çalışma Raporu 2007, Botaş Petrol İşletmeleri Bölge Müdürlüğü Ceyhan.

DEİK- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Azerbaycan Ülke Bülteni Kasım 2007.

DEİK- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Gürcistan Ülke Bülteni, Ağustos 2008.

DEİK- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İran Ülke Bülteni 2008.

DEİK- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Kazakistan Ülke Bülteni 2007.

DEİK- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türkmenistan Ülke Bülteni 2008.

‘Hazar Denizi Petrolünün Taşıma Yollarının Bu Yılın Sonuna Kadar Belirlenmesi Bekleniyor’, Rusya’nın Sesi Radyosu, 16 Mart 1998, Bülten No: 49.

IEA- International Energy Agency, World Energy Outlook 2004.

Petrol Piyasası Sektör Raporu 2007.

TMMOB Makine Mühendisleri Odası, “Türkiye’nin Doğal Gaz Temin ve Tüketim Politikalarının Değerlendirilmesi Raporu”, Ankamat Matbaacılık, Ankara, 2008.

Hürriyet, 6 Nisan 2008.
Hürriyet, 12 Ağustos 2008.
Sabah, 25 Nisan 2007.
Sabah, 28 Haziran 2007.
Sabah, 28 Aralık 2007.
Sabah, 1 Şubat 2008.
Sabah, 25 Mart 2008.
Sabah, 27 Nisan 2008.
Sabah, 6 Ağustos 2008.
Sabah, 13 Eylül 2008.
Sabah, 28 Ekim 2008.
Sabah, 14 Aralık 2008.
Sabah, 1 Ocak 2009.
Sabah, 2 Ocak 2009.
Sabah, 7 Ocak 2009.
Sabah, 14 Ocak 2009.
Sabah, 27 Şubat 2009.
Sabah, 3 Mart 2009.
Sabah, 10 Mart 2009.
Sabah, 13 Mart 2009.
Sabah, 28 Nisan 2009.
Sabah, 1 Mayıs 2009.
Sabah, 23 Mayıs 2009.
Sabah, 2 Haziran 2009.
Sabah, 20 Haziran 2009
Sabah, 3 Temmuz 2009.
Sabah, 4 Temmuz 2009.
Sabah, 19 Ağustos 2009.
Sabah, 21 Haziran 2009.
Star, 5 Ocak 2008.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.botas.gov.tr>
<http://www.bp.com>
<http://www.cnnturk.com.tr>
<http://www.coastalsafety.gov.tr/>
<http://www.cumhuriyet.com.tr>
<http://www.denizce.com>
<http://www.enerji.gov.tr>
<http://www.iea.com>
<http://www.ioga.com>
<http://www.milliyet.com.tr>
<http://www.nabucco-pipeline.com>
<http://www.ntvmsnbc.com>
<http://www.radikal.com.tr>
<http://www.referansgazetesi.com>
<http://www.sabah.com.tr>
<http://www.stargazete.com>
<http://www.tpao.gov.tr>
<http://www.yapiworld.com>
<http://www.zaman.com.tr>

Kurumsal Kaynaklar

BOTAŞ Doğal Gaz Daire Başkanlığı
BOTAŞ Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Başmühendisliği
BOTAŞ Petrol İşletmeleri Ceyhan Bölge Müdürlüğü
BTC Ceyhan Direktörlüğü
BTC Türkiye Direktörlüğü
EPDK- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü
PİGM- Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
TPAO- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı